

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**KADIOĞLU'NUN MANZUM KISAS-I ENBİYÂ'SI (1^b-
181^b) (İNCELEME - METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CÜNEYT AKÇATEPE

İSTANBUL, 2023

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**KADIOĞLU'NUN MANZUM KISAS-I ENBİYÂ'SI (1^b-
181^b) (İNCELEME - METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CÜNEYT AKÇATEPE
(210101007)**

**Danışman
(Prof. Dr. Nihat Öztoprak)**

İSTANBUL, 2023

19/07/2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı tezli yüksek lisans programı öğrencisi 210101007 numaralı **Cüneyt AKÇATEPE**'nin hazırladığı "Hibrî Ali Efendi'nin *Manzum Kısas-ı Enbiyâ'sı*" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 19.07.2023 Çarşamba günü saat 10.00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çoğunluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının
Kadıoğlu'nun Manzum... Kısas-ı Enbiyâ'sı (1b-181b) (İnceleme-Metin)
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman) Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	...Kabul...
2. Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL	...Kabul...
3. Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZKAT	...Kabul...
4.
5.
6. (İkinci Danışman)*

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Cüneyt Akçatepe

TEŐEKKÜR

Bu tezin hazırlanmasında katkı saylayan başta danışman hocam Prof. Dr. Nihat Öztoprak'a, çalıŐmam boyunca desteklerini hiç esirgemeyen Prof. Dr. Kemal Yavuz, Prof. Dr. Musa Duman, Prof. Dr. Ahmet Karataş, Prof. Dr. Ahmet ŐimŐirgil ile Doç. Dr. Gökter İnan hocalarıma, değerli arkadaşlarım Kemalettin Mahdum, Mahmud Tahagil ile Betül Avcı'ya, üniversitemizin kütüphane görevlilerine ve aileme teŐekkür ediyorum.

Cüneyt Akçatepe

KADIOĞLU'NUN MANZUM KISAS-I ENBİYÂ'SI (1^b-181^b) (İNCELEME - METİN)

Cüneyt Akçatepe

ÖZET

Bu çalışmada, kaynaklarda daha önce varlığı bilinmeyen Kadıoğlu mahlaslı bir şairin hayatı ve manzum olarak yazdığı *Kısas-ı Enbiyâ* (1^b-181^b) mesnevisi incelenmiştir. İki nüshası bulunan eserin M nüshası esas kabul edilmiş, nüshada bulunan bazı aksaklıklar A nüshasından faydalanılarak düzeltilmiş ve eserin incelenen kısmının metni oluşturulmuştur.

Giriş bölümünde kıssa kelimesi, Kur'an kıssaları, kısas-ı enbiya türünün oluşumu ve kısas-ı enbiyalarda bulunan İsrailiyat meselesi hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Türk edebiyatında kısas-ı enbiyalar konusu ana hatlarıyla anlatılmıştır. İkinci bölümde Türk edebiyatında "Kadıoğlu" mahlaslı şairler tespit edilmiş, eserlerinden hareketle bu şairlerin hayatı ve edebî yönü incelenmiştir. Üçüncü bölümde ilk olarak Kadıoğlu'nun manzum *Kısas-ı Enbiyâ'sı* (1^b-181^b) ile ilgili genel bilgiler verilmiş, daha sonra eser şekil, muhteva ve üslup hususiyetleri bakımından incelenmiş ve bölümün sonunda metnin geniş özetine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise eserin tespit edilen iki nüshasının özellikleri anlatılmış, metin kurulurken nelere dikkat edildiği belirtilmiş ve transkripsiyonlu metin oluşturulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kadıoğlu, kısas-ı enbiya, Kur'an kıssaları, mesnevi, Türk edebiyatı

KADIOĞLU'S POETIC QISAS-E ANBIYA (1^b-181^b) (ANALYSIS - TEXT)

Cüneyt Akçatepe

ABSTRACT

In this study, the life of a poet using the pen name Kadioğlu, whose existence was previously unknown in the sources, and his masnawi (a form of Turkish poetry) titled *Qisas-e Anbiya* (1^b-181^b) written in verse form, have been examined. This work has two copies, and the M copy is considered as the primary version. The discrepancies in the M copy have been corrected by referring to the A copy, and the text of the examined portion of *Qisas-e Anbiya* has been compiled.

In the introduction section, information about the term “kıssa” (meaning narrative or story), Quranic narratives, the formation of the genre of qisas al anbiya (tales of prophets), and the issue of Isra’iliyat in qisas al anbiya has been provided. In the first section, general information about qisas al anbiya in Turkish literature has been presented. In the second section, poets who use the pen name “Kadioğlu” in Turkish literature have been identified, and their lives, works, and poetic careers have been examined based on the works they have written. In the third section, general information about Kadioğlu’s poetic work *Qisas-e Anbiya* (1b-181b) is provided, followed by an analysis of its form, content, and stylistic features. At the end of the section, a comprehensive summary of the text is included. The fourth section focuses on the characteristics of the two identified copies of the work, highlighting the considerations taken into account during the reconstruction of the text, and presents the transcribed version of the text.

Keywords: Kadioğlu, qisas al anbiya, masnawi, Turkish literature, Quranic narratives.

ÖNSÖZ

Türk edebiyatında kıyas-ı enbiya yazma geleneği 13. yüzyıldan itibaren görölmeye başlanmıştır. Bu tür eserler, ekseriyetle mensur olarak kaleme alınmıştır. Edebî yönü kuvvetli olan manzum kıyas-ı enbiyalar ise, daha sonraki yüzyıllarda yazılmıştır. Bu tür bilinen manzum eserlerle ilk olarak 16. yy'da karşılaşılmıştır. Kaynaklarda hayatıyla alakalı hiçbir bilgi bulunmayan “Kadioğlu” mahlaslı bir şairin de bu türde yazdığı bir mesnevi tespit edilmiştir.

Manzum *Kıyas-ı Enbiyâ*'sı dışında kaynaklarda kendisiyle ilgili bir bilgiye ulaşılabilen Kadioğlu'nun (Ebû Muhammed) hayatı, şairliği ve eseri bu çalışmaya konu olmuştur. Şairin hayatı ve eserin Türk edebiyatında yazılan diğer kıyas-ı enbiyalar arasındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Türk edebiyatında Kadioğlu mahlaslı şairlerin araştırılması, manzum *Kıyas-ı Enbiyâ*'nın (1^b-181^b) edebî ve birtakım tarihî hususiyetlerinin incelenmesi, metnin geniş bir özetinin verilmesi ve bulunan iki nüshadan M nüshası esas alınıp A nüshasından yararlanılmak suretiyle eserin transkripsiyonlu metninin kurulması amaçlanmıştır.

Eserin çalışmaya başlanırken bir, toplam iki nüshası bulunmuştur. Nüshalar, Ankara Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu nr. A. 3688'da (M) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi Yazma Eserler Bölümü, nr. 256'da (A) bulunmaktadır. A nüshası çalışmanın sonunda elimize ulaştığı için metin M nüshası esas alınarak kurulmuş, M nüshasında çözülemeyen metinler veya eksik olan yapraklar A nüshasıyla karşılaştırılarak düzeltilmeye çalışılmıştır.

Giriş bölümünde kısaca kelimesi ile kıyas-ı enbiya türünün temel kaynağı olan Kur'an kıssaları üzerine detaylı bilgiler verilmiş, daha sonra kıyas-ı enbiya türünün teşekkülü ve kıyas-ı enbiyalarda İsrailiyat meselesi incelenmiştir.

Birinci bölümde Türk edebiyatında kıyas-ı enbiyalar konusu ana hatlarıyla anlatılmıştır. Kıyas-ı enbiya türünden doğan veya bu türle ilişkisi bulunan diğer türlerden bahsedilmiş, bu türün manzum örnekleri hakkında bilgi verilmiş, edebiyatımızda kıyas-ı enbiya türünün doğması ile gelişmesini sağlayan kıyas-ı enbiya tercüme ve bu tercüme hangii kaynaklardan hareketle kaleme alındığı tetkik edilmiştir. Ayrıca bu bölümde, tercüme kıyas-ı enbiya nüshalarının kütüphanelerde bulunduğu yerler ve nüshalarla ilgili yapılan çalışmalar belirtilmiş,

çalışma esnasında yerleri ve özellikleri tespit edilen diğer tercüme kısas-ı enbiya nüshaları da bölüme dâhil edilmiştir.

İkinci bölümde, kaynaklarda haklarında bilgi bulunmayan “Kadioğlu” mahlaslı üç şairden bahsedilmiştir. Onlarla ilgili bilgiler, yalnız eserlerinden elde edilebilmiştir. Bu şairlerden ilki, daha önce de bilinen *Halilnâme* yazarı Abdülvâsi Çelebi (ö. 817/1414’ten sonra); ikincisi, M ve A nüshaları tespit edilen ve çalışmanın konusu olan manzum *Kıyas-ı Enbiyâ* müellifi Kadioğlu (Ebû Muhammed) (14-15. yy’lar arası?) ve yine bir nüshası tespit edilen manzum *Cenknâme-i Ebâ Müslim* yazarı Kadioğlu’dur (17-18. yy’lar arası?).

Üçüncü bölümde Kadioğlu’nun manzum *Kıyas-ı Enbiyâ*’sı (1^b-181^b) üzerine ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Öncelikle “Eser Hakkında Genel Bilgiler” kısmında eserin tarihî özellikleri incelenmiştir. Adı, sebep-i te’lifi, yazılış tarihi, istinsah tarihi, beyit sayısı, eserin kaynakları ve Türk edebiyatında yeri ve önemi araştırılmıştır. Burada eserin yazılış tarihi, metinde az sayıda mevcut olan bazı beyitlerden hareketle bulunmaya çalışılmıştır. Metnin edebî özellikleri ise ilk olarak “Şekil Hususiyetleri” kısmında, metnin nazım şekli ve türleri, vezin, kafiye ve diğer ahenk unsurları başlıkları altında incelenmiştir. İkinci olarak “Muhteva Hususiyetleri” kısmında eserin mevzuu ile bölüm başlıkları, metindeki ayetler, hadisler, atasözleri ve deyimler tahlil edilmiştir. “Üslup Hususiyetleri” kısmında da şairin ifade tarzı, metinde geçen anlatıcı türleri, anlatımı zenginleştiren unsurlar ve edebî sanatları kullanış biçimi incelenerek şairin üslubu hakkında fikir sahibi olunmaya çalışılmıştır. Son olarak “Özet” kısmına gelindiğinde, mesnevinin günümüz Türkçesine tercümesi mahiyetinde oldukça geniş bir özeti hazırlanmış, nüshadaki başlıkların yetersizliği dolayısıyla, müellifin üslubuna sadık kalınarak Türkçe bölüm başlıklarına ilaveler ile ara başlıklar teklif edilmiş ve bu başlıklar köşeli parantez “[]” içerisinde verilmiştir.

Dördüncü bölümde M ve A nüshaları değerlendirilmiş, metin kurulurken takip edilen yollar belirtilip transkripsiyon sistemi gösterildikten sonra, eserin transkripsiyonlu metni oluşturulmuştur.

Çalışmada elde edilen bilgilerle Kadioğlu’nun *Kıyas-ı Enbiyâ* mesnevisinin edebiyatımızda şimdiye kadar bilinen ilk manzum kısas-ı enbiya örneği olabileceği düşünülmüş, mesnevinin 14-15. yüzyıllar arasında yazılma ihtimali değerlendirilmiş; ayrıca eserin tarihî ve edebî hususiyetleri tetkik edilerek, şair ve eserin Türk edebiyatındaki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Son olarak, bu çalışmanın her safhasında değerli vakitlerinden feragat ederek nice nice emekler sarf eden kıymetli hocam Prof. Dr. Nihat Öztoprak'a şükranlarımı arz etmeyi bir borç telakki ederim.

Temmuz, 2023

Cüneyt Akçatepe

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	23
1. TÜRK EDEBİYATINDA KISAS-I ENBİYALAR	23
1.1. TÜRK EDEBİYATINDA KISAS-I ENBİYA TERCÜMELERİ.....	24
1.1.1. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa‘lebî en-Nisâbûrî eş-Şâfi‘î’nin <i>Kitâbu ‘Arâisü’l-Mecâlis fî Kısasi’l-Enbiyâ’</i> ’sından Yapılan Tercümelere	24
1.1.2. Muhammed B. Abdillâh el-Kisâî’nin <i>Kitâbu Bed’i’-d-Dünyâ ve Kısasü’l-Enbiyâ’</i> ’sından Yapılan Tercümelere	26
1.1.3. Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefi’l-Müzekkir en-Nisâbûrî’nin <i>Kısasü’l-Enbiyâ’</i> ’sından Yapılan Tercümelere.....	28
1.1.4. Burhanoğlu Kadî Nâsîrüddîn Rabgûzî’nin <i>Kısasü’l-Enbiyâ’</i> ’sı	29
1.1.5. Şâbân-ı Şifâî’nin <i>Kısasü’l-Enbiyâ’</i> ’sı.....	29
1.1.6. Müellifi, Müstensihî ve Mütercimi Bilinmeyen Tercümelere.....	30
1.2. TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM KISAS-I ENBİYALAR.....	32
1.2.1. Hindî Mahmûd’un <i>Kısas-ı Enbiyâ’</i> ’sı.....	32
1.2.2. <i>Manzûme-i Dîniyye</i>	32
1.2.3. Atpazarlı Osman Fazlî’nin <i>Câmi’-i Kasas’ı</i>	32
1.2.4. Mevlevî Fasîh Ahmed Dede’nin <i>Risâle-i Enbiyâ’</i> ’sı	33
1.2.5. İshâk Hocası Ahmedî’nin <i>Vahdetnâme-i Âlem-engîz’i</i>	33
1.2.6. Manastırlı Mehmed Rif’at’ın <i>Tuhfetü’l-İslâm’ı</i>	33
1.2.7. Mahmud Dânişzâde Şevket Gavsî’nin <i>Manzum Târih-i Enbiyâ’</i> ’sı.....	34
1.2.8. Diğer Manzum Kısas-ı Enbiyalar.....	34
1.2.9. Modern Türk Edebiyatında Kısas-ı Enbiya Türünde Yazılan Bazı Eserler	34
İKİNCİ BÖLÜM	36
2. TÜRK EDEBİYATINDA KADIOĞLU MAHLASLI ŞAİRLER	36
2.1. ABDÜLVÂSİ ÇELEBİ	36
2.1.1. Hayatı.....	36
2.1.2. Eseri ve Şairliği	37
2.2. KADIOĞLU (EBÛ MUHAMMED).....	38

2.2.1. Hayatı.....	38
2.2.2. Eseri ve Şairliği	40
2.3. KADIOĞLU	42
2.3.1. Hayatı.....	42
2.3.2. Eseri ve Şairliği	43
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	44
3. MANZUM KISAS-I ENBİYÂ (1 ^b -181 ^b)	44
3.1. ESER HAKKINDA GENEL BİLGİLER	44
3.1.1. Adı	44
3.1.2. Sebeb-i Te'lifi	44
3.1.3. Yazılış Tarihi.....	47
3.1.4. İstinsah Tarihi.....	49
3.1.5. Beyit Sayısı	51
3.1.6. Kaynakları.....	51
3.1.7. Türk Edebiyatında Yeri ve Önemi.....	53
3.2. ŞEKİL HUSUSİYETLERİ.....	54
3.2.1. Nazım Şekli ve Türleri.....	54
3.2.2. Vezin.....	56
3.2.3. Kafiye	62
3.2.4. Diğer Bazı Ahenk Unsurları	71
3.3. MUHTEVA HUSUSİYETLERİ	74
3.3.1. Mevzuu.....	74
3.3.2. Bölüm Başlıkları	74
3.3.3. Ayetler	78
3.3.4. Hadisler.....	80
3.3.5. Atasözleri ve Deyimler	82
3.4. ÜSLUP HUSUSİYETLERİ	85
3.4.1. İfade Tarzı	85
3.4.2. Anlatıcı Türleri	91
3.4.3. Anlatımı Zenginleştiren Unsurlar	96
3.4.4. Edebî Sanatlar	97
3.5. ÖZET	99
3.5.1. [Besmele, Tahmid ve Tevhid]	99
3.5.2. İnsanların ve Cinlerin Peygamberi Hz. Muhammed'e Na't.....	99
3.5.3. [Hasbihâl]	100
3.5.4. Nazım Sahibinin Hâli ve Kitabın Yazılış Sebepleri	101
3.5.5. [Şairlik Kudretine ve Murad Han'ın Vezirine Övgü]	101
3.5.6. [Kâinatın Yaratılışı].....	102
3.5.7. [İnsanın Yaratılışı].....	103
3.5.8. [Şeytan'ın Allah'a İsyân Ettiği Hikâye].....	103
3.5.9. Âdem Peygamber'in [Dünyaya] Gönderildiği Kıssa	104

3.5.10. [Habil ve Kabil Hikâyesi]	106
3.5.11. Şit Peygamber'in Hikâyesi.....	107
3.5.12. İdris Peygamber'in Hikâyesi	107
3.5.13. Nuh Peygamber'in Hikâyesi	108
3.5.14. Hud Peygamber'in Hikâyesi.....	110
3.5.15. Salih Peygamber'in Hikâyesi.....	111
3.5.16. İbrahim Peygamber'in Hikâyesi	112
3.5.17. İbrahim'in [Atasına] Döndüğü [ve Ateşten Kurtulduğu] Hikâye..	113
3.5.18. İbrahim'in Nemrud'u İmana Çağırıldığı Hikâye	115
3.5.19. Nemrud'un Helak Olduğu [ve İbrahim'in Hicret Ettiği] Hikâye ..	116
3.5.20. [İbrahim'in İsmail'i Kurban Etme Hikâyesi]	117
3.5.21. Meleklerin İshak'ı Müjdelediği Hikâye.....	118
3.5.22. İbrahim Peygamber'in Kâbe'yi İnşa Ettiği Hikâye	120
3.5.23. Lut Peygamber Kıssası.....	121
3.5.24. Yakub [ve Yusuf] Peygamber Kıssası.....	122
3.5.25. [Yusuf'un Mısır Azizine Satıldığı Hikâye]	124
3.5.26. [Zeliha'nın Yusuf'u Hile Yoluyla Aldattığı Hikâye]	125
3.5.27. [Yusuf'un Zindana Atıldığı Hikâye]	126
3.5.28. [Yusuf'un Zindandaki İki Gencin Rüyalarını Tabir Ettiği Hikâye]	
.....	127
3.5.29. [Yusuf'un Zindandan Kurtulduğu Hikâye]	128
3.5.30. [Yusuf'un Mısır'a Hazinekar Olduğu Hikâye].....	129
3.5.31. [Yusuf'un Kardeşlerinin Mısır'a Geldiği Hikâye].....	130
3.5.32. Musa Peygamber'in Hikâyesi.....	132
3.5.33. [Musa'nın Şuayb Peygamber'in Kızı ile Evlendiği Hikâye].....	134
3.5.34. [Asanın Musa'ya Teslim Edildiği Hikâye]	135
3.5.35. [Musa'ya Peygamberlik ve Mucizeler Verildiği Hikâye].....	136
3.5.36. [Musa'nın Kardeşi Harun'la Firavun'a Gittiği Hikâye]	137
3.5.37. Musa Peygamber'in Firavun'u Allah'a [İnanmaya] Çağırıldığı Hikâye	
.....	138
3.5.38. [Musa'nın Sihirbazları Yendiği Hikâye]	140
3.5.39. [Firavun'un Hanımı Asiye'yi Öldürdüğü Hikâye].....	141
3.5.40. [Firavun ve Kıptilerin Çeşitli Belalara Uğradığı Hikâye].....	142
3.5.41. [Firavun'un Helak Olduğu Hikâye].....	143
3.5.42. [Beni İsrail'in Yolculukta Sapılarak Çölde Esir Kaldığı Hikâye] .	144
3.5.43. [Samiri'nin Beni İsrail'i Aldatarak Puta Taptırdığı Hikâye].....	146
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	149
4. METİN (1^b-181^b)	149
4.1. NÜSHA TAVSİFLERİ	149
4.1.1. M Nüshası	149
4.1.2. A Nüshası.....	150

4.2. METİN KURULURKEN TAKİP EDİLEN YOL	152
4.3. TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	156
4.4. METİN	157
SONUÇ	550
KAYNAKÇA	554

KISALTMALAR

age	Adı geçen eser
agm	Adı geçen makale/madde
agy	Adı geçen yazma
agt	Adı geçen tez
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğlerleri
bkz.	Bakınız.
haz.	Hazırlayan
ev.	Çeviren
yk.	Yaprak
s.	Sayfa
S.	Sayı
C.	Cilt
nr.	Numara
b.	Beyit
yy	Yüzyıl
Ktp.	Kütüphane/Kütüphanesi
M	Milli Kütüphane nüshası
A	Arkeoloji Müzesi nüshası

GİRİŞ

Kıssa kelimesi “kasas / ق-ص-ص” kökünden gelmekte ve manası fiil ile isim olarak ikiye ayrılmaktadır. Fiil ve mastar hâliyle, “bir kimsenin izini sürmek, ardınca takip etmek, haber vermek, bir olayı ayrıntılarıyla bildirmek, nakletmek ve hikâye etmek”; isim hâliyle, “rivayet, nakil, haber, mevzu, mesele, söz, sözün bir kısmı, cümle, olmuş bir olay ve hikâye” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise kıssa, “İçerisinde yalan ile hayali asla barındırmayan, tarihin derinliklerinde unutulmakta olsa da bazı izleri insanlığın hafızalarında yaşayan hadiselerin muhatapların zihnine canlılık vererek, ilahî mesaja uygun bir tevhit, teselli, ibret ve hidayet maksadıyla, i'caz ile icaza paralel bir şekilde ve mutlak zaman anlayışıyla peygamberlerin, kavimlerin, çeşitli topluluk ve şahısların Kur'an-ı Kerim'de anlatılması"dır.¹

Kur'an'da “kasas” kökünden türeyen, “kassa, yekussu, nakussu, yekussûne, naksus, nekussanne, nekussu, kassanâ, uksus, lâ taksus” gibi iştikaklar yirmi altı ayette ve toplam otuz kere geçmektedir. Bu iştikaklar, “bir nesnenin ya da bir kimsenin izini takip ederek ardınca gitmek”, “iz sürmek”, “bir fiile aynı nispetle karşılık vermek” ve “bir olayı tahkiye etmek, nakletmek, izah etmek,” manaları ile üç ana gurupta toplanmaktadır.²

Bütün kıssalarda anlatılan, Allah'ın tevhit ve hidayet mücadelesi için gönderdiği peygamberlerin kavmini doğru yola ulaştırma çabası ve çeşitli azınlıklara, kötülöklere ve fenalıklara düşen kavimlerin bir kısmının helak olması, geri kalanın da peygamberlerinin izini sürerek doğruya ulaşmasıdır. Yani kıssa kelimesiyle, “iz sürmek ve ardınca takip etmek” gibi temel manalar anlaşılmaktadır.³

¹ Abdullah Acar, *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları*, Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2005, s. 105-106; Ahmet Karataş, "Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 49, S. 3, Ankara 2013, s. 114; Mustafa Kara, “Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, *İslâmî İlimler Dergisi*, C.9, S. 1, Bahar 2014, s. 72.

² Ahmet Karataş, *agm*, s. 115-116.

³ Abdullah Acar, *agt*, s. 112.

Kıssa kelimesiyle beraber zikredilen “enbiya” kelimesi ise “nebi” kelimesin çoğul hâlidir. Bu kelime, “kendisine melek tarafından vahiyle kitap indirilen kişi, peygamber” manasına gelmektedir. Kısas-ı enbiya terkibi ise, “Peygamberlerin Hikâyeleri” anlamına gelmektedir. Bu terkip, Kur’an kıssaları başlığı altında “kısas” ve “enbiya” kelimeleri birlikte kullanıldığında Arapçada “Kasasu’l-Enbiya”, Farsçada “Kasas-ı Enbiya” ve Türkçede hem Farsça hem Arapçadaki şekliyle kullanılmış, daha sonra Ahmet Cevdet Paşa’nın (d. 1822 - ö. 1895) ihtiyarıyla değişerek “kısas-ı enbiya” biçimini almıştır.⁴

1. Kur’an Kıssalarının Konuları ve Tasnifi

Kur’an-ı Kerim’de toplam yirmi sekiz peygamberin ismi geçmektedir. Bunlardan Hz. Üzeyir, Hz. Lokman ve Hz. Zülkarneyn’in peygamber olduğunu söyleyen âlimler olduğu gibi, veli olduğunu söyleyenler de vardır. Peygamber olduğu şüpheli isimlerle birlikte Kur’an’da yirmi yedi peygamber kıssası, on üç şahıs ve bazı topluluk kıssaları yer almaktadır. Birbirleriyle çakışan ayetler çıkarıldığında 1787, ortak ayetler eklendiğinde 2236 ayet kıssalardan oluşmaktadır. Bunlar da sırasıyla Kur’an’ın %28.65 veya %35,84’üne tekabül etmektedir.⁵ Bu oranın da %26.86’sını peygamber kıssaları oluşturmaktadır. İlk müfessirlerden Taberî’ye (ö. 923) göre kıssalar, Kur’an’ın üçte birine denk düşmektedir.⁶ Kur’an’da geçen peygamber ve peygamberlerle ilişkili kavimler ile kişilerin kıssaları, ilgili sure ile ayetler ve toplam ayet sayıları verilmek suretiyle tablo hâline getirilmiştir:

Kur’andaki Peygamber Kıssaları	Kıssaların Geçtiği Sure ve Ayetler	Toplam Âyet Sayısı
Hz. Âdem ve Hâbil-Kabil	Bakara 2/30-39; Âl-i İmrân 3/33-34; A’râf 7/11-25; Hicr 15/26-44; İsrâ 17/61-65; Kehf 18/50; Meryem 19/58; Tâhâ 20/115-127; Sâd 38/71-85; Mâide 5/27-	86

⁴ Abdullah Acar, *agt*, s. 96; Mariana Budu, “Türkçe Kısasü’l-Enbiyâ Tercümelere ve Ebû İshâk İbrâhîm b. El-Mansûr b. Halefî’l-Müzekkir En-Nisâbü’l-nin Kısasü’l-Enbiyâ’sının Türkçe Tercümesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 60, S. 1, İstanbul 2020, s. 74.

⁵ Mustafa Kara, *agm*, s. 94.

⁶ Suat Yıldırım, “Kur’an-ı Kerim’de Kıssalar”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, S. 3, Ankara 1979, s. 37.

	31.	
Hz. İdris	Meryem 19/56-57; Enbiyâ 21/85-86.	4
Hz. Nuh	Âl-i İmrân 3/33-34; En'âm 6/84; A'râf 7/59-64; Tevbe 9/70; Yûnus 10/71-73; Hûd 11/25-49; İbrâhîm 14/9-18; İsrâ 17/3; Meryem 19/58; Enbiyâ 21/76-77; Hacc 22/42-44; Mü'minûn 23/23-30; Furkân 25/37; Şu'arâ 26/105-122; 'Ankebût 29/14-15; Ahzâb 33/7-8; Sâffât 37/75-82; Sâd 38/12-14; Mü'min 40/5-6; Şûrâ 42/13; Kâf 50/12-14; Zâriyât 51/46; Necm 53/52; Kamer 54/9-16; Hadîd 57/26; Tahrîm 66/10; Hâkka 69/11-12; Nûh 71/1-28.	145
Hz. Hud ve Âd Kavmi	A'râf 7/65-72; Tevbe 9/70; Hûd 11/50-60; İbrâhîm 14/9-18; Hacc 22/42-44; Mü'minûn 23/31-41; Şu'arâ 26/123-140; Sâd 38/12-14; Fussilet 41/14-16; Ahkâf 46/21-28; Kâf 50/12-14; Zâriyât 51/41-42; Necm 53/50-51; Kamer 54/18-22; Hâkka 69/4-8; Fecr 89/6-14.	102
Hz. Salih ve Semud Kavmi	A'râf 7/73-79; Tevbe 9/70; Hûd 11/61-68; İbrâhîm 14/9-18; Hicr 15/80-84; Hacc 22/42-44; Şu'arâ 26/141-159; Neml 27/45-53; Sâd 38/12-14; Fussilet 41/17-18; Kâf 50/12-14; Zâriyât 51/43-45; Necm 53/50-51; Kamer 54/23-31; Hâkka 69/4-5; Burûc 85/17-20; Fecr 89/9-14; Şems 91/11-15.	101
Hz. İbrahim	Bakara 2/124-136, 140-141, 258-260; Âl-i İmrân 3/33-34, 65-68, 84, 96-97; Nisâ 4/54-55, 125, 163-164; En'âm 6/74-84, 161-163; Tevbe 9/70, 113-114; Hûd 11/69-76; Yûsuf 12/6; İbrâhîm 14/35-41; Hicr 15/51-60; Nahl 16/120-122; Meryem 19/41-50, 58; Enbiyâ 21/51-73; Hacc 22/26-29, 42-44; Şu'arâ 26/69-104; 'Ankebût 29/16-27, 31-32; Ahzâb 33/7-8; Sâffât 37/83-113; Sâd 38/45-47; Şûrâ 42/13; Zuhruf	238

	43/26-28; Zâriyât 51/24-37; Necm 53/33-42; Hadîd 57/26; Mümtehine 60/4-6; A'la 87/18-19.	
Hz. Lut	En'âm 6/86; A'râf 7/80-84; Hûd 11/74-83; Hıcr 15/57-77; Enbiyâ 21/71-75; Hacc 22/42-44; Şu'arâ 26/160-175; Neml 27/54-58; 'Ankebût 29/26-35; Sâffât 37/133-138; Sâd 38/12-14; Kâf 50/12-14; Necm 53/53-54; Kamer 54/33-39; Tahrîm 66/10.	105
Hz. İsmail	Bakara 2/124-136, 140-141; Âl-i İmrân 3/84; Nisâ 4/163-164; En'âm 6/86; İbrâhîm 14/37-39; Meryem 19/54-55; Enbiyâ 21/85-86; Sâffât 37/99-113; Sâd 38/48-49.	43
Hz. İshak	Bakara 2/132-136, 140-141; Âl-i İmrân 3/84; En'âm 6/84; Hûd 11/69-76; Yûsuf 12/6; Meryem 19/49-50; Enbiyâ 21/72-73; 'Ankebût 29/27; Sâffât 37/112-113; Sâd 38/45-47.	27
Hz. Yakub	Bakara 2/132-136, 140-141; Âl-i İmrân 3/84, 93; Nisâ 4/163-164; En'âm 6/84; Hûd 11/69-73; Yûsuf 12/4-102; Meryem 19/49-50, 58; Enbiyâ 21/72-73; 'Ankebût 29/27; Sâd 38/45-47.	134
Hz. Yusuf	En'âm 6/84; Yûsuf 12/4-102; 'Ankebût 29/27; Mü'min 40/34-35.	102
Hz. Eyyüb	Nisâ 4/163; En'âm 6/84; Enbiyâ 21/83-84; Sâd 38/41-44.	8
Hz. Şuayb ve Medyen - Eyke Kavimleri	A'râf 7/85-93; Hûd 11/84-95; Hıcr 15/78-79; Hacc 22/42-44; Şu'arâ 26/176-191; 'Ankebût 29/36-37; Sâd 38/12-14; Kâf 50/12-14.	49
Hz. Musa, Hz. Harun, Firavun ve İsrailoğulları	Bakara 2/40-74, 83-93, 122-123, 135-136, 140-141, 211-212, 246-252; Âl-i İmrân 3/10-11, 84, 93-94; Nisâ 4/153-164; Mâide 5/12-13, 20-26, 32, 70-71, 82; En'âm 6/84, 91, 146, 154-160; A'râf 7/103-156, 159-171; Enfâl 8/50-55; Yûnus 10/75-93; Hûd 11/96-100,	595

	110-111; İbrâhîm 14/5-8; İsrâ 17/2-8, 101-104; Kehf 18/60-82; Meryem 19/28, 51-53; Tâhâ 20/9-101; Enbiyâ 21/48-50; Hacc 22/42-44; Mü'minûn 23/45-49; Furkân 25/35-36; Şu'arâ 26/10-68; Neml 27/7-14, 76-79; Kasas 28/1-43, 76-84; 'Ankebût 29/39-40; Secde 32/23-25; Ahzâb 33/7-8, 69; Sâffât 37/114-122; Sâd 38/12-14; Mü'min 40/23-46, 53-55; Fussilet 41/45; Şûrâ 42/13; Zuhruf 43/46-56; Duhân 44/17-33; Câsiye 45/16-22; Kâf 50/12-14; Zâriyât 51/38-40; Necm 53/33-42; Kamer 54/41-42; Saff 61/5; Tahrîm 66/11; Hâkka 69/9-10; Müzzemmil 73/15-16; Nâzi'ât 79/15-26; Burûc 85/17-20; A'lâ 87/18-19; Fecr 89/9-14.	
Hz. Davud	Bakara 2/251; Nisâ 4/163; Mâide 5/78; En'âm 6/84; İsrâ 17/55; Enbiyâ 21/78-80; Neml 27/15-16; Sebe' 34/10-11; Sâd 38/17-30.	26
Hz. Süleyman	Bakara 2/102-103; Nisâ 4/163; En'âm 6/84; Enbiyâ 21/78-82; Neml 27/15-44; Sebe' 34/10-14; Sâd 38/30-40.	53
Hz. İlyas	En'âm 6/85; Sâffât 37/123-132.	11
Hz. Elyasa	En'âm 6/86; Sâd 38/48.	2
Hz. Zülkifl	Enbiyâ 21/85-86; Sâd 38/48.	3
Hz. Yunus	Nisâ 4/163; En'âm 6/86; Yûnus 10/98; Enbiyâ 21/87-88; Sâffât 37/139-148; Kalem 68/48-50.	28
Hz. Zekeriya	Âl-i İmrân 3/37-41; En'âm 6/85; Meryem 19/1-15; Enbiyâ 21/89-90.	23
Hz. Yahya	Âl-i İmrân 3/38-41; En'âm 6/85; Meryem 19/1-15; Enbiyâ 21/89-90.	22
Hz. İsa ve Annesi Hz. Meryem	Bakara 2/87, 135-136, 253; Âl-i İmrân 3/33-37, 42-59, 84; Nisâ 4/153-159, 163-164, 171-172; Mâide 5/15-19, 46-47, 72-75, 78-86, 110-119; En'âm 6/85;	110

	Tevbe 9/30-35; Nahl 16/102; Meryem 19/16-34; Enbiyâ 21/91-92; Mü'minûn 23/50; Ahzâb 33/7-8; Şûrâ 42/13; Zuhruf 43/59, 63-65; Hadîd 57/27; Saff 61/6, 14;Tahrîm 66/12.	
Kur'andaki Peygamberliği Şüpheli Zatların Kıssaları	Kıssaların Geçtiği Sure ve Ayetler	Toplam Âyet Sayısı
Hz. Zülkarneyn	Kehf 18/83-98; Enbiyâ 21/95-96.	18
Hz. Lokman	Lokmân 31/12-19.	8
Hz. Üzeyir	Tevbe 9/30-35.	6

Bunlarla birlikte Kur'anda geçen peygamber ve peygamberlerle ilişkili kıssalar hariç, peygamberler tarihi metinlerinde karşılaşılan Ashab-ı Kehf kıssası, Kehf 18/9-26'ncı ayetlerde geçmektedir. Kur'anda Ashab-ı Kehf kıssasından başka Ashab-ı Karye, Tübbâ Kavmi, Ress Halkı, Sebeliler, Ashab-ı Uhud, dünyalığıyla böbürlenmiş kişi, bahçe sahipleri, Ashab-ı Fil ve Romalılar kıssaları da geçmektedir. Ayrıca peygamberler tarihi metninin klasik tertibinde peygamberler ve peygamberlerle ilgili kıssalardan önce bildirilen kâinatın ve içindekilerin yaratılışı, Şeytan'ın Allah'a isyanı ve insanın yaratılışı konuları, çeşitli sure ve ayetlerde anlatılmaktadır.⁷

Kur'anda geçen kıssalar, konuları da dikkate alınarak üç ana bölümde tasnif edilebilir. Bu tasnifte, kıssaların yaşandığı zaman dilimi ve yerler esastır. Buna göre kıssalar, tarihî kıssalar, Kur'an'ın nüzulü esnasında meydana gelen kıssalar ve gaybi kıssalar olarak üç sınıfta incelenebilir. Tarihî kıssalar Kur'an indirilmeden çok zaman önce yaşayan peygamberler ile ümmetlerinin başlarından geçenleri, çeşitli toplulukları, bazı mühim şahsiyetleri ve olayları ihtiva etmektedir. Hz. Zülkarneyn, Ashab-ı Kehf, Ashab-ı Karye, Karun vb. kıssalar bu guruba dâhildir. Kur'an'ın

⁷ Mustafa Kara, *agm*, s. 75-93.

nüzülü esnasında meydana gelen kıssalar ise İslam'ın yayıldığı dönemi ve o bölgede cereyan eden olayları bildirmektedir. Tabii bu dönemde vuku bulan olaylar Kur'an'da doğrudan kıssa olarak geçmemektedir. Daha ziyade değerli görülen olaylar manalarına gelen "enba" ve "ahbar" kelimeleri bu siyakta kullanılmıştır. Bedir Muharebesi, Uhud Savaşı, Hendek Savaşı, Hudeybiye Sulhü gibi olaylar bu türdeki kıssalardandır. Bu hadiseler tam manasıyla kıssa kategorisinde değerlendirilmese de, maksat itibarıyla kıssalardan farksızdır. Zaten Asr-ı Saadet döneminden sonra Kur'an'ın muhatapları için bu olaylar kıssa mahiyeti kazanmıştır. Bu tasnifte son olarak gaybi kıssalar yer almaktadır. Bunlar, yaşanan âlemin sınırlarının dışında cereyan eden olayların anlatıldığı kıssalardır. Kâinatın ve Hz. Âdem'in yaratılışı, meleklerin ona secde etmesi ve şeytanın isyanı, Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten çıkarılıp yeryüzüne gönderilmesi bu tür kıssalardandır.⁸

Kıssalar, anlatılış şekillerine göre de kısa ve uzun kıssalar olarak ikiye ayrılabilir. Kısa kıssalar, ayrıntıya yer verilmeden, peygamberlere ilgili az miktarda bilgilerin bulunduğu kıssalardır. Hz. Hud, Hz. Salih vb. Peygamberlerin kıssaların böyledir. Bu tür kıssalara, bazı uzun kıssaların da Kur'an'ın ilgili surelerinde özetinin verilmesiyle dâhil olduğu anlaşılmıştır. Mesela Hz. Musa kıssası, Tâha, Kasas ve A'râf surelerinde uzun kıssa tarzında anlatılmış, buna mukabil Nâziât suresinde özet olarak verilmiştir. Uzun kıssalarda ise olaylar birbirine bağlı ve peş peşe olarak anlatılmıştır. Hz. İbrahim, Hz. Yusuf ve Hz. Musa kıssaları, uzun kıssalara birer numunedir.⁹

2. Kur'an Kıssalarının Özellikleri

Her şeyden önce kıssalar, tahkiye usulüyle icra edilmesinin yanında, tarihi gerçekliği ve buna bağlı oluşturduğu hususi üslubu ile hikâye ve roman gibi türlerden ayrılmaktadır. Kahraman, zaman ve mekân unsurlarının kıymetinden ziyade, Allah'ın insanın yaratılışından itibaren doğruyu ve doğruluğu gösterdiği tarih manzaralarının insanlığa sunulmuş biçimidir. Kıssalarda geçen insanlar doğru ile yanlışın daimi temsili, olaylar Allah'a iman ile inkârın neticesi ve zaman geçmişin,

⁸ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994, s. 77-82.

⁹ İdris Şengül, *age*, s. 82-84.

günümüzün ve geleceğin hepsidir. Anlatılan olaylarda genellikle “giriş, gelişme, sonuç” düzeni değil, Allah’ın emirleri ile yasaklarının sebep ve hikmetlerini anlamaya fayda sağlayan bir sıra gözetilmiştir. Nitekim kıssaların zamandan ve mekândan tecrit edilmiş, her ölçünün üzerinde bulunan olayların terkihi olduğu söylenebilir. Kıssalar, peygamberlerin ve buna bağlı çeşitli kavim ve kişilerin yer yer uzun, yer yer kısa anlatıldığı, esas maksadın, peygamberlerin ilahî gayenin esası olan tevhit mücadelesinin kıyamete kadar gelecek bütün insanlara aktarıldığı birer ayna hüviyetindedir. Buna uygun olarak Allah, bütün insanlığın müşterek tarihinin bir nevi özetini, en fasih hâliyle kıssalarda bildirmiştir.¹⁰

Kur’an kıssalarının tamamının ortak özelliği, mevzuun Allah’ın birliği, yani tevhit olmasıdır. Elbette bu tevhit mücadelesinin maksadı da, Şeytan’ın Allah’ın emrine karşı çıkararak Âdem’e secde etmeyişiyle başlayıp kâinatın ve insanoğlunun yaratılışıyla devam eden ve sırasıyla peygamberlerin yaşadığı mücadeleleri içeren olaylar zincirinin sunulmasıyla, muhatabın bunlardan ders çıkarmasını ve ibret almasını sağlamaktır.¹¹

Kur’an kıssaları, akıcılığı, edebî özellikleri ve anlatılış şekli, mana ve ifadenin kusursuz ve mükemmel bir terkihi olarak değerlendirilir. Kıssaların anlatıldığı ayetlerde edebî bir üslup, estetik bir ifade tarzı, etkileyici ve akıcı bir anlatım bulunmaktadır. Allah’ın bildirdiği, bütün anlatıların hâliyle en üstünü görülür.¹²

Kıssalarda tasvire dayalı bir anlatım metodu mevcuttur. İnsanlık tarihinin en değerli kısımları, âdeta bir film şeridi gibi zihinlerde canlandırılmıştır. Olaylar tasvir edilmiş ve sonrasında insanların bu sahne ile devamında gelecek olan sahne arasında düşünmesi ve hayal kurması sağlanmıştır. Öyle ki, anlatımdaki canlılık ve hareket hat safhadadır. Okuyucular kendilerini zamanı ve mekânı aşarak hadiselerin içerisinde bulmaktadır. Böylece ahlâk, inanç, hayat, yaratılış gayesi, insanlara ve

¹⁰ Suat Yıldırım, *agm*, s. 48-49; Tahsin Görgün, “Kur’an Kıssaları’nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine”, *IV. Kur’an Haftası Sempozyumu*, Fecr Yayınları, Ankara 1998, s. 29-30; Hatice Arpağuş, “Mitoloji, Kur’an Kıssaları ve Kültürel Miras”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25/2, İstanbul 2003, s. 12-13.

¹¹ Mustafa Kara, *agm*, s. 94-96.

¹² Çalışmada mealleri verilen bütün ayetlerler, Halil Altundan ve Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan *Kur’an-ı Kerim Meâli*’nden (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011) alınmıştır. Yûsuf 12/3.

diğer canlılara karşı gösterilecek tavır, ölüm ve ötesi vb. insanlığı ilgilendiren her türlü mevzu okuyucunun zihninde şekillenir.¹³

Kur'an kıssaları, genellikle baş kısımlarıyla dikkat çekmektedir. Bu kısımda Allah, bilhassa kıssaların en çarpıcı bölümünü sahneleyerek okurun yalnızca anlatılana odaklanmasını sağlamakta, devamında diğer manzaraları peş peşe yahut aralıklarla vermektedir. Bu sebeple kıssalar, değeri ve dikkat çekiciliği esasına göre olayların herhangi bir bölümü ile başlayabilmektedir. Kıssalar bazen de Ashab-ı Kehf kıssasında olduğu gibi ibret verici bölümlerinin bir araya gelerek özetlendiği, Hz. Musa kıssasında olduğu gibi olayların neden ve hikmetlerinin söylendiği veya Hz. Yusuf kıssasında olduğu gibi olay örgüsüne paralel bir girişle başlamaktadır.¹⁴

Kur'an kıssalarında bazen cümleler, bazen de olaylar tekrar edilmektedir. Mesela Allah'ın meleklere Hz. Âdem'e doğru secde etmeyi emretmesi ve Şeytan'ın secde etmeyişi beş yerde, Hz. Musa'nın Firavun'un sihirbazlarıyla mücadele etmesi ve onların büyülerini yutması dört yerde ayrı ayrı geçmektedir. İslam bilginleri, bu tekrarların farklı üsluplarda olmasını, Kur'an'ın fesahat ve belagat açısından üstün oluşuna delil saymıştır. Bu tekrarların, tevhit akidesini muhatabın zihnine yerleştirmesi cihetinden de fayda sağladığı da söylenmiştir. Ayrıca Kur'an'daki her sure belirli bir konuyu bütünlük içerisinde anlatmaktadır. Bu sebeple daha önce anlatılan bir kıssa, konuya uygun bir şekilde farklı açılardan ifade edilerek çeşitlilik oluşturmuştur.¹⁵ M. Said Şimşek'e göre kıssalarda belagat, fesahat, bilinçlendirmek ve konulara göre farklı mesajları vurgulamak gibi özellikleri bulunan tekrarlar, birbirleriyle tenakuz oluşturmamakta, anlatılan olaylar değişmemektedir.¹⁶

3. Kur'an Kıssalarının Amacı

Kur'anda geçen kıssaların, öncelikle Hz. Muhammed'in peygamberliğine delil oluşturduğu belirtilmiştir. Okur-yazar olmayan, Yahudi veya Hıristiyan din

¹³ Suat Yıldırım, *agm*, s. 62-63; Nurettin Turgay, "Kur'an Kıssaları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. II (II C.), Diyarbakır 2000, s. 61-62; Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, 2002, s. 35-36.

¹⁴ Suat Yıldırım *agm*, s. 61-62; Nurettin Turgay, *agm*, s. 75, 78.

¹⁵ M. Said Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2021, s. 102-105.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Said Şimşek, *age*, s. 106-115.

adamlarıyla herhangi bir ilişkisi bulunmayan Hz. Peygamber, bulunduğu ve yetiştiği coğrafyada bu kıssaların çoğu bilinmese de, bunları Allah'ın vahyi sayesinde kavmine anlatmıştır. Bunun yanı sıra, Allah'ın Hz. Muhammed'e vahyederek bildirdiği kıssaların diğer ilahî dinlerdeki kutsal kitaplarda da yanlışıyla doğrusuyla bulunması, bütün dinlerin aynı kaynaktan geldiğini göstermiştir. Kıssaların bir diğer maksadı, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberlerin tevhit mücadelesinin, çeşitli şahıs ve toplulukların yaşayış biçimlerinin ve helak olan kavimlerin anlatılmasıyla, insanın yaratılış gayesini anlamasını sağlamaktır. Böylelikle insanlar geçmişte yaşayan kavimlerin başından geçenleri düşünerek ibret alır. İbret onların talim ve terbiyesinde mühim bir yer kaplar. Kıssalarda meydana gelen hadiselerle birlikte insanlar doğruluğa yönelmeye ve bütün yanlışlardan uzaklaşmayı ilke edinir. Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla bildirdiği emirlere itaat edenlerin kurtuluşu, O'na isyan edenlerin ise helake uğraması, Müslümanların gönüllerinin huzura ve feraha kavuşmasına sebep olur. İnsanoğlu, Allah'ın ihsan ettiği nimetlerin kıymetini bu şekilde daha iyi anlar. Bunların yanında, bütün kıssaların temelinde şeytan ve nefsin insanı azgınlıştırarak dünya ve ahirette felakete uğrattığı görülmekte, kıssaları okuyanların bu iki düşmana karşı uyanık olması gereği vurgulanmaktadır. Yine kıssaların tamamında bulunan şeytan ve nefisle olan mücadelelerin mihrinde Allah'a karşı şirk koşanlara, canlılara ve putlara tapmaya kalkanlara karşı koymak, nihayet Allah'ın birliğini idrak etmek ve bilmeyenlere bildirmek vardır.¹⁷

Kur'an'da geçen peygamber kıssaları ve bunlarla ilişkili kıssalarda, insanlığın geçmişten günümüze yaşadığı ve gelecekte yaşayacağı her türlü duygu ve düşüncenin, iyi ve kötü huyların, faydalı ve zararlı olmanın, Allah'a itaat ve isyanın sonuçlarının, özetle bütün doğru ve yanlışların temsilleri mevcuttur. Hz. Âdem kıssasıyla Allah'ın sevgisi ve affediciliği, Şeytan'ın Rabb'ine isyanıyla yaratılanlarda bulunan kibrin ne büyük felakete yol açacağı, Habil ve Kabil kıssasıyla kıskançlığın ne türlü felakete sebep olabileceği; Hz. Nuh kıssasıyla Allah'ın bütün kullarına eşit muamele ettiği ve Nuh Peygamber'in oğlu da olsa

¹⁷ Suat Yıldırım, *agm*, s. 40-47; Yusuf Batar, "Kur'an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili", *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 9, S. 1, Bahar 2014, s. 155-183.

sapkınlığa yönelene karşı adaletten şaşmayışı; Hz. Hud kıssasıyla büyüklenenlerin ve böbürlenelerin helak oluşu; Hz. Salih kıssasıyla dürüstlüğü kıymeti; Hz. İbrahim, İsmail ve İshak kıssalarıyla Allah'ın merhametinin sonsuzluğu, aklın kıymeti ve İbrahim peygamberin Nemrut'la olan mücadeleleriyle son pişmanlığın faydasızlığı; Hz. Yakup ve oğlu Hz. Yusuf kıssalarıyla yine kıskançlığın nelere sebep olabileceği, şehvetin insana ne türlü kötülükleri yaptırabileceği ve affetmenin fazileti; Hz. Lut kıssasıyla sapkınlıklardan uzak durmanın ehemmiyeti; Hz. Eyyüb kıssasıyla sabrın kıymeti; Hz. Şuayb kıssasıyla Allah'ın emirlerini hafife almanın cezası; Hz. Musa ve Hz. Harun kıssalarıyla iki yüzlülük ve yalanın fenalığı, inatçılığın felaketi, aşırı merakın zararı ve cesaretin değeri; Hz. Davud ve Hz. Süleyman kıssalarıyla cimrilik ile hasedin kötülüğü ve şımarıklığın zararı; Hz. Yunus kıssasıyla tövbenin güzellikleri; Hz. Zekeriya ve Yahya kıssalarıyla Allah'a karşı hep ümitli olmanın lüzumu; Hz. İsa ve Meryem kıssalarıyla da iffetin değeri ve nankörlüğün bedeli öğrenilmiş olur.¹⁸

Neticede Kur'an-ı Kerim'deki kıssalar, tıpkı olaylar gözümüzün önünde cereyan ediyormuşçasına anlatmıştır. Okuyanlar ve dinleyenler insanlığın müşterek tarihini sinema şeridi takip edercesine öğremektedir. Ayrıca kıssalar hidayet rehberidir. Kıssaların dili, Kur'an'ın içerdiği bütün düsturları, bizzat gerçek hadiselerin canlı birer tablo gibi muhataplarına sergilemektedir. Bu da, Kur'an'ın amacı neyse, kıssaların da amacının o olduğunu göstermektedir.¹⁹

4. Kur'an Kıssalarının Mahiyeti ve Önemi

Kur'an'da geçen peygamber kıssalarında hâkim olan asıl unsur, tarih boyunca devam eden tevhit mücadelesidir. Yalnız bir olan Allah'a inanmak, O'na hiçbir ortak koşmamak ve sadece O'na ibadet etmektir. Bu inanç akidesi, ilk peygamber Hz. Âdem'den itibaren gelen bütün peygamberlerle insanlığa bildirilmiş evrensel bir değerdir. Ayrıca Kur'anda anlatılan kıssalar, hususi düzeni ve verdiği mesajlarla "kıssadan hisse" anlayışı ortaya koymuş, bunun üzerine kendi tarih felsefesini meydana getirmiştir. Böylelikle ahlaki ibretleri barındıran kıssalar, bir çeşit öğütler

¹⁸ Osman Eyüpoğlu, "Günümüze Bakan Yönleriyle Peygamber Kıssaları (Sosyolojik ve Pedagojik Açıdan)", *XI. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Risalet*, Fecr Yayınları, Ankara 2009, s. 115-119.

¹⁹ İdris Şengül, *age*, s. 26-29.

silsilesi şeklini almıştır. Kıssaların bu yapısı incelendiğinde, onların bir toplum nazariyesi oluşturduğunu söylemek mümkündür.²⁰

Kur'an-ı Kerim insanları hidayete, doğruluğa ve kurtuluşa ulaştıran bir rehberdir. Kur'an kıssaları da, bizzat insanların başından geçen en mühim hadiseleri anlatarak hidayet rehberi olmaktadır. Kıssalar bu vazifesini sürdürürken, içeriğinde bulunan şahıslar, toplumlar, mekânlar ve bunların iç içe geçmesiyle oluşan zihniyet, onların birer "emsal/model" oluşturmasını sağlamaktadır. Bu zihniyet inşası, muhatapların davranışlarına tesir etmektedir.²¹

Kur'an, Mekke halkının bulunduğu vaziyete uygunluk bakımından, dinlemeye yatkın, kulaktan duyma delillere dayanan sözlü bir kültüre karşı, yine anlatmaya ve nesilden nesile aktarılmaya devam eden kıssalarla örülmüş, bu kıssalar Hz. Muhammed tarafından halkına öğretme yöntemi olarak uygulanmıştır. Elbette ki kıssalar sözlü kültüre uygun bir anlatma geleneğine hitap etse de, bunların tamamının diğer dinlere gönderilen kutsal kitaplardaki kıssalarla uygunluk teşkil etmesi, hatta onlarda bulunan peygamberlere yaraşmayacak bazı anlatıları tashih etmesi bakımından, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin bir delili olarak da değerlendirilebileceği ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra kalbi tatmin ediciliği, peygamberliğin anlaşılması, yol göstericiliği, tarihi değeri, ilahî uyarıcılığı ve ahlaki mesajları olması bakımından da kıssaların muhtelif nitelikleri bulunmaktadır.²²

5. Kur'an Kıssalarının Tarihî Değeri

Kur'an'da kâinatın ve insanın yaratılışından başlayarak Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberlerin ve kavimlerin kıssaları tarihe uygun bir şekilde anlatılmaktadır. Kıssalar bu hususiyetiyle evrensel bir insanlık tarihî mahiyetindedir. Tevrat ve İncil'de geçen birçok kıssa, Kur'an'da da bulunmaktadır. Eski Mısır, Sümer ve Babil medeniyetlerinde rastlanan kıssaların, Hindistan'a

²⁰ Tahsin Görgün, *agm*, s. 21-24.

²¹ Tahsin Görgün, *agm*, 26-33. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Görgün, *agm*, 33-39.

²² Hanifi Özcan, "Matürîdî'ye Göre Kur'an'daki Kıssa ve Mesellerin Epistemolojik Amaç ve Önemi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, İzmir 1995, s. 106-111.

yayıldıktan sonra İran ve Arap ülkelerine, böylece İslam dünyasının tamamına ulaştığı belirtilmektedir.²³

Kur'an-ı Kerim'de bulunan peygamber kıssaları ve diğer kıssalar, tarihî değere sahip olmakla birlikte, Kur'an'ın bir tarih kitabı olmaması dolayısıyla, tarih ilminin unsurlarına gerektiği kadarıyla yer vermiştir. Zira Kur'an'ın kıssalarla hedefi, muhatabın Allah'ın varlığını ve birliğini idrak etmesi, anlatılan kıssalara ibret nazarıyla bakması ve hidayete kavuşmasıdır. Bu yüzden kıssalarda her zaman bir tarihî vakanın temelini teşkil eden kahraman, zaman ve mekân ilişkisi bulunmamaktadır. Çünkü Kur'an'ın asıl amacı, tarih boyunca meydana gelen hadiseleri en doğru, en çarpıcı ve en etkileyici bir şekilde muhatabına iletmektir. Bu yüzden zihni Kur'an'ın asıl maksadı olan insanların hidayete ulaşmasından uzaklaştırarak teferruatlara yer verilmez. Bununla birlikte Allah'ın Hz. Yusuf kıssasını ve Kasas suresinde Hz. Musa kıssasını teferruatlı, art arda ve düzenli bir şekilde anlattığı da görülmektedir.²⁴

Kur'an kıssalarında tarihî olaylar anlatılırken hiçbir zaman için değişmeyen, kişi ve toplumlar için her an geçerliliğini koruyan, zaman ve mekânı aşan bir tarih felsefesi vardır. Herkese ve her ana hitap eden bu husus geçmişi, bugünü ve yarını da kuşatacak evrensel ilkeleri kapsamaktadır. Bu sebeple insanlık tarihi diyebileceğimiz kıssaların verdiği mesajlar, her devirde kabul görecektir. Böyle olmakla birlikte Kur'an kıssalarında geçmiş topluluk ve kavimlerle ilgili verilen haberler, kendi devrine ait politik, ekonomik ve sosyal meselelere dair bolca bilgiler ihtiva etmekte, hatta diğer mukaddes kitapların hiçbirinde bulunmayan bazı kavimlerle ilgili tarihi olayları da barındırmaktadır. Nitekim Âd ve Semud kavimleri, Ashab-ı Kehf kıssası vb. birçok kıssa ve vaka, yalnız Kur'an'da bildirilmiştir.²⁵

Kur'an'da kıssalar için "hak" ve "nebe" kelimeleri kullanılmaktadır. "Hak" gerçek manasına gelmekte, "nebe" ise, kesin veya ona yakın derecede bilgi ifade eden ve fayda sağlayan şey anlamında kullanılmaktadır. Kıssalar da tarihi gerçekliği

²³ İdris Şengül, *age*, s. 62.

²⁴ İdris Şengül, "Kur'ân Kıssalarının Tarihî Değeri", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 32, S. 4, Ekim-Kasım-Aralık 1996, s. 65-66.

²⁵ İdris Şengül, *agm*, s. 67-71.

uhdesinde bulunduran ve muhataba belirli bir fayda sağlayan olayları insanlığa sunmaktadır. Böylece masal ve mitoloji gibi türlerden tamamen ayrılmaktadır. Nitekim bu türler ne kadar edebî ve estetik değerler taşısa da, daima birer hayal ürünü olarak anılmaktadır. Kur'an kıssalarıyla mitolojik anlatılar arasında örtüşen tek özellik, mitolojilerde de ilahî dinlerde birtakım kalıntıların bulunmasıdır. Kıssalar ise hem muhteva, hem üslup, hem diğer mukaddes kitaplarda da mevcut olan tarihî olayların doğru şekliyle anlatılışı gibi özellikleriyle, tam bir tarihî değer arz etmektedir. Bu yüzden Batılıların XVIII. Yüzyıldan itibaren Kitab-ı Mukaddes'i mitolojiden arındırma çabasının, Kur'an'ı ilgilendirmediği ifade edilmiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim, tek bir harfi bile değiştirilmeden günümüze ulaşması dolayısıyla, insanlık tarihinin en değerli kesitleri görülen peygamber kıssalarına dair de asıl doğru bilgileri okuyucuya ulaştırmaktadır.²⁶

6. Kur'an Kıssalarının Tarihî Gerçekliği

Kıssaların neredeyse üçte birini oluşturmasına rağmen Kur'an'ı Kerim Tevrat gibi bir tarih kitabı hususiyetinde değildir. Yine de kıssalarda ayrıntılara çok girilmemesi, tarih ilminin temelini oluşturan olay, yer, mekân, zaman ve şahıslara her zaman yer edilmemesi ve teferruatlara pek girilmemesi, bunların tarihî gerçekliğe uygunluğunu değiştirmez. Zira Kur'an ilahî bir kitaptır. Tarih kitabı değildir. Anlatılan her kıssanın birer öğreti olma gayesi, insanlığı doğruluğa teşvik etme arzusu vardır. Bu tür farklılıklar, Kur'an kıssalarının başka hiçbir kaynak olmaksızın doğrudan Allah tarafından gönderildiğini göstermektedir.²⁷

Oryantalistler ve Muhammed Halefullah (d. 1916 - ö. 1997) gibi bazı araştırmacılar Ashab-ı Kehf, Hz. Musa vd. bazı kıssaların mitolojik unsurlar

²⁶ Hatice K. Arpağuş, *agm*, s. 5-24. Mitoloji, mitoloji ve Kitab-ı Mukaddes arasındaki ilişki, Kur'an kıssalarında mitolojik bir düşüncenin bulunmayışı ve kıssaların tarihiliği üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Şehmus Demir, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2019, s. 7-141.

²⁷ Şehmus Demir, *İslâmî İlimler Dergisi*, Bahar 2014, C. 9, S. 1, s. 7-9; M. Sait Şimşek, *age*, s. 59-60. M. Sait Şimşek Kitab-ı Mukaddes'teki kıssalarla Kur'an-ı Kerim'deki kıssaların ikisini karşılaştırmış, bu kıssaların muhteva açısından birtakım farklılıklar içerdiğini, üslup ile inanç sistemi bakımından da birbirlerinden tamamen ayrıldığını göstermiş ve böylece Kur'an kıssalarına Kitab-ı Mukaddes'in kaynaklık etmiş olma ihtimalinin imkânsızlığını belirtmiştir. Hz. Âdem ve Hz. Nuh kıssalarının Kur'an-ı Kerim ile Kitab-ı Mukaddes arasında karşılaştırılması için bkz. M. Sait Şimşek, *age*, s. 13-24.

içerdiğini, mitolojik unsurların varlığının da Kur'an'a herhangi bir zararının dokunmadığını, Kur'an'ın böyle bir üslupla kıssalar barındırmasının övünç kaynağı olduğunu belirtmişlerdir.²⁸ Bu görüşlere birtakım araştırmacılar tarafından kabul görülmüş, ancak çoğu araştırmacı tarafından tenkide uğramıştır. Halefullah'ın görüşlerine karşı çıkan araştırmacılara göre mitler, esasında dinî anlatıların değiştirilmiş biçimidir. Dinlerin tarihi, mitolojik anlatılardan çok daha eskiye dayanmaktadır. Ayrıca mitler, tevhit akidesini de bozmakta ve değiştirmekte, tek ilah olan Allah'ın birliğine karşı farklı tanrılar oluşturmaktadır. Hıristiyanlığın mitolojik unsurlarla örülerek farklılaşması ve bozulması, Kur'an'a mitolojik unsurların dâhil edildiği anlamına gelmemektedir. Çünkü Kur'an, tek bir harfi bile değişmeden günümüze ulaşan tek kutsal kitaptır. Kur'an kıssalarıyla bazı mitolojik anlatıların benzerlik göstermesi ise, mitolojilerin de Allah'ın gönderdiği çeşitli dinlerin mukaddes kitap ve suhulardan alıntılarla meydana geldiğine işaret eder. Kıssaların diğer mukaddes kitaplarla ve mitolojik anlatılarla paralellik arz etmesi, ayrıca bunlarda bulunan peygamberlerle ilgili peygamberliğe yakışmayacak bazı tahrif edilmiş olayları tashih etmesi, Kur'an'ın peygamber kıssaları ve diğer kıssalarla ilgili en doğru bilgileri barındırdığını göstermektedir. Kur'anda kıssalar ile ilgili geçen, *“Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz”*²⁹, *“Onlar bizi bu şekilde öfkelerince biz de onlardan öğ aldık, hepsini suda boğduk. Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık.”*³⁰, *“İman eden bir kavim için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız.”*³¹, *“İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Biz onları sana hak olarak*

²⁸ Muhammed Halefullah'ın Kral I. Fuâd (Kahire) Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü için doktora tezi olarak hazırladığı *el-Fennü'l-kasâfi fi'l-Kur'ân* adlı eseri, Kur'an kıssalarının edebî özelliklerinin ayrıntılı incelenmesi bakımından değere sahip olmakla birlikte, kıssaların tarihi gerçekliğini reddetmesi sebebiyle çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Eser Şaban Karataş tarafından Türkçeye çevrilmiştir: Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'anda Anlatım Sanatı - el-Fennü'l Kasâfi*, çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002. İslam dünyasının birçok yerinde olduğu gibi, Türkiye'de de bazı akademisyenler ve araştırmacılar, Halefullah'ın eserinde öne sürdüğü iddiaları reddetmiş ve bu konuyla ilgili çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bununla ilgili araştırmaların bazıları için bkz. Cengiz Duman, *Kur'an Kıssalarının Tarihselliği*, Ekin Yayınları, İstanbul 2015, s. 23-254; Şehmus Demir, *age*, s. 67-149; İdris Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, OTTO, Ankara 2019, s. 72-172.

²⁹ Kehf 18/13.

³⁰ Zuhruf, 43/55-56.

³¹ Kasas 28/3.

okuyoruz. Şüphesiz sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin.”³² gibi ayetlerden de anlaşılacağı üzere, okuyanlar için birer emsal teşkil eden kıssalar, tarihte meydana gelen olaylardan oluşmuştur.³³

Kur’an-ı Kerim’in büyük bir yekûnunu oluşturan kıssalar, geçmişteki toplum ve şahısların hayat hikâyelerinden ibret ve öğüt alınmasını ve bu meyanda yaşanan anın ve geleceğin inşasına yön vermeyi hedeflemiş, İslam bilginleri tarafından tarihe aykırı hiçbir hadiseye yer verilmediği ifade edilmiştir. Dolayısıyla Ahmed Han (d. 1817 - ö. 1898), Muhammed Abduh (d. 1849 - ö. 1905) ve Halefullah gibi araştırmacıların, bilhassa modern dönemde Kur’an’a ve İslam’a Batılıların saldırıları dolayısıyla kıssaların mecazi, sembolik veya yalnız edebî değer ihtiva ettiğini iddia etmeleri doğru görülmemiştir.³⁴ Nitekim yakın dönemden itibaren yapılan arkeolojik araştırmalarla elde edilen bulgular da, Kur’an kıssalarının tarihte gerçekten yaşanmış olayları ihtiva ettiği fikrini destekler mahiyettedir.³⁵

7. Kısas-ı Enbiya Türünün Teşekkülü

Bir tür olarak kıssalar, insanlık tarihiyle aynı maziye sahiptir. İnsanlığın dünya hayatında var olduğu müddetten beri hafızalarda toplanmış, nesilden nesile, devirden devire çeşitli yollarla aktarılmıştır. İnsanın yaratılışının dahi bir kıssa oluşu, bu hususa delil sayılabilir. Nitekim insanlar, hafızasından silemediği olayları anlatma keyfiyetine sahiptir. Anlatılanlar ise, toplumların kültür ve medeniyet seviyelerine muvazi bir hâlde işaret, hareket, çizgi, resim ve yazı şeklinde aktarılmıştır. Kıssaların edebî bir türe dönüşmesi ise, Kur’an’ın nüzülü sonrası gerçekleşmiştir.³⁶

³² Bakara 2/252.

³³ Şehmus Demir, “Kitab-ı Mukaddes’i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur’an Kıssalarının Tarihi Gerçekliği”, *İslâmî İlimler Dergisi*, C.9, S. 1, Bahar 2014, s. 115-120. Kur’an kıssalarının tarihi gerçekliği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İdris Şengül, *age*, s. 77-91; Şehmus Demir, *age*, s. 74-121. M. Said Şimşek, *age*, s. 45-57.

³⁴ Şehmus Demir, *age*, s. 146-158.

³⁵ Kur’an kıssalarının arkeolojik araştırmalardan elde edilen bulgulara dair yapılan bazı incelemeler için bkz. Eyyüp Ay, “Hz. İbrahim Kıssasına Arkeolojik Bir Projeksiyon”, *IV. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu*, Fecr Yayınları, Ankara 1998, s. 185-195; Bahatin Dartma, “Arkeolojik Veriler Bağlamında Kur’an Kıssalarının Fiilen Gerçekleşmemiş Hadiseler Olduklarına Dair”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 18, Ağustos - Ekim 2003, s. 163-176. Bahatin Dartma, *Kur’ân ve Arkeoloji*, Pınar Yayınları, İstanbul 2005.

³⁶ İdris Şengül, *age*, s. 57-62.

Edebî bir tür olan kısas-ı enbiyaların teşekkülü, aslında Cahiliye Dönemi ve İslam'ın ilk ortaya çıktığı dönemlerde, Arap kabileleri arasında meydana gelen “eyyâmü'l-Arab” adlı çeşitli çatışma ve savaşların kısas tarzında anlatılmasıyla başlar. Mensur örnekleri de bulunan bu tür sözlü anlatılar, genellikle manzum şekilde ve belagat bakımından üstün özelliklere sahipti. Devrinin savaş, yiğitlik, cesaret, kabileler arası hiciv, vefa, yardım, komşularla iyi ilişkiler kurma, putlar, kehanetler, dinî inançlar, geçmiş kavimlerin hikâyeleri, atalarının kahramanlıkları, yolculuklar, eğlenceler vd. çeşitli sosyokültürel hayatını, türlü türlü mübalağalarla dolu bir üslupla anlatıldığı kıssalar, kâss/kussâs/kassâs denilen kısas anlatıcıları tarafından söylenmekteydi. Gerek öğretici olması, gerek kabilelerin hoşça vakit geçirmesini sağlaması bakımından kıssalar, dönemin insanları için büyük bir kıymete sahipti. Arap kabilelerinin her birinde bulunan şair, hatip ve kâhinler, aynı zamanda birer kısas anlatıcısıydı. Kur'an'ın nazil olması ve Hz. Muhammed'in dönemin müşrik Araplarına kısas-ı enbiyaları anlatması, müşrikler tarafından bunlara “eskilerin masalları” denilmesi, aslında peygamber kıssalarının bir kısmına müşriklerin yabancı olmadığını gösterebilir. Tabii o dönem Arap coğrafyasında Yahudi ve Hıristiyanlar da yaşamaktadır ve onların da anlattıkları bazı kıssalar, Cahiliye Araplarının kısas-ı enbiyalara dair bir kısım bilgilere sahip olmalarını sağlamış olabilir.³⁷

Kur'an-ı Kerim'de bulunan kâinatın yaratılışı ve insanın yaratılışı ile ilgili kıssalar ve peygamberler kıssaları, hadis-i şeriflerde bu konulara dair bildirilenler ve Hz. Muhammed'in vefatından sonra Müslüman kıssacıların peygamber ve peygamberlerle ilişkili kıssaları anlatmaya devam etmesi; üstelik bunlar anlatılırken zaman zaman İsrailî bilgilerin ve şüpheli olduğu söylenen bazı hadislerin de bu anlatılan kıssalara eklenmesi ile beraber kısas-ı enbiya türünün oluşmasını sağlamıştır. Özellikle Ka'bü'l-Ahbâr (ö. 654) ve Vehb b. Münebbih (ö. 732) gibi tabiin döneminden bazı âlimlerin ehl-i kitaptan aldıkları kısas-ı enbiya rivayetleri ile peygamberin hayat hikâyeleri büyük bir hacme ulaşmış, böylece İslam âleminde kısas-ı enbiya ayrı bir tür hâline gelmiş ve bu türün ilk müstakil örnekleri yazılmaya

³⁷ Ahmet Karataş, *agm*, s. 117-118.

başlanmıştır.³⁸ Neticede Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler ve Kitab-ı Mukaddes'ten bazı alıntılarla birlikte, kısas-ı enbiya türü teşekkül etmiştir.

Kâtib Çelebi, kısas-ı enbiya konusunda ilk eser veren müellifin Vehb b. Münebbih (ö. 110/728) olduğunu belirtmekte, ayrıca Ali b. Hamza el-Kisâi (ö. 805), Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 896), Muhammed b. Abdülmelik el-Müsebbihî el-Harrânî'nin (ö. 1029) Arapça; Muhammed b. Hasan ed-Dandurmî (ö. ?) ve İbrâhim b. Halef en-Nîsâbü'rî'nin (8. yy) Farsça kısas-ı enbiya yazdığını belirtmektedir.³⁹ Yine Ebü'n-Nadr Muhammed b. es-Sâib b. Bişr el-Kelbî (ö. 763), İbnü'l-Cebbâb Ebû Amr Ahmed b. Halid b. Yezid el-Kurtubi el-Mâlikî (ö. 934), Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Mutarrif el-Kinânî et-Tarafî (ö. 1062), Ebü'l-Hasen b. Heysem (ö. 1177) gibi âlimlerin de peygamberler tarihi ile ilgili eserleri bulunmaktadır.⁴⁰

Kısas-ı enbiya türüne dair ilk müstekil örnekleri vererek bu türün gelişmesine katkı sağlayan kitapların başında ise Muhammed b. Abdillâh el-Kisâi (11. yy)'nin *Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ*'sı ve Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî eş-Şâfiî (ö. 1035)'nin kendi yazdığı *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân* isimli tefsirinde verdiği kıssalarla ilgili bilgileri çeşitli kaynaklarla zenginleştirerek hazırladığı *Kitâbu Arâisü'l-Mecâlis fi Kısasi'l-Enbiyâ*'sı gelir.⁴¹ Bu eserler Türkçe'ye çeşitli zamanlarda tam, özet, eksik ya da ilaveli şekillerde tercüme edilmiş, belirli aralıklarla defalarca istinsah edilmiş, böylelikle Türkistan ve Anadolu'da yaygın bir şöhrete ulaşmıştır. Bu şöhrette eserlerin menkıbe, hikâye ve çeşitli rivayetlerle zenginleştirilmesinin de tesiri vardır.⁴²

Kaynağı esas itibarıyla Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler olan kısas-ı enbiyalar, çeşitli toplumların yazılı ve sözlü anlatılarıyla iyice genişlemiş, şair ve yazarlar tarafından peygamberlerin hayatlarına dair sayısız motif çeşitli sanatlarla klasik Türk edebiyatına yerleşmiş, Türk İslam edebiyatının teşekküllü sonrası

³⁸ Ahmet Karataş, *agm*, s. 118-119.

³⁹ Ahmet Karataş, *agm*, s. 119; M. Süreyya Şahin, "Kısas-ı Enbiyâ", *DİA*, C. 25, Ankara 2022, s. 494-495.

⁴⁰ Ahmet Karataş, *agm*, s. 119.

⁴¹ Kur'an-ı Kerim'deki kıssalarla alakalı yazılan temel eserlerin bazılarının listesi ile ilgili ayrıca bkz. İdris Şengül, *age*, s. 31-32.

⁴² Ahmet Karataş, *agm*, s. 119.

Rabgûzî'nin (ö. 1310'dan sonra) kısas-ı enbiya türünde yazdığı eserle birlikte bu tür Türkistan ve Anadolu'da giderek yaygınlaşmış ve günümüze kadar kısas-ı enbiya yazma geleneği devam etmiştir.

8. Kısas-ı Enbiyalarda İsrailiyat

İsrailiyat, "İsrailiyye" kelimesinin çoğuludur. İsrailî kaynaklardan aktarılan kısas veya hadise anlamını taşımaktadır. İsrail Hz. Yakub'un lakabıdır. Kelimenin terim anlamı ise, tefsire giren Yahudi, Hıristiyan ve diğer dinlere ait kültürlerle ait her türlü bilginin İslamî literatüre dâhil olmasıdır. Yani İsrailiyat, İslam'ın temel iki kaynağı Kur'an ve hadislerde bulunmayan her şey demektir. Bununla birlikte İsrailiyat, "senet ve metin bakımından doğru ve sağlam olanlar", "senet ve metin bakımından zayıf olanlar" ve "uydurma olanlar" şeklinde üç guruba ayrılır. Bu bakımdan İsrailiyat, muteber hadis kitaplarına alınan "İslam'a uygun olan İsrailiyat bilgileri" ile İslam'ın esaslarıyla çelişen "İslam'a zıt olan İsrailiyat bilgileri" şeklinde ikiye sınıfta değerlendirilebilir. Son olarak İsrailiyat'ın İslam'da "Doğruluğu veya yanlışlığı belli olmayan" kısmının da bulunduğunu söylemek gerekir. Bu tür bilgiler genellikle kıssalarla ilgili, peygamberlerin hayatlarına dair tafsilatlı bilgi edinilmesi için tefsirlerde genişçe yer bulmuştur. Mesela Hz. Musa'nın, kavminden Allah'ın emriyle inek boğazlamasını istemesi ile Hz. İbrahim ve Nemrud arasında cereyan eden çeşitli mücadelelerle ilgili ayrıntılı bilgiler için İsrailî bilgilere müracaat edilmiştir. Neticede İsrailiyat'ı kabul görülen, reddedilen ve bu ikisi dışında kalan bilgiler şeklinde üç ayrı grupta incelemek mümkündür.⁴³

İsrailiyat bilgileri, İslam'ın ilk döneminde Hz. Peygamber tarafından yasak edilmiş, ehl-i kitapla ilgili bilgileri ne tasdik edici, ne de reddedici olunması istenilmiş ve onların bildirdiklerine karşı, "Biz Allah'a ve O'nun tarafından indirilene inandık" denmesi emredilmiştir. İslamiyet'in yerleştiği dönemden itibaren İsrailî nakillere belirli ölçüde müsaade edilmiştir. Hz. Muhammed, Beni İsrail'den nakilde bulunulmasında beis görmemiş, fakat Allah'a karşı yalan söz isnat edenlerin cehennemlik olacağını da beraberinde söylemiştir. Bazı hususi durumlarda Tevrat delil olarak da kullanılmıştır. Özetle İsrailî bilgiler, Hz. Peygamber'in çeşitli

⁴³ Abdullah Aydemir, *Tefsîrde İsrâiliyyat*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 9-18.

durumlarda söylediği sözlere göre üç ayrı şekilde ele alınabilir. Kur'an ve hadislere uygun olan İsrailiyat bilgileri kullanılır. Kur'an ve hadislere aykırı İsrailî bilgiler atılır. Bu ikisinin dışında bulunanlar ise ayrı değerlendirilir.⁴⁴ Bu tür İsrailî bilgiler, genellikle dinî hüküm taşımayan hususlarda, olma ya da olmama ihtimali taşıyan olaylar nakledilirken kullanılmış, genellikle peygamber kıssalarıyla ilgili ayrıntılar için tercih edilmiş ve bazı âlimler tarafından bu tür nakillerin bildirilmesi caiz görülmüştür.⁴⁵

Müslüman müverrihler tarafından kaleme alınmış pek çok tarihî eserin İslami kaynaklar dışında bazı İsrailiyat rivayetlerini kullandığı bilinmektedir. Kur'an'da, geçmiş kavimlerin anlatan bazı kıssalarda teferruata yer verilmediği için, bu kavimler hakkında daha fazla malumat edinmek isteyen Müslümanlar, aynı konuda diğer kaynaklara da müracaat etmişlerdir. Müracaat edilen bu kaynaklar, Araplarda yaygın ve kuvvetli olan şifahi geleneğin taşıyıcıları ve daha önceki peygamberlere gönderilen mukaddes kitaplar olmuştur. Bizzat Kur'an bu ikincisine başvurulmasına izin verdiğinden Müslümanlar ilk dönemden itibaren Kur'an dışındaki semavi kitapları yani İsrailî kaynakları kullanmakta mühim bir sakınca görmemiştir.⁴⁶

Sahabe, tabiin ve tebe-i tabiin devrinde İsrailî bilgiler Kur'an tefsirlerinde yer almıştır. Fakat kullanılan bilgiler yalnızca belirli konularla sınırlı kalmıştır. Bu üç dönemdeki Kur'an tefsirlerinde nakledilen İsrailiyat, kâinatın ve ilk insanın yaratılışı, geçmiş peygamberler ve ümmetleri, Hz. Âdem ve Havva'nın cennetteki hayatları, İblis'le aralarında geçen konuşmalar, Kâbe'nin inşası, Hz. Nuh'un yaptığı gemi ve Tufan Vakası, Hz. İbrahim ile atasının münasebeti, kurban etmek istediği oğlunun Hz. İsmail mi yoksa Hz. İshak mı olduğu, İsrailoğulları hakkında bilgiler, Hz. Yusuf'un ailesi, Hz. Eyyüb'ün imtihanı, Hz. Musa ile Firavun arasında geçenler ile İsrailoğullarıyla yaşadıkları, Hz. İsa ve Meryem'in hayatı, Talut-Calut ile Harut-Marut kıssaları gibi daha çok tarihî konularla alakalı olmuştur. İsrailî ve tarihî olan

⁴⁴ Abdullah Aydemir, *age*, 19-33.

⁴⁵ M. Said Şimşek, *age*, s. 122.

⁴⁶ Abdülhamit Birşık, "İsrâiliyat", *DİA*, C. 23, İstanbul 2001, s. 199.

bilgilerin kullanılmasında sakınca görülmemesinde, Kur'an'da daha önce indirilmiş kitapların "tasdik edici" olarak nitelendirilmesi de tesirli olmuştur.⁴⁷

Sahabe, tabiin, tebe-i tabiin dönemlerinde İsrailiyat Kur'an tefsirinde yer bulmuştur. Tefsire dair görüşleri günümüze ulaşan ilk üç nesildeki âlimler arasında İsrailiyat ile ilişki açısından öncelikle Abdullah b. Abbas ile Ebû Hüreyre zikredilir ve bu iki sahabeye Abdullah b. Amr b. el-Âs, Abdullah b. Selâm, Temîm ed-Dârî gibi isimler eklenir. Tabiin neslinden Ka'b el-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih, tebe-i tabiinden ise Kelbî, İbn Cüreyc, Mukâtil b. Süleyman, Muhammed b. Mervan Süddî (Süddî es-Sağîr) ve İbn İshâk gibi isimler tefsirde İsrailiyat'tan sıkça faydalanmıştır.⁴⁸

Öztürk'e göre ilk dönem Müslüman âlimlerinin İsrailiyat'tan olan rivayetleri serbestçe kullandıkları kesindir. Nitekim birçok sahabe ve tabiin âlim "Tevrat'ta gördüm, okudum" şeklinde ifadeler kullanmıştır. Yine bu dönemin âlimleri Kur'an'ın kendisinden önce indirilen semavi kitaplardaki ilahî haberleri teyit ettiği inancından yola çıkarak inanç ve ahlak esaslarıyla çelişmeyen bilgileri kullanmakta sakınca görmemiştir. Ancak modern dönemdeki bazı araştırmacılar, modern çağın bilime çizdiği sınırdan da etkilenecek İsrailiyat bilgilerini hurafe olarak algılamaktadır.⁴⁹

İlk dönem sonrasındaki klasik dönem âlimlerine göre de Kur'an'da yer alan tarihî vakaları anlatmak için İsrailiyat'ın kullanılmasında bir sakınca yoktur. Ancak bu dönem âlimleri bütün İsrailî bilgileri doğru olarak kabul etmemiş; Kur'an ve sünnete göre İsrailiyat'ı sahih, uydurma ve doğru veya yanlışlığı tetkik edilmeye değer şeklinde üç ayrı sınıfa ayırmıştır. Âlimler İsrailî bilgileri itikadî ve amelî olmayan hususlarda kasıtlı olarak, üstelik büyük ölçüde kaynaklarını belirterek kullandıkları için bu konuya pek az karşı çıkılmıştır. Tefsir ve tarih kitaplarında

⁴⁷ Kur'an kıssalarının da yer alan İsrailiyat rivayetlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Aydemir, *age*, s. 73-300.

⁴⁸ Mustafa Öztürk, "Kur'an Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım -Tefsirde İsrâiliyyât Karşıtı Söylemin Tahlil ve Tenkidi-", *İslâmî İlimler Dergisi*, C.9, S. 1, Bahar 2014, 26-28.

⁴⁹ Mustafa Öztürk, *agm*, 63-65.

bulunan, “Zebur’da okudum; İsrailiyat’tandır; İsrailiyat’tan alınmıştır; Benî İsrail haberlerindedir” gibi ifadeler bu tutumun neticesidir.⁵⁰

Klasik İslam kaynakları İsrailiyat’tan olan rivayetlere de sadece ihtiyaç hâlinde yer vermiştir. Fakat bir taraftan Avrupa’da aydınlanma hareketinden itibaren metafizik konuların eleştirel ve bir anlamda pozitivist bir yaklaşımla ele alınmaya başlanması, diğer taraftan şarkiyatçıların İsrailiyat yoluyla İslam’a tenkitler yöneltmesi üzerine, bazı modernizm etkisinde kalan Müslüman araştırmacılar temel kaynakları yeniden gözden geçirmiş ve ilk olarak İsrailî bilgileri yoğun biçimde ihtiva eden vaaz ve irşat kitaplarını eleştirmişlerdir.⁵¹

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, tefsirlerde, tarih kitaplarında ve özellikle kısas-ı enbiyalarda görülen İsrailî bilgiler, çeşitli dönemlerde İslam bilginleri ve Müslüman araştırmacılar tarafından farklı yorumlanmıştır. İslam’ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan ve XI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan kısas-ı enbiya türünde yazılan eserlerde İsrailiyat’tan rivayetler bulunması, yazıldıkları dönemde sakıncalı görülmemiştir. Modern dönemde ise bu tür eserlere kaynaklık eden İsrail bilgileri tenkit edilmiştir. Böyle olmakla birlikte kısas-ı enbiya türüne kaynaklık eden bilgilerin en başta Kur’an ve sonra hadisler olduğu, Kitab-ı Mukaddes’ten alınan bilgilerin genellikle kıssaları tamamlayıcı veya genişletici bilgiler olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

⁵⁰ İbrahim Hatiboğlu, “İsrâiliyat, *DİA*, C. 23, İstanbul 2003, s. 196. İsrailiyat’ın tarihçesi ve dönemlere göre İslam âlimleri ile düşünürlerinin İsrailat hakkındaki tutumlarına ve İsrailat hakkındaki eleştirilere dair ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, *agm*, s. 12-65; M. Said Şimşek, *age*, s. 124-140.

⁵¹ İbrahim Hatiboğlu, *agm*, s. 197.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK EDEBİYATINDA KISAS-I ENBİYALAR

Türkler peygamberlere olan sevgilerini eserleriyle dile getirmiş, dolayısıyla menşei Kur'an ile hadis kaynaklı kısas-ı enbiya türüne oldukça rağbet etmiş, Sa'lebî, Kısâi ve Nisâbü'rî'nin eserlerinden tercümelemlerle başlayan kısas-ı enbiya yazma geleneği, çeşitli te'lif eserlerle zenginleşerek devam etmiştir. Bütün peygamberlerin anlatıldığı müstakil kısas-ı enbiyalarla birlikte, yalnız Halilnâme, Kıssa-i Yusuf, Süleymannâme, İskendernâme ve Kıssa-i İsa gibi türlerin, peygamber kıssalarına bağlı olarak mucizat, Cenknâme-i İblis, Kâbenâme veya hilye-i enbiya türlerinin edebiyatımızda yer aldığı görülmüştür. Yine âlemin, insanın yaratılışı, peygamberin makamları ve Hakk'a dönüşle sona eren insanın tekâmülünün anlatıldığı devriyeler, peygamberlerle ilişkili türlerdendir. Bu türlerin kısas-ı enbiyalardan mı doğduğu, yoksa kısas-ı enbiyaların bu türlerden hareketle mi ortaya çıktığı meselesi ise ayrıca araştırılmalıdır. Sadece bir veya bir kısım peygamberlerin anlatıldığı türlerin yanında, peygamberlerin çeşitli özelliklerinin, hayatlarının ve kıssalarla ilgili şahısların tamamının çeşitli sanatlar eşliğinde Türk edebiyatının her döneminde kullanılması, kısas-ı enbiyaların Türk edebiyatının her alanını etkileyecek kadar benimsendiğini göstermektedir. Bunlar klasik Türk edebiyatı mahsüllerinden başta divanlar olmak üzere çeşitli mesnevi, tarih, şehrengiz, menakıp, münşeât vb. türde yazılan eserlerde mazmun, remiz, iktibas, telmih, imaj, motif vb. şekillerde görülmüş, böylelikle şairler peygamberlerin ve peygamberlerle ilişkili diğer kıssaların çeşitli hususlarını kendi dönemlerine taşımışlardır.⁵²

⁵² Peygamberlerle ilişkili müstakil türlere dair ayrıntılı bilgi için bkz. Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 356, 364; Melike Gökçan Türkoğan, "Klâsik Türk Edebiyatında Kur'an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 15, 2010, s. 65-90; Ahmet Karataş, *Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü*, s. 123-126. Nusret Gedik, *Türk Edebiyatında Manzum Devriyye*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2016, s. 102-117.

1.1. TÜRK EDEBİYATINDA KISAS-I ENBİYA TERCÜMELERİ

Türk edebiyatında kısas-ı enbiya türünün gelişmesinde, bu türün müstakil ilk örneklerini ortaya koyan Muhammed b. Abdillah el-Kisâî'nin *Kitâbu Bed'i'd-dünyâ ve Kısasü'l-Enbiyâ*'sı, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbûrî eş-Şâfi'î'nin *Kitâbu 'Arâisü'l-Mecâlis fi Kısasi'l-Enbiyâ*'sı ve Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefi'l-Müzekkir en-Nisâbûrî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ*'sından hareketle yapılan tercümelerin büyük bir yeri vardır. Bu eserler Türkçe kısas-ı enbiyalara kaynaklık etmiş, önce tercüme faaliyetleriyle yaygınlaşan bu tür eserler, Türk edebiyatında kısas-ı enbiya yazma geleneğine öncülük etmiştir.

1.1.1. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbûrî eş-Şâfi'î'nin *Kitâbu 'Arâisü'l-Mecâlis fi Kısasi'l-Enbiyâ*'sından Yapılan Tercüme

Türk Dil Kurumu Nüshası: Nüsha, Ankara, Türk Dil Kurumu Kitaplığında, A. 145 numarasıyla kayıtlıdır. 954 varaktan oluşmaktadır. Nüsha üzerine sırasıyla Özlem Kalay, Binnur Erdağı, Arzu Oyarkılıçgil, Nesrin Bayraktar, Bülent Gül, Sebiha Taştekin Özdede ile Sündüz Özer tarafından yüksek lisans tez çalışmaları ve Melike Üzüm tarafından doktora tez çalışması yapılmıştır. Türk Dil Kurumu nüshası, Emine Yılmaz, Nurettin Demir ve Murat Küçük tarafından kitaplaştırılmıştır. Ayrıca nüsha üzerine çok sayıda makale yayımlanmıştır.⁵³

⁵³ İsmet Cemiloğlu, "Kısas-ı Enbiya ve Türkiye Kütüphanelerindeki Kısas-ı Enbiya Nüshaları", *Türk Kültürü Araştırmaları Halil Fikret Alaka'ya Armağan*, C. 26, S. 2, Ankara 1988, s. 237; Mariana Budu, "Türkçe Kısasü'l-Enbiyâ Tercüme ve Ebû İshâk İbrâhîm b. El-Mansûr b. Halefi'l-Müzekkir En-Nisâbûrî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının Türkçe Tercümesi", s. 76. Nüsha ile ilgili yapılan çalışmalara bkz. Özlem Kalay, *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992; Binnur Erdağı, *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994; Arzu Oyarkılıçgil, *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994; Nesrin Bayraktar, *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996; Bülent Gül, *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998; Sebiha Taştekin Özdede, *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006; Sündüz Özer, *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010; Emine Yılmaz vd., *Kısas-ı Enbiyâ*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013; Melike Üzüm, *Eski Anadolu Türkçesinde Epistemik Kiplik: Kısas-ı Enbiyâ Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2017.

Bursa Ulucami Nüshası: Nüsha Bursa Ulucami Kitaplığında, 2474 numara ile kayıtlıdır. 440 varaktan oluşmaktadır. 14. yüzyıl Türkçesinin özelliklerini ihtiva etmektedir. Nüsha üzerine Necmettin Hacıeminoğlu'nun üç makalesi bulunmaktadır. Yine nüshayla ilgili Kadir Erdur, Tülin Esen ile Esad Şerafeddin Köprülü bitirme tezi ve Meriç Ökten de yayımlanmamış doktora tez çalışması hazırlamıştır.⁵⁴

Bursa Eski Eserler ve Yazmalar Kitaplığı Nüshası: Bu nüsha, Bursa Eski Eserler ve Yazmalar Kitaplığı numara 141'de bulunmaktadır. Nüsha 177 varaktır. 14. yüzyıl Türkçesinin bütün özelliklerini yansıtan ese ile ilgili İsmet Cemiloğlu'nun bir çalışması bulunmaktadır.⁵⁵

Ebu'l-Fazl Mûsâ b. Hâcî Hüseyin el-İznîkî (ö. 838/1434?) tarafından yapılan tercüme: Ebu'l-Fazl Mûsâ b. Hâcî Hüseyin el-İznîkî tarafından yapılan tercüme iki cilttir. Fakat bu eserin ikinci cildi kayıp olarak bilinmekteydi. Eserin iki cildini de ihtiva ettiği düşünülen bir nüsha, Şebnem Çambel Kalço araştırmalar tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi numara 4456'da bulunmuş, araştırmacı tarafından 2021 senesinde yazılan bir makale ile ilim âlemine tanıtılmıştır. Bu nüsha 316 varaktan oluşmaktadır. Yeni bulunan nüsha aynı araştırmacı tarafından doktora tezi olarak hazırlanmaya devam etmektedir.⁵⁶ Eserin birinci cildi, Süleymaniye Kütüphanesi Yozgat Maarif Bölümü numara 431'de ve yine Süleymaniye Kütüphanesi Şazeli Bölümü numara 126'da bulunmaktadır. Bunların ilki 296 varak olup 833/1429'da istinsah edilmiştir. Diğeri ise 366 varak

⁵⁴ İsmet Cemiloğlu, *agm*, s. 236; Mariana Budu, *agm*, s. 76-77. Nüsha ile ilgili yapılan çalışmalara bkz. Necmettin Hacıeminoğlu, "Sa'lebî'nin Kıyasu'l-Enbiyâ'sının Tercümesi Üzerinde Bir Gramer Denemesi (1a-50b Varakları Üzerinde)", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 11, Aralık 1961, s. 47-66; Necmettin Hacıeminoğlu, "Sa'lebî'nin Kıyasu'l-Enbiyâ'sının Tercümesi Üzerinde Bir Gramer Denemesi II", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 12, Aralık 1962, s. 185-204; Necmettin Hacıeminoğlu, "Sa'lebî'nin "Kıyasu'l-Enbiyâ"nın Tercümesi Üzerinde Bir Gramer Denemesi: Fiil, Kip, Zaman ve Çekimi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 13, Aralık 1964, s. 99-122; Kadir Erdur, *Kıyasü'l-Enbiyâ (Tercüme) Transkripsiyon ve İndex*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1982; Tülin Esen, *Kıyasü'l-Enbiyâ (Tercüme) Transkripsiyon ve İndex*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1982; Esad Şerafeddin Köprülü, *Kıyasü'l-Enbiyâ (Tercüme) Transkripsiyon ve İndex*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1982; Meriç Ökten, *Sa'lebî'nin Kıyasü'l-Enbiyâ'sının XIV. Yüzyılda Türkçe Tercümesi: Metin-Sözlük*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

⁵⁵ Mariana Budu, *agm*, s. 77. Nüsha ile ilgili yapılan çalışmaya bkz. İsmet Cemiloğlu, *14. Yüzyıla Ait Bir Kıyas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

⁵⁶ Şebnem Çambel Kalço, "Ebu'l-Fazl Musâ el-İznîkî'nin Terceme-i Kıyas-ı Enbiyâ" İsimli Eseri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 27, İstanbul 2021, s. 321-324.

olup 851/1447'de istinsah edilmiştir. Bu iki nüsha üzerine Nesrin Bayraktar tarafından iki ayrı çalışma yapılmıştır.⁵⁷

Muhammed bin Yûsuf b. Mustafa el-Çerkezî es-Saydavî tarafından yapılan tercüme: Bu tercümenin üç ayrı nüshası bulunmaktadır. İlki Manisa İl Halk Kitaplığı, Muradiye, numara 1370'tedir. Nüsha 270 varaktan oluşmaktadır. Tercüme, Sayda ve Safad Beylerbeyi İshâk Paşa'nın kethüdası Osman Ağa adına 1671 yılında yapılmıştır. Nüshayı çoğaltma işlemi Muhammed b. Süleyman el-Karahisârî tarafından 27 Şaban 1127 (28 Ağustos 1715) yılında bitirilmiştir. Nüshaya dair iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.⁵⁸ İkinci nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi bölümü numara 1117'de bulunmaktadır. 236 varaklık bu nüshanın baş kısmı eksiktir. Bu nüsha, Muhammed bin Yûsuf bin Mustafa el-Çerkezî tarafından 24 Ramazan 1082 (14 Ocak 1672) yılında tercüme edilmiştir. Arabî nüshayı çoğaltma işlemi Yûsuf el-Kerekî tarafından 1340-1341 yılında tamamlanmıştır. Eserin diğer bir nüshası da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde numarasız hâlde bulunmaktadır. Eser 261 varaktan oluşmaktadır. Nüshanın tercümesi Muhammed bin Yûsuf bin Mustafa el-Çerkezî tarafından 1282/1865 yılında İstanbul'da tamamlanmıştır. Eser Seyyid Muhammed Hilmî tarafından çoğaltılmış ve sahaf Hacı Ali Rıza Karahisârî'nin matbaasında basılmıştır.⁵⁹

1.1.2. Muhammed B. Abdullah el-Kisâî'nin *Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Kısasü'l-Enbiyâ*'sından Yapılan Tercüme

Ayasofya Nüshası: Nüsha Süleymaniye Kütüphanesinde Ayasofya bölümü numara 3354'tedir. 534 varaklı nüsha 920/1514'te Mekke'de Abdülaziz b. Mahmut

⁵⁷ Mariana Budu, *Ebû İshâk İbrâhîm b. El-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbü'rî'nin Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi: Fiiller-Metin-Sözlük*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2019, s. 3. Nüsha ile ilgili yapılan çalışmalara bkz. Nesrin Bayraktar, *Ebû'l-Fazl Musa bin Hacı Hüseyin İznikî Kasasü'l-Enbiyâ Tercümesi: Metin-Dizin*, Ebabil Yayınları, Ankara 2008; Nesrin Bayraktar, "Sa'lebî'nin Kasasü'l-Enbiyâ Adlı Eserinin Ebû'l-Fazl Mûsâ bin Hâcî Hüseyin İznikî'ye Ait Tercümesi Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları: Festschrift in Honor of Andras J. E. Bodrogligeti*, S. 17, İstanbul 2007, s. 83-97.

⁵⁸ Nüsha ile ilgili yapılan çalışmalara bkz. Mehtap Eldemir, *Muhammed bin Yûsuf: Kısasü'l-Enbiyâ I: İnceleme-Metin-Dizin*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2011; Süleyman Menek, *Muhammed bin Yûsuf: Kısasü'l-Enbiyâ I: İnceleme-Metin-Dizin*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2011.

⁵⁹ Mariana Budu, *agt*, s. 5.

el-İsfahanî tarafından istinsah edilmiştir. Mütercim ile ilgili kayıt yoktur. Nüshayla ilgili Kemal Eraslan 1956'da bitirme tezi hazırlamış 1970'de de bir makale yayımlamıştır. Ali İhsan Yapıcı tarafından da *Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)* adlı bir kitap çalışması yapıldığı duyurulmuştur.⁶⁰

Hüsrev Paşa Nüshası: Nüsha Süleymaniye Kütüphanesinde, Hüsrev Paşa bölümü numara 444'te kayıtlıdır. Mustafa Efendi bin Emirzâ el-Bolevî tarafından istinsah edilmiştir.⁶¹

HAC Nüshası: Nüsha Süleymaniye Kütüphanesi HAC bölümü 4311 numarada kayıtlıdır. Ahmed bin Muhsin tarafından istinsah edilmiştir.⁶²

İstanbul Belediye Kütüphanesi Nüshası: Nüsha, İstanbul Belediye Kütüphanesi Muallim Cevdet bölümü 0.14 numarada kayıtlıdır. 133 varaktan oluşan nüsha 1191/1777'de istinsah edilmiştir.⁶³

Kastamonu Nüshası: Nüsha Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 2894 numarada kayıtlıdır. el-Cenâb es-Seyfî bin İbrâhîm bin el-Merhûm Demirbay tarafından 1468 yılında istinsah edilmiştir.⁶⁴

Beyazıt Nüshası: Nüsha Beyazıt Devlet Kütüphanesinde Bey bölümü 5098 numara ile kayıtlıdır.⁶⁵

Milli Kütüphane Nüshaları: Milli Kütüphane'deki bilinen nüsha numara A. 3765,1123'te bulunmaktadır. 158 varaklık nüsha, 1711 yılında Ahmed bin el-Hâc Mustafa tarafından istinsah edilmiştir.⁶⁶ Araştırma esnasında Milli Kütüphane Tokat

⁶⁰ İsmet Cemiloğlu, *agm*, s. 237; Mariana Budu, *agt*, s. 5; Ali İhsan Yapıcı, "Karışık Lehçe Özelliği Gösteren Bir Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar*, Ö. S. 3, s. 67. Nüsha ile ilgili yapılan çalışmalra bkz. Kemal Eraslan, *Kitâbu Bed'i'd-dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ'nın İmlâ ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bitirme Tezi, İstanbul 1956; Kemal Eraslan, "Kısâî'nin Kitabı Bed'i'd-dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ Adlı Eserinin İstanbul'daki Tercümelere", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C: XVIII, 1970, s. 125-132;

⁶¹ Mariana Budu, *agt*, s. 5.

⁶² Mariana Budu, *agt*, s. 5.

⁶³ Mariana Budu, *agt*, s. 5.

⁶⁴ Mariana Budu, *agt*, s. 5.

⁶⁵ Mariana Budu, *agt*, s. 5.

⁶⁶ İsmet Cemiloğlu, *agm*, 237-238; Mariana Budu, *agt*, s. 5.

İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu numara 7/1’de bir nüsha daha tespit edilmiştir. 130 varaklık nüsha Hasan b. Musalli tarafından 1098/1686’da istinsah edilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi Nüshası: Nüsha kütüphanenin Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Koleksiyonu numara 374’te bulunmaktadır. 231 varaklık nüshanın mütercimi Dayıoğlu şeklinde belirtilmiştir.

1.1.3. Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefi’l-Müzekkir en-Nisâbüri’nin *Kıyasü’l-Enbiyâ*’sından Yapılan Tercümeleler

Nuruosmaniye Nüshası: Nüsha Nuruosmaniye Kütüphanesinde, 2780 numara ile kayıtlıdır. 308 varaklık nüsha iki cilt olarak hazırlanmış olup tam metin hâlinindedir. Nüshanın istinsah tarihi, mütercimi ve müstensihisi bilinmemektedir.⁶⁷

Süleymaniye Nüshası: Nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü numara 4329’da kayıtlıdır. 359 varaklık nüsha yalnız birinci cildi içermektedir.⁶⁸

Kastamonu Nüshası: Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 2827 numarada kayıtlıdır. 343 varaklık nüsha yalnız ikinci cildi içermektedir. Eser Eski Anadolu Türkçesinin dil hususiyetlerini barındırmaktadır. 831/1428 yılında yazılan bu nüsha Mariana Budu ve Burcu Sıbiç tarafından yüksek lisans tezi, yine Mariana Budu tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Nüshayla ilgili Günay Tümer’in bir makale ile bildirisi ve Mariana Budu’nun iki makalesi de bulunmaktadır.⁶⁹

⁶⁷ Mariana Budu, *agt*, s. 6-7.

⁶⁸ Mariana Budu, *agt*, s. 7-8.

⁶⁹ Mariana Budu, *Ebû İshâk İbrâhîm b. El-Mansûr b. Halefi’l-Müzekkir en-Nisâbüri’nin Kıyasü’l-Enbiyâ Tercümesi: Fiiller-Metin-Sözlük*, s. 9-12. Nüsha ile ilgili yapılan çalışmalara bkz. Günay Tümer, "Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 22, Ankara 1978, s. 397-404; Günay Tümer, "Kastamonu İl Kütüphanesindeki Türkçe Kasasü’l-Enbiyâ", Birinci Milli Türkoloji Kongresi, İstanbul 1980, s. 43-49; Mariana Budu, *Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Kasasü’l-Enbiyâ’nın Dil İncelemesi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014; Burcu Sıbiç, *Kıyasü’l-Enbiyâ Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük) (Varak: 189a-236b)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015; Mariana Budu, "Kasasü’l-Enbiyâlarda Ayetlerin Tercüme Teknikleri I", *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 104, Kasım-Aralık 2018, s. 73-83; Mariana Budu, *Ebû İshâk İbrâhîm b. El-Mansûr b. Halefi’l-Müzekkir en-Nisâbüri’nin Kıyasü’l-Enbiyâ tercümesi: Fiiller-metin-sözlük*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2019; Mariana Budu, "Türkçe Kıyasü’l-Enbiyâ Tercümeleleri ve Ebû İshâk İbrâhîm b. El-Mansûr b. Halefi’l-Müzekkir En-Nisâbüri’nin

Milli Kütüphane Nüshası: Nüsha Ankara'da, Milli Kütüphane numara B. 267'de bulunmaktadır. 53 varaklık nüshanın katalog kaydında mütercimi Şa'bân bin Aheveyn Ahmed olarak belirtilmiştir.

1.1.4. Burhanoğlu Kadı Nâsirüddîn Rabgûzî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ'sı*

Türkçe ilk kısas-ı enbiya örneği, Harezm sahasında 1309/10'da Rabgûzî tarafından yazılan *Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eserdir. Bu eser Nâsirüddîn Tok Buğa Bey'in emriyle yazılmıştır. Rabgûzî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ'sının* tercüme veya te'lif olduğu tartışılmaktadır. Aysu Ata, Rabgûzî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ'sını* Harezm Türkçesi ürünlerinden saymakta, bununla birlikte tercüme veya te'lif olduğuyla ilgili detaylı bir bilgi vermemektedir.⁷⁰ Meriç Ökten doktora tezinde eserin tercüme olduğuna dair bir bilginin bulunmadığını söylemektedir.⁷¹ Rabgûzî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ'sı* incelendiğinde, eserin doğrudan bir tercüme olmasa bile, Nisâbü'rî'nin Farsça kısas-ı enbiyasından belirli tercümelemlerle meydana geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim metnin 27. varığında geçen Hz. Nuh kıssasında, şu bilgilere rastlanmaktadır: “*Bu sözler Ebû İshâk-ı Nisâbü'rî cem' kılğan Kışaşü'l-Enbiyâ içinde bitiglig turur.*”⁷² Rabgûzî'nin bizzat verdiği bilgilerden hareketle, *Kısasü'l-Enbiyâ'sının* tamamen olmasa bile çeşitli kısımlarının, Ebû İshâk İbrâhîm bin el- Mansûr bin Halefî'l Müzekkir en-Nisâbü'rî'nin Farsça *Kısasü'l-Enbiyâ'sından* tercüme edildiği neticesine ortaya çıkmaktadır. Eserin, Leningrad'da altı, Kazan'da dört, İsveç'te iki, Londra, Paris, Bakü ve Tahran'da birer nüshası bulunmaktadır.⁷³

1.1.5. Şâbân-ı Şifâî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ'sı*

Asıl adı Ahmed olan Şâbân-ı Şifâî'nin (ö. 1704) *Kisâî'nin* eserinden tercüme ettiği *Kısasü'l-Enbiyâ* adlı bir eseri vardır. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma

Kısasü'l-Enbiyâ'sının Türkçe Tercümesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 60, S. 1, İstanbul 2020, s. 71-95.

⁷⁰ Aysun Ata, *Nâsirü'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî: Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları): Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1, Ankara 1997, s. XV-XVII.

⁷¹ Meriç Ökten, *agt*, s. XXX.

⁷² Aysun Ata, *age*, s. 38.

⁷³ Mariana Budu, *agm*, s. 81-83. Rabguzi'nin *Kısasü'l-Enbiyâ'sı* üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Mariana Budu, *agm*, s. 82-83.

Bağışlar numara 3419'daki nüshada, eserin Sultan IV. Mehmed'e takdim edildiği belirtilmiştir⁷⁴. Araştırma esnasında, Şifâî'nin eserinin Milli Kütüphane A 9975 ve A 10029 numaralı iki ayrı nüshası daha tespit edilmiştir. A 9975 numaralı nüsha 239 varak olup Osman Nuri b. Hüseyin Tarafından 1284/1867'de istinsah edilmiştir. A. 10029 numaralı nüsha ise baştan eksik olup 203 varaktır ve istinsah tarihi bilinmemektedir.

1.1.6. Müellifi, Müstensihi ve Mütercimi Bilinmeyen Tercümeleler

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nüshaları:

Kıyasü'l-Enbiyâ, 4367 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 236 varaktır. Nüshanın Milli Kütüphanede mikrofilm numarası 4367'dir. Nüsha Ümit Akdemir, Halit Özer ve Kasım Kösece tarafından yüksek lisans çalışmaları yapılmıştır.

Kıyasü'l-Enbiyâ, 4362 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 103 varaktan oluşmaktadır. Milli Kütüphanede mikrofilm numarası 729'dur.

Kıyasü'l-Enbiyâ, 4340 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 394 varaktan oluşmaktadır. Milli Kütüphanede mikrofilm numarası 728'dir.

Kıyasü'l-Enbiyâ, 4312 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 304 varaktan oluşmaktadır. Milli Kütüphanede mikrofilm numarası 727'dir.

Kıyasü'l-Enbiyâ, 817 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 193 varaktan oluşmaktadır. Milli Kütüphanede mikrofilm numarası 726'dır.

Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nüshaları:

Kıyasü'l-Enbiyâ, 5954/3 numara ile kayıtlıdır. Milli Kütüphanede mikrofilm numarası A. 1353'dür.

Milli Kütüphane Nüshaları:

Kıyasü'l-Enbiyâ, A.3226/1 numara ile kayıtlıdır. Eserin adı: *Kıyas-ı Enbiyâ ve Ahvâl-i Kıyâmet*. Nüsha 57 varaktan oluşmaktadır.

⁷⁴ Necdet Okumuş, "Şâbân-ı Şifâî", *DİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 208.

Kısasü'l-Enbiyâ, A.3536 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 157 varaktan oluşmaktadır.

Kısasü'l-Enbiyâ, B. 492 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 94 varaktan oluşmaktadır.

Türk Dil Kurumu Nüshası: *Kısasü'l-Enbiyâ*, A. 107 numara ile kayıtlıdır.

Son olarak Milli Kütüphane numara A.3736'da bulunan *Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eseri de söylemek gerekir. Bu nüshanın müstensihî Ahmed bin Muhammed'dir.

1.2. TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM KISAS-I ENBİYALAR

1.2.1. Hindî Mahmûd'un *Kısas-ı Enbiyâ'sı*

Türk edebiyatında manzum olarak yazılan kısas-ı enbiyalar çok az sayıdadır. Bunlar arasında Hindî Mahmûd'un (d. 919/1513-14 - ö. 987/1579'dan sonra) *Kısas-ı Enbiyâ* mesnevisi ilk sırada gelmektedir. Türk edebiyatının şimdiye kadar bilinen ilk manzum kısas-ı enbiyası olması eseri değerini artırmaktadır. Metinde aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbı kullanılmıştır. Hindî Mahmud'un hayatına dair bilgiler, yalnız eserinde bulunmaktadır. Eser, 1579 yılında tamamlanmıştır. 7867 beyit olup yaklaşık 220 bölümden oluşmaktadır. Şairin 1115 beyitlik *Sergüzeştname* adlı bir eseri daha bulunmaktadır. Eser, Ahmet Karataş tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.⁷⁵

1.2.2. *Manzûme-i Dîniyye*

Manzûme-i Dîniyye adıyla kayıtlı olan kısas-ı enbiya türünde bir eser, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu'nda 3786 numarada bulunmaktadır. Bu eserin 15. yüzyılın sonu 16. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilmektedir. Eser 21 varak olup her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Toplam da 587 beyitten oluşmaktadır. Eserin müstensih, müellif ve mütercimi bilinmemektedir.⁷⁶

1.2.3. Atpazarlı Osman Fazlî'nin *Câmi'-i Kasas'ı*

Atpazarlı Osman Fazlî'nin (d.1041/1632 - ö. 1102/1691) *Câmi'-i Kasas* ve *Kitâb-ı Fazlu'llâh* adlı iki mesnevisi bulunmaktadır. Bunlardan 8000 beyitlik ve hâlâ bulunamayan kısas-ı enbiya mesnevisi *Câmi'-i Kasas* adını taşımaktadır. Aslında Fazlî'nin bugüne kadar *Kitâb-ı Fazlu'llâh* adlı siyer türündeki mesnevisine

⁷⁵ Şair ve eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Hindî Mahmûd Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Kısas-ı Enbiyâ'sının Tenkidli Metni*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 21-315.

⁷⁶ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Keklik, "Manzum Bir Kısas-ı Enbiyâ", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, S. 8, Temmuz 2021, s. 217-245.

çalışılmış⁷⁷, fakat katalog kaydında bulunan hata ve araştırmacıların da bu hatayı farkedemeyişi sebebiyle sanki şairin *Câmi'-i Kasas* adlı eseri üzerine inceleme yapıldığı zannedilmiştir. Bu hata Ahmet Sevgi tarafından fark edilmiştir.⁷⁸

1.2.4. Mevlevî Fasîh Ahmed Dede'nin *Risâle-i Enbiyâ*'sı

17. yüzyıla gelindiğinde, Mevlevî Fasîh Ahmed Dede (ö. 1699) tarafından *Risâle-i Enbiyâ* adlı manzum ve mensur karışık bir risalenin kaleme alındığı görülmektedir.⁷⁹ Bu risale de kısas-ı enbiya türündedir.

1.2.5. İshak Hocası Ahmedî'nin *Vahdetnâme-i Âlem-engîz*'i

İshak Hocası Ahmedî'nin (ö. 1120/1708) *Vahdetnâme-i Âlem-engîz* isimli eseri, 2921 beyitten oluşan bir mesnevidir. Eserde peygamberin mucizeleri, savaşları ve mücadelelerini anlattığı için hem kısas-ı enbiya hem de vahdetnâme olarak değerlendirilmiştir.⁸⁰

1.2.6. Manastırlı Mehmed Rif'at'ın *Tuhfetü'l İslâm*'ı

Manastırlı Mehmed Rif'at'ın (d. 1267/1851 - ö. 1325/1907) *Tuhfetü'l İslâm* adlı bir eseri bulunmaktadır. Bu eser üç kıtaptan oluşmaktadır. Bunlar manzum *İlm-i Hâl*, *Kıyas-ı Enbiyâ* ve *Sîre-i Muhammediye*'dir. Eserin ikinci kitabı olan ve

⁷⁷ *Kitâb-ı Fazlu'llâh* ile ilgili çalışmalar için bkz. Hasan Sevban Kapdan, *Câmi-i Kasas (Fazlî) -Dil İncelemesi-*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006; Bilal Gürüf, *Atpazarı Osman Fazlî'nin Câmi-i Kasas Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010.

⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Sevgi, "Fazlî'nin *Câmi'-i Kasas* ve *Kitâb-ı Fazlu'llâh* Mesnevîleri", *Selçuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, 2012, s. 2-4.

⁷⁹ Ahmet İçli, "Risâle-i Enbiyâ (Fasîh, Ahmed Dede)" *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, 2023, <<http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-i-enbiya-fasih-ahmed-dede>>, erişim tarihi 02.07.2023.

⁸⁰ Şair ve eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nesrin Sofuoğlu, *İshak Hocası Ahmed Vahdet-nâme-i Âlem-Engiz İnceleme - Metin*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2012, s. 1-325.

çocukların istifade etmesi maksadıyla yazılan 377 beyitlik *Kıyas-ı Enbiyâ* mesnevisi de manzum kıyas-ı enbiya örneklerindedir.⁸¹

1.2.7. Mahmud Dânişzâde Şevket Gavsî'nin *Manzum Târih-i Enbiyâ*'sı

Yenikapı Mevlevihanesi neyzenlerinden olan bestekâr Mahmud Dânişzâde Şevket Gavsî'de (ö. 1954) kaleme kaleme aldığı 46 sayfalık *Manzum Târih-i Enbiyâ* adlı eseri de, kıyas-ı enbiyâlara dâhildir.⁸²

1.2.8. Diğer Manzum Kıyas-ı Enbiyalar

İrşâdî Bayburdî'nin (d. 1790? - ö. 1865) yazmaya başladığı fakat ömrü yetmediğinden dolayı torunu Ağlar Baba Bayburdî'nin (d. 1879 / ö. 1958) tamamladığı manzum bir *Kıyas-ı Enbiyâ* mesnevisi bulunmaktadır. Yine manzum olarak Abdüllatif Uyan'ın *Şiirlerle Menkıbeler* (C. III), Faik Ersöz'ün *Manzum Şekliyle Peygamberler Tarihi ve Ahirete Ait Konular*, M. Âsım Köksal'ın *Peygamberler* ve Nizam Bozkurt'un "Dörtlüklerle Peygamberler Tarihi" çalışmaları manzum kıyas-ı enbiya örneklerindedir.⁸³ Ayrıca Hasan Hüseyin Arslan'ın *Şiirlerle Peygamberler Tarihi* eseri, Kemal Çakır'ın *Mısralarla Kur'an'dan Kıssalar*'ı, Ali Büyükçapar'ın *Ulu Kapı Sırlı Yol-Destan Şiirler*'i ve Mustafa Yılmaz'ın *Kıyas-ı Enbiyâ*'sı bu türün yakın dönemde yazılan manzum örneklerindedir.

1.2.9. Modern Türk Edebiyatında Kıyas-ı Enbiya Türünde Yazılan Bazı Eserler

Modern Türk edebiyatına gelindiğinde, peygamber kıssalarının kendine mahsus bir tarzda romanlara, öykülere, tiyatrolara vd. türde eserlere yansıdığı görülmektedir. Nazım Hikmet'in *Yusuf ile Menofis*'te Hz. Yusuf'un hikâyesini dramatik bir oyun hâlinde yazması, Sezai Karakoç'un *Yitik Cennet*'inde Hz. Âdem,

⁸¹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Yasin Demirtaş, *Manastırlı Mehmed Rifat Efendi'nin "Tuhfetü'l-İslâm" Adlı Eserinin Latinize Edilmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2019, s. 21-98.

⁸² Ahmet Karataş, *agm*, s. 121.

⁸³ Ahmet Karataş, *age*, s. 122.

Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Süleyman, Hz. Yahya, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in işlemeşi bu türün değişik örneklerindendir. Necip Fazıl Kısakürek'in *Çöle İnen Nur* adlı kitabı siyer niteliğindedir. Yine Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Adem'le Havva* hikayesi, Güngör Dilmen'in *Kurban* başlıklı oyunu da bu türün yeni örneklerindendir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK EDEBİYATINDA KADIOĞLU MAHLASLI ŞAİRLER

Klasik Türk edebiyatı kaynakları tarandığında, “Kadioğlu” mahlasını kullanan bir şaire rastlanılmadığı görülmüştür. Yalnız eserlerinden hareketle, ikisi çalışmada tespit edilen üç adet “Kadioğlu” mahlaslı şair bulunabilmiştir. Bunlar *Halilnâme* yazarı Abdülvâsi Çelebi (ö. 817/1414’ten sonra), çalışmanın konusu olan manzum *Kısas-ı Enbiyâ* müellifi Kadioğlu (Ebû Muhammed) (14-15. yy’lar?) ve manzum *Cenknâme-i Ebâ Müslim* yazarı Kadioğlu (17-18. yy’lar?)’dur.

2.1. ABDÜLVÂSİ ÇELEBİ

2.1.1. Hayatı

Abdülvâsi Çelebi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Şair hakkında bilgiler, şu ana kadar bilinen tek eseri olan *Halilnâme*’den öğrenilmektedir. Şair 14. yüzyılın ilk yarısı ile 15. yüzyılın ilk yarısı arasında yaşamıştır. Anadolu’nun birçok siyasi buhranlarla sarsıldığı bu devirde, şehzadeler mücadelesi yaşanmaktayken Bayezid Paşa (ö. 1421) tarafından himaye edilmiştir. O Fetret Dönemi’yle ilgili mücadelelerden eserinde bahsetmiş, böylece şairliğinin yanı sıra Osmanlı’nın bilinen ilk tarih yazarları arasına girmiştir. Muhammed adlı bir kardeşinin olduğu eserinde bildirilmiştir. Hayatının büyük bir bölümünü memleketi Amasya’da geçirdiği düşünülen şairin esas mesleği imamlıktır, fakat kadılık yaptığı da tahmin edilmektedir. Eserinde “Kadı” ve “Kadioğlu” mahlaslarını kullanan şairin kültürlü bir aileden geldiğini söylemek mümkündür. İlme ve âlimlere değer veren Abdülvâsi Çelebi’nin çeşitli tefsir ve hadis kitaplarını

incelediği bilinmektedir.⁸⁴ Ayrıca şairin Edirne’de bir vakfının bulunduğu tespit edilmiştir.⁸⁵

2.1.2. Eseri ve Şairliği

Abdülvâsi Çelebi’nin bilinen tek eseri *Halilnâme*’sidir. Eser, yalnız Hz. İbrahim hayatını doğumundan ölümüne kadar bütünüyle anlatan tek eserdir. 1414’te yazıldığı bilinen eser Çelebi Mehmed’e (d. 1383 - ö. 1421) sunulmuştur. 3693 beyitten oluşan eserin yazılış sebebi ise şöyledir. Şairi himaye eden Bayezid Paşa bir gün Farsça manzum olan *Veys ü Ramim* adlı mesnevinin Türkçe’ye çevrilmesini ister. Ahmedî (d. 1334 - ö. 1413) ve diğer bazı şairler harekete geçer. Vezir Ahmedî’ye eserin her beyti için kendisine bir altın vereceğini söyler. Ahmedî’nin ömrü yetmediği için eser yarıda kalır. Abdülvâsi Çelebi eseri bitirmek için müsveddelerden yola çıkarak harekete geçse de, müsveddeyi ve konuyu beğenmediği için Türkçe te’lif bir mesnevi yazmaya karar verir. Konu olarak Hz. İbrahim’in hayatını seçer. Bu eserin yazılmasına da Bayezid Paşa öncülük eder. Şair *Keşşâf Tefsiri* ve diğer bazı tefsir ile hadis kitaplarından faydalanarak 1-2 yıl çalıştıktan sonra 1414’te, büyük ihtimalle Amasya’da, *Halilnâme*’yi tamamlar ve sultana sunar. Bayezid Paşa eserin bir nüshasını da kendisinin yazmasını ister. Abdülvâsi Çelebi eseri ikinci defa yazar. Bu yazdığı nüshada bazı beyitler çıkarılmış ve şehzadelerin mücadelelerini anlatıldığı tarihî bölümü ilave edilmiştir.⁸⁶

Halilnâme’de 193 beyitlik Çelebi Mehmed ile kardeşi Musa Çelebi’nin (d. 1388 - ö. 1413) savaşlarını anlatan bir bölüm ve 567 beyitten oluşan bir Mirâcnâme bölümü bulunmaktadır. Eser bu yönleriyle hem Osmanlı’nın ilk tarih metinlerinden birini ihtiva etmekte, hem de Anadolu sahasında te’lif tarihi bilinen ilk Mirâcnâme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁷ Halilnâme’de iki şehzade tarafından cereyan

⁸⁴ Abdülvâsi Çelebi, *Halilnâme*, haz. Ayhan Gültaş, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 7-8.

⁸⁵ Hakan Yılmaz, “Halil-nâme Yazarı Abdülvâsi Çelebi’nin Edirne’deki Vakfına İlişkin Bir Belge”, *Şehir ve Toplum*, S. 3, Aralık 2015, s. 103-104.

⁸⁶ Ayhan Gültaş, *age*, s. 8-13.

⁸⁷ Metin Akar, “Eski Türk Edebiyatında İbrahimler, Hâilil-nâme’nin Yeni Bir Nüshası ve Düşündürdükleri”, *Aydın Türklük Dergisi*, C. 5, S. 9, s. 88-89.

eden Çamurluova Savaşı, bir cenknâme hüviyetinde nazmedilmiştir. Şairin üslubu, savaşı bizzat görgü şahidi olarak nazmettiğini düşündürmüştür.⁸⁸

Halilnâme'nin bugüne kadar altı nüshası tespit edilebilmiştir. Bunlar Afyon İl Halk Ktp., Gedik Ahmed Pş. Bl., nr. 34, Kahire Hıdiviyye Kütübhânesi, nr. M.82, İstanbul Belediye Ktp., Muallim Cevdet Bl., K. 214, Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi, Ktp., nr. 11826 ve Ankara Millî Ktp., Yazma Eserler Bl., nr. A.2887/7 ve İBB Atatürk Ktp. Muallim Cevdet Bl. nr. K.346 numarada kayıtlıdır. Metin Akar tarafından bulunan son İBB nüshası, kayıtlı olduğu en eski defterde tefsir adı taşıdığı ve günümüz kataloglarında da nüshanın numarası atlandığı için araştırmacılar tarafından incelenememiştir. Bu nüsha baştan 515 beyit eksiktir.⁸⁹

Şair eserinde hayata dair pek çok fikrini dile getirmiş, aralara serpiştirdiği gazellerle eğitici ve öğretici bir ifade tarzıyla eserini kaleme almıştır. Eserinden hareketle şaire göre ilmin her şeyden üstün, âlimin herkesten kıymetli olduğu anlaşılmaktadır. Sanatkârane bir üslupla eserini tezyin eden şair, kendisini Sâdî, Selmâni Hâkânî, Dehhânî, Şeyhoğlu ve Ahmedî gibi şairlerden daha üstün görmektedir. Şairliğini ve şiirini metheden şair, klasik Türk edebiyatı geleneklerine bağlı kalmıştır.⁹⁰

2.2. KADIOĞLU (EBÛ MUHAMMED)

2.2.1. Hayatı

Kadioğlu'nun hayatı hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanılmamaktadır. Hayatı ile ilgili bazı bilgiler, bu çalışmada incelenen manzum *Kıtas-ı Enbiyâ* adlı mesnevisinde bulunan bazı bilgilerden hareketle anlaşılabilir. Eserin incelenen M nüshasının katalog kayıtlarında, müellif

⁸⁸ Aygan Gültaş, *age*, s. 19-23; Hakan Yılmaz, *agm*, s. 101-102.

⁸⁹ Metin Akar, *agm*, s. 89-90. Eser ve nüshalarla ilgili diğer incelemeler için bkz. Abdülkadir Karahan, "XV. Yüzyıl Osmanlı Dinî Edebiyatında Mesnevîler ve Abdülvâsi Çelebi'nin Halilnâme'si" *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Tarihsiz İstanbul, s. 233-240; Günay Alpay, "Abdülvâsi Çelebi'nin Eseri ve Nüshaları", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara 1969, s. 201-226.

⁹⁰ Ayhan Gültaş, *age*, s. 10-12.

bilgileri geçmişten günümüze doğru Ebû Ahmed, Ebû Muhammed, Ebû Muhammed Alî el-Hıbrî Kızılhisârî şeklinde verilmiştir. Ebû Muhammed isminin, müellifin oğlundan bahsetmesi sebebiyle künye olarak verildiği anlaşılmaktadır. Kızılhisarlı Hibrî Ali Efendi'nin (ö. 1672?) ise adı, mahlası, künyesi veya memleketi, eserin hiçbir yerinde geçmemektedir. Bu durum şu ana kadar tespit edilen M ve A nüshalarına göre eserin Hibrî Ali'ye ait olmadığını düşündürmektedir. Şairin Muhammed isimli oğlundan hayatından bahsetmesi, M nüshası b. 405'te "Kadioğlu" mahlasını kullanması ve bir sonraki maddede anlatılacak diğer "Kadioğlu" mahlaslı şairle ayırt edilebilmesi gereği, ona Kadioğlu (Ebû Muhammed) denilmesi uygun görülmüştür.

Eserinde oğlundan ve -II. Murad (d. 1404- ö. 1451) dönemi veziri olma ihtimali bulunan- Murad Han'ın vezirinden bahseden şair, kendisi hakkında ayrıntılı bir bilgi vermemektedir. Murat Han'ın veziri şairi himaye etmiştir. O da mesnevinin sebab-i te'lif bölümünün bir kısmında, "Murat Han'ın veziri" diyerek ismini söylemediği bu veziri methetmiş ve eserini ona sunduğunu ifade etmiştir.⁹¹ Şairin Sultan Murad'dan bahsetmesi, onun yaşadığı dönemde Osmanlı hudutları içerisinde ikâme ettiğine işarettir. Mesnevinin bir peygamberler tarihi hüviyeti taşımasından hareketle, şairin tarihçi yönünün de olduğu söylenebilir. Bu bilgilerden hareketle şairin 14. yüzyılın son yarısı ve 15. yüzyıllar arasında yaşadığı düşünülebilir. Mesnevide sadece bir defa, Hz. Âdem kıssasını anlattığı bölümde "Kadioğlu" mahlası geçmekte, eserde başka bir mahlas bulunmamaktadır:

405. Һudāyā sen Ğan̄isin ben günāhkār
Bu **Қadioғlı** hāli saña āşkār

Şairin Muhammed adlı bir oğlu bulunmaktadır. Bu bilgiden hareketle künyesi Ebû Muhammed'dir. Oğlu için bir köle satın alan şair, Müslüman olan kölesine İlyas ismini vermiştir. Oğlu ile İlyas medrese tahsili görür ve çeşitli ilimleri öğrenirler. Muhammed 11 yaşına geldiğinde İlyas ona ilim öğretmek için tahsiline ara verir. Bir gün gece hep birlikte sohbet eşliğinden yemek yerlerken oğlu Muhammed hastalanır

⁹¹ Kadioğlu, *Kıyas-ı Enbiyâ*, Milli Ktb., nr. A. 3688, yk. 8^a-9^a.

ve 15 gün sonra vefat eder. Bu acıya dayanamayan İlyas da dokuz ay sonra vefat eder.⁹²

Şairin aldığı köleyi Müslüman yaparak ismini İlyas koyması, oğluna çok küçük yaşlardan itibaren ilim talim etmesi, sarf-nahiv, mantık ve meani gibi ilimleri öğrenmesini sağlaması, *Vikâye*, *Hidâye* vd. ilmî eserleri okutarak onu yetiştirmesi ve oğlu ile kölesini medresede okutması, şairin ilme ziyadesiyle kıymet verdiğini göstermektedir. Ayrıca eserinden hareketle Türkçenin yanında Arapça ve Farsçayı da çok iyi bildiği söylenebilir. Nitekim eserde Arapça, Farsça ve Arapça-Farsça karışık başlıklar ağırlıktadır. Ayrıca metnin beyitlerinde birçok Arapça ibareler vardır. Yine metinde eserin yazıldığı dönem gereği az sayı bulunan Farsça yapıları başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Bu bilgilerden hareketle şairin ilme oldukça değer veren bilgili bir şahsiyet olduğunu ifade etmek mümkündür.

2.2.2. Eseri ve Şairliği

Kadıoğlu'nun şu ana kadar bilinen tek eseri manzum *Kıyas-ı Enbiyâ* mesnevisidir. İki nüshası tespit edilebilen eser, II. Murad döneminde yazılmış olma ihtimalini barındırmakla, bu sebeple Türk edebiyatında yazılan ilk manzum kıyas-ı enbiyâ örneği olma imkânı taşımaktadır. Nüshalardan biri Ankara Milli Kütüphane nr. A. 3688'de, diğeri ise İstanbul Arkeoloji Müzesi Yazma Eserler Bölümü nr. 256'da kayıtlıdır. Eser, bu çalışmada incelenen M nüshasına göre 6434 beyitten oluşmaktadır. Arkeoloji Müzesinde bulunan nüshanın 6580 beyit olduğu söylenmektedir.⁹³ Nüshalarla ilgili ayrıntılı bilgiler, tezin 3-4. bölümünde verilecektir.

⁹² Kadıoğlu, *agy*, 5^b-7^b.

⁹³ Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 356; Saim Kıstırak, "Eski Türkiye Türkçesi ile Yazılmış Müellifi bilinmeyen Manzum Bir Kıyas-ı Enbiyâ Nüshası: Enbiyâ-nâme", *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2023, s. 829. Bu nüsha, tez çalışması devam ederken Saim Kıstırak tarafından doktora tezi olarak hazırlanmaya başlanmıştır. Nüsha, çalışmanın son aşamasına gelindiğinde Âmil Çelebioğlu'nun yukarıda künyesi bildirilen makalesinde fark edilmiş, nüsha hakkında araştırma yapılırken Saim Kıstırak'ın çalışmaya başlandıktan sonra yazılan makalesi görülmüş, makaledeki bilgilerden hareketle M ile aynı metin olduğu düşünülmüş ve Nüsha temin edilip incelendiğinde eserin farklı bir nüshası olduğu kesinleşmiştir. Bu nüsha Saim Kıstırak tarafından doktora tezi olarak hazırlanmaktadır. Araştırmacının eser hakkında "müellifi bilinmeyen" ifadesini kullanması, M b. 405'te bulunan

Kadioğlu eseri neden te'lif ettiğini şu şekilde açıklamaktadır. şair oğlunun ölümü dolayısıyla çektiği sıkıntılar sonrası tefekkür eder. Hz. dem'in dünyaya gönderişi sonrası Hz. Havva ile birlikte birçok acılar çektiklerini, onun cihan peygamberiyken bunca kargaşayla boğuştuğunu ve Hz. Muhammed'in oğlu İbrahim'i hayattayken kaybettiğini düşünmüştür. dem kıssasını bu sebeple nazmettiğini ifade eden şair, dostlarının beğeni ve ısrarıyla eserini tamamlamak ister. Aslında sanat ona göre değildir. Bu sebeple yazdıklarını kimsenin görmesini istemez. Fakat dostlarının ısrarlı telkinleri sonrası Allah'a sığınarak eserini te'lif etmiştir.⁹⁴ Bu bilgilerden hareketle şairin dost meclislerinde dinleyenlerin gönlü sevinçle dolması ve peygamberlerin mücadelelerini düşünerek Allah'a daima şükretmeleri için eserini nazmettiğini göstermektedir. Nitekim aşağıdaki beyitler, bu durumu destekler nitekliktedir:

110. Nebler kışşasın eylemişem yd
İşidüben gönülünüz ola şd
111. Cihnda gelübeni neylediler
Bu hlk niçe da'vet eylediler
112. İt'at idene niçe itdi işsn
Ve 'aşye niçe hışm itdi Subhn
113. Getürdüm her birin ta işideler
Hd şükrini d'im iş ideler

şairin sanat maksadı gtmeyişi ve eserinin kendi dostlarının bulunduğu meclislerde söylendiğini dile getirmesi, belki de onun fazla tanınmak istememesi ve şöhrete rağbet etmeyişi ile ilişkilidir. Nitekim eserin ve nüshalarının günümüze kadar bilinmemesinin temel nedeni de, şairin tanınma kaygısı gtmemesinden kaynaklı olabilir. Nitekim o, sanat ve şöhret maksadını bulunmadığını eserinde söylemektedir.

“Kadioğlu” isminin, A'da aynı beyitte “kulun kamu” şeklinde geçmesinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

⁹⁴ Kadioğlu, *agy*, yk. 5^b-6^a.

Ayrıca hangi dönem olursa olsun Murat Han'ın vezirine sunulan böyle hacimli bir mesnevinin kaynaklarda hiç geçmemesi ve şimdiye kadar yalnız iki nüshanın tespit edilebilmiş olması da, bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Bununla birlikte Kadıoğlu, her ne kadar sanatın kendisine göre olmadığını ifade etse bile, aklını konuşurmak suretiyle şairlik kudretiyle övünmekten de geri durmamıştır. Bu da onun klasik Türk şiiri geleneklerine bağlı olduğuna işaretler. Ona göre nazmı inci ve cevherlerle doludur. Nuru bütün âlemi aydınlatmaktadır:

117. Ki içi  oludur d rr   cev hir
Anuñ n rı bu ' lem i re b hir

118. Gerekd r bir 'az z dost z  sa' det
Seh vet ola d 'im aña ' det

2.3. KADIOĞLU

2.3.1. Hayatı

Kadıoğlu mahlaslı şairler araştırılırken, manzum olarak kaleme alınan *Cenkn me-i Eb  M slim* şeklinde isimlendirilmesi uygun g r len bir eserle karşılaşılmıştır.⁹⁵ Şairin hayatı hakkında, eseri dışında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanılamamıştır. Eserinin daha ilk yaprağında mahlasını “Kadıoğlu” olarak bildiren şair, çeşitli b l mlerde aynı mahlası kullanmıştır. Mahlasından  nce eserin ravisi ve hocası H ce Muhammed Hurzend 'in ismini bildiren şair, kendisi ve hayatı hakkında neredeyse hiçbir bilgi vermemektedir:

R v si H ce Mehemmed ya'ni Horzend d r ol
 deyim kim ne buyurdı dinle ey kalb-i sel m

Y  İl h  i bu K dıoğlu m crim kulunı

⁹⁵ Bu eser Bet l Avcı tarafından y ksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır.

Afv kıl cümle günâhın yâ Halîm ü yâ Rahîm⁹⁶

Eserin son bölümünde sebab-i te'lif hususiyetleri gösteren birkaç beyit vardır. Burada eserine kendisinden hiçbir söz katmadığı, ravisi ve hocası Hoca Muhammed'in anlattıklarını tercümede bulunduğu ve din kardeşlerine hatıra olsun diye bu nazım yoluyla te'lif ettiği anlatılmaktadır. Bu bilgiler, şairin eseri muhtemelen Türkçe bilmeyen hocasının anlattıklarıyla inşa ettiğini düşündürmektedir.⁹⁷ Eserin dört ayrı vezinle ve çeşitli nazım şekillerini içermesi, müellifin nazım gücünün kuvvetli olduğuna delalet edebilir.

2.3.2. Eseri ve Şairliği

Kadioğlu'nun 86 yapraklık *Cenknâme-i Ebâ Müslim* mesnevisinin bulunan tek nüshası, Ankara Milli Kütüphane Yazma Eserler Bölümü nr. A. 4674'de kayıtlıdır. Cenknâme özellikleri taşıyan bu eser, dil ve imla hususiyetleri bakımından 17-18. yüzyıl Türkçesine yakındır. Bu da eserin 17-18. yüzyıllarda yazılmış olabileceğini gösterdiği gibi, bu dönemde istinsah edildiğini de gösterebilir. Eserde herhangi bir yazılış ya da istinsah tarihi belirtilmemesi ve metinde şair hakkında neredeyse hiçbir bilginin bulunmaması, eserin yazılış tarihinin tespitini güçleştirmektedir.

Eser klasik tertip hususiyetlerine uygun bir biçimde besmele, tevhid ve na't ve dört halifeye övgü ile başlar. Daha sonra Emevi hükümdarını lanetleyen şair ravisi ve hocası olan Hâce Mehmed Hurzendî'yi anar. Arkasından mahlasını bildiren şair, sonrasında asıl konuya başlar. Eserde Emevî Dönemi'nin son zamanında yaşamış ve Emevîlere karşı savaşmış bir halk kahramanını olan Ebû Müslim'in (d. 718 - ö. 755) gazalarını anlatılmıştır. Hem klasik edebiyatın, hem halk edebiyatının mahsulü sayılabilecek bu eserin Türk edebiyatında yeri ve önemi tespit edilmelidir.

⁹⁶ Kadioğlu, *Cenknâme-i Ebâ Müslim*, Milli Ktb, nr. A. 4674, yk. 1^b.

⁹⁷ Kadioğlu, *agy*, yk. 76^b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MANZUM KISAS-I ENBİYÂ (1^b-181^b)

3.1. ESER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

3.1.1. Adı

Kadıoğlu mesnevisine *Kısas-ı Enbiyâ* ismini vermiştir. Kitabın ana başlığı, "Hazā Kitāb-ı Kısas-ı Enbiyâ Raḥmetu'llāhi 'Aleyhim Ecma'īn" şeklindedir. Şair bölüm başlıklarında, ara başlıklarda veya beyitlerde "kısas-ı enbiya" ifadesini bir daha kullanmamış, bunun yerine peygamberlerin isimleri yanında "kıssa" veya "hikâye" kelimelerini kullanmıştır. Metin içinde sebab-i te'lif bölümünde yer alan bir beyitte ise peygamberler kıssası yazdığını belirtmiştir:

110. Nebîler kışşasın eylemişem yâd
İşidüben gönülünüz ola şâd

3.1.2. Sebeb-i Te'lifi

Kısas-ı Enbiyâ'nın M nüshasında sebab-i te'lif hususiyetleri barındıran başlıksız bir hasbihâl bölümü (44-82. beyitler) ve "Der beyân-ı vaşf-ı hâl şâhibü'n-nazmı ve bâ'isü'l-kitâb" isimli sebab-i te'lif bölümü (83-114. beyitler) bulunmaktadır. A nüshasında ise M de başlıksız olarak "hasbihâl" gibi verilen bölüm, sebebi teklifin devamında bulunmaktadır. Bu bakımdan M'de bulunan her iki bölümü de sebebi telif kabul etmek daha doğru olacaktır.

Şair bu bölümlerde öncelikle oğlu Muhammed'in küçük yaşta ölümünden ve dokuz ay sonra da onun için aldığı kölesi İlyas'ın ölümünden dolayı üzüntüye kapıldığını ifade etmiştir. Bu sebeple Hz. Âdem'in ve hanımı Hz. Havva'nın çektikleri sıkıntıları ve Hz. Muhammed'in cihana teşrif ettikten sonra nelerle

mücadele ettiğini, hem de oğlu İbrahim'i hayattayken kaybettiğini düşünmüş ve bu sebeple Hz. Âdem kıssasını nazma döktüğünüz ifade etmiştir:

56. Anuñ dersine olmuşdı muqayyed
Zamāndan şoñra ki geçdi Muḥammed
57. Toḳuz ay bunuñ üzre çünki geçdi
Cihāndan ol dahı durup göçdi
61. İderdüm kendözüme çok melāmet
Açılup gönül olmadı ferāgat
63. Bu kez fikr eyledüm dünyāda Ādem
Gelüben ağlayup yir-idi çok ğam
64. İki yüz yıl cihānda olmadı şād
Ḥavā-y-ıla iderler-idi feryād
65. Anuñ gibi o Ādem server-iken
Cihānuñ külline peygamber-iken
66. Aña vāқи ' olmuş(i)ken bunca teşvīş
İşidüñ niçe olmuşdur aña iş
67. Ya geldi Aḥmed-i mürsel cihāna
Ne itdi anuñ-ıla bu zamāna
68. Ki oğlu İbrāhīmi niçe itdi
Cihānı terk idüp 'uqbāya gitdi
69. Anuñ-içün Resül yimiş-idi ğam
Gözi yaşından olmuşdı yüzi nem

70. Bu fikr idüp diledüm kışşasın yād
İdem göñlümi ya'ni guşşadan şād

71. Çü Ādem kışşasını nazm kıldum
Alup yārenlerüm atına geldüm

Kıssayı nazmettikten sonra şair dostlarının meclisine gitmiştir. Muhtemelen dostlarına yazdığı kıssayı sesli bir şekilde okumuş, dostları da ona, “Bu kadar güzel manalarla dolu mısralara sahipken, bunları nazma dökmekten erinme, içtihat et ve kıssaları tamamla. Hak sana mükâfatını verir.” diyerek bütün peygamberlerin kıssalarını yazmaya davet etmiştir. Kadioğlu da Allah'a sığınarak nazmı tamamlamaya karar vermiştir:

72. Görüben eylediler anı taħsīn
Tamām eyle didiler baña varın

73. Çü ilhāh itdiler baña be-ğāyet
Egerçi 'özr itdüm bī-nihāyet

74. Ki degildür baña san'at bu iş'ār
Gerekmezdür idevüz bunı izhār

75. Görüben 'ayb ide niceler anı
Egerçi ola dostlar şādumānī

76. Bularuñ hūb-ıdı çün i'tiādı
Baña dirler ki itgil ictihādı

77. Ki şı'riñüz durur iken bārī hūb
Me'ānī pür içinde var maħbūb

78. Nazım eyle şürū' idüp sen aña

Viriserdür gevābı Tañrı saña

79. Bulardan geçmeyüben kıldum ikrām
Çalab luṭf eyleyüben kıldı in‘ām

Eserin M’ye göre doğrudan sebep-i telif şeklinde belirtilen bölümünde şair oğlu ile onun için aldığı ve Müslüman olmasını sağladığı İlyas adlı kölesini anlatmıştır. Oğlunun ölümü sonrası bu mesneviyi yazdığını beyan etmiş ve dinleyen dostlarının gönlü sevinçle dolsun diye bu eseri te’lif ettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla şair peygamberlerin dünyaya gönderildikleri zaman başlarından geçenleri, kavimlerini nasıl imana çağırdıklarını, onlara uyanların türlü türlü nimetlere kavuşmalarını ve asi olanların nice azaplar verildiğini anlatarak, dinleyenlerin daima Allah’a şükretmelerini ve O’nun bildirdiklerinden sapmamalarını hedeflemiştir:

110. Nebīler kışşasın eylemişem yād
İşidüben gönülünüz ola şād
111. Cihānda gelübeni neylediler
Bu halkı niçe da‘vet eylediler
112. İtā‘at idene niçe itdi ihsān
Ve ‘āşīye niçe hışm itdi Subhān
113. Getürdüm her birin ta işideler
Hudā şükrini dā’im iş ideler

Şair sebep-i te’liften sonra başlıksız verilen “Şairlik kudretine ve Murad Han’ın vezirine övgü” bölümünde (115-138. beyitler) Allah’ın lütfuyla bu eseri tamamladığını nasip ettiğini bildirmiş ve aklını konuşurarak şairlik kudretini övmekten geri durmamıştır.

3.1.3. Yazılış Tarihi

Kadioğlu *Kıssas-ı Enbiyâ* mesnevisin yazılış tarihi, metindeki bilgilere göre tam manasıyla tespit edilememiştir. Yalnızca II. Murad Han döneminde, 1421-1451 yılları arasında yazılmış olabileceğini söylemek mümkündür. Bu dönem mesnevilerinin görülen özelliklerden biri, şairlerin sultandan bahsederken veya onu överken “Murâd-ı sâni” gibi bir terkip kullanmadan yalnız ismiyle hitap etmeleridir.⁹⁸ Şairin kendisini himaye eden veziri methettiği sebab-i te’lif bölümünde yer alan kısımda, Murad Han’ın ismi iki beyitte zikredilmektedir:

129. Kâmu begler içinde yok nazîri
Bugün oldur Murâd Hânuñ vezîri

134. Müyesser kıldı aña Şâh Murâdı
.....

Şairin eserinin bu dönemde bilinmeyişi, onun şöhret olmak gayesi gütmeyen eserini yazmış olmasıyla alakalandırılabilir. Nitekim o, oğlunun ölümüne duyduğu acı dolayısıyla peygamberlerin çektiği çileleri düşünerek Hz. Âdem kıssasını nazmetmiş, bu kıssayı dost meclislerinde gösterdikten sonra, dostlarının ısrarlı bir dille onun şiir söyleme hünerini çok beğendiklerini söylemesi sebebiyle eserini tamamlamıştır (71-79. b.’ler).

II. Murad devri mesnevilerinin ortak özellikleri ile *Kıssas-ı Enbiyâ*’nın örtüşmesi, yine eserin bu dönemde yazılma ihtimalini desteklemektedir. Eserde bu dönem mesnevilerinde en çok tercih olunan *mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün* vezni kullanılmıştır. Eser *Vikâye*, *Gülşen-i Râz* ve *Harnâme* gibi mesnevilerde olduğu gibi tek nazım şekliyle yazılmıştır. Tertip hususiyetleri yine bu dönem mesnevileriyle paralellik arz etmektedir. Yine mesnevi dil, imla ve fonetik hususiyetleri bakımından da devrin diğer eserleriyle örtüşmektedir. Metindeki söz varlığı göz önünde bulundurulduğunda, yine II. Murad dönemi mesnevileriyle yakınlığı fark edilmektedir. Üslup hususiyetleri bakımından ise sade bir Türkçe ile konuşma dilinin hâkim olması, sohbet havasıyla nazmın inşa edilmesi ve muhataba karşı methedici

⁹⁸ Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevi Edebiyatı: Sultan İkinci Murad Devri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 154-158.

ifadeler kullanılması gibi devir mesnevilerinde bulunan belirleyici özellikler, *Kıyas-ı Enbiyâ*'da da bulunmaktadır. Eser bu nevi özellikleri, bu dönemde yazılma ihtimalini düşündürmektedir.⁹⁹

3.1.4. İstinsah Tarihi

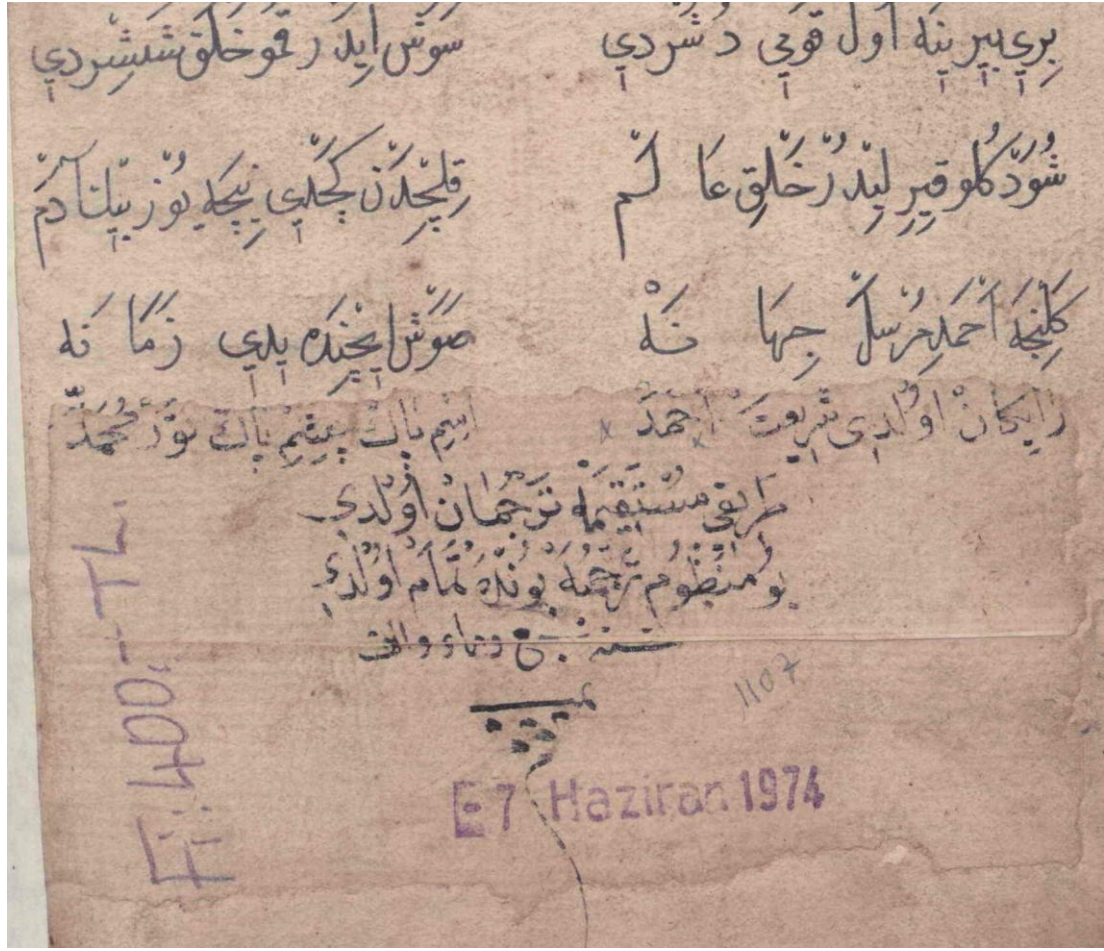
Kıyas-ı Enbiyâ'nın incelenen M nüshasının son kısmında, sonradan yapıştırıldığı düşünülen bir bölüm vardır. Bu bölümde Hz. Muhammed methedilmiş, onun doğru yoluna tercüman olan manzum tercümenin tamamlandığı belirtilmiş ve senenin 1107/1695 olduğu bildirilmiştir:

6433. Rayegān oldı şerī'at-ı Aḥmed
İsmi pāk çeşm-i pāk nūr-ı Muḥammed

6434. Tarīḳ-i müstaḳīme tercümān oldı
Bu manzūm tercüme bunda tamām oldı
Sene seb'a ve mia ve elf

M'nin katalog kaydında eserin “Terceme-i Kıyas-ı Enbiyâ” ismiyle verilmesi, muhtemelen bu kayıt dolayısıyladır. Fakat bu bölümün sonradan yapıştırılmış olması, bu bölümün hattıyla müstensih hattının uyuşmaması, yine şairin sebab-i te'lif bölümünde eseri nazmettiğini belirtmesi, metnin hiçbir bölümünde eserin tercüme olduğuna dair bilgi bulunmaması ve ayrıca A'da da böyle bir beyin bulunmayışı bu kaydı şüpheli yapmaktadır:

⁹⁹ II. Murad dönemi mesnevilerinin özellikleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Âmil Çelebioğlu, *age*, s. 166-178.

Mesnevîde reddade takibinin yapılmış ve anlatılan konular dikkate alınmış, bu sayede nüshanın baştan¹⁰⁰, ortadan¹⁰¹ ve sondan¹⁰² bazı eksik sayfaları bulunduğu anlaşılmıştır. Nüshanın son kısmında Hz. İsa kıssası yarım kalmıştır. Nüshanın sondan eksik olması da, o kısma sonradan yapıştırılan bir kâğıts eserin tamamlandığının belirtilmesiyle çelişmektedir.

Çalışmanın son aşamasında ulaşılabilen A nüshasında da eser baştan ve sondan eksiktir. Nüsha da eserin yazılış ve istinsah tarihlerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu değerlendirmeler neticesinde eserin her iki nüshasının da istinsah tarihlerinin belli olmadığını söylemek daha doğru olacaktır.

¹⁰⁰ Reddade takibi ve kopuk yaprak dolayısıyla, 1^b den sonra 3^a ya geçildiği anlaşılmıştır.

¹⁰¹ Reddade takibi ve Hz. Yusuf kıssasının yarım kalması neticesinde 110^b den sonra bir ya da birden çok yaprağın noksan olduğu tespit edilmiştir.

¹⁰² Hz. İsa kıssası yarım kalması, eserin sondan eksik olduğunu göstermektedir.

3.1.5. Beyit Sayısı

Kadıoğlu'nun Kıyas-ı Enbiyâ'sı, incelenen M nüshasına göre 6434 beyitten oluşmaktadır. Fakat bir üst bölümde belirtildiği üzere metindeki son iki beytin şaire ait olduğu şüphelidir. Bu sebeple nüshanın 6432 beyitten oluştuğu da söylenebilir. Ayrıca tez çalışmasının bitimine çok az vakit kala ulaşılabilmesi dolayısıyla incelenemeyen A nüshasının 6580 civarı beyitten oluştuğu tahmin edilmektedir. M ile A'nın ilk karşılaştırması neticesinde ise (M 1^b-13^b, A 2^a-9^b arası) metnin beyit sayısının 6481'e yükseldiği görülmüştür. Bu da tam bir karşılaştırma yapıldığında metnin beyit sayısının daha da artacağı ihtimalini güçlendirmektedir.

3.1.6. Kaynakları

Kadıoğlu'nun kullandığı kaynakların başında Kur'an-ı Kerim gelmektedir. Müellif eserinde konu ile ilgili 300'den fazla ayeti, başlık şeklinde metne serpiştirmiştir. Kıssalar anlatılırken konuyla ilgili ayetler sözün başına eklenmiş, sonra ayetler bir nevi manzum olarak beyit veya beyitlerle açıklanmıştır. Kur'an'dan sonra en çok hadis ve tefsirlerden istifade etmiştir. Bunların yanısıra birtakım İsrailî bilgilerin, kendisinden önce yazılan çeşitli edebî eserlerin ve halk anlatılarının da mesnevisine kaynaklık ettiği söylenebilir.

Kaynakları kullanırken genellikle hangi eserden ya da kimden söz ettiğini bildirmeyen şair “haberde zikr edilmiştir, haberde şöyledir, haberde böyledir, tefsir ehli rivayet etmiştir, hikâye böyledir, böyle rivayet ettiler, ulular rivayet etmiştir” gibi ifadelerle başvurmuştur. Şairin istisnai olarak İbn-i Abbas'tan rivayet ettiğini ya da anlattıklarının Hz. Muhammed'den nakledildiğini söylediği de görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle şairin başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere çeşitli tefsir, hadis ve tarih kitaplarını kaynak olarak kullandığı, ulular dediği muhtemelen kendi devrinde yaşayan âlimlerin anlattıklarından yararlandığı anlaşılmaktadır. Hz. Musa kıssasında konu gereği Tevrat'ın sıklıkla zikredilmesi, Hz. Nuh, Hz. İbrahim vd. bazı kıssalarda Kitab-ı Mukaddes'te bulunan bilgileri nakletmesi, şairin İsrailî bilgilerden de faydalandığını göstermektedir. Bu bilgilerden yararlanırken de kaynak belirtilmediği ve “haberde şöyledir, rivayet ettiler” gibi ifadeler kullanması, onun bu bilgileri

doğrudan Kitab-ı Mukaddes'ten değil, kendi döneminde meşhur olan çeşitli tefsir ve tarih kitaplarından aldığını düşündürmektedir.

Şair bazen de konuyla ilgili kendi yaşadığı dönemde meclislerde sıkça anlatıldığı anlaşılan bazı bilgilerin yanlış olduğunu, “dürüst değildir bu rivayet” gibi ifadelerle belirtip, bu olayları doğru bildiği şekliyle anlatmıştır. Şairin kullandığı kaynakları bildirme şekillerine dair birer örnek aşağıda verilmiştir:

514. Anı ki itmiş-idi İbn-i ‘Abbās
Resûlden ki olaydı eger ekremü'n-nās
826. Hâberde zıkr olunmuşdur ki Nemrûd
Od getür diyü emr itdi o merdûd
1060. Pes imdi Muştafâ sözi durur Hâk
Anuñ sözi durur zîre muhakkak
1421. İdevüz küllüsin saña hikâyet
Ki ulular idüp-dürür rivâyet
2655. Burada itdiler girü rivâyet
İdelüm anı dahı biz hikâyet
2093. Hâberde şöyledür Ya‘kûba mektûb
Virip-imişdi alıñuz o maşûb
3268. Hâberde şöyle olmuşdur hikâyet
Ki ehl-i tefsîr eyledi rivâyet
3483. Hâberde böyledür bilgil i kardaş
O Cibrîl Mûsâya getürdi bir taş
3503. Dürüst degil dur[ur] işbu hikâyet

Ki bunı böyle itdiler rivāyet

3.1.7. Türk Edebiyatında Yeri ve Önemi

Kadıoğlu'nun manzum *Kısas-ı Enbiyâsı*, tahmini olarak 15. yüzyılda, Sultan II. Murad döneminde yazılmıştır. Böyle kabul edildiği takdirde eser, Türk edebiyatının ilk manzum kısas-ı enbiya örneği özelliğini taşımış olacaktır. Yine Türk edebiyatında pek az örneğine rastlanılan manzum kısas-ı enbiya yazma geleneğinin en hacimlilerinden birini temsil etmesi bakımından eserin önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Eser çok sayıda ayet içermesi, peygamberlerin hayatını edebî bir tarzda anlatması ve çok zengin üslup hususiyetlerine sahip olması yönüyle de Türk mesnevi edebiyatının dinî-tarihî konulu mesnevileri arasında yer almalıdır. Şairin aruz vezni tatbik ederken, lüzumlu gördüğü yerlerde Türkçe ek ya da tek heceli kelimeleri 1.5 hece olarak kabul etmiştir. Eski Anadolu Türkçesi ile yazılan eserin dil hususiyetlerinin incelenmeye değer olduğu düşünülmektedir. Neticede eserin 15. yüzyılda, sade bir Türkçe (Eski Anadolu Türkçesi) ile yazılan ilk *Kısas-ı Enbiyâ* mesnevisi olma ihtimali vardır.

3.2. ŞEKİL HUSUSİYETLERİ

3.2.1. Nazım Şekli ve Türleri

Manzum *Kıyas-ı Enbiyâ*, Mesnevi nazım şekliyle ve kıyas-ı enbiyâ türünde kaleme alınmıştır. Eserde başka bir nazım şekline yer verilmemiştir. Metin, içerisinde yer alan ayetlerin beyit ya da beyitler hâlinde açıklanması ve peygamberlerin mucizelerine yer vermesi bakımından manzum tefsir ile mucizat türleriyle ilişkilidir. Klasik tertip hususiyetlerine göre yazılan bu eser¹⁰³, M'ye göre “giriş bölümü”; “konunun işlendiği bölüm” ve “bitiş bölümü”nden oluşmaktadır. “Hazâ Kitâb-ı Kıyas-ı Enbiyâ Rahmetu'llâhi ‘Aleyhim Ecma ‘în” başlığından sonra sırasıyla besmele, tahmid, tevhid ve na't gelmektedir. Tahmid ve tevhid 21, na't 22 beyitten oluşmaktadır.

Şair bu bölümlerden sonra, oğlu Muhammed'in ve ona aldığı kölesi İlyas'ın hayatıyla ilgili kesitler sunduğu, vefatları dolayısıyla Allah'tan onlar için merhamet dilediği, peygamberlerin de evlat acısı yaşadığını belirttiği ve bu yüzden -maksadı sanat olmasa da- dostlarının ısrarıyla kıssalar nazmettiğini söylediği ve bu noktada sebab-i te'lif özelliklerinin mevcut olduğu 39 beyitlik hasbihâl bölümünde geçmektedir:

69. Anuñ-içün resül yimiş-idi ğam
Gözi yaşından olmışdı yüzi nem
70. Bu fikr idüp diledüm kışşasın yād
İdem gönülümü ya'ni ğuşşadan şād

Eser hasbihâlden sonra, “Der beyân-ı vaşf-ı hâl şâhibü'n-nazmı ve bâ'isü'l-kitâb” başlığını taşıyan 32 beyitten oluşan sebab-i te'lif bölümüyle devam etmektedir. Kadıoğlu bu bölümde oğlunun doğumundan, doğumu sonrası ona köle olarak alıp Müslüman yaptığı İlyas'tan, oğlu Muhammed ve İlyas'ın tahsilinden ve oğlunun 11 yaşına girdikten bir süre sonra hastalanarak vefat etmesinden ve bu sebeple manzum *Kıyas-ı Enbiyâ*'yı kaleme aldığından bahseder:

¹⁰³ Mesnevilerin tertip hususiyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2014, s. 93-95.

107. Pes on beş gün yatuban Hakkā gitdi
İşitgil imdi İlyās niçe itdi
108. Gözinden yaşı olup-durdı cārī
Dün ü gün ağlayup iderdi zārī
109. Ehibbā tay gibi itdüm anı
Getürmişem içinde çok me‘anī
110. Nebīler kışşasın eylemişem yād
İşidüben göñülünüz ola şād

Sebeb-i te’lif bölümünden sonra 24 beyitlik fahriye ve methiye bölümleri gelmektedir. Şair bu bölümde teşhis yoluyla aklını konuşturarak şairliğini övmektedir. Eserini kıymetini bilecek değerli bir kimseye hediye ederek onun himayesine girmesi gerektiğini ifade etmiş, daha sonra II. Murad olduğu düşünülmekte olan Murat Han’ın vezirinin himayesine girdiğini anlatmış ve veziri çeşitli yönleriyle methederek giriş bölümünü sonlandırmıştır:

116. Baña ‘aqlum dönüp itdi hıtabı
Çü düzetdüñ bunuñ gibi kitābı
117. Ki içi toludur dürr ü cevāhir
Anuñ nūrı bu ‘ālem içre bāhir
118. Gerek-dür bir ‘azīz dost zü sa‘ādet
Sehāvet ola dā’im aña ‘ādet
128. Felekde hüsne beñdeş bulunmaz
Melek midür ya Yūsuf mı bilinmez
129. Kāmu begler içinde yok nazīri
Bugün oldur Murād Hānuñ vezīri

Eserin ana bölümü 6305 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde ilk olarak herhangi bir başlık açılmaksızın kâinatın yaratılışı, insanın yaratılışı ve İblis'in Allah'a isyanı konuları anlatılmıştır. Daha sonra başlıklar hâlinde Hz. Âdem'den başlayarak Hz. İsa da dâhil olmak üzere yeryüzüne gönderilen peygamberlerden 27'sinin hayatı vd. bazı peygamberler harici kıssalar anlatılmış ve Hz. Muhammed dünyaya gelinceye dek dünyanın savaş içinde kaldığı söylenerek eser sona ermiştir. Farklı bir hatla ve nüshaya sonradan yapıştirılan 2 beyitlik bitiş bölümünde ise Hz. Muhammed'e salat ve selam söylenmekte, sonrasında eserin tamamlandığı yazmaktadır.

Kadıoğlu bu hacimli eserini tek bir vezinle ve yalnızca mesnevi formunda yazsa da, akıcı bir üslup kullanması, bölüm aralarında kıssalarla ilgili bazı değerlendirmelerde bulunması ve beyitler arasında konuya uygunluk teşkil eden ayetler eklemesiyle metni monotonluktan çıkarmıştır.

3.2.2. Vezin

Metin, içerisinde yer alan ayetlerin beyit ya da beyitler hâlinde açıklanması ve peygamberlerin mucizelerine yer vermesi bakımından tefsir ile mucizat türleriyle ilişkilidir. Şu ana kadar eserin M nüshasının incelenilebilmesi ve A nüshasından kısmen faydalanılabilmesi dolayısıyla metinde çokça kelime/hece fazlalık ve eksiklikleri görülmektedir. Bu tip durumlarda vezni bozan kelime/hece fazlalıkları parantez “()” ile gösterilmiş, kelime/hece eksikliklerinde metin tamiri yoluna gidilmiş ve eklenen kelime ve heceler köşeli parantez “[]” ile gösterilmiştir:

188. Yedi yüz biñ melâ'ike buyurdı
Gelüben şaf (**şaf**) dutup kıatında durdı
944. Bilürsün ki didüğüñ söz ħařädur
Saña bu memleket külli (**andan**) 'ařädur
1115. Didi İsmâ'îl aña iy baba bil
Benüm üç ħâcetüm var-dur(**ur**) anı kııl

838. Bu kez İbrāhīm eydür [**h̄acetüm**] var
Ol Allāh ki kı[**ı**]dı beni izhār

3515. Var on gün tüt [**oruç**] gel girü baña
O dem söyleyiserem bellü saña

Metinde az da olsa tamir edilemeyen vezin aksaklıkları görülmektedir. Karşılaşılan bu beyit ya da mısralar, mana bütünlüğünü muhafaza etmek için olduğu gibi bırakılmış, herhangi bir düzeltmeye gidilmemiştir:

2321. Velī Mūsā cihāna geldügi yıl
Oğlan öldürürlerdi dā'imā bil

Esas şekliyle aruz tef'ilelerinde meydana gelen değişiklikler anlamına gelen zihaf, Türk edebiyatında Arapça ve Farsça kelimelerde uzun şekliyle okunması gereken hecelerin kısa hece şeklinde okunması manasında kullanılmıştır.¹⁰⁴ Kadıoğlu'nun *Kısas-ı Enbiyâ*'sında az sayıda Arapça ve Farsça kelimelerde zihafa rastlanılmakta, metnin incelendiği kısmın bir mısrasında geçen Türkçe kelimedede de bu kusur görülmektedir:

59. Cihānda virgil aña göñül kāmın
Diye bu dem olaruñ-içün āmīn

77. Ki şî'riñüz durur iken bārī hūb
Me'ānī pür içinde var maħbūb

2565. Ki 'ālem içre peygamber olısar
Dükeli maħlūka server olısar

3639. Ve anuñ ümmeti ululıgın hem
O levhada **sebt** olup-durur muħkem

¹⁰⁴ Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007 s. 215.

Metinde çok sayıda zihaf kusurunun bulunduğu beyitlerle çok karşılaşılmasa da, aşağıdaki beytin ikinci mısraında belirtilen zihaf kusurları, şairin bazen manayı ön plana alarak metnin ahengini bozabildiğini göstermektedir:

2321. Velī Mūsā cihāna geldügi yıl
Oğlan öldürürlerdi dā'imā bil

Metnin bazı beyitlerinde, aruz tef'ilelerinin ilk hecesinde uzun hece olup kısa hece şekliyle okunması gereken Arapça ve Farsça kelimeler, imlada tasarruf yoluna gidilerek kısa heceymiş gibi yazılmış ve bu yolla zihaf kusuru kapatılmak istenmiştir:

292. **Havā** bir buğday alup nışfin yidi
Şoloğ sā'at başundan tācı düşdi

456. Benī Ādem ki anı yazmış-ıdı
Divārlar hācerde kızmış-ıdı

İmale, açık hece ile biten bir kelime veya heceyi, vezin ve bazen kafiye gereği kapalı hece olarak değerlendirmektir.¹⁰⁵ Arapça ve Farsça kelimelerde kusur olarak görülen imale, Türkçe menşeli kelimelerde aruzun Türkçeye tatbikinden kaynaklı zorluklar sebebiyle neredeyse her beyitte görülebilmektedir. Bununla birlikte az sayıda Arapça ve Farsça kelimelerde imale yapmıştır:

216. Didi Cebbār-ı 'ālem aña **sini**
Bular sevmez severler līki beni

1127. Cuvān-ıdı diyü ağlamağıl sen
Yüregüñ **binüm** için tağlama sen

40. Getürmişdür **şalavāt** aña Allāh
Melā'ik dağı aña hem-çü va'llāh

299. Kātı gussa içinde-y-idi 'uryān

¹⁰⁵ Yekta Saraç, *age*, s. 210-211.

Şuçum ‘afv it baña dirdi i Subhân

2374. Ol Āsiye Hâtun ki aña tevfiķ
Virüp dutardı dīn Allāhı taķķīķ

Arapça ve Farsça kelimelerde uzun ünlü ve ünsüz ile biten veya sonunda iki ünsüz harf bulunan bileşik hecelerin aruzda bir uzun bir kısa hece (bir buçuk hece) şeklinde okunmasına imale-i memdud (med) denilmektedir.¹⁰⁶ Metnin bazı beyitlerinde medli okunması gereken heceler, yalnız uzun hece şeklinde okunmuştur. Mesela *tāvūs* (b. 306), *Sarāy* (b. 2159), *Nevrūz* (b. 2962) *vaķt* (b. 2963) gibi hece ve tek heceli kelimelerde bu kurala uyulmadığı görülmektedir. Bununla birlikte klasik Türk şiirinde elif-nun ile biten heceleri bir buçuk hece şeklinde okunması kusur sayılmakta¹⁰⁷ ve metnin birkaç beytinde bu kurala uyulmadığı görülmektedir:

398. Bunı işidübeni oldı hurrem
Ķabül olduğına ķurbān şol dem
400. Gelicek emr olundı ümmetine
Bularuñ itdügi ķurbān yine

Bir ünlü ve ünsüz harfle biten Türkçe kelimelerde bazen imale-i memdud (med) yapıldığı görülebilmektedir. Bu tarz heceler ahenge ve manaya katkı sağladığı takdirde kusur sayılmamaktadır.¹⁰⁸ Metnin bazı beyitlerinde Türkçe kelime ve heceler bir buçuk hece olarak kabul edilmiş, bu tür kelime ve hecelerin ahenk ve manaya katkı sağlamadığı tespit edilmiştir. Böyle olmakla birlikte bilinçli olarak Türkçe kelimelerin imlasında tasarrufa gidilmiş, hece ve kelimelerde iki sessiz harf arasına veya sessizle biten harfin önüne “elif, vav, ye” gibi uzatma harfleri eklenerek medli okuma lüzumu vurgulanmıştır. Kadioğlu böylelikle birçok kez Türkçe kelime veya eklerde imla tasarrufuna giderek açık heceyle biten kelimelerde imale yapılması gerektiğini göstermiş, bu şekliyle şair Türkçe kelimelerde de harf-i med yapılabileceğini göstermiştir:

¹⁰⁶ Yekta Saraç, *age*, s. 211.

¹⁰⁷ Yekta Saraç, *age*, s. 213.

¹⁰⁸ Yekta Saraç, *age*, s. 212.

109. Eḥibbā ṭay gibi it**düm** anı
Getürmişem içinde çok me‘ānī
120. Hüner-mendüñ bile ḳad**rin** bayıḳ
Rücū‘ ide añā ḳamu ḥalāyıḳ
519. Düşüp yat**urdı** bī-‘aḳl u bī-fer
Şanasın ki yedi dārū-yı müşber
2202. Ve hem buḡ**day** va‘de itdi ol er
Bile geldükde virem diyü ekşer
3582. Varuban bir avuç **topraḳ** aldı
Atı başduğı yirden ḥıfz ḳıldı
241. Anı ḳıldı sebep çıkardı andan
Bilā-‘illet ḳomadı **ol** evden
166. Bulara didi bu kez pāk sulṭān
Ḳılısaram bu yirde **bir** sulṭān
2450. Anı görmemiş-idi anda deyyār
Didi kaç **git** olmaya bu āşkār

Sessiz harfle biten bir kelimenin akabinde sesli harfle başlayan bir kelime geldiğinde, sondaki sessiz harfin ikinci kelimenin sesli harfine bağlanarak okunmasına vasl (ulama) denilmektedir.¹⁰⁹ Vasl klasik Türk şiirinin ahenk unsurlarından sayılmakta, şiirlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Ulama yapılması gereken yerlerde, vezin gereği ahengi bozacak derecede kulağa hoş gelmeyen bir kesinti meydana gelirse, buna sekt denilmektedir. Vasla umumiyetle riayet edilen mesnevinin az sayıdaki birkaç beytinde sekt bulunmaktadır:

¹⁰⁹ Yekta Saraç, *age*, s. 208.

73. Çü ilhâh itdiler baña be-ğāyet
Egerçi 'özr itdüm bī-nihāyet

Sessiz harfle biten bir kelimededen sonra sessiz harfle başlayan bir kelime geldiğinde ulama yapılması mümkün değildir. Fakat klasik Türk şairleri kimi zaman sessiz harfle biten bir kelimededen sonra ayn harfiyle başlayan bir kelime geldiğinde de ulama yapmaktadır. Bu duruma vasl-ı ayn denilmektedir.¹¹⁰ Metinde geçen aşağıdaki beyit, bu kusura örnek teşkil etmektedir:

845. Çü üç gün oldı vüz(e)rāya su'āli
İder Nemrūd 'aceb niçe_oldı hāli

Türkçe kelimelerde ünlüyle bitip ünlüyle başlayan kelime gurupları arasında, vezin gereği birinci kelimenin sonundaki veya kelimenin başındaki ünlünün düştüğü görülmektedir.¹¹¹ Metinde ünlü ulamasının bulunduğu *n'ide* (b. 1293), *n'it* (b. 728) ve *n'ol* (b. 885) gibi kelime gurupları birçok beyitte kalıplaşmış biçimiyle birleşik kelime şeklinde yazıldığı görülmekle birlikte, ayrı ayrı yazıldığı beyitlere de (b. 440, 1926, 2018) tesadüf edilmektedir. Nüshanın incelenen kısmında *ne_içün* (b. 2905) şekline bir defa rastladığımız *niçün* kalıplaşmış birleşik kelimesi, diğer bütün beyitlerde kalıplaşmış hâliyle yazılmıştır. Vezin gereği yapılan ünlü ulamalarından bazıları ise aşağıda gösterilmiştir:

19. Uçuban seyr ider kimi havāda
Ayak bulmaz yūriye **kimi_ovada**
38. Çü kamu 'āleme ola o rahmet
Etegin dutana **nice_ola** zahmet
58. Hudāyā sen Ğanīsin cennetūñi
Vağan kıl **bunlara_idüp** rahmetūñi

845. Çü üç gün oldı vüz(e)rāya su'āli

¹¹⁰ Yekta Saraç, *age*, s. 209.

¹¹¹ Yekta Saraç, *age*, s. 209.

İder Nemrūd ‘aceb **niçe_öldi** hâli

Metnin birkaç mısraında Arapça ve Türkçe kelimeler arasında vezin gereği ünlü ulamalarının yapıldığı görülmektedir:

232. Bu kez ‘âciz kâlalup andağ nârı
Kâbül eyleyüben **kıldı_ihtiyârı**

2992. Çü fânî Tañrıya fahr itdi sehğâr
İde kırk günde bir **secde_ulu** küffâr

Metinde geçen bazı Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerde, bilhassa tef’ilelerin ilk hecelerini vezne uydurmak gayretiyle ses türemeleri meydana gelmiştir. Nitekim Arapça *nesih* (b. 33), *nazım* (b. 78), *emir* (b. 1264) *hamid* (b. 83), *kavül* (b. 2960) Farsça *nerim* (b. 2071) ve Türkçe *ısız* (b. 1226) kelimeleri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Metinde geçen *âşkâr* (b. 2328), *eylik* (b. 260), *Havâ* gibi kimi kelimelerde ses düşmesi meydana gelmekte ve seslenme edatı olan *iy* (b. 769) kelimesinin bilhassa mısraların son tef’ilelerinde vezin gereği *i* (b. 805) hâlini aldığı görülmektedir.

Yukarıda örnekleriyle birlikte gösterilen aruz kusurlarının temel sebebi, Kadıoğlu’nun diğer klasik Türk şairleri gibi aruzu Türkçeye tatbik ederken uyguladığı bazı tasarruflardan ileri gelmektedir. Şair Türkçeye yerleşen *yâ*, *illâ* ve *hîç* gibi bazı kelimeleri gerektiği yerlerde kısa veya yalnız uzun hece karşılığı kullanmakta ve metinde sık sık karşımıza çıkan Türkçe birtakım isim, fiil, zamir, zarf, edat ve bağlaçları imla değişikliklerinde bulunarak imaleli kabul etmektedir. Şairin bu tutumu, diğer birçok Türk şair gibi birtakım tasarrufları Türkçe açısından kusur görmemesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca M nüshası 309 yaprak olan bu hacimli mesnevîde, hemen hemen her şairde görülen birtakım vezin kusurlarını bulunması normaldir. Bu yüzden şairin aruzu başarıyla tatbik ettiği söylenebilir.

3.2.3. Kafiye

Klasik Türk şiirinde ahengi sağlayan en mühim unsurlar vezin ve kafiyedir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan manzum *Kıyas-ı Enbiyâ*'da da vezin ve kafiye, metnin ahengini sağlayan ana iki unsurdur.

Kafiye, mısra sonlarında veya mısra sonu kabul edilen yerlerde, en az iki mısra arasında kendileri yahut anlamları farklı olan kelimelerin tekrarına denilmektedir. Kafiyeden sonra aynı mana ve fonksiyona sahip ek ve kelimeler redif şeklinde adlandırılır. Redifler bazı durumlarda kafiyeden evvel de gelebilir. Bu duruma hâcip denilir.¹¹²

Manzum *Kıyas-ı Enbiyâ*'da kafiye, metnin musiki değerini sağlayan ahenk unsurlarındandır. Klasik Türk edebiyatının estetik ölçülerine umumiyetle riayet eden şair, mısra sonlarında uyguladığı çeşitli kafiyelerle şiirin akıcılığını ve edebi değerini arttırmıştır.

Bazı istisnai durumlar hariç metinde hem ses, hem göz için kafiye anlayışı hâkimdir. Metnin incelenen kısmında elif-i maksure özelliği taşıyan *Mūsā* (B. 2668, 2727, 2761) kelimesinde göz için kafiye uygulandığı ve böyle örneklere bilhassa bu kelime ile yapılan kafiyelerde karşılaşıldığı görülmekte, bu sebeple şairin hem gözü hem sesi esas alarak kafiye oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Klasik Türk şiirinde, Arap şiirinde olduğu gibi mısra sonunda kelimenin bölünmesiyle yapılan kafiye şekli genellikle benimsenmemiş, bununla birlikte az da olsa böyle örneklerin varlığı görülmüştür.¹¹³ Kadıoğlu'nun eserinin incelenen kısmında bir beyit bu anlayışa örnek teşkil etmektedir:

3544. Bularuñ her birinüñ bunca **âdem**
Leri var niçe varam girü bu dem

Kadıoğlu'nun bu hacimli mesnevisinin incelenen kısmında en çok Türkçe ve Arapça kelimeler kendi aralarında kafiye oluşturmaktadır. Türkçe-Arapça kelimelerin de birbirleriyle ziyadesiyle kafiyelendiği görülmektedir. Farsça ve Arapça-Farsça kelimeler de Türkçe-Arapça kelimeler kadar olmasa da, sıklıkla

¹¹² Yekta Saraç, *age*, s. 257, 266.

¹¹³ Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 261-262.

kafiye meydana getirmektedir. Türkçe-Farsça kelimelerin aralarında kafiye oluşturmasına ise nadiren rastlanmaktadır.

Türkçe kelimelerle yapılan kafiyeler:

127. Melekdür kamu begler **kapusına**
Gelüben yüz ururlar **tapusına**

1926. 'Azîz-i Mışr anı almışdı **şatun**
Gümiş virüp biñ oķka dağı **altun**

2473. Yürüdüği yoğ-ıdı ařlā **yayaķ**
Eline almıř-ıdı Mūsā **taayaķ**

Arapça kelimelerle yapılan kafiyeler:

141. Nücüm-ıla müzeyyen kıla **eflāk**
Cihānını vire insāna **emlāk**

501. Anuñla bir zamān oldu o **mesrür**
O dördünci göküñ içinde **meshür**

1570. Kaçan ki ekl ideydi ol **ta'amı**
Boğazından görünürdi **tamāmı**

Türkçe-Arapça kelimeler arasında yapılan kafiyeler:

33. Dükeli milletüñ 'ilmini **bayıķ**
Nesiħ kıldı olur 'āciz **halāyıķ**

155. Girü yaratdı şu üstinde **balıķ**
Turāb itdi balıķ üstinde **Hālħ**

260. Diledi göstere eylik **yavuzluķ**
Hudādandur degül yire **ta'alluķ**

Farsça kelimelerle yapılan kafiyeler:

628. Çü ‘Amlāk öldi bunlar oldı **şāh**
Kamu şāhlara [anlar] buldılar **rāh**

761. Didiler bu senüñ oğluñ **hemīşe**
Bu hālkı nehy ider idindi **pīşe**

1331. Pes İbrāhīm dutuban qaz u **horūsı**
Boğazladı kelāğ-ıla **ṭāvūsı**

Arapça-Farsça kelimeler arasında yapılan kafiyeler:

671. Bu kez kıldılar anlar şöyle ‘**aṭşān**
Ziyān idüp kamu_işinde **peşimān**

1630. Senüñ gibi güzeli işbu **cāna**
Ne geldi ne geliserdür **zamāna**

2632. Benī İsrā’īl içinde ben iy **yār**
Seni kıldum olardan külli **muhtār**

Türkçe-Farsça kelimeler arasında yapılan kafiyeler:

86. Hūlūq-ıdı Muḥammed idi **adı**
İderdüm anuñ-ıla göñli **şādī**

408. Be-gāyet görklü idi bilgil ol **kız**
Nazīri yoğ-ıdı hūbluqda **hergiz**

810. Didi İbrāhīm aña ki ulu **put**
İdüp-dürür [idi] ol sen anı **dut**

Aynı fonksiyona sahip kelimelerle yapılan kafiyeler klasik Türk şiirinde daha makbul sayılmaktadır. Buna göre isimle isim, fiille fiil, sıfatla sıfat, zamirle zamir vb.

kelimelerin kafiye oluşturmasına özen gösterilmektedir. Kadıoğlu bu şekilde kafiye oluşturmaya metnin incelenen kısmında çoğunlukla dikkat etmiştir. Ancak metnin hacmi gereği şairin bu hususa dikkat edemediği de görölmektedir. Bilhassa Arapça kafiyelerde isimle isim ve sıfatla sıfat yoğunlukla kafiyeleştirilmekte, Türkçe kelimelerde ise genellikle fiille fiil kafiye oluşturmaktadır. Bu tür kafiyeleştirmelerle ilgili birkaç örnek ise şunlardır:

211. Didi [ki] men ' idesin **rahmet**ümden
Virür olduğda_olara **ni'met**ümden

108. Gözinden yaşı olup-durdı **cārī**
Dün ü gün ağlayup iderdi **zārī**

101. Muħammed başını dutardı **gördüm**
şoloğ sā'at varuban aña **şordum**

2192. Dağı dir řardařuñuzla gelüñ **siz**
Ne deñlü ĥācet-ise virevüz **biz**

Klasik Türk şiirinde kafiyele yapı bakımından mücerred ve mürekkeb olarak ikiye ayrılmaktadır. Mücerred kafiye yalnız revî denilen kafiyenin bulunduğu harf ile yapılan kafiyelelere denilmektedir. Mürekkeb kafiye ise kendi içinde mürdef, mukayyed ve müesses olmak üzere üçe ayrılmaktadır.¹¹⁴ Kadıoğlu eserin incelenen kısmında, tıpkı diğer klasik şairlerimiz gibi en çok mürdef kafiyeyi kullanmakta, ondan sonra mücerred kafiyeye başvurmakta, en az ise mukayyed ve müesses kafiyelele metni ahenk sistemini sağlamaktadır. şairin sadece revî harfi ile yaptığı mücerred kafiyelele ilgili birkaç örnek şunlardır:

69. Anuñ-içün resül yimiş-idi **gam**
Gözi yaşından olmışdı yüzi **nem**

536. Olar didi ki yā Nūħ söyledüñ **çok**

¹¹⁴ Yekta Saraç, *age*, s. 272.

Senüñ sözüñüñ ašlā gerçegi yok

903. Anuñ ne kuvveti var ne ho leşker
O nesneler katumda iken ekşer

Şairin en çok uyguladığı mürdef kafiye, revî ve reviden hemen önceki sakin harf olan ridf harfi ile yapılan kafiye'dir. Mücerred kafiye ile ilgili verilecek birtakım örneklerde ridf harfleri gösterilmiştir:

144. Nazar kıldı aña bir kez ol Allāh
O heybetden şu oldı şol dem iy şāh
571. Şıgınuram saña iy pādişāhum
Bizi ğark eyleme sensin nigāhum
1664. 'Azāb iderse bunca ola aḥvāl
Zelīḥādur ki bezl eyleyem emvāl

Klasik şiirde reviden önce gelen ridf dışındaki bütün harflere kayd denilmekte ve bu harflerle yapılan kafiye'ye mukayyed kafiye denilmektedir. Metinde geçen mukayyed kafiye ile ilgili aşağıdaki örneklerde kayd harfleri belirtilmiştir:

20. Kimin kılduñ şu-içün baĝrını ğark
Deñiz içre kimini eyledüñ ğark
882. Dutuban İbrāhīmi berkidürler
O kıyunuñ dibine şarkıdurlar
1752. Anuñ-çün sevmedüm 'arzını yırtı
Cefā andan ne ki gelürse de darta

Revi ile arasında harekeli bir harf bulunan elife te'sîs, te'sîs harfi ile yapılan kafiye'ye müesses kafiye denilmektedir. Eserde geçen müesses kafiye ile ilgili bir kısım örnekte te'sîs harfleri vurgulanmıştır:

7. Bir evvelsin ki yok saña bidāyet
Bir āhirsin ki yok saña nihāyet

117. Ki içi ʔoludur dürr ü cevāhir
Anuñ nūrı bu ‘ālem içre bāhir

1666. Zelīhā eyler-idi fikr-i fāsıd
Zinā eylemege itmişdi kâşıd

Klasik Türk şiirinde mısra sonunda bulunan kafiye dışında bir kafiye daha bulunmasına zü-kafiyeteyn denilmekte, bu tür kafiyelerle oluşan beyitlerin musiki değeri artmaktadır. Bir beyitte ikiden fazla kafiyenin bulunmasına ise zü'l-kavafi şeklinde adlandırılmakta, mısra sonlarında bulunan kafiyelerden önce kelimelerin vezne göre birbirleriyle kafiyelenmesine de tarsî denilmektedir. Bu itibarla tarsîyi zü'l-kavâfiye dâhil etmek mümkündür.¹¹⁵ Kadıoğlu'nun manzum *Kısas-ı Enbiyâ*'sının incelenen kısmında zü-kafiyeteyn ve tarsî diyebileceğimiz örneklerle karşılaşmaktadır. Metindeki iki ve ikiden fazla kafiyenin bulunduğu bazı beyitlerde, kafiyelerle birlikte kafiye öncesi ve sonrasında bulunan rediflerin de tekrar ettiği, böylece şiirin musiki değerinin kat kat arttığı görülmektedir. Aşağıda verilen örneklerde hem zü-kafiyeteyn, hem -b. 263 hariç- tarsî bulunmaktadır:

2. **Qadīm** ü Vāhid ü **Qahhār** sensin
Rahīm ü **Qādir** ü **Ğaffār** sensin

16. Kimin **faẓl** idüben göge **götürdün**
Kimin '**azl** idüben yire **giçürdün**

262. Sa'**adet** virse ger bular **hidāyet**
Şekāvet virse bulur ol **dalālet**

Klasik Türk şiirinde anlamları ayrı, yazılışları aynı kelimelerle yapılan kafiyeler ve mısralardaki kafiyelenen bir kelimenin, diğer bir kelimenin içinde

¹¹⁵ Yekta Saraç, *age*, s. 268-269.

mevcut olmasıyla meydana gelen kafiyeler sıklıkla yapılırdı. Bunlardan ilki cinaslı kafiye, ikincisi tunç kafiye şekliyle adlandırılrsa da, klasik şiirde tunç kafiye de bir tür cinas kabul edilmektedir. Manzum *Kılas-ı Enbiyâ* mesnevisinde cinasa –özellikle bir çeşit cinas kabul edilen tunç kafiyeye- çokça yer verildiği görülmektedir. Metinde geçen cinaslı kafiye ve tunç kafiye ile ilgili birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

243. Eger çıkmasa-y-ıdı andan **Ādem**
Geliserdi bilinden bunca **ādem**

586. Getürgil yirine va‘deñi iy **Hak**
Bilā-şübhe senüñ va‘deñ durur **hak**

1476. Bular dirler eger yirse anı **zib**
Ya bir vechile aña ide **ta‘zib**

2656. Çü emr itdi aña na‘lın **bıraç**
Ayağından atar fi'l-ħāl **ıraç**

Klasik edebiyatımızda, temel anlamı farsça çokluk eki olan “ân” eki ile yapılan kafiyelere kafiye-i şâyegân denilmektedir. Daha sonra anlamı genişleyen bu kafiye çeşidi Farsça ve Türkçe eklerle yapılan kafiyeleri de kapsamaktadır. Bu tarz kafiyelere birden fazla ve aralarında en az yedi beyit bulunmazsa îtâ denilmektedir.¹¹⁶ Kadioğlu’nun eserinde böyle örnekler özellikle Türkçe kelimelerde meydana gelmiştir:

531. Puta taparlar-ıdı külli **anlar**
Gice gündüz anı ta‘zīm iderler

855. Bu resme eşyā aña eksük **olmaz**
Ve dağı od anuñ cismini yakmaz

1696. Bunu söyleyüben fi'l-ħāl kaçdı

¹¹⁶ Yekta Saraç, *age*, s. 273, 275.

Ya görüp Yūsufa irüp yapışdı

Metinde bazen de kafiye'nin yalnız eklerle değil, bir mısradaki ek ve diğer mısradaki kelime gövdesi bulunarak yapıldığı görülmektedir:

1622. Bunı dirdi ki yok aşlum**da** hā' in
Niçe olam ben bunda hā' in

2034. Nite ola ki şatmayam **olara**
Ya virmeyem dağı miskīn**lere**

2712. Şanur anı ki bir zāhid kişidür
Bu resme söylemek anuñ işidür

Kadioğlu manzum *Kıtas-ı Enbiyâ*'sında, metnin hacmi gereği bazen kafiye bulmakta zorlanmış, dolayısıyla metnin ahengini sadece rediflerle sağladığı görülmüştür:

528. Ve siz dağı bunuñ **hergiz sözine**
İnanup bakmañuz **hergiz sözine**

801. Şora göre aña ider mi **ikrār**
Veyāhūd idiser midür ol **ikrār**

2816. Niçe müddet saña kul **olmuş-ıduğ**
Senüñ emrüñe münkād **olmuş-ıduğ**

Klasik edebiyatta “b-p”, “c-ç” vb. birbirine yakın sesler ihtiva eden harflerle yapılan kafiye'ler kusur kabul edilmekte, bu tür kusurlara ikfâ adı verilmektedir. Metinde ikfâ kusuruna pek rastlanılmamaktadır. Aşağıdaki beyit ise bu kusuruna örnek teşkil etmektedir:

2495. Yedi gündür görürsin [sen] benem aç
Ta'āma olmuşam bu demde muhtāc

Kafiye kusurlarından biri de kafiyede bulunan ridf harfinin farklı olmasıdır. Bu kafiye kusuruna sinâd adı verilmektedir. Metinde bu kusura çok az rastlanılmaktadır:

1057. Ve ba‘zılar didiler İsmâ‘îli
Diyüp durur zire Tañrı resûli

Kafiye kusurularından bir diğeri de, kafiyeden önce gelen hazv ve tevcih hareketlerinin farklı olmasıdır.¹¹⁷ İkvâ olarak adlandırılan bu kusur, metinde az sayıda ve daha ziyade Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelerde karşımıza çıkmaktadır:

53. Muhammed sevgüsin aña eyitdüm
Dürüşüben anı dün gün oğutdum

Eserin incelenen kısmındaki beş beyitte (b. 292, 293, 1990, 2212, 2701) kafiyenin aksadığı görülmektedir. Bu kafiye aksaklıkların temel sebebi, şu ana kadar A nüshasının tamamen incelenememesinden kaynaklı olduğu tahmin edilmektedir. Metinde kafiyenin aksadığı mısralarda tamir yoluna gidilmiş, beyit mısralarındaki bir ya da birden çok kelimenin yerleri değiştirilerek kafiye sağlanmıştır:

2690. Gelüben Cebrâ‘îl dir **Tañrı saña**
Nerim söyle diyü buyurdı baña

Yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere, kafiye gereği "saña" ve "Tañrı" kelimelerinin yerleri değiştirilerek kafiye aksaklığı ortadan kaldırılmıştır.

3.2.4. Diğer Bazı Ahenk Unsurları

Kadıoğlu'nun manzum *Kıyas-ı Enbiyâ*'sında vezin, kafiye ve rediften başka ahengi sağlayan bazı unsurlar vardır. Bunlar aliterasyon, asonans ve çeşitli tekrarlardır.

Şiirde ünsüz seslerden herhangi birinin mısra ve beyitlerde baskın olarak kullanılmasıyla sağlanan ahenge aliterasyon denilmektedir. Metinde çeşitli sessiz

¹¹⁷ Yekta Saraç, *age*, s. 273

harflerin tekrarına bağlı olarak aliterasyona sıklıkla rastlanmaktadır. Aşağıda verilen örneklerde sırasıyla “d, n, k” sesleriyle aliterasyon oluşturularak metnin musikiliği arttırılmıştır:

30. Muğammedür Hüdā didi ki levlāk
Yaratmazdum sen olmasayduñ eflāk

1910. Varuban hāzretine diyem anı
Ne-y-imiř dūřūñ içinde meānī

2952. O vaķt ki ķavli anlar ķılmıř-ıdı
O günlerine ķırķ gün ķalmıř-ıdı

Yine şiirde ünlü seslerden birinin mısra ve beyitlerde baskın olarak kullanılmasıyla sağlanan ahenge asonans denilmektedir. Metinde bu ahenk unsuruyla da sıklıkla karşılaşılmaktadır. Aşağıda verilen örneklerde sırasıyla “i, e, u” sesleriyle asonans yapılmıştır:

233. Melā’ik ki bu yirde bile geldi
Anuñla yir yüzinde bile oldı

1604. Bu resme kıymet eylediler aña
Ki her cinsden biñer ķıldılar aña

2706. řanur Hārūn ķul durur o ķiři
Buyurupdur meger olmişdur işi

Bir beyit içerisinde hem aliterasyona hem asonansa rastlamak mümkündür. Kadioğlu aşağıda gösterilecek beytin birinci mısraında “g” sesini vurgulayarak aliterasyon, ikinci mısraında “i” sesini vurgulayarak asonans meydana getirmiş, böylelikle metnin musiki değeri iki ahenk unsurunun aynı beyitte kullanılmasıyla kuvvetlenmiştir:

3145. Giden gitdi girü ne gele bize

Niçün minnet idevüz dahı size

Eserde aliterasyon ve asonans dışında ahenk unsuru olarak karşılaşılan diğer bir husus ise, beyitlerin her iki mısralarında görülen aynı ses, ses gurupları, ek, kelime veya kelime guruplarının tekrarlarıdır. Bunlar genellikle beyti oluşturan mısraların başlarında tekrar etmekte, bununla birlikte mısralara yayıldığı da tespit edilmektedir. Şair bazen bu tür tekrarları alışkanlık hâline getirirse de, ahengi arttırmak için metinde sıkça yapılmayan tekrarlara da yer verildiği görülmektedir. Mısra başlarında icra edilen tekrarlarla ilgili bazı beyitler şunlardır:

7. **Bir evvelsin ki yoğ saña** bidāyet
Bir ahirsin ki yoğ saña nihāyet

3037. **O ki bize** görüldi anı aldık
O ki bizi yaratdı anı bulduk

Şairin mısra başlarında olmasa da, çeşitli ek veya kelimelerin tekrarıyla ahengi arttırdığı anlaşılmaktadır. Bunlar bazen hâcib denilen kafiye öncesi rediflerle, bazen aynı fonksiyona sahip ek ve kelimelerle ve bazen de ikilemelerle sağlanarak şiirin musikiliğini arttırmaktadır:

231. Duĥānla külden **olmaz ille** zulmet
Bu arzdan ĥāşıl **olmaz ille** ni‘met

46. Seni sevenler**ün** gözi yaşı-çün
Yoluña cān virenler**ün** başı-çün

391. Ĥurūc idüp evünden **gitdi** ava
Dudup kerkes gögercin **geldi** eve

1642. Eger eyleye beni **pāre pāre**
İtā‘at itmeyem bugün olara

3.3. MUHTEVA HUSUSİYETLERİ

3.3.1. Mevzuu

Kadıoğlu *Kısas-ı Enbiyâ*'sında 27¹¹⁸ peygamberin hayatı ile yaratılış, İblis, Karun, Hz. Meryem, Ashab-ı Kehf, Bahtunnasır ve Tübba hikâyeleri de anlatmıştır. Mesnevide geçen 27 peygamberin 24'ü Kur'an'da geçmektedir. Bu 24 peygamberden Hz. Zülkarneyn, Hz. Lokman ve Hz. Üzeyir'in peygamberliği şüphelidir. Kur'an'da geçip mesnevide anlatılmayan peygamberler Hz. Zülkif ile Hz. Elyasa'dır. Metinde, peygamber olduğu bilinip Kur'an'da geçmeyen Hz. Şit, Hz. Yuşa ve Hz. Hızır'ın da hayat hikâyelerine yer verilmiştir. Hz. Muhammed mesnevinin na't bölümünde ve çeşitli beyitlerde yalnız methiye özelliğiyle geçmekte, onun hayatına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

Eserde yalnız peygamberler değil, peygamberlerle ilişkili şahıs, kavimler ve olaylar da hikâye edilmiştir. Hz. Âdem kıssasında hanımı Hz. Havva ve oğulları Habil ile Kabil; Hz. Nuh kıssasında Tufan ve Nuh'un oğlu; Hz. Hud kıssasında Âd kavmi; Hz. Salih kıssasında Semud kavmi; Hz. İbrahim kıssasında Nemrud; Hz. Lut kıssasında kavmi; Hz. Yusuf kıssasında kardeşleri, Zeliha ve Mısır azizi ile halkı; Hz. Musa kıssasında Hz. Harun, Firavun, Asiye, Kıptiler, Beni İsrail kavmi, Hz. Şuayb ve kızları; Hz. Şuayb kıssasında Medyen ve Eyke halkları da konu olarak işlenmiştir.

3.3.2. Bölüm Başlıkları

Kadıoğlu'nun *Kısas-ı Enbiyâ* mesnevisinde toplam 41 bölüm başlığı bulunmaktadır. Metnin incelenen kısmında ise 18 başlık bulunmaktadır. Bunlar kırmızı mürekkep ile metne eklenmiştir. Bu sayıya ayet başlıkları da eklendiğinde 210'a yükselmektedir. Şairin peygamberlerin hayatlarını ele aldığı bölüm başlıklarına bazen "kıssa", bazen "hikâye" dediği görülmektedir. Metnin ana

¹¹⁸ Kur'an'da geçip metne konu olan peygamberler şunlardır: Hz. Âdem, Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Lut, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. Şuayb, Hz. Yunus, Hz. Eyyüb, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve Hz. İlyas.

başlıkları Arapça-Farsça karışık olarak, alt başlıkları ise bazen Türkçe bazen Farsça, bazen de Arapça-Farsça karışık biçimde kaleme kaleme alınmıştır. Mesnevinin hacmi dolayısıyla bölümlerde farklı farklı konulardan bahsedilmesi, özellikle ara başlıkları yetersiz kılmaktadır. Üstelik anlatılan bazı peygamberlerin isimleri başlıklarda bulunmamaktadır. Mesela Hz. Yusuf Hz. Yakup kıssası içerisinde, Hz. Harun Hz. Musa kıssası içerisinde değerlendirilmiş, bu peygamberler için ara başlık dahi açılmamıştır. Bu eksiklikler dolayısıyla tezin “Özet” kısmında köşeli parantez “[]” içerisinde ara başlıklar teklif edilmiştir. Tezde incelenen M nüshasına göre bölüm başlıklarının listesi, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

	Bölüm Adı	Yaprak Numarası
1.	Der beyân-ı na't-ı Resûlü's-sakaleyn 'aleyhi's-selâm	3 ^b -6 ^a
2.	Der beyân-ı vasf-ı hâl sâhibü'n-nazmı ve bâ'isü'l-kitâb	6 ^a -13 ^b
3.	Kıssa-i duhûl-ı Âdemi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	13 ^b -23 ^b
4.	Hikâyet-i Şît 'aleyhi's-selâm	23 ^b -24 ^a
5.	Hikâyet-i Ahnûh bin Yezd 'aleyhi's-selâm	24 ^a -26 ^b
6.	Hikâyet-i Nûh bin Lamek bin Metûşelah bin İdrîs 'aleyhi's-selâm	26 ^b -32 ^a
7.	Hikâyet-i Hûdi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	32 ^a -34 ^a
8.	Hikâyet-i Şâlihi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	34 ^a -35 ^a
9.	Hikâyet-i İbrâhîmi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	35 ^a -38 ^b
10.	Hikâyet-i âmeden İbrâhîmi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	38 ^b -45 ^b
11.	Hikâyet-i da'vet-kerden İbrâhîm Nemrûd-râ	45 ^b -49 ^a

12.	Nemrûd helâk olduğu hikâyetdür	49 ^a -58 ^a
13.	Melâ'ik İbrâhîm İshâka beşâret itdüğü hikâyetdür	58 ^a -62 ^b
14.	İbrâhîm Peygâmbere Ka'bei bünyâd itdüğü hikâyetdür	62 ^b -66 ^a
15.	Kıssa-i Lûti'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	66 ^a -70 ^a
16.	Kıssa-i Ya'kûbi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	70 ^a -111 ^a
17.	Hikâyet-i Mûsâ bin 'İmrân 'aleyhi's-selâm	111 ^a -134 ^b
18.	Mûsâ Peygamber 'aleyhi's-selâm Fir'avnı Tañrıya okuduğı hikâyetdür	134 ^b -181 ^b
19.	Hikâyet-i 'Âmil bin Hânâcebe?	181 ^b -188 ^a
20.	Der Hikâyet-i Karûn	188 ^a -192 ^a
21.	Hikâyet-i talep-kerden Mûsâ dîzâr	192 ^a -199 ^b
22.	Kıssa-i Yûşa' bin 'aleyhi's-selâm	199 ^b -202 ^b
23.	Kıssa-i Şu'aybi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	202 ^b -205 ^a
24.	Kıssa-i Yûnusi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	205 ^a -210 ^b
25.	Kıssa-i Eyyûbi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	205 ^a -210 ^b
26.	Hikâyet-i Dâvudi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	218 ^b -237 ^a
27.	Kıssa-i Süleymân bin Dâvud 'aleyhi's-selâm	237 ^a -256 ^a
28.	Süleymân'un yüzüğü alınduğı hikâyetdür	256 ^a -258 ^a
29.	Hikâyet-i Zekerıyyâ en-nebiyyi 'aleyhi's-selâm	258 ^a -260 ^a
30.	Hikâyet-i Yahyâ bin Zekerıyyâ 'aleyhi's-selâm	260 ^a -266 ^a

31.	Hikâyet-i Meryem ‘aleyhe’s-selâm	266 ^b -268 ^b
32.	Hikâyet-i Zi’l-karneyn ‘aleyhi’s-selâm	268 ^b -277 ^a
33.	Hikâyet-i Lokmân ‘aleyhi’s-selâm	277 ^a -281 ^b
34.	Hikâyet-i Hızır İlyas ‘aleyhime’s-selâm	281 ^b -285 ^a
35.	Hikâyet-i Ashâb-ı Kehf ‘aleyhimü’s-selâm	285 ^a -289 ^a
36.	Hikâyet-i Üzeyri’n-nebiyyi ‘aleyhi’s-selâm	285 ^a -289 ^a
37.	Hikâyet-i Buht-ı Nasır aleyhi’l-‘anhu	295 ^b -296 ^b
38.	Hikâyet-i Tübba’	296 ^b -297 ^b
39.	Hikâyet-i Meryem hâmile olduğu	297 ^b -308 ^a
40.	Hikâyet-i ‘Îsâ cühûd olduğu	308 ^a -308 ^b
41.	‘Îsâ kavmi azduğı hikâyetdür	308 ^b -310 ^b

Mesnevinin başlıklarında görülen diğ er bir problem de hatalı başlıkların bulunmasıdır. Nüshanın 26^a sayfasının başındaki “Hikâyet Şît ‘aleyhi’s-selâm” başlığı hatalıdır. Burada Hz. İdris kıssası devam etmektedir. Müstensih burada hata yaptığını fark etmiş olacaktır ki, reddade kısmında başlığı esas almamıştır. Yine 8^b’de başlık olarak verilen, “Müyesser kıldı aña Şâh Murâdî” ifadesinin, bölümün önüne ve devamına bakıldığında başlık olmadığı anlaşılmaktadır. Hattat bu beyti yanlışlıkla başlık gibi yazmış, ihtimal ki bu sebeple beytin ikinci mısramı yazmayı unutmuştur. Son olarak metnin 40. Başlığı, “Hikâyet-i Mûsâ cühûd olduğu” şeklinde yazılmıştır. Hâlbuki burada Hz. İsa kıssası anlatılmaktadır. Bu yüzden başlık, “Hikâyet-i ‘Îsâ cühûd olduğu” şeklinde olmalıdır. Bu hatalar nadir de olsa, zaten az sayıda olan başlıklar göz önüne alındığında, müstensihin bazen dikkatsiz davranabildiğini göstermektedir.

3.3.3. Ayetler

Kadıoğlu'nun *Kıyas-ı Enbiyâ*'sının incelenen kısmında 192 başlık ayetlerden oluşmaktadır. Bunlar kırmızı mürekkep ile konuya uygunluk teşkil eden kısımlara yerleştirilmiştir, Ayet başlıklarından sonra gelen ilk bir veya birkaç beyit, ayetlerin açıklaması niteliğindedir. Bu sayı, konuyla ayetin birlikte verildiği, “Kıssa-i duhûl-ı Âdemi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm fi'l-cenneti kâle üskün ente ve zevcûke” başlığı da dâhil edildiğinde 193'e ulaşmaktadır. Başlık olarak verilen ayetler bazen bir ayetin konuyla ilgili kısmı, bazen bir ayetin tamamı, bazen de birkaç ayetin terkiibinden oluşmaktadır. Ayetlerin konuları metnin türü itibarıyla peygamber kıssaları ile ilgilidir. Eserin incelenen M nüshasında başlık hâlinde verilen çoğu ayet, imla ve hatalarıyla doludur. Metinde bu hataların görülmesi, şair veya müstensihin Kur'an hafızı olup ayetleri ezberden metne yazdığına ya da eserin bir kimse tarafından okunurken hattat tarafından da yazıldığını düşündürmektedir. Tezin “Metin” kısmında ayetler, yanlış okumaya mahal vermemek kastıyla doğru imlasıyla yazılmış, yanlarına eklenen dipnotlarla ayetlerin transkripsiyonlu okunuşu, verilen ayet başlığının meali ve ayet ya da ayetlerin tam meali eklenmiştir. Metinde kısmî veya tam iktibas olarak kaleme alınan başlık şeklindeki ayetlere dair birkaç örnek, sistemin anlaşılması amacıyla aşağıda gösterilmiştir:

felebise fihim elfe senetin illâ hamsîne 'âmen¹¹⁹

517. Toğuz yüz elli yıl kıldı bu da'vet
O resme kimse görmedi meşakkat

fevḥaynâ ilâ mûsâ eni-ḍrib bi' aşâke'l-baḥr(a)¹²⁰

3481. Gine şu istedi kamu ḥalâyık
Bu kez vahy itdi Mûsâya o Ḥâlîk

¹¹⁹ Çalışmada mealleri verilen bütün ayetlerler, Halil Altundan ve Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan *Kur'an-ı Kerim Meâli*'nden (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011) alınmıştır. Ankebût 14: O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Andolsun, biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi.

¹²⁰ Şu'arâ 63: Bunun üzerine Mûsâ'ya, “Asan ile denize vur” diye vahyettik.

3482. ‘Aşānı taşā urġıl yimeġil ġam
Viriserdür şuyı ol şāh-ı ‘ālem

3483. Hāberde böyledür bilġil i ġardaş
O Cibrīl Mūsāya getürdi bir taş

**innī de‘avtu kavmī leylen ve nehārā(n) felem yezidhum du‘ā’ī illā firārā(n) ve-
innī kullemā de‘avtuhum¹²¹**

538. Çü gördi ki ġabūl eylemez anlar
Didi ki yā İlāhī saña bunlar

539. Muṭī‘ olmayuban senden ġaçarlar
ġulaġlarına da barmaġ dıġarlar

540. Nice ki söylerem bunlara dutmaz
Sözümü daġı hiç bunlar işitmez

541. Bular çün Tañrı emrin dutmadılar
Resūlinūñ sözün işitmediler

Kısas-ı Enbiyā’da ayetler yalnızca başlık biçiminde verilmemiş, birçok beyitte nakıs iktibas olarak ayetlere işaret edilmiştir. Ayrıca metnin temel kaynağının Kur’an-ı Kerim olması, esas itibariyle metnin her bölümünde telmih unsuru olarak ayetlerden faydalandığı da görülmektedir. Aşağıda iki örnek verilerek ayetlerin nakıs iktibas ve telmih unsuru olarak metindeki kullanılış biçimi gösterilecektir:

1865. Aña Cibrīl didi ki yimeġil ġam
Dimişdür zīre ‘yusri ba‘de ‘usra

¹²¹ Nûh 5-6-7: Nûh, şöyle dedi: “Ey Rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz (imana) davet ettim. Fakat benim davetim ancak onların kaçışını artırdı. Kuşkusuz sen onları bağışlayasın diye kendilerini her davet edişimde [parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler.”]

Yukarıdaki beyitte nakıs iktibas şeklinde geçen “‘yusri ba‘de ‘usra” ibaresi, İnşırâh suresi 5-6. ayetlerde geçmektedir. Ayet, “Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.” manasına gelmektedir.

350. Sizüñ Allāhuñuz degülmiyem ben
Didiler [kim] Hüdāmuzsın şehā sen

Yukarıdaki örnekte ise şair Cenab-ı Hakk’ın ifadelerini metne konuşma biçiminde yerleştirmiş, böylece A’râf suresi 172. ayete atıfta bulunmuştur.

3.3.4. Hadisler

Kadioğlu tıpkı ayetlerde olduğu gibi hadislerden de metnin çoğu bölümünde faydalanmıştır. Şair çoğunlukla kaynak yahut ravi bildirmeksizin hadis kitaplarında geçen olayları, konu bütünlüğüne uygun düşecek tarzda nazma dökmüştür. Mesela İbn Mâce’de (d. 824 - ö. 886) geçen Hz. Âdem’in bedenine ruh üflendiği anda aksırma hadisesi¹²², insanın yaratılışı bahsinde uzun uzun anlatılmıştır:

177. O balçıkdan bu kez sultān-ı ‘ālem
Hakīkat yaradupdur yirde Âdem

178. Bu kez emr itdi cāna bil i ‘ākil
Ki ol cisme varuban ola dāhil

179. Başı üstinde durup görmedi ol
Bu kez Hāk virip-idi aña bir kul

180. Adı Cebrā’îl kendüsidür rüh
Cemî’i nesne durur aña meftüh

¹²² Nurullah Agitoğlu, “Kutsal Metinlerde ve Hadislerde Hz. Âdem -Tespit ve Değerlendirme-“, *The Journal of Academic Social Science Studies*, V. 26, Summer II 2014, p. 275.

181. Gelüben didi Bismi'llāhı iy cān
Gir işbu cismü olgıl anda sultān

Müellifin hadisleri bir beyte sığdırarak meal olarak verdiği de görülmektedir. “Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olsanız hidayete erersiniz.” ve “Ölmeden önce ölünüz”¹²³ mealindeki hadisler, metne bu şekilde dâhil edilmiştir:

43. Dağı āline aşhâbına düpdüz
Şerī'at gögine bunlardı yıldız

3816. Dağı didi resül işbu kelāmı
Ölün ölmezden öndiñ siz tamāmı

Şair *Kıyas-ı Enbiyâ*'sında hadislerden yararlanırken hangi kaynaktan aldığını açıkça bildirmemiş, yalnız bazı beyitlerde İbn Abbas'tan rivayet ettiğini söylemiş veya metnin incelenen kısmının bir beytinde “Mustafa sözüdür” diyerek olayı nakletmiştir. Bunlara dair örnekler, aşağıda sırasıyla verilmiştir:

514. Anı ki itmiş-idi İbni 'Abbās
Resülden ki olaydı eger ekremü'n-nās

1060. Pes imdi Muştafâ sözi durur Hâk
Anuñ sözi durur zîre muhâkkağ

Kıyas-ı Enbiyâ'da, kudsi hadis olarak bilinen “Sen olmasaydın, sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım”¹²⁴ ve “Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, mahlûkatı yarattım”¹²⁵ ifadeleri de meal şeklinde kullanılmıştır:

30. Muḥammedür Hudā didi ki levlāk
Yaratmazdum sen olmasayduñ eflāk

142. Ki gizlü genci kıla ḥalka āşkār

¹²³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 29.

¹²⁴ Aclûnî, *age*, I, 46.

¹²⁵ Aclûnî, *age*, II, 132.

Özin bilen anı eyleye tekrār

3.3.5. Atasözleri ve Deyimler

Kadıoğlu mesnevisinde halk arasında yaygın olarak kullanılan ve birçoğu günümüze kadar ulaşan çok sayıda deyimini eserinde kullansa da, metnin incelenen bölümünde atasözüne rastlanılamamıştır. Buna rağmen eserin deyim bakımından oldukça zengin olduğunu söylemek gerekir. Deyimler, bir kavramı özel bir kalıp içerisinde ve dikkat çekici bir tarzda belirtmesi açısından şairlerin sıklıkla kullandığı ifade kalıplarıdır. Türkçeyi iyi bilen şairler, eserlerini çok sayıda deyimle süslemektedir. Müellifin de deyimleri metinde fazlasıyla kullanması, onun Türkçeye hâkimiyetini göstermektedir. Şairin Türkçeye yerleşen beyitleri kendi ihtiyarıyla değiştirerek kullandığı da görülmektedir. Yine şairin özellikle “gönül” kelimesiyle ilgili çok sayıda deyim kullandığını söylemek gerekir. Aşağıda tespit edilen deyimlerden bazıları gösterilmiştir:

165. Bularuñla bu yir yüzi alındı
Bularuñ **göñli** bu yirde **dilindi**
294. **Söze gelüp** bular gör ne didiler
Hıkuñ emrini anlar-çün şıdılar
395. Bu kez göyüñdi kerkes **guşsa yidi**
Aña Cibrıl gelüben gör ne didi
499. Degildür bu melâ'ik cins-i âdem
Ta anlaruñla **göñlümi avıdam**
539. Muñı' olmayuban senden kaçarlar
ĶulaĶlarına da barmaĶ dıĶarlar
688. Ve hem Sām-ıdı bilgil aşlı anuñ

Diyeyin diñlegil **şād ola cānuñ**

756. Atası **qatı hoş dutardı** anı
Aña düşürmiş-idi gönli cānı
820. Bu sözden çok kişiler ol nebīye
Göñül baqladılar kim aña uya
934. Beni düşmen yüzine qarşu dutduñ
Cigerümi oqına **pāreletdüñ**
1190. Bu kez İbrāhīm eydür [ki] i Sāre
Revā mı oqlanum **yabana vara**
1270. Āgāh olğıl ki sözi şimdi saña
Diyiserem **qulaq dut** imdi baña
1351. Çü birkaç kez idicek oluban ho
Dağı **düşmedi önlerine qorhu**
1393. ‘Azāb irişdi bunlara haqīkat
Bizüm çün guşsa yiyüp **çekme zahmet**
1565. Çalap **and içüben** itdi ‘iķābı
Bırağam qulluğa diyü ‘iķābı
1584. Bunı söyler ki (kul) Yūsuf kul olupdur
Cigeri bu dem uş **pür-hün olupdur**
1658. Zelīhā dir benümle ola hem-dem
Qıla hasta **göñüle bunda merhem**

1750. Kişi dost **perdesin yırtmaq** (olmaz) sezāvār
Degildür dilemezem bilgil iy yār
2218. Zirā havf iderem **göz dege** size
Anuñ-çün dağı guşsa ola bize
3145. Giden gitdi girü ne gele bize
Niçün **minnet idevüz** dağı size
3340. Dağı **virmeğe gönüllerin** aña
Muqarrer ola direm şimdi saña

3.4. ÜSLUP HUSUSİYETLERİ

3.4.1. İfade Tarzı

Kadıoğlu *Kıssas-ı Enbiyâ*'sında tahkiye metoduyla anlatmayı tercih etmiştir. Metinde olaylar çoğunluk bilinmeyen bir zaman dilimde geçmiştir. Yer, mekân ve şahıs isimlerinin belirtilmesine azami ölçüde dikkat edilmiştir. Kıssalar anlatılırken tıpkı Kur'an'da olduğu gibi kıssalarda geçen peygamberler ve kavimleri hakkında kısa bilgi verilip daha sonra hikâye anlatılmış, bazen de baştan sona bütünlük içerisinde kıssalar anlatılmıştır. Mesela Nuh, İbrahim, Yusuf-Yakub ve Musa peygamberlerin anlatıldığı bölümlerden hikâye baştan sona bütünlük içerisinde verilmiş, Lut kıssasının başında ise yaşananlar ilk olarak özetlenmiştir:

1340. Bunı dirler ki Hâk Lûta nübüvvet
Virüp gönderdi ta ide [o] da'vet

1341. Gelüben da'vet eyledi o Şâmı
İtâ'at Lûta itdi hâs u 'âmı

1342. Şon ucı gelüben İblîs mel'un
Yavuz işe bırağup kıldı mağbün

Kadıoğlu'nun eserini öğüt diliyle yazdığı, okuyanları ve dinleyenleri irşat gayesiyle eserini icra ettiği anlaşılmaktadır. Şair zaman zaman okuyucuya soru sorarak devamında nasihatlerde bulunmuş, “işit, dinle, bil, uyanık ol, kulak ver” gibi ünlem cümleleriyle muhatapların söylediklerinden ders çıkarmasını hedeflemiştir. Metnin 1343. beytinde ise doğrudan kendisini “nâbî” sıfatıyla anarak öğüt verici olduğunu belirtmiştir. Öğüt diliyle hikâyeleri sunarken de sanki karşısındakiyle sohbet ediyormuşçasına bir anlatım tarzını benimsediği görülmektedir. Metnin büyük bir yekûnunu teşkil eden bu ifade biçimini, “ey yar, ey dost, ey yiğit, ey kişi, ey insan, ey kardeş” gibi hitap diliyle icra etmiştir. Bazen de muhatabına gizli özne hâliyle beyitlerinde yer vermektedir. Ayrıca şairin öğüt diliyle sohbet edasıyla anlatma tarzını beyitlerde çoğunlukla müşterek bir şekilde kullandığı görülmüştür.

Aşağıda verilen örnekler, şairin hem nasihat diliyle, hem hitabî anlatım biçimiyle üslubunu metne yansıttığını göstermektedir:

113. Getürdüm her birin ta işideler
Hudā şüktrini dā'im iş ideler
239. Zirā ki Haḫ Ta'ālā külli işi
Sebebsüz işlemez bilgil i kişi
242. Meşeldür bu didüğim saña iy yār
Bilā-'illet konuğı komaz ebrār
252. Şoraram saña ben iy 'ayn-ı insān
Niçün 'afv eylemedi anda Subhān
687. Bu kez geldüñ қаşаş sözün(e) tamāmet
İdelüm diñlegil saña hikāyet
1050. Bu 'ālimler bu yirde ne dir işit
Saña direm anı bilgil i yigit
1270. Āgāh olğıl ki sözi şimdi saña
Diyiserem kulaḫ dut imdi baña
1343. İşitgil imdi nābīden hikāyet
Bu mevzi' de niçe oldı rivāyet

Şair sohbet üslubuyla eserini anlatırken çok defa araya girerek farklı konulara geçmektedir. Bunlar kimi zaman yine ilgili kıssaya dair farklı bilgilerin, geriye dönüşlerin, ileride yaşanacakların vb. durumların bildirilmesi için, kimi zaman da hikâyeden ayrı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban edeceği kıssa anlatılırken müellif araya girerek âlimlerin Kurban edilecek kimsenin İsmail mi yoksa İlyas mı olduğu tartışmasını açmış ve Hz.

Muhammed'den kendi dönemine intikal eden rivayetler doğrultusunda kurban edilecek kişinin İsmail olduğunu belirtip hikâyeye geri dönmüştür. Âdem kıssasında ise müellif metne dâhil olarak konudan bağımsız bir biçimde muhatabıyla konuşmaya başlamış, keza devamında kendisine hitap ederek günahları için bağışlanmayı dilemiş ve sonra metinde tek sefer kullandığı mahlasını bildirmiştir:

399. Bu nesne böyle idi tā ki Aḥmed
Bu iki 'ālemüñ faḥri Muḥammed
400. Gelicek emr olundı ümmetine
Bularuñ itdügi ḳurbān yine
401. Anun-içün didi kim ola beşāret
Revā görme ide ol ḥaḳāret
402. Eyā mü' min beşāretdür saña bil
Seni itmedi rüsvā şükrini ḳıl
403. Seni dünyāda çün beyne'l-ḥalāyık
Dilemedi ki rüsvāy ide bayık
404. Revā ola mı yarın cümle maḥlūk
Dirildükde ḳılam [ben] seni maḥrūk
405. Ḥudāyā sen Ğanīsin ben günāhkār
Bu **Ḳadıoğlu** hāli saña āşkār
406. Ümīdi bu [eder] ṭapuñdan iy şāh
İdesin cennet içinde ḳarār-gāh

Kıssas-ı Enbiyâ'nın dost meclislerinde dinlenmek için yazıldığı, başta öğüt verici bir dil kullanması ve sohbet edasında metni icra etmesi dolayısıyla kendisini belli etmiştir. Bununla birlikte şairin bir dost meclisinde yazdığı Âdem kıssasını

okuduğunu, dostlarının da bu kıssayı dinledikten sonra nazmını tamamlaması için ısrarcı telkinlerde bulunduğu ve bu sebeple metni tamamladığını söylemektedir:

76. Bularuñ hüb-ıdı çün i'tikâdı
Baña dirler ki itgil ictihâdı
77. Ki şî'riñüz durur iken bārī hüb
Me'ānī pür içinde var maħbüb
78. Nazım eyle şürū' idüp sen aña
Viriserdür sevābı Tañrı saña
79. Bulardan geçmeyüben kıldum ikrām
Çalab luṭf eyleyüben kıldı in'ām

Ayrıca şairin muhtelif beyitlerde işitenlerin gönlünün sevinçle dolmasını istemesi, zaman zaman hikâyeye dâhil olarak muhataba farklı konularda yine öğüt niteliğinde bilgiler vermesi ve bu ifade biçimlerin genel itibarıyla metnin çeşitli bölümlerinde tekrar mahiyetinde olması mesnevinin dost meclislerinde okunup dinlemek için yazıldığına işaret etmektedir. Yine müellifin konuyu bir şekilde Hz. Muhammed'e ve ümmetine getirerek çeşitli bölümlere onu methedici beyitler serpiştirmesi, metnin dost meclislerinde söylendiği intibayı oluşturmaktadır:

110. Nebīler kışşasın eylemişem yād
İşidüben gönülünüz ola şād
633. Kaşş sözün girü eyleyelüm yād
Açılup gönülünüz ola katı şād
687. Bu kez geldüñ kaşş sözün(e) tamāmet
İdelüm diñlegil saña hikāyet
1044. Zire alnında anuñ nūr-ı Aħmed
Belürmişdi cihān faħri Muħammed

1322. Cevābında anuñ didi ki Aḥmed
Bu iki ‘ālemūñ faḥri Muḥammed

3638. Ki yazılmış-ıdı levḥde ol Aḥmed
Bu iki ‘ālemūñ faḥri Muḥammed

Kadıoğlu'nın anlatım tarzındaki mühim özelliklerden biri de bazı ifade kalıplarını belirli aralıklarla tekrarlamasıdır. Metinde, “Sığınırım sana ey padişahım, gözünden ırmak olup çağlar idi, çok aciz olup” gibi beyitlerin neredeyse tamamen aynı diyebileceğimiz şekilde tekrar ettiği kalıp ifadeler olduğu gibi, “Bu kez, bu defa, dahi derler, şunlar ki, bu nesne, bu resme, şolok dem” gibi çeşitli kelime guruplarının da çok kez tekrarlandığı görülmektedir. İfade kalıplarına dâhil olan tekrarlar, belki de dost meclislerinde okunan eserin anlatıcısı tarafından yorulduğu yerde duraklama olarak şifahen okuduğu beyitlerdir. Kelime guruplarının tekrarı ise metinde daha çok diyalogları birbirine bağlamak maksadıyla kullanılmıştır.

Müellif metinde geçen şahsiyetleri bir tiyatro metninde olduğu gibi konuşturmuştur. Eserin ifade tarzının, tiyatral eserlerde bulunan monolog ve diyalog unsurlarıyla oluştuğu görülmektedir. Şair karşılıklı konuşmaları (diyalog) verirken, “dedi, söyledi, cevap verdi, işitip söyledi” gibi kelimeleri kullanmış, bu şekilde konuşmaları birbirine bağlamıştır. İbrahim'in atası ile konuşmasını ihtiva eden bir bölüm, şairin diyalogları nasıl icra ettiğinin anlaşılması bakımından aşağıda belirtilmiştir:

721. Şorar ulum ne kişidür diyü andan
Ol eydür ki atañdur ulu senden

722. Dönüp eydür ki ya atam ulusu
Ne kişidür (ulu) şoraram muḳtedāsı

723. Cevāb ider ki benem ulu aña
Didi ki ne kişidür ulu saña

724. Cevāb eydür ki ulu baña Nemrūd
Olupdur daħı cümleden [o] ma‘būd
725. Girü eydür ki ya ulusı anuñ
Şoraram ne kişidür bu cihānuñ
726. Bu kez Āzer çığırdı didi Nemrūd
Dükeli ħalka oldur şimdi ma‘būd
727. İşidüp atasından ol dem özi
Diyiser degülem dir ben bu sözi
728. Didi Āzer bunı azdur ki gitsün
Bunuñ gibi oğulu kişi n'itsün

Metinde yalnız bir şahsiyetin kendi kendine konuşması (monolog), peygamberlerin Allah'a dua ettiği ve ona niyazda bulunduğu kısımlarda gerçekleşmektedir. Bu bölümler, peygamberlerin karşısında bir muhatap olmaksızın tek başına konuşması şeklinde icra edildiği için monolog olarak değerlendirilebilir. Şairin hasbihâl bölümünde aklını konuşturarak kendisine hitap ettirmesi, ya da çeşitli bölümlerde metnin akışını keserek bilgiler vermesi, kıssaların olaylarından bağımsız olduğu için monolog olarak değerlendirilmemiştir. Hz. Musa'nın dilindeki ukdenin çözülmesi için Cenab-ı Hakk'a dua ettiği bir bölüm, şairin monologları icra ediş tarzını örnek teşkil etmektedir:

2676. Didi göñlümi eylegil sen ulu
Anı 'ilm-ile ħikmet eyle tolu
2677. Göñül ıarlıgını benden gidergil
Baña şabr-ile yavaşlıgı virgil
2678. Didüğüñ işleri eyle müyesser

Baňa eylemegil anı mu‘asser

2679. Dilümden ‘uqdei gider sen iy şāh
İşidüben sözüm olalar āgāh

2680. Dilerem ırardaşum Hārūnı saňa
Vezīr eyle ki yoldaş ola baňa

2681. Beni eyle[ye] hem dağı iy şāh
Bu halkuñ da‘vetinden ola hem-rāh

2682. Anuñla muhkem eylegil beni sen
Zirā havf iderem öldüre düşmen

2683. O benden dağı efşahdur kelāmı
A‘dā eylevüz sözi tamāmı

2684. İkimüz aduñı yād idevüz biz
Dilümüzden kıomayavuz [ki] hergiz

3.4.2. Anlatıcı Türleri

Kadıoğlu eserini hâkim ve gözlemci bakış açılarıyla anlatmıştır. Genellikle hâkim bakış açısını kullanan şair, olayları anlatırken bazen gözlemci olarak kalmıştır. Bununla birlikte hâkim ve gözlemci bakış açıları arasında geçişkenlik ve iç içelik olduğunu da görülmektedir. Metnin incelenen kısmında kahraman bakış açısıyla ifade edilen herhangi bir bölüme rastlanılamamıştır. Şairin sohbet edencesine metni kaleme alması, mesnevide bulunan şahsiyetlerin gözlemci olarak olayları aktarmasının önüne geçmiştir.

Müellif hâkim bakış açısıyla metni inşa ederken özellikle metinde geçen şahsiyetlerin duygu durumlarını bilen, olayların neyi veya kimleri etkilediğini anında

gören bir tavra sahiptir. Yusuf kıssasında, köle olarak satılan Yusuf'u Mısır yolculuğu esnasında kervan yolcularından birini dövdüğü sırada, anlatıcının Yusuf'un çektiği acıdan dolayı âlemin zulmetle dolduğunu bildirmesi, bu bakış açısına örnektir:

1583. O göynük-ile Yūsuf katı ağlar
Gözinden yaş aķup bağrın tağlar

1584. Bunı söyler ki (ķul) Yūsuf ķul olupdur
Cigeri bu dem uş pür-hūn olupdur

1585. Bu kez Şimdi irişen dōger anı
Gözinden anuñ aķar bağrı ķanı

1586. Őoloķ dem ķıkubanı bulıd oldı
Bu 'ālem zulmet-ile Şöyle tōldı

Kadıoğlu gözlemci bakış açısıyla ilgili hadiseleri anlattığı kısımlarda, olayları uzaktan seyreden bir tanık gibidir. Hiçbir duygu ve düşünceye yer vermeden yalnız olayları anlatır. Eserdeki çoğu kıssada bakış açısının bulunduğu kısımlar görülebilir. Kâinatın yaratılışı bölümü, baştan sona bütünlük arz ettiği için gözlemci bakış açısına numune teşkil etmektedir:

143. Yaratdı evvelā bir ulu cevher
Ki yetmiş biñ yıl o oldı muķarrer

144. Nazar ķıldı aña bir kez ol Allāh
O heybetden Şu oldı Şol dem iy Őāh

145. Őarār eylemeyüben ķaynadı ol
Uruban mevc ķatı oynadı ol

146. Anuñ-iķün ķarār itmez Şu bu dem

Gice gündüz revān olup irer dem

147. Buḥārından yaratdı gögi anuñ
Kefinden yaradupdur yiri şunuñ
148. Bu kez Cebrā'īli gönderdi ol Hāḡ
Yir üstine çeker şuyı muḥaḡḡaḡ
149. Çü maşrıḡdan ki çekdi maḡribe ol
Bu yir deprendi yirinden ḡatı bol
150. Bu kez 'aksine çekdi girü anı
Gine ḡareket ider (ol) bī-gümānī
151. ḡatı 'āciz oluban dir İlāhī
Dükeli nesnenüñ sensin nigāhı
152. ḡatı 'āciz olup duram i 'allām
Girü n'itmek ger iken eyle i 'lām
153. Çü böyle oldu Cebrā'īl ḡālī
Yaratdı Hāḡ bu yirlerde cibālī
154. ḡarār itdi bu kez çün oldu evtād
Yiri eyledi Hāḡ bu kez yidi ḡat
155. Girü yaratdı şu üstinde balıḡ
Turāb itdi balıḡ üstinde ḡālıḡ
156. Yaradur anda bu kez Hāḡ bir öküz
O resme görmemişdür aşlā bir göz

157. Ayaqların qomışdur ol turāba
Bu yiri götürür virmez Һarāba
158. Bu kez otdan yaratdı Һayy u Һannān
Ҳalāyıq ki aña dirler-idi cān
159. Қарār eylediler yirde tamāmet
Ki yetmiş biñ yıl oldılar selāmet
160. Fesād eylediler yirde muҺaққak
Helāk eyledi anları bu kez Һaқ

Müellifin metne doğrudan dāhil olma durumlarında ise anlatıcı bizzat şairin kendisi olmaktadır. Böyle durumlarda metnin akışının bozulduğu da görülmektedir. Mesela Musa kıssasında Firavun'un helak oluş hikâyesi anlatılırken, bölümün sonuna doğru şair bir anda araya girerek tefsircilerin Firavun'un denizde boğulurken iman etmeye çalışması ve Cebrail'in ağzına balçık koyduğu bilgisini vermesi hikâyenin akışını tamamıyla kesmiştir. Şairin bildirdiği bilgileri kabul ettiği hâlde doğrudan olay akışı içerisinde vermemesi üslup bakımından kusur olarak değerlendirilebilir:

3268. Һaberde şöyle olmuşdur hikāyet
Ki ehl-i tefsīr eyledi rivāyet
3269. Gelüp-dürürdi Cibrīl ol zamānı
Ki Fir'avn ğarқ olup virürdi cānı
3270. Bilür ki bu deñizde olısdurdur
Ki Tañrı cānın anda alısdurdur
3271. Didi Fir'avn aña getürdüm ĩmān
Şanur ki bu dem ola aña dermān

3272. Aña ki ol Benī İsrā'īl ĩmān
Getürüp oldılar-ıdı Müsülmān
3273. Didi Cibrīl aña şimdi mi olursın
Ki bildün bu arada sen ölürsin
3274. Hāķīķat bundan öñdin'āşī olduñ
Nice nice fesādı yirde kılduñ
3275. Bunı diyüp deñizden balçık aldı
İrer ağızına balçık ağızı tıldı
3276. Girü çün vardı Allāhuñ katına
Didi Hāķ Cebrā'īlüñ hāzretine
3277. Niçün komaduñ ki o kulum sözün
Tamām ideydi 'afv ideydüm özin
3278. Koya-y-ıdum anı ben cennetüme
Ki ğarķ ideydüm anı raķmetüme
3279. Girü didi ki bilürsin Hūdāyā
Nicesi Mūsāya itdi belāyā
3280. İderdi hāzretüñe dā'im inkār
Ki bir kez eylemedi saña iķrār
3281. Bilür ki hışm irişmişdür özini
Diler ki kırtara söyler sözünü
3282. Ki cān nez'inde getüreydi ĩmān
Bulaydı işbu hālde aña dermān

3283. Anuñ-çün balçığı ağızına urdum
O resme-y-idi anı çünki gördüm

3.4.3. Anlatımı Zenginleştiren Unsurlar

Kadıoğlu eserinin ifade gücünü zenginleştirmek bakımından çok sayıda ayeti başlık olarak kullanmış, metinde çeşitli ayet ile hadisleri beyitlerde iktibas ve telmih sanatları aracılığıyla kullanmış ve muhtelif deyimlere yer vermiştir. Bununla birlikte ara ara edebî tasvirlerle yer vermesi, ikilemelerden ve tekrarlardan faydalanması da anlatımı zenginleştiren diğer unsurlardandır.

Şairin sanat maksadı gütmekten eseri te'lif etmesi, onun metnin inşasında edebî tasvirlerle az sayıda yer vermesinin başlıca nedenlerinden olabilir. O metinde anlattığı şahısları, nesnelere, yer ve mekânları ayrıntılı tasvir etmek yerine kısaca sıfatlarını söylemeyi tercih etmektedir. Mesela güzel bir oğlan yahut kızı anlatırken herhangi bir özelliğini tasvir etmeden, “çok güzeldi” gibi basit ifadeler kullanmıştır. Yine de şairin, bilhassa olaylar esnasında etrafındaki yerleri ve nesnelere anlatırken edebî tasvirlerde bulunduğu söylenebilir. Bu tasvirler de, klasik Türk edebiyatı şairlerinde çokça görülen genel tariflerden öteye geçmemiştir. İbrahim’in Nemrud tarafından mancınıkla ateşe atıldığında, İbrahim’in atıldığı ateşin gül bahçesine dönüşmesinin ve yine Nemrud’un İbrahim’e karşı savaş hazırlığı esnasında yaptırdığı tahtın anlatımı, birer edebî tasvir olarak kabul edilebilir:

841. Çimen yitdi kıatında ol bınaruñ
İçinde güller açıldı o nāruñ
851. Öñinde bir bınar olmışdur aqar
Dağı çevresi anuñ-ıla gülzār
921. Buyurup itdürür bir tahtı derhāl
Çıqup oturdı anda fāriğu'l-bāl

922. Anuñ eṭrāfina berkitdi eṣcār
Ol ağaçlara [ki] bağladı kuşlar

Müellif anlatımı zenginleştirmek ve güzelleştirmek için ikilemelerden de yararlanmışır. İkilemeleri özellikle belirtmek istediği bir nesne için ya da yapılan fiilin niteliğini artırmak için tercih edildiği de anlaşılmaktadır. Metinde kullanılan ikilemelerin aliterasyon ve asonans özellikleri sağlaması bakımından anlatımın ahengine de katkı sağladığı düşünülmektedir. Eserde ikilemelerin kullanıldığı bazı beyitler aşağıda verilmiştir:

188. Yedi yüz biñ melā' ike buyurdi
Gelüben şaf (şaf) dutup katında durdi
513. Anuñ-çün dürlü dürlü kim hikāyet
İdüpdürler velī bunda rivāyet
554. Hakuñ emriyle çift çift her canavar
Dutuban iledüp gemiye koyar
791. Girüp putları pāre pāre itdi
Dutuban ulusu boynına gitdi
1157. Düşüp ardına taş-ıla atardı
Kova kova o kova [ol] yiterdi
3523. Bularda arğun arğun geliserdür
Bu arada beni hep bulısardur

3.4.4. Edebî Sanatlar

Kadıoğlu, her şair gibi aşağı yukarı bütün edebî sanatları kullanmıştır. Eserinde temel maksadın sanat olmayışı, dinî ve öğretici türde bir eser kaleme alması, şairin edebî sanatları şiirine uygulamasını engellememiştir. Şair, eserin türü

gereği teŖbih, istiare, tezat, teŖhis, mübalağa, mecaz-ı mürsel vd. sanatlardan daha ziyade iktibas, telmih, tenasüp ve tekrar sanatlarını kullanmayı tercih etmiŖtir. İktibas ve telmih metnin Kur'an ve hadis kaynaklı olması dolayısıyla eserin her bölümünde, hatta çoğu beytinde vardır denilebilir. Tenasp sanatı da, metnin konu bütünlüğü ve mesnevi olması sebebiyle hemen her blmde bulunmaktadır. Tekrar sanatının çokluğu ise Ŗairin tercih ettiği sohbet üslubu, metnin dost meclislerinde söylenmesi ve kalıplaŖmıŖ kelime ve cümle guruplarının metinde sık bulunmasından kaynaklıdır. Bununla birlikte Ŗairin yukarıda zikredilen sanatları da çokça kullandığı görülmektedir.

3.5. ÖZET

Kısas-ı Enbiyâ Kitabı

Allah Onlara Rahmet Eylesin

3.5.1. [Besmele, Tahmid ve Tevhid]

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlanır. Hamt, her şeyden arınmış olan Allah'adır. Bütün varlıkların sultanı, insanı yoktan var eden, akıl veren ve yetiştiren O'dur. Kâinattaki her şey geçicidir. O, bütün bağılıklardan, Hıristiyanların teslis inancından uzaktır. Ortağı ve yardımcısı, başlangıcı ve nihayeti yoktur. Bütün âlemler, cinler, melekler ve insanlar O'nun kudretinde saklıdır. O, bütün yaratılanların düzenini sağlayan, cömertlik sahibi olan ve nimetlerini esirgemeyendir. Varlığı şart olan, her varlığın kaynağı olan, ödüllendiren ve cezalandıran yalnız O'dur.

Allah kimi kullarını dünyaya sultan yapar. Kimilerini bu halka muhtaç eder. Kiminin altından kemerli tacı başındadır. Kimisi katında makbul olur. Ateşi kimine gül bahçesi eder, kimine cehennem. Kimini üstün kılıp göğe yükseltir, kimini katından uzaklaştırıp yere düşürür. Kimi huzurunda makbul sayılır, kimisi reddedilir. Kimine düşünerek gökleri seyrettirir, kimini aklını yitirterek helak eder. Kimi havada uçarak yol alır, kimi ovada yürümek için ayak bulamaz (yürüyemez). Kiminin su için bağrını yakar, kimini denizde boğar. Bu ne güzel kudret, bu Hakk'ın ne güzel emridir ki, her insan onun hükmündedir. [1^b-3^b/1-21]

3.5.2. İnsanların ve Cinlerin Peygamberi Hz. Muhammed'e Na't

Allah, peygamberlerine, zengin fakir ayırt etmeksizin insanlara iyiyi ve kötüyü öğretmeleri için kitap gönderir. Bunlarda olan her zararı defeder. İnsanlar bu sayede olgunlaşır. Mevla nihayet bütün peygamberlerin önderi olarak, iki âlemin şeref kaynağı, bütün insanların resulü ve kılavuzu Hz. Muhammed'i yaratarak dünyayı kıymetlendirir. Onun yolunu kaybedenler karanlıkta kalır. İzinde sürenler ise

kölelikten kurtulur. O, “Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım” hitabına mazhar olandır. Ümmi olsa da, diline harf ilmini getirmese de, onun gelişle halk acizliğini anlar, her milletin ilmi kuşkusuz hükümsüz kalır. Onun ümmeti, ümmetlerin en hayırlısıdır. Bütün peygamberlerin üstünü odur. “Âlemlere rahmet olarak gönderilen”, “günahkârların şefaathçisi” odur. Hidayet onunla verilmiş, hak din onunla gösterilmiştir. Allah ve melekler ona salavat getirir. İman sahiplerine de salat ve selam emredilmiştir. Bütün seçilmişler ve halk, o yüce peygamberi ve şeriat göğünün yıldızları olan ashabını anar. [3^b-4^b/22-43]

3.5.3. [Hasbihâl]

Allah’tan, rahmeti ve âlim ve velilerinin hakkı, Hz. Muhammed’in hürmeti, Hz. İbrahim’in nimeti, O’nu sevenlerin gözyaşı, yoluna can verenlerin başı için onun bağışlanmasını diler. O günahkâr olsa da, pek çok zaman Hakk’ın kapısından ayrılmaz ve ağlayarak tövbe eder. Hizmetçisini, “Ey köle, bu Hakk’ın emridir” diyerek teselli ederek gönlünü rahatlatır. Ona Hz. Muhammed sevgisini öğretir. Gece gündüz çalışarak onu okutur. Herkes onunla meşguldür. Muhammed de bağlı olduğu dersi bir vakit sonra bitirir. Bir müddet sonra Muhammed ve bunun üzerinden dokuz ay geçtikten sonra da kölesi bu dünyadan göçer. Onlar için sadece Ganî olan Rahman’a dua etmek kalır.

Hüzünlü bir tefekkürle, Hz. Âdem’in dünyaya inişi sonrası gözyaşları içinde acı çektiği, iki yüz yıl dünya saadetine erişemediği ve Havva ile feryat ettiklerini düşünür. Hz. Âdem cihan peygamberiyken bunca kargaşayla boğuşmuştur. Hz. Muhammed cihana teşrif ettiğinde nice sıkıntılar çekmiş, oğlu İbrahim’i hayattayken kaybetmiş ve üzüntüsünden ağlamaklı olmuştur. Gönlü bu kıssaları hatırlayınca rahatlar. Âdem kıssasını nazmeder. Dostları bunu beğenerek -her ne kadar sonsuz özürler dilese de- tamamlaması için sıkıştırır. Yazı ve sanat ona göre değildir. O yüzden yazdıklarını göstermek istemez. Zira niceleri bu yazdıklarını görüp onu ayıplar. Dostlarıysa bahtiyar olur. Bunlar güzel itikada sahiptir. Ona, “İçtihat et, bu kadar güzel manalarla dolu mısralara sahipken, bunları nazma dökmekten erinme, Hak sana mükâfatını verir” derler. O da, “Merhametlilerin en merhametlisi Allah’ım,

bu kulunu korusun! Bir tek sana sığınırım. Senden gizli saklım yoktur. Ya Rab, Kavî sensin sen, Latif sen! Hatalarımı affet.” diye dua ederek bu nazmı tamamlamaya karar verir. [4^b-6^a/44-82]

3.5.4. Nazım Sahibinin Hâli ve Kitabın Yazılış Sebepleri

Şükür ve salattan sonrası kendisinden bahsedilir. Hep diri ve merhametlilerin en merhametlisi olan Allah ona pek güzel suretli, Kur’an okuyan, iyi huylu ve Muhammed adlı bir oğul ihsan eder. Bununla gönlü şad olur. Oğlu dünyaya gelince, ona güzel bir köle alır. Hak bu köleye hidayet verir, Kur’an öğrenir, adı İlyas olur. Muhammed ve İlyas beraber medreselerde okur. İlyas iki yılda Kur’an-ı Kerim’i ezberler. Çok kabiliyetli bir kuldur. Sarf nahiv öğrenir, lügat ezberler, hikmet, mantık ve kelim ilimlerinde çeşitli âlim ve velilerden istifade eder, bazı kitaplar bitirir. Muhammed on bir yaşına girince, İlyas ona ilim öğretmek için kendi tahsiline ara verir. Bir gece sohbet eşliğinde yemek yerlerken Muhammed başını tutar. Babası derhâl ne olduğunu sorar. O da başının çok ağrıdığını söyler. Muhammed o gece ağrıdan kıvranarak yataklara düşer. Babası başında oturup ağlamakta, ciğerlerini dağlamaktadır. Oğlu ağlamamasını, yüreğini dağlamamasını söylese de, bu musibete tahammül etme imkânı yoktur. Muhammed on beş gün yataklara düştükten sonra Hakk’a göçer. İlyas, Muhammed’in vefatının üzüntüsüyle her gün feryat figan içindedir. O bu hâli manidar bulur ve İlyas’ı dostlarından sayar.

İşitenlerin gönlü şad olsun diye nebiler kıssasını yâd eder. Peygamberlerin dünyada ne yaptıklarını, insanları nasıl doğruya çağırdıklarını, Allah’ın onlara itaat edenlere nice iyilikler, asi olanlara nice azaplar verdiğini anlatır ki, dinleyenler Allah’a şükürü daima iş edinsinler. Nitekim bunlar, iman sahibi olma şerefine erişenlerdir. [6^b-7^b/83-114]

3.5.5. [Şairlik Kudretine ve Murad Han’ın Vezirine Övgü]

Allah ona bu kıssaları yazmayı nasip eder. Akli ona dönerek, “Bu inşa ettiğin kitap inci ve cevherlerle doludur. Bunun nuru bu âlemde parlar. Sana âdeti cömertlik

olan saadet sahibi bir aziz gerektir. Bütün istekler cömertlik kaynağı, himmet sahibi olan bu zatın yanında hâllolur. Bu hünerli zatın değeri bilindiğinden, bütün halk ona döner. Sen de, onun katına armağan olarak bu kitabı ilet” der. Öyleyse gönlü bir sarraf gibi kıymetliyi aramalıdır. Onun katında her türlü cevher vardır. Onun kıymetini çöpçü anlamaz.

Gönlü o azizi bulur. O ki, çok ihsan ve iyilik sahibi, güzel huyla yoğrulmuş bir kimsedir. Görenler onu melek sanır. Bütün beyler kapısının meleğidir. İnsanlar onun huzuruna yüz sürerler. Dünyada ondaki güzelliğin eşi benzeri yoktur. Melek midir, Yusuf mu, bilinmez. Cümle beyler arasında onun gibisi bulunmaz. Bugün Murad Han’ın veziri odur. O daima işiyle meşgul olur. İşleri herkesçe makbuldür. Bütün kötü işleri hayra çevirir. Fena kimseler kötülüklerini iyiliğe dönüştürür. Padişahı hep iyi işle yetinir, günaha heves etmez. Zira veziri bilgili ve akıllıdır, bu yüzden memlekette kimse ona rakip olamaz. Bu mertebeyi Murad Han ona layık görmüş ve her gün, her ay kendisine yardımcı kılmıştır. O da Resul’ün doğru yolundan gider. Allah’ın onun varlığını daim kılması, bu güzel zamanlar sabit kalması ve onun kuyusunu kazanların kendilerinin içine düşmesi ve bu duaya amin diyenlerin arzularına kavuşması istenir. Allah’tan, “Rabb’im, işlerimi kolaylaştır, zorlaştırma” diyerek hidayet dilenilir. [8^a-9^a/115-138]

3.5.6. [Kâinatın Yaratılışı]

Âlemlerin yaratıcısı, yeri, göğü ve insanoğlunu yaratmayı diler. Gökleri yıldızlarla süsler. İnsana dünyayı mülk olarak verir. Çünkü O gizli bir hazinedir, kendisini insanlara bildirir. İlk olarak yüce bir cevher yaratır. O yetmiş bin yıl sabit kalır. Allah ona nazar eder ve o an ondan su oluşur. Su kaynayarak akar ve dalgalar vurdukta gece gündüz hareket eder. Allah, bu suyun buharından göğü, köpüğünden yeri yaratır. Bu kez Hak, Cebrail’i gönderir. O da suyu şarktan garba yeryüzüne çeker. Yer yerinden oynar. Bu kez o suyu tam aksi yönde çeker. Yine de yer hareket etmez. Cebrail aciz kalıp Allah’tan yardım diler. Bu kez Allah, yeryüzünde dağları yaratır. Böylelikle yer hareketsiz kalır. O yeri yedi kat eyler. Sonra su üstünde balık, balık üstünde toprak, sonrasında bir öküz yaratır. Öküz ayaklarını toprağa koyar. O

yerleri sürer, yıkıp yok etmez. Bu kez Allah ot yaratır. Mahluklar ona can derler. Bunlar yerde yetmiş bin yıl emniyet içinde kalır. Fakat daha sonra fesat çıkarırlar ve Hak onları helak eder. [9^a-10^a/139-160]

3.5.7. [İnsanın Yaratılışı]

Şeytan semada bir melektir. Ona İblis denilir. O, Hak'tan yeryüzünde yaşayıp O'na ibadet etmeyi diler. Dileği kabul olur. Yedi yüz bin melek, sekiz bin yıl yeryüzünde Hakk'a kulluk eder. Bundan sonra yeryüzü onlardan alınır. Her şeyden arınmış olan yüce sultan, onlara dünyada bir halife yaratacağını söyler. Cebrail yerden toprağı almak ister. Fakat yer feryat eder. Bu kez Hak sırayla İsrail ve Mikail'i gönderir. Onlar da toprağı alamaz. Bu defa Allah Azrail'i gönderir. Yer ona da toprak vermek istemez. Fakat o, Hakk'ın emrine uymak, onu kırmaktan yeğdir diyerek kabzasıyla yere vurur ve toprağı alır. Sultanların sultanı yağmur yağdırır ve o topraktan incir meydana gelir. Toprak, Taif ve Mekke arasında kırk yıl balçık olarak kalır. Bu balçıktan Âdem yaratılır. Ardından ruh, Cebrail vasıtasıyla "bismillah" diyerek Âdem'in cisminde girer. O anda bir susuzluk olur. Âdem "elhamdülillah" der. Yedi gün böyle kaldıktan sonra Cenab-ı Hak ona cennet elbisesi, taç ve taht gönderir. Yedi yüz bin melek huzurunda saf saf dizilir. [10^a-11^a/161-188]

3.5.8. [Şeytan'ın Allah'a İsyân Ettiği Hikâye]

Allah meleklerle Âdem'e secdeyi emreder. Melekler hemen saygıyla eğilir. Şeytan ise kendi amellerini üstün görür. Çünkü kendi nurdan, Âdem topraktan yaratılmıştır. Emri yerine getirmez ve lanetlenir. Hâlbuki toprak nurdur, ateş ise harap. Çünkü ateşin öncesi duman, dumanın evveli küldür. Şeytan, kıyamete kadar çok çalışarak insanları ifsat etmek için ömür dilenir. Cenab-ı Hak onun isteğini kabul eder. O'na uyanları kendisiyle birlikte cehenneme göndereceğini, Kendisine tabi olanların ise kurtulacağını vaat eder. İşte İblis secde etmediği için asi ve hilekâr olur. Melekler ise kulluk mertebesine layık kalır. [11^a-13^b/189-234]

3.5.9. Âdem Peygamber'in [Dünyaya] Gönderildiği Kıssa

Allah Âdem ve zevcesinin cennette istediği nimetlerden yemelerini, yalnız bir ağaca yaklaşmamalarını emreder. Bununla birlikte Yaradan, Âdem'in bu dünyaya gelmesi için bu günahı sebep kılmıştır. Önce Şeytan, Cenab-ı Hakk'ın cennet kapısına koyduğu bekçileri kandırmaya çalışır. Fakat kapıcılar bu reddedilmiş uymaz. Daha sonra İblis tavusla dostluk kurmaya çalışarak onu aldatmayı dener. Cennete girerek düşman gördüklerini hileyle azdırmayı ister. Tavus bunu başaramayacağını, ancak yılanı çağırabileceğini ve onun yardım edebileceğini söyler. Sonra şeytan yılanın ağzından içeri girer ve Âdem'in huzuruna gelir. Ona nasihat etmeye kalkar. Âdem onu reddeder ve nasihat edicinin yalnız Mevla olduğunu belirtir. Bu defa şeytan, Havva'ya yasak ağaçtan yiyenin ebediyen cennette kalacağını, yemeyenin oradan uzaklaşacağını öğütler. Havva dayanamayıp ağaçtan aldığı bir buğdayın yarısını kendi yer, yarısını da Âdem'in ağzına koyar. Melekler Âdem'i bu zelle dolayısıyla dövmeye kalkar. Elinde Hz. Muhammed'in nurunu görünce kıyamazlar. Âdem üryan ve çok üzgün bir şekilde Hak'tan af diler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak cennet yapraklarıyla Âdem ve eşinin üzerlerini örter. Emrini çiğnedikleri için artık onların cennete layık olmadıklarını söyler. Âdem, Havva, yılan ve tavusun her biri, dünyada ayrı ayrı yerlere gönderilir. Âdem Serendil'e, Havva Cudi Dağı'na, yılan İsfahan'ın bir dağına ve tavus da Hindistan'a düşer.

Âdem ve Havva üzüntülerinden iki yüz yıl ağlar. Yemeden içmeden kesilirler. Cebrail onların yanına gelir. Hakk'ın onları af ettiğini söyler. Âdem de Allah'ın buyruklarını öğrenip uymak ister. Onun gözlerinden akan yaşlarla nehirler dolmuş, denizler oluşmuş ve Hint diyarında misk ve amber kokulu otlar bitmiştir. Havva'nın da gözyaşlarıyla da iki ırmak oluşmuş, bu ırmakların biri denize dökülmüş ve döküldüğü denizde inci meydana gelmiş, diğeri de boyuna yere dökülmüş ve döküldüğü yerde kına yetişmiştir.

Allah Cebrail vasıtasıyla Âdem'e, ibadet yeri olarak Kâbe'yi yapmasını, cennetten aldığı taşı da kenarına koymasını emreder. Bildirilenlere göre Âdem cennetten çıkarken beş şey almıştır. Bunlar İsa'nın asası, Süleyman'ın yüzüğünün taşı, Havva'nın aldığı cevher, elindeki taş ve yapraktır. Yapraklardan birini öküz yer

amber olur, birini kurt yer kâkül olur, birini arı yer bal olur ve birini geyik yer misk olur.

Âdem Cebrail’le beraber Mekke’ye gider. Bastığı her yerde beldeler meydana gelir. Arafat Dağı’na geldiğinde ona hüzün çöker. Havva’yı orada bulur. Beraber Kâbe’yi yapıp tavaf eder, Hakk’ın rahmetine ererler. Cebrail Âdem’in dua etmesini emreder. O da Hak’tan rahmet diler, evlatlarına da rahmet niyaz eder. Allah onun günahlarını bağışladığını, ancak oğullarından birinin kendisine iman getireceğini, birinin getirmeyeceğini bildirir.

Âdem Cebrail’in huzuruna gelir ve onun arkasını sıvazlar. Bir anda orada insanlar belirir. Allah onlara, “Ben sizin rabbiniz değil miyim” diye hitap eder. İnsanlar, “Evet, şahit olduk” derler. Cenab-ı Hak Âdem’i onların tamamına halife seçer. İnsanların bazıları sağdan sola, bazıları soldan sağa geçer. Soldan sağa geçenler iman sahibi, sağdan sola geçenler küfür ehli olur.

Âdem türlü nimetlere kavuşmak maksadıyla Hakk’ın izniyle Serendil’e varır. Cebrail, evleklerle yerleri bölüp ekmesini söyler. Ona buğday, arpa, pamuk verir ve ziraatı öğretir. Boyunduruğu boynuna koyar. Bu şekilde on iki yıl geçer. Bu defa Allah iki öküz gönderir. O da derhâl işe başlar. İkinci gün tarlayı biçer, üçüncü gün buğday elde eder, dördüncü gün onu savurarak arıtır, beşinci gün öğüterek una dönüştürür, altıncı gün undan ekmek elde eder. Havva da pamuklardan elbise yapar.

Yedi yıl sonra Havva hamile kalır. O hamile kaldığında İblis hekim kılığında Havva’nın yanına gelir, ona ot vermek ister ve karnındaki adını Abdülharis koyar. Çocukları doğduğunda adını Haris koyarlar. Cebrail durumdan haber verir, onlar da pişman olup tövbe ederler. Oğlanın adını Kabil olarak değiştirirler. Sonra çok güzel bir kızları daha doğar. Aradan yetmiş sene geçer. Cenab-ı Hak ikinci doğan kızın ilk oğlanı, ilk doğan kızın ikinci oğlanı almasını emreder. Onlardan da otuz bin erkek ve kadın meydana gelir. Kabil’in yedi bin evladı olur. Âdem çok sevinir.

Bir gün Âdem’in canı et çeker. Bu kurbanı ateş yakmaz. Bu kez Âdem evinden ayrılarak ava çıkar. Akbaba ve güvercin yakalar. Pişirmesi için Havva’ya verir. Akbaba pişmez. Âdem kızarak kuşu bu sefer kendisi ateşe atar. Bu sefer de kuş

yanar. Âdem üzüntüye kapılır. O esnada Cebrail gelir. Üzülmemesini, Hakk'ın ona daha iyisini vereceğini ve kıyamete kadar ona ve evlatlarına bu kuşun haram olacağını söyler. Âdem kurbanının kabul olduğuna sevinir. İki âlemin övünç sebebi Hz. Muhammed cihana gelince, onun ümmetine de kurban emredilir. Bu müminlere müjdedir. Müminler çokça şükretmelidir. Şükretmeyenler ise öldükten sonra dirilince kendilerini yanmış bulacaktır. Günahkâr olan Kadioğlu da, sonsuz zenginlik sahibi olan Allah'a hâlini bildirir ve cennete varmak için huzurunda dua eder. [13^b-21^a/235-406]

3.5.10. [Habil ve Kabil Hikâyesi]

Âdem ve Havva'dan Kabil ve benzersiz güzellikte bir kız, sonra da Habil ve pek güzel olmasa da, huzurlarınca makbul bir kız doğar. Kabil, Habil'le ikisinin Cenab-ı Hakk'a kurban etmelerini, kimin kurbanı kabul olursa kendi ikiziyle evlenmesini ister. İkisi de bunun üzerine söz vererek kurban keser ve bir tepeye koyarlar. Habil'in kurbanı semadan inen ateşle yanar. Böylece onun ettiği kurbanın kabul olduğu anlaşılır. Bu duruma çok sinirlenen Kabil, Habil'i katletmeye karar verir. Habil ona, sen beni öldürmek istesen de ben sana elimi uzatmam, çünkü Allah'tan korkarım, der. Kabil nefesine uyar ve bir taş alıp Habil'i öldürür. Kardeşinin kanı söğüdün dibine aksa da, yer onun kanını yutmaz. Kabil ne yapacağını bilemez. Çünkü daha önce hiçbir insan katledilmemiştir. Cesedi omzunda taşır. O sırada bir karganın savaşıp öldürdüğü başka bir kargayı defnetmek için yeri yazdığını görür. Kabil de yeri kazar ve kardeşinin cansız bedenini oraya gizler.

Havva ve Âdem, oğullarına ne olduğunu merak ederek çok üzülür. Cebrail onlara Kabil'in Habil'i öldürdüğünü bildirir. Bunu işitince yetmiş gün yas tutarlar. Nihayet Habil'in kabrini bulurlar. Allah, Âdem'e, Habil için kisas etmesini emreder. Kabil, ben sizin oğlunuzum, beni nasıl öldürürsünüz, diye itiraz eder. Âdem bunun Hakk'ın emri olduğunu söyler. Bu kez Kabil Allah'ın emrine isyan eder ve kâfir olur. Onun neslinden gelenler de reddedilmişlerden olur.

Aradan yetmiş sene geçer. Allah Âdem'i, insanları ibadete davet etmeye gönderir. Yüz yıl sonra Âdem vefat eder. Bundan yedi sene sonra da Havva vefat

eder. Tarihler Âdem'in dokuz yüz yıl yaşadığını, Havva'nın iki yüz yıl daha sağ kaldığını ve her ikisinin Hindistan'a defnedildiğini söyler. Bazıları da Ebu Kubeys dağına defnedildiklerini bildirir. [21^b-23^a/407-448]

3.5.11. Şit Peygamber'in Hikâyesi

Şit, Âdem'in oğludur. Ona yardımcı olmuştur. Allah ona peygamberlik verir ve devrin hükümdarı kılar. O da kırk beş yıl tebaasını kulluğa davet eder. İki yüz seksen yıl daha Hakk'a kulluk ettikten sonra dünyadan göçer. Her yer cehaletle dolar. Hakk'a nasıl ibadet edileceği bilinmez. Birtakım kimseler bunun nasıl olduğunu görmüşler, duvarlara taşlara kazmışlardır. Nakkaş, Âdem'in sureti diyerek, her bulduğu taşa onun şeklini yapar. Bunu görenler, o taşa ibadet ve itaat edileceğini sanır. Altın ve gümüşten put yapar ve onlara taparlar. Üç yüz yıl boyunca dünyaya gelenler bunlara tapar. Mevla bu kavme emir ve yasaklarını öğretmek için İdris'i gönderir. [23^b-24^a/449-461]

3.5.12. İdris Peygamber'in Hikâyesi

Allah, puta tapan halkın doğruyu bulması için İdris'e peygamberlik verir. O da halkı davet eder. Kabil'in soyundan gelenler ona karşı çıkar. İdris de onlarla cihat eder. İdris üç yüz altmış beş yaşına gelir. Cenab-ı Hak onu göğe yükseltir. İdris seksen yıl aralıksız ibadet ve yüz altmış yıl ümmetini kulluğa davet eder. Onun çektiği tespihlere melekler imrenip sohbetine katılır. Halkının bir kısmı Müslüman olur. Azrail onunla dost olur. İdris Azrail'den canını almasını, can acısının ne olduğu bilmek istediğini söylemiştir. Azrail onun canını alır sonra geri verir. Bu rivayet ise doğru değildir. Çünkü Hak izin vermezse Azrail can alamaz.

O, sürekli ibadet eden zahit bir kimsedir. Hep riyazet eder. Her gün on iki bin tespih çekerek Allah'a şükreder. Yirmi oğlu olur. Sonra hepsi ölür. İdris, kendisine gönderilen kitabı okuyan ve diri kalan bir oğlu olursa Cenab-ı Hak için yüz öküz beslemeyi niyet eder. Nihayet bir oğlu doğar ve on yaşına girer. Kendisine indirilen suhufu okur. İdris oğlunu kavlinin başına geçirmek ister, ancak oğlunun ömrü buna

yetmez. O Mevla'ya, hükmünden razı olduğunu beyan eder. Cebrail gelir. Dilerse oğlunu dirilteceğini söyler. İdris yedi yüz tespih getirerek ellerini göğe yükseltir ve Hakk'a dua eder. Duası kabul olur ve oğlu yeniden dirilir. Duanın devamında İdris Allah'tan oğluna peygamberlik vermesini diler. Cebrail ona böyle söylememesini, bunun için üzülmemesini bildirir. İdris ise oğul acısı çektiğini söyler. Cebrail, bir daha o acıyı göstermemesi için Allah'a yalvarmasını söyler. O da hem oğlunun, hem kendisinin bu cezaya uğramaması için Rabb'ine yalvarır. Duası kabul olur ve göğe yükseltilir.

İdris göğe yükseltildiğinde meleklerin insanlarla alakasız olduğunu görür. Onlarla gönlünü avutamayacağını anlar. Hakk'ın emriyle oğlanları onun huzuruna gelir. Bir zaman bu şekilde mutlu olur. Sonra oğlanları makamlarına geri döner. İdris, Allah'tan oğullarını murat eder. Cenab-ı Hak çocuklarını İdris'e bağışlar. İdris Mevla'ya, onların faydalandığı nimetleri tekrar isteyeceklerini söyler. Bu defa Hak ona bir buzağı gönderir. Her ne nimet isterlerse, ondan meydana gelir. Daha sonra Hak, İdris'i göğe çıkarır ve Nuh'u gönderir. [24^a-26^a/462-511]

3.5.13. Nuh Peygamber'in Hikâyesi

Allah yoldan çıkmış kimse kalmasın diye bu millete Nuh'u gönderir. Bu kıssayı İbni Abbas, Hz. Muhammed'den nakleder. Nuh dokuz yüz elli sene halkı Hakk'a davet eder. İnsanlar onu her gün on kere döver, boğazlar ve söver. Aklını kaybetti sanılır. Oğulları onu akıl hastanesine götürür. Yine de halkı imana davet için çabalar. Oğulları, kendileri ve halkın Nuh'a inanmamaları için uğraşır. Nuh'un çok evladı olsa da hepsi ölür.

Cenab-ı Hak Nuh'a, azap gelmeden puta tapan halkı ihtar etmesini emreder. İnsanlar ona, "Senin tanrın gözükmüyor, biz ne yapalım" derler. O davete devam eder. Hakk'ın felaket göndereceğini tekrar eder. İnsanlar Nuh'un sözlerinin gerçek olmadığını, eğer doğruysa tehdit ettiği azabı getirmesini ister. Nuh halkın Allah'a kulluk etmeyeceğini anlar. Bunlar Yaratan'ın emrine uymaz, ondan kaçır; resulünün sözüne kulak vermez, dinlemezler. Nuh da, "Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfir bırakma, eğer bırakırsan onlar diğer kullarını azdırıp saptırırlar" diye dua eder. Mevla Nuh'un

duasını kabul eder. Ona gemi yapmasını emreder. Nuh yarım yılda gemiyi yapar. İnsanlar onunla delirdi diyerek alay eder. Hz. Nuh, Allah azap gönderdiğinde asıl gülünecek hâle onların geleceğini söyler.

Allah Nuh'a haber gönderir. Kavmiyle birlikte gemiye binmelerini emreder. Nitekim yerdeki sular kaynar. Nuh kavmini toplar ve gemiye bindirir. Yağmur yağar, yerden sular fışkırır. Yeryüzünü 40 arşın (27,2 metre) su kaplar. Kavmi resulüne uyararak gemiye biner. Oğlu Kenan babasının nasihatlerini dinlemez, Şeytan'a uyar ve gemiye binmek istemez. Dağa çıkar kurtulurum, der. Oğlunu alır ve dağa çıkar. Dağın tepesindeyken su seviyesi başına kadar yükselir. Oğlunu ayağının altına alarak kurtulmaya çalışır. Ne çare ki, bu da işe yaramaz ve sonunda boğulur. Nuh da, kavminin boğulmamasını için Mevla'ya niyaz eder. Allah da bu korkuyu kendilerinden giderir.

Bir zaman sonra Allah domuzu yaratır. Domuz her ne pislik varsa hepsini yer. Şeytan sırtını sığar. Bunun üzerine Cenab-ı Hak onu sığana döndürür. O da gemiyi deler. Bu kez Nuh dua eder. Mevla aslandan kedi yaratır. O da etrafta sıçan bırakmaz. Nuh, yılan içeriye su girmemesi için deliği kapatmasını emreder. Şeytan yılanı, Rabb'in onu cennetten çıkardığını ve (Âdem) yüzünden O'nun rahmetinden mahrum kaldığını; Allah dilerse durmasını, dilemezse kendisini insan kanıyla doyurmasını söyler. Yılan şeytanın sözlerini düşünürken Cebrail gelir. (Nuh'un ismini söyleyene, ona inanana ve onu hatırlayana kendisinin zarar vermeme) ahidini kabul ederse, (gemide kalma ve insan kanından beslenme) dileğinin gerçekleşeceğini söyler.

Nuh helak olan oğlunun acısına dayanamaz ve onun da kurtulması için ağlayarak Allah'a yakarır. Cenab-ı Hak Nuh'a, onun artık kendi ailesinden olmadığını, bilmediği bir işte cahiller gibi yapmamasını bildirir. On sekiz gün sonra bütün kâfirler helak olur.

Cenab-ı Hak, "Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu" diye emreder. Hakk'ın emriyle sular altı ayda, kırk gün Cudi Dağı'nda kaldıktan sonra, yavaş yavaş yere çekilir. Bir güvercin suya girer. Su onun dizi seviyesine gelir. Dünya nimetlerle

dolar, yeşillikle kaplanır. Nuh buna çok sevinir. Gemidekilerin yeryüzüne dağılmasını ister.

Yılan Nuh'un yanına gelip ahdini yerine getir der. O yılanı öldürmez ve dua eder. Allah da onu bite dönüştürür. Bit insanlara üşüşür ve onların kanını içer. İnsanlar bu durumdan üşenir. Cebrail Nuh'un huzuruna gelir. Bite o kanların eziyet olacağını müjdelir. Böylece herkes sevinçle oradan ayrılır.

Gemiden çıkanlar büyük küçük, erkek kadın toplam seksen kişidir. Nuh'un Ham, Sam ve Yafes adlı üç oğlu vardır. Kızlarının adlarıysa Zagura, Rita ve Risa'dır. Nuh, oğullarından Ham'ı Hindistan'a, Sam'ı İran'a ve Yafes'i Türkistan'a gönderir. Her birinden birçok millet meydana gelir.

Nuh bir gün yatarken eteği açık kalır. Bunu gören Ham çokça gülererek Sam'ı çağırır. Sonra Yafes gelir. Babasının eteğini örter. Onun göğsünü dürter. Bu sebeple Allah Ham'ın bedenini karartır.

Nuh damatlarının da birini Çin'e, birini Şam'a ve birini de Mağrip'e gönderir. Dünya insanla dolar. Her ne kadar dünya yeniden büyüse de, eski bayındır vaziyetine ulaşamaz.

Nuh Tufan'dan sonra iki yüz yaşar. Bütün kullar Müslüman olur. İki yüz yetmiş yaşında vefat eder. Oğlanlarından hiçbiri peygamber olmaz. Onun doğru yolunun izini sürenler, sonunda dalalet düşer. [26^b-32^a/512-623]

3.5.14. Hud Peygamber'in Hikâyesi

Allah Âd kavminin doğru yola kavuşması için Hud'a peygamberlik verir. Âd kavminin insanları çok uzun boylu ve iri yapılıdır. Bu kavim başında seçkin bir kimsenin oğlu vardır. Adı Amlak'tır. Cenab-ı Hakk'a asi olan bu insanlar, ona da şiddetli davranır. Nitekim bunların arasından birisine Şeddad derler. Amlak ölünce bunlar şah olur. Kötü kalpli Dahhak Babil'e varır. Cemşid'den sonra Âd kavminin başına geçer. Bunların tek işi zalimlik olur. Cenab-ı Hak doğruya ulaşabilmeleri için Halid oğlu Hud'u Âd kavmine gönderir.

Bu kavim mermerden büyük bir put yapar. Hepsi tanrı diyerek ona tapar. Hud, Nuh'un kızından doğmuştur. Bu yüzden onlardan ayrılır. "Tapılacak olan yalnız Allah'tır. Hepiniz yalnızca O'na kulluk edin. Fesat çıkarmayın. O ne emretmişse onu yapın, neyi yasaklamışsa ondan sakının. Onun birliğini tekrar edin. Yoksa kötü kimselerden olursunuz. Bu sözü yerine getirmezseniz, belaya uğrarsınız" der. Âd kavmi bu sözlere değer vermez. Kendilerinin çok güçlü ve cesur olduklarını, askerler onlarda iken kimsenin onlara azap edemeyeceğini, bu yüzden Hakk'a itaat etmeyeceklerini, eğer ısrarcı olursa Hud'u öldürmek veya zulüm etmekle tehdit edeceklerini, tanrılarından utandıkları için bunu yapmadıklarını söylerler. Hud davasından vazgeçmez. Allah'ın kendisini koruyacağını, yalnız O'na güvenip sığındığını bildirir. Gece gündüz üzüntülü bir şekilde kavmini davete devam eder.

Bunca nasihate rağmen Âd kavmi ıslah olmaz. Hud'u öldürmeye kalkarak onu çok üzerler. Allah onlara bir rüzgâr gönderir. Bütün şehirleri yıkılır. At katır her neleri varsa yanar yok olur. Âd kavminden bazıları Hakk'ın birliğine inanır. Hud onlar ve davalarıyla birlikte Sam'ın makamı olan İran'a gider. Aradan iki yüz yıl geçer. Cenab-ı Hak bu kavme, Müslüman olmaları için Salih'i gönderir. [32^a-34^a/624-659]

3.5.15. Salih Peygamber'in Hikâyesi

Semûd kavmi çok zengindir. Bu kavim soy olarak Sam'a dayanmakta, Salih ve Zegura'nın neslinden gelmektedir. Bunlar gece gündüz puta tapar. Allah Salih'i bu kavme peygamber yapar. O da insanları kulluğa davet eder. Halk iman etmek için Salih'ten mucize olarak gösterdikleri kayadan bir deve çıkarmasını ister. Salih Hakk'a dua eder ve taştan bir deve çıkar. Halkın bazıları onu cadılıkla suçlar, bazıları şaşaa kalır.

Kavmin kana kana su ihtiyaçlarını karşıladığı bir kuyusu vardır. Deve o kuyuyu görür. Su içmek ister. Salih, kavmine bu dişi devenin belirli bir gün, kendilerinin de belirli bir gün nöbetleşe su içme hakkı olduğunu söyler. Birkaç gün sonra ahalinin davaları susuzluktan zayıflar. Bu sefer deveyi öldürmek isterler. Fark edildiklerini anlayınca öldürmekten vazgeçip kemiklerini kırarlar. Deve üç gün

boyunca hasta vaziyette kaldıktan sonra ölür. Cebrail, Salih'e, bu kavme azap geleceğini bildirir. O da iman sahiplerini yanına alarak Şam'a gider. Orada on sekiz yıl halkı imana çağırır ve nihayet vefat eder. Onun neslinden bir oğul kalmaz. Nice zaman peygamber gelmedikten sonra Allah, halkı imana davet etmesi için İbrahim'i gönderir. [34^a-35^a/660-683]

3.5.16. İbrahim Peygamber'in Hikâyesi

İbrahim'in sıfatı Halilullah (Allah'ın dostu), atasının adı Azer'dir. Sam aslıdır. Bütün sarayların, köşkerin Dahhak'ın (Nemrud) elinde olduğu, insanların aciz olduğu bir zamanda dünyaya gelmiştir. Atası Nemrud'un yanında mülazımdır. Üstelik Nemrud ona, koruması için put evini verir.

Rivayete göre bir gün münecim gelir. Nemrud'a iki yıl içerisinde bir oğlan doğacağını ve onun bütün mal ve mülklerini yok edeceğini, bu üç yıl içerisinde doğacak her oğlanı öldürmesini ister. İbrahim bu müddet içerisinde dünyaya gelir. Anası ne yapacağını bilemez. Azer'e durumu anlatır. Azer ona Nemrud'un oğuldan kızıdan daha yüce olduğunu söyler. Çocuğu öldürmesini ister. Anası İbrahim'i alır ve dağa götürür. Mağarada emzirir ve oradan ayrılır. Allah bir geyiğe, her gün İbrahim'i emzirmesi için emir verir. Aradan uzun zaman geçer. Anne huzursuzluk içerisinde oğlunun yaşayıp yaşamadığını anlamak için dağa gelir. Bakar ki oğlu sağ ve sıhhatli, karnı tok ve benzi güzeldir. Şaşkın bir hâlde oğlunu emzirir ve tekrar oradan ayrılır.

İbrahim yedi yaşına bastığında oğul öldürmek âdeti ortadan kalkmıştır. Anası onu almak için yanına gider. On sekiz yaşına geldiğinde anası onun katına gelir. Bu zamana kadar ne insan ne cin gören İbrahim, anasına kimin büyük olduğunu sorar. Anası sen ve ben büyüğüz der. Senin büyüğün kim diye sorar. Atan Azer'dir, cevabını alır. Azer'in tanrısı kimdir diye sorduğundaysa, Nemrud, cevabını alır. Nemrud'un büyüğü kim diye sorduğundaysa, anası cihanda ondan başka büyük olmadığını söyler. İbrahim anasına, bu sözlere kimsenin inanmayacağını söyler. Sonra birlikte evlerine dönerler. Anası atasına çocuğunu nasıl gizleyip vaktinde emzirdiğini anlatır. Atası şaşa kalarak çok sevinerek oğlanın yanına gelir. İbrahim anasına sorduğu soruları Azer'e de sorar. Ondan, kendisinin büyüğünün o, onun

büyüğünün ve bu cihanın tanrısının Nemrud olduğu cevabını alır. Nemrud'un büyüğünün kim olduğunu sorduğundaysa Azer çok sinirlenir ve kendilerine bela getireceğini söyleyerek İbrahim'i mağarada bırakır ve anasıyla birlikte evlerine döner.

Aradan birkaç yıl geçer. İbrahim yaratanını bulup ona ibadet etmek için mağaradan ayrılır. Yere göğe baktıkça hayrete düşer. Bu cihanın sahibi olduğunu anlar. Etrafı gözler. Ansızın bir yıldız doğar ve söner. Bunun rabbi olmayacağını anlar. Sonra ayın doğuşunu ve batışını seyreder. Bunun da tanrı olmayacağına kanaat getirir. Mevla ona hidayet vermezse, yolunu şaşırnlardan olacağını düşünür. Bu defa güneş doğar. Bir vakit sonra o da batar. Bunlar kavminin taptığı nesnelere dir. Kavmine Cenab-ı Hakk'a ortak koşanlardan uzak olacağını, bu putların ilahlığa layık olmadığını söyler. O, Allah'a yönelir, Müslüman olarak yalnızca ona tapar ve ona uymayanlardan uzak kalır. [35^a-38^b/684-754]

3.5.17. İbrahim'in [Atasına] Döndüğü [ve Ateşten Kurtulduğu] Hikâye

İbrahim atasının yanına gider. Atası gönlünü hoş tutar. Putlardan oluşan eve götürerek onlara tapmasını ister. Her gün bu evde oturan İbrahim hüzünlenir. Oraya gelenlere puta tapmanın doğru olmadığını söyler. Aradan yedi sene geçer. Halk bu sebeple İbrahim'i Azer'e şikâyet eder. Ne yapacağını bilemeyen Azer çok sinirlenir. Dövmeyi veya sövmeyi düşünür. İbrahim Azer'e şeytana uyup puta tapmamasını, yoksa Allah'a düşman olacağını söyler. Azer ona, böyle davranmaya devam ederse halkın ve kendisinin onu taşla tutarak öldüreceğini yahut bu şehirden süreceğini söyler. İbrahim putlarından usandığı bu yeri terk eder ve dağa çıkar. Yedi yıl dağda kalır. Anası İbrahim'i merak eder. Azer'e oğlunu başıboş bıraktığı için hayıflanır. Azer de oğluna bakması için birini dağa gönderir. O da İbrahim'e bakar. Sonra Azer ölür ve yerine kardeşi Hazer geçer.

İbrahim bir gün bu kavmin putlarını yok etmeye karar verir. Halkın her yıl düzenlediği, sonrasında put evine dönüp onlara taptıkları panayır vardır. İbrahim de bu günü gözler. Sonunda o gün gelir. Herkes panayıra giderken İbrahim hastalığını bildirerek onlarla gitmez. Evinden bir balta alır ve bütün putları paramparça eder.

Yalnız geriye en büyük putu bırakır. Halk şenlik sonrası vaziyeti görür ve bu fiili işleyeni arar. Nemrud da bu durumdan haberdar olur. Hem sinirlenir hem üzülür. Putlara bunu yapanın öldürüp içini samanla doldurmak için celallenir. Emri altındakilerin hemen onu bulmasını ister. Etrafındakiler putlara kötü söz söyleyen biri olduğunu kendisine iletir. Onlar da İbrahim'i katına getirir. Nemrud yardımcılarının onu sorguya çekmesini ister. İbrahim, putları parçalayanın kendisi olup olmadığı sualine, eğer söyleyebiliyorlarsa o kalan puta sorun şeklinde cevap verir. İnsanlar bu cevap karşısında aciz kalır. Aralarından çokça kişi puta taparak kendilerine zulmettiğini anlar. İbrahim de kavme Allah'tan başka tapılacak hiçbir şey olmadığını, putların kendilerine ne fayda ne zarar getireceğini söyler. Orada bulunanların bir kısmı İbrahim'e gönül bağlar. Nemrud bu durumdan korkar. Reayanın başka bir dine inanmasını istemez. Emrindekilerin ilahlarına zeval gelmemesi için İbrahim'i ateşe atmasını ister. Önce onu dört ay zindana atar. Sonra reayasına dört ay boyunca odun toplatır. O sırada İblis Nemrud'a mancınık öğretir. Nemrud İbrahim'i mancınıkla fırlatarak ateşe atmaya kalkışır. Bu esnada Cebrail İbrahim'e yardıma gelir. Mevla ateşi soğutarak tahta dönüştürür. Ateşin etrafını yeşillik ve pınarla kaplar. İbrahim Cebrail'in getirdiği cennet elbisesini giyer ve gönlü hoş bir şekilde tahta oturur. Dünya bu devasa ateşin verdiği ısıyla cehenneme dönse de, Cenab-ı Hak bu ateşi İbrahim'e bahçe kılar. Nemrud üç gün sonra korku içinde vezirlerine İbrahim'e ne olduğunu sorar. Vezirleri ona, bu ateşte demir bile olsa eriyeceğini, fakat nasıl olduysa İbrahim'in bu ateşten kurtulduğunu söyler. Nemrud duyduklarına inanmaz ve hadisenin yaşandığı yere gider. İbrahim taht üzerinde oturmakta ve önünde pınar akmaktadır. Çevresi gül bahçesine dönüşmüştür. Nemrud ona ateşin onu nasıl yakmadığını, bu kıyafetleri nerede bulduğunu ve bu bahçeyi nasıl yaptığını sorar. İbrahim, kalbinde Allah aşkı olandan bu nimetlerin eksilmeyeceğini ve ateşin bunları yakmayacağını ifade eder. Nemrud eğer onu affederse Rabb'ine iman getireceğini söyler. İbrahim'den, Hakk'ın merhamet edici ve çok cömert olduğu, eğer tövbe ederse kendisini bağışlayacağı cevabını alır. Nemrud iman getirmek için İbrahim'i yanına çağırır. İbrahim bulunduğu yerden çıkar ve onun yüzüne bakar.

Allah'a iman getirmek isteyen Nemrud, vezirlerine durumu anlatır. Vezirler bu durumdan çok korkar. Nemrud eğer İbrahim'in dinine inanırsa kendilerini huzurundan kovar diye düşünürler. Nemrud'a bu sözlerinin uygun olmadığını, bunca zaman ilahlık iddia edip şimdi kul olmanın kendisine yaraşmayacağını, İbrahim'in yaptıklarının sihir olduğunu, Hazer'in bu durumu önceden kendilerini bildirdiğini söylerler. Nemrud bu sözler karşısında, Hazer'e döner. Hazer de endişelenmemesini, dumanla İbrahim'i yok edebileceklerini ifade eder. İbrahim'in malını mülkünü ziyana uğratacağından korkan Nemrud bu sözleri kabul eder ve Hazer'i üzerine salar. Hazer ateşin yandığı yerde kuyu kazar. İbrahim'i yakalatıp içine sarkıttırır. Bununla da yetinmez. Kendisi kuyuya gelerek İbrahim'i kuyunun dibine atar. Hakk'ın emriyle o ateş Hazer'in sakalını yok eder. Bunu gören insanlar bağırır. Allah gözlerine kül savurup onları kör eder. Herkes oradan kaçır ve İbrahim rahata kavuşur. Bu sırada Sare çıkagelir ve İbrahim'e, kendisiyle evlenmesi şartıyla Müslüman olacağını söyler. Bu dileği kabul olunca Sare Müslüman olur. İbrahim onunla evlenir. Cenab-ı Hak Nemrud'un kendisine itaat etmesi için onu vazifelendirir. [38^b-45^b/755-897]

3.5.18. İbrahim'in Nemrud'u İmana Çağırdığı Hikâye

Allah İbrahim'e peygamberlik verir ve ondan Nemrud'u imana davet etmesini ister. İbrahim davet vazifesi için Nemrud'a varır. Rabb'ini anlatmasını isteyen Nemrud, bu kadar kuvveti ve askerleri varken O'na inanmak istemez. İbrahim Cenab-ı Hak'ın ölüleri dirilttiğini söyler. Nemrud kendisinin de bunu yapabileceğini beyan eder. İbrahim bunu göstermesini ister. Nemrud bir kimseyi öldürür, bir kimseyi hapisten çıkarır. İbrahim de ölüyü diriltmenin böyle olmadığını, eğer gücü yeterse öldürdüğü kişiyi diriltmesini, Hakk'ın güneşi şarktan doğurduğunu, eğer ilahsa kendisinin güneşi bir kez garptan doğdurmasını ister. Nemrud çaresiz kalakalır. İbrahim'in davetlerini kabul etmeyen Nemrud, kendisiyle bir derdi olmadığını, yoluna gitmesini, yoksa kendisi ve ilahıyla savaşaacağını, gökleri yaratan Allah olsa da yerlerin tanrısının kendisi olduğunu söyler ve İbrahim'in yanından ayrılarak savaş hazırlığını yapar. Emrindekilere etrafı ağaçlarla çevirili sapaşğlam bir taht hazırlatır ve üzerine çıkar. Vezir ve askerleri ile yola koyulan Nemrud, savaş yerine ulaşır ve ok fırlatır. Oka kan bulaştığını görür ve göklerin

rabbini öldürdüğünü zanneder. Aslında ok balığa isabet eder ve onu yaralar. Balık yaralı bir hâlde Hakk'a yakarır. Mevla da onu cennetine alır. Kanından büyük bir kavak yaratır. Nemrud savaşı kazandığını zanneder. Kanlı oku tebaasına göstererek gururlanır. Halilullah'a iman eden yedi yüz bin kişi, aldanarak mürtet olur. Nemrud da onun nasihatlerini dinlemez ve Allah'ın eğer varsa askerlerini kendisine göndererek kendisiyle savaşmasını ister. İbrahim artık dayanamaz ve Cenab-ı Hakk'tan bela göndermesini niyaz eder. Allah Cebrail'i göndererek peygamberinin gönlünü rahatlatır. Asker olarak bir sivrisineği ulaştırarak Nemrud'u helak edeceğini bildirir. [45^b-49^a/898-968]

3.5.19. Nemrud'un Helak Olduğu [ve İbrahim'in Hicret Ettiği] Hikâye

Nemrud askerlerini hazırlatıp hepsini şehre getirtir. Kendisine bir zeval gelmemesini sağlamaya çalışır. Bir ere karşısına iki yüz bin erkek ve kadını sürer. Yine de sivrisineğe kimse zarar veremez. Nemrud askerlerine sığınsa da, sivrisinek gelince bütün ordusu kaçar. Nemrud sivrisinekten sığınmak için etrafı setle kapalı bir eve girer. Sivrisinek gelir ve bir müddet bekledikten sonra bulunduğu bir yarıktan girer. Bu esnada kanadı kırılan sivrisinek Nemrud'un yüzüne konar. Nemrud müdahalelerine rağmen burnundan içine girer. Oradan beynine tırmanır. On üç boyunca onun beynini yer. Nemrud bu dayanılmaz acıya katlanmak için emrindekilerden başında zurna çaldırır. Bu şekilde çektiği sıkıntı biraz hafifler. Kırk gün boyunca onun beynini yiyen sivrisinek kocaman olur. Nemrud'un acısı daha da artar. Askerlerini çağırır. Zahmetini dindirmek için kafasına kamçılar. Onu kadın gibi yatıran askerleri kafasına vura vura onu rahatlatır. Bunda bir hikmet olduğunu anlayanlar derhâl secdeye kapanarak iman eder. Allah Nemrud'un gözlerini kör eder. Günlerce emrindekiler tarafından dövülen Nemrud'un sıkıntısı iyice artar. Onu dövme sırası cesaret sahibi bir kimseye gelir. Bu eziyetten usananlar, buldukları cesur adamdan Nemrud'u öldürmesini ister. O da Nemrud'un başına tek hamlede ikiye ayırır. Sivrisineğin serçeden daha büyük bir hâle geldiği görülür. Mevla Nemrud'un canını böylece alır ve onu cehennem kuyusuna atarak helak eder.

Allah Nemrud'dan sonra bir yiğidi hükümdar kılar. Hükümdar Nemrud'un başına gelenleri gördüğü için halka iyi muamele eder. Kötü huyuya kadınlara düşkünlüğüdür. Nerede güzel bir kadın görse kendisine getirtir. Halilullah bunu öğrenince, Rabb'inin müsaadesiyle kendisine iman edenleri ve bir sandığa gizlediği Sare'yi yanına alarak Şam'a gitmek için yola çıkar. Üç gün sonra bir dağa varırlar. Orada bulunanlar İbrahim'e sandıkta ne olduğunu sorarlar. İbrahim vergi vereceğini söyleyerek onları def etmeye çalışır. Bunlarsa sandığı açarak Sare'yi görür. Havva'dan sonra dünyaya Sare kadar güzel bir kadın gelmemiştir. Hemen onu zorla sultanların huzuruna götürürler. Cenab-ı Hak peygamberinin gözünden perdeyi kaldırır ve Sare'nin vaziyetini görmesini sağlar. Sare sultanı kendisinden uzaklaştırmaya çalışır. Melik Sare'nin üzerine gelse de Allah ona dokunmasına izin vermez. Hata ettiğini anlar. Sare'den kendisi için dua etmesini ister. Sare onun selamete ermesi için Mevla'ya dua eder. Böylece sultan selamete kavuşur ve Sareye Salih neslinden Hacer'i hediye eder. Sare Hacer'le birlikte İbrahim'e gider. Hepsi birlikte Şam'a gider. [49^a-52^a/969-1035]

3.5.20. [İbrahim'in İsmail'i Kurban Etme Hikâyesi]

Sare İbrahim'e bir çocuk veremediği için İbrahim'in kendisine verilen Hacer'le evlenmesini ister. İbrahim Hacer'le evlenir ve İsmail adında bir oğulları olur. İsmail sekiz yaşına girer. Alnında Hz. Muhammed'in nurunu taşımaktadır. Babası çok sevdiği oğluna gönlünü bağlar. Allah imtihan olarak İbrahim'den oğlunu kurban etmesini ister Hz. Muhammed'den gelen bilgilere göre aslında Mevla İbrahim'den bir kurban ister. İbrahim oğlunu kurban edeceğini sanır. İbrahim Hacer'in yanına gider. Hakk'ın emriyle oğlunu kurban edeceğini, onu huzuruna davet ettiğini, oğlunun saçlarını örüp elbiselerini giydirmesini ve ona ne isterse vermesini söyler. İbrahim bıçak ve ip alır. Şeytan gelerek önce İsmail'i sonra Hacer'i Hakk'ın emrine razı olmamaları için kandırmaya çalışır. İkisi de Allah'tan gelen buyruğa karşı yalnız sabredeklerini söyler ve İblis'i kovar. İbrahim İsmail'i yanına alarak dağa çıkar. Ona, rüyasında onu kurban ettiğini gördüğünü, buna ne diyeceğini sorar. Oğlu Allah'ın emrine karşı sabredenlerden olacağını söyler. Cebrail sürekli Halilullah'ın yanına gelir, Allah'ın her sözünü ona iletir. İbrahim, düşünde Cebrail'in

oğlunu kurban etmesi gerektiği haberine şaşırsa da, vahiy meleğinin rüyasında Hz. Muhammed'e, torunları Hasan ve Hüseyin'in şehit olacağını bildirdiği hadisle sabittir. İbrahim belki Allah'ın bağışlayacağını düşünerek oğlunu kurban etmeyi geciktirir. İsmail babasına bu işte acele etmesini, Şeytan'a uymaktan korktuğunu söyler. İbrahim Hacer'in gözyaşları arasında oğlunu bağlar ve belinden bıçağı çıkarır. İsmail ana babasından üç şey diler. Birincisi babasının elini bağlaması ve kaçarken kurban etmesi, ikincisi şefkat ve merhametle bakmaması için yüzünü yere koyması, üçüncüsü üzülmeyle hakkını helal etmesi ve annesine kimsenin ona mani olmadan garip olarak bunu yaptığını söylemesidir. Ağlamaklı bir şekilde başını oğlunun başına dayayan İbrahim, bu kadar güzel söz ve itikat sahibi oğlunu boğazlayacağı için çok üzgündür. Hakk'ın emrine uymak için boğazı İsmail'in boynuna koyar ve kuvvetlice kesmeyi dener. Oğlunun kılına dahi zarar gelmez. Bıçağı biler ve tekrar dener. Bıçak yine oğlunu kesmez. İbrahim aciz kalarak sinirlenir. Gökten bir ses, Allah'ın emrini yerine getirdiğini bildirir. Cenab-ı Hakk Cebrail vasıtasıyla cennetten bir koçu havadan İbrahim'e gönderir. Oğluyla birlikte Allah'a şükreden İbrahim, kesmeye çalıştığı koçu elinden geçirir. Ardından taş atarak koçu kovalar. Cebrail ona yardım etmek ister. Nemrud onu mancınıkla ateşe attığında yardım dilenmeyen İbrahim koçu yakalar ve kurban eder. Oğluyla birlikte sevinçli bir şekilde Hacer'in yanına gider. Üç gün Şam'da kalırlar. [52^a-58^a/1036-1066]

3.5.21. Meleklerin İshak'ı Müjdelediği Hikâye

İbrahim Sare ile kimsenin olmadığı bir evde oturur. Yanına dört melek gelir. Birisi Cebrail'dir. Hemen buzağısını kesip pişirir ve önlerine koyar. Meleklerle buzağıyı yemez. İbrahim kendisine kötülük edecekleri vehmiyle korkar. Melekler, korkma, sana akli ve ilmi çok olan, yumuşak huylu bir oğul müjdeledik, derler. Sare şaşırır. Eri ve kendisinin yaşlandığını, nasıl çocuklarının olacağını söyler. İbrahim bunun Allah'ın emri olduğuna, o buyurduğunda kayanın dahi bir oğlu olacağını beyan eder. Aradan yedi gün geçer. Sare İshak'ı doğurduktan sonra Halilullah'ı yanına çağırarak artık Hacer ve oğluna katlamayacağını, onları ıssız bir yere götürmesini ister. Bunun oğluna reva olmadığını söyleyen İbrahim, Cebrail'in

huzuruna gelip ne söyleyeceğini görmeyi bekler. Cebrail Sare'nin kendisi üzerinde hakkı çok olduğunu ve bu yüzden sözünü dinlemesini söyler. İbrahim Sare'ye onları nereye götürmesini istediğini sorduğunda, ot yeşermeyen virane bir yere bırak, cevabını alır. İbrahim onları Sare'nin söylediği yere bırakır. Sare İbrahim'in devesinden inmemesini ve onların yemeğinden yememesini ister. İbrahim Hacer ve İsmail'i Allah'a emanet ederek hasta misali Sare'nin yanına dönerek, onları ekin ekilmeyen, ot bitmeyen bir yere bıraktığını söyler.

İsmail burada çok susayarak anasından su ister. Hacer ellerini göğe yükselterek Allah'a yalvararak rızık dilenir. Duadan sonra İsmail ayağını yere vurur ve Cenab-ı Hak o yerde kaynatarak akan zembereği yaratır. İkisinin de gönlü sevinçle dolar. Hacer başkaları görüp ellerinden bu nimeti almasın diye, suyun etrafını bağlayarak kuyuya hâline getirir. İsmail anasına Allah'ın yiyecek de göndereceğini umduğunu söyler ve şükrederek elini yüzünü yıkayarak sudan içer. Sonra dağa çıkar. Orada gezinirken, ölmeyecek kadar yemeleri için kendilerine Allah tarafından rızık olarak gönderilen bir kertenkele görür. Kertenkeleyi boğazlar ve anasıyla birlikte yer. Üç gün sonra bir kervan gelir. Onlardan biri suyu görür ve İsmail'e suyun nereden geldiğini sorar. İsmail ona bu suyun Allah'ın kendilerine ihsanı olduğunu söyler. Sudan o ere yeterince verir. Er kafilere durumu anlatır. Onlar da sevinerek İsmail ve annesine iki ay yetecek kadar yiyecek verir. Kafiler dağıldıktan sonra etrafındakilere suyun bulunduğu yerden bahseder. Bunu öğrenen insanlar da develerini koyunlarını getirerek orada oturmaya başlar. Gelenler İsmail ve annesine koyunlarından ikram eder ve orayı imar eder.

Aradan yedi sene geçer. Mekke şehri imar edilir. Güneşin kızılılığı bu şehre sirayet eder. İsmail Arap bir hanımla evlenir. Bir gün İbrahim oğlu İsmail'i ziyarete gelir. Sare'nin izni olmadığı için devesinden inmez. Evde yalnızca İsmail'in hanımı vardır. Gelini ona ilgi göstermez. Bir saat devesinin üzerinde oturan İbrahim, oradan ayrılmadan geline döner. Oğlu gelince onu bulamadığını, kapısını acilen değiştirmesi gerektiğini söylemesini ister. Hacer İsmail ile birlikte eve gelir. Gelin kendisine söylenenleri İsmail'e anlatır. O da talak vererek hanımını boşar ve başka bir hanımla evlenir. İbrahim tekrar ziyaretlerine geldiğinde, İsmail'in yeni hanımı onu ellerinden öperek hürmetle karşılar. Onu yanlarına gönderdiği için Allah'a şükreder. Yol

yorgunluğunu gidermek için ayaklarını yıkar. İbrahim gelinine dönerek, oğluna atasının geldiğini ve kapısını beklerse mutlu ve huzurlu iletmesini ister. İsmail anasıyla birlikte eve döndüklerinde yaşananları öğrenir ve hepsinin gönlü sevinçle dolar. İbrahim Sare'nin yanına döner. Oğulları sakalları çıkacak kadar büyümüş olur. Allah ona, Beytullah'ı yeniden inşa ederek insanları ziyarete çağırmasını emreder. [58^a-62^b/1067-1264]

3.5.22. İbrahim Peygamber'in Kâbe'yi İnşa Ettiği Hikâye

Âdem'in imar ettiği Beytullah, Nuh Tufanı'na kadar ziyaret edilir. İbrahim zamanına meleklerin onu göğe çıkardığına ve İbrahim'e, gökte içi ve taşları nurla dolu Kâbe'nin bulunduğu ilettiklerine dair haberler varsa da, bu doğru değildir. Gerçekte Nuh Tufanı'ndan sonra Beytullah yıkılmıştır ve Allah İbrahim'e onu tekrar yapmasını emreder. İbrahim Hakk'ın emrini Sare'ye söyler. Birlikte Kâbe'yi yapmaya gittiklerinde oğlu İsmail'i evinde görür. İsmail onlara bolca hizmet eder. Allah İbrahim'e Kâbe'nin nereye yapılacağını, bulutun gölgesinin düştüğü yeri işaret etmek suretiyle bildirir. Allah İbrahim'in her ne taş varsa getirmesini, beş dağdan da taş almasını ister. İbrahim Kubeys, Mina, Tur-i Sina, Cudi ve Hira dağlarından taş alır ve ve bu taşlarla on üç yılda Kâbe'yi tamamlar. İnsanlar tavaf ederek mutlu olur. Bu defa Allah Cebrail vasıtasıyla Hacerü'l Esved'i gönderir.

İbrahim yedi yıl kavmiyle birlikte orada oturur. Önce ailesiyle birlikte dağa çıkar ve ellerini açarak Allah'a niyaz eder. Kim buraya gelip hac yaparsa iyiliklere kavuşup kendisi hürmetine bağışlanmasını ister. Akabinde İsmail'e Hz. Muhammed'in ümmetinin ve hacca gelenlerin bağışlanması için dua ettirir. Sare de Kâbe'nin hatırı için kendi ve zahmet çekerek buraya gelenlerin günahlarının bağışlanmasını diler. Ardından Hacer de hacceden uzuvların günahlarının affedilmesini niyaz eder. Böylece hepsi ellerini kaldırarak âmin der. Cebrail gelir ve dualarının kabul olduğunu, haccedenlerin bağışlanacağını, kavmini çağırmasını söyler. İbrahim gücü yettiğince bağırır ve ümmetini tavafa çağırır. Allah onları Kâbe'ye ulaştırır ve İbrahim halkıyla birlikte "lebbeyk, Allahümme lebbeyk" nidaları eşliğinde hacceder. Daha sonra Şam'a döner.

İbrahim, Allah'ın, oğlu İshak'a ne ihsan edeceğini sorar. Allah onun neslinden bin peygamber göndereceğini bildirir. İsmail için ne vereceğini sorduğunda, iki âlemin fahri Hz. Muhammed'in onun neslinden geleceğini, alnında bu yüce peygamberin nurunu taşıdığını söyler. İbrahim bunları işiterek şad olur ve biner koyun, deve ve keçi kurban ederek yoksullara ulaştırır.

İbrahim bir gün Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini merak eder ve O'ndan bunu göstermesini arzu eder. Cenab-ı Hak, öyleyse dört kuşu boğazlayıp parça parça etmesini ister. O da kaz, horoz, kuzgun ve tavus boğazlar. Allah o kuşları tekrar diriltir ve yerlerine bırakır. Kuşlar da İbrahim'in huzuruna gelir ve Allah'a tahmid ve tehlil eder. Aradan yirmi üç sene geçer ve Allah bu şehre (Şam'a) Lut'u gönderir. [62^b-66^a/1265-1339]

3.5.23. Lut Peygamber Kıssası

Allah, Lut'u Şam halkına peygamber olarak gönderir. İnsanlar şeytanın hilelerine aldanana kadar kötülükten vazgeçer ve nebisine itaat eder. Kavimden her bir kimsenin bağı vardır. Bu yüzden hepsi yasakları delmektedir. Halk usanarak bu insanlarla savaşmak ister. Şeytan onların aklına girer. Yolcular bağa girip yemişlerinden aldıklarında ya da bağda uyduklarında bunlarla livata etmelerini söyler. Yolcular namuslarını korumak için kaçıp gider. Halk birbirleriyle korkusuzca livataya başlar. Lut onları bu kötü fiilden men etmeye çalışsa da, onlar ne dilerse yapacaklarını, lakin onun bu isteğine uymayacaklarını, tanrılarının bu fiili işlemelerine izin verdiğini, ona ve Allah'ına ihtiyaç duymadıklarını ve ısrarcı olursa onu şehirden kovacaklarını söyleyerek kâfir olur. Lut onlara, Allah'ın erkeklere kadınları helal kıldığını, buna inanmaları gerektiğini ifade eder. Onlar ise Lut'u döve döve şehirden kovmayı düşünse de, ondan hep iyilik gördükleri için bundan vazgeçer. Yedi sene geçmesine rağmen kimse Müslüman olmaz. Hanımı da kâfir olur. Lut birkaç gün çaresizce ağlayarak dua eder.

Bir gün ikindi vakti Cebrail üç meleklerle birlikte Lut'un evine gelir. Lut'un hanımı, evlerinde çok güzel oğlanların kaldığını halka müjdeler. Halk da Lut'un kendilerine yasakladığı fiili işlediği zannına kapılır. Kavmi bu durumu bahane eder,

hepsi birlikte Lut'un evine gelir ve oğlanları alıp götürmek ister. Lut insanları bu kötülükten alıkoymak istese de kavmi onu dinlemez. Allah'tan korkmalarını, helal olan kızlarını verebileceğini söylese de, onlar şeytana uymaya devam eder. Lut çaresiz kalarak ağlar. Cebrail onu kaygılı görür. Korkup üzülmemesini Allah'ın haber gönderdiğini ve bu kavme azap geleceğini bildirir. Kavmi oğlanları almak için Lut'un evine girmeye çalışır. Cebrail kanadıyla kapıyı tutarak onların eve girmesine müsaade etmez. Bu sefer onlar Lut'a söverek onu döver. Cebrail bunu görünce kanadıyla vurarak halkın gözlerini kör eder. Halk Lut'u cadılıkla itham eder ve ertesi gün gelmek üzere oradan ayrılır. Cebrail Lut'a, Allah'ın kavmine sabah azap edeceğini, buradan ayrılmasını, gün doğmadan gelerek halka gelecek azabı seyretmesini ve ona tabi olanların bu azaba dönüp bakmamasını, bakarlarsa onların da helak olacağını söyler. Cebrail, Lut ve ehlini oradan çıkarır. Bu esnada hanımı dönüp arkasına bakar ve azaba düşer olur. Allah'ın emriyle Cebrail yerin altına kanadını sokarak şehri yedi parçaya ayırır. Horozların ötüşü ve eşeklerin anırışı meleklerce bile duyulur. Allah yedi parçaya ayırdığı şehre taşlar yağdırır. Böylece mülkler harap, insanlar helak olur. Lut Şam'a gelir ve orada ikamet eder. Yedi yıl sonra Hakk'a göçer. [66^a-70^a/1340-1420]

3.5.24. Yakub [ve Yusuf] Peygamber Kıssası

Yakub İshak'ın oğlu ve Lut'un kızının evliliği sonrası, Ays adlı abisinin ardından dünyaya gelir. Babası ona İsrail der. İbranice konuşur. Yakub'un on iki oğlu ve bir kızı olur. İbni Abbas'tan gelen haberlere göre, neslinden yüz yirmi dört bin peygamber gelir. Ancak Salih, Nuh, Hud, Şuayb, İbrahim, Lut, İshak, Yakup, İsmail ve Hz. Muhammed buna dâhil edilmez. Yakub dedesi İbrahim'in sünnetine uyar. Ona gönderilen suhufla meşgul olur. Oğulları ilimle meşguldür. Yusuf'u diğer oğullarından üstün tutar. Allah'tan ona peygamberlik vermesini diler. Yakub'un çok malı, kimsede olmadığı kadar davarı vardır. Yusuf'a altı bin, diğer oğullarına üç bin davar verir. Yusuf'u kimseye teslim etmez, hep kendi huzurunda ders verir. Diğer oğullarına ders verirken bir gözü hep Yusuf'tadır.

Yusuf gördüğü bir rüyayı babasına anlatırken, kardeşleri de hasetle onları dinler. Rüyasında ay, güneş ve on bir yıldız ona secde etmiştir. Yakub kötülük etmelerinden korktuğu için, bu düşü kardeşlerine söylememesini ister. Rühayı tabir ederek Allah'ın onu peygamberlikle müjdelediğini bildirir. Kardeşleri bir araya gelir. Tövbe ettiklerinde bağışlanacaklarını düşünülerek Yusuf'u öldürmeye veya kuyuya atma kararı alınır. Kardeşlerinden biri, onu öldürmenin büyük günah olduğunu, bu yüzden kuyuya atılmasını, oradan çıksa bile herhangi bir kimsenin onu alıp başka bir yere götüreceğini ve babaları Yakub'un da zamanla onu unutacağını söyler. Hepsi babalarının huzuruna gelir ve Yusuf'u gezintiye çıkarmak için izin ister. Yakub başta kabul etmese de, kardeşleri Yusuf'u ikna eder ve oğlunu kurdun yemesinden korkan babalarından izni alır. Yakub Yusuf'u Hakk'a emanet eder. Kardeşleri Yusuf'la birlikte şehirden iki fersah öteye gider. Yusuf oyun oynarken, kardeşleri tarafından ansızın yere düşürülür ve hakarete uğrar. Ağlamaklı bir hâlde Allah'tan korkup babalarından utanmalarını, bu muameleyi hak etmediğini ve babalarının kendisini onlara emanet ettiğini söylese de, rüyasında gördükleri dolayısıyla ölümle tehdit edilir. Yehuda Yusuf'a acır ve kardeşlerine büyük gınahtan sakınmalarını ve onu öldürmeyip kuyuya atmalarını söyler. Yusuf, babasına haber edecek kimsecikler olmadığı için çok ağlayıp feryat eder. Kardeşleri Yusuf'u iple bağlayarak kuyuya sarkıtır. Şemun ipi keserek kardeşini kuyuya bırakır. Allah Cebrail'e Yusuf'u tutmasını emreder. Bu yüzden Yusuf bedenine zarar gelmeden kuyudaki su seviyesinin üzerindeki büyük bir taşa biner. Yusuf yedi gün mahzun bir şekilde taşın üzerinde oturur. Ansızın bir kervan gelir. İnsanlar susamıştır. Kuyuya geldiklerini Yusuf'u görüp kurtarırlar. Kardeşleri tekrar kuyuya vardıklarında Yusuf'u göremez ve onun helak olduğunu sanır. Kardeşleri bir oğlak keser, çıkan kanı bir gömleğe sürer ve ağlayarak babalarının huzuruna varır. Yarışa girdiklerini, bu esnada Yusuf'u gözden kaybettiklerini ve geldiklerinde kardeşlerini kurdun yediğini söyleyip kanlı gömleği babalarına gösterirler. Yakub onlara inanmaz. Cebrail'e oğlunun vaziyetinin ne olduğunu sorsa da bir cevap alamaz. Gece gündüz ağlayarak Allah'a niyaz eder. Cebrail'den, Azrail'e oğlunun canını alıp almadığı sormasını ister. Cebrail, Azrail'in oğlunun canını almadığını söyler. Yakub kederli bir şekilde Allah'a, oğluna kavuşmak için yalvarsa bile, bu mümkün olmaz. Çünkü Mevla onu sevdiğinden ayırmayı diler. Kervan yolcuları Yusuf'u güzelliği dolayısıyla peri zanneder. Sesleri

işiten kardeşleri, kuyunun başına gelir ve kervandakilere onun köleleri olduğunu, kaçıp kuyuya girdiğini söyler. Böylece Yusuf'u tekrar ele geçirirler. Yusuf yolculara köle olmadığını söylemek ister. Şemun kendilerini yalanlaması için onu öldürmekle tehdit eder. Yusuf mecburen sessiz kalır. Yusuf'la meşgul olmaktan bıkan kardeşleri onu, yolculardan fakir bir kimse olan Mail bin Daar'a, on sekiz Mısır akçesine satar. [70^a-77^a/1421-1565]

3.5.25. [Yusuf'un Mısır Azizine Satıldığı Hikâye]

Yusuf'u görenler güzelliğine hayran kalır. İnsanlar ona iyi davranır. Sahibi onu, gönlünü hoş tutmaları şartıyla şaha satar. Şah kavmine, Yusuf'un gönlünü hoş tutmayı emreder. Yusuf deve üstünde yol aldığı esnada annesinin kabrine gider. Başına gelenlerden dolayı feryat eder ve kendisini anasının kabrinin önüne atar ve feryat eder. Kervandaki yolcular gittiği hâlde, aralarından bir kişi ihtiyaç gidermek için geride kalmıştır. Ansızın Yusuf'u görür ve sinirlenerek on bir defa vurur. Yusuf acı içinde ağlar. Yolcu bu defa onu döver. Yusuf'un ciğerlerindeki kan gözlerinden akar. O anda âlem kara bulutlarla kaplanır. Kervan yolcuları bir araya gelir ve ne olduğunu anlamaya çalışır. Yusuf'u döven gaddar kimse, yaptığı işi itiraf eder. Yolcular Yusuf'un yanına gelerek ondan af diler. Yusuf bir şey demese de onlara ikrama devam eder.

Allah Yusuf'u Mısır'a ulaştırır. Ona güzel bir ev ve giysi nasip eder. Yolcular tellal çağırarak onu pazara çıkarır. Zengin fakir herkes onu görmekle meşgul olur. Yusuf kardeşleri tarafından dokuz akçeye satıldığını düşünür. Ona göre iki akçelik değeri anca vardır. Allah, tevazusu dolayısıyla Yusuf'a paha biçilemez bir kıymet verir. Değeri biner akçe altınla gümüş, biner deveyle bakar, biner saf ipekle kemha kumaş ve biner inciyle kıymet taşına çıkar. Reayanın gücü Yusuf'u almaya yetmez. Onu Mısır azizi İbni Reyhan hanımı Zeliha'ya alır. Bu kulun gönlünü hoş tutmasını, diğer kullarla bir görmemesini, onun kadar değerli bir kulun cihanda olmadığını, Allah'ın bu nimeti kendilerine ihsan ettiğini ve faydası dokunduğu takdirde onu evlat edinebileceklerini söyler. Zeliha kulunun gönlünü daima hoş tutar. Bu şekilde yedi sene geçer ve Yusuf erginliğe ulaşır. [77^a-79^a/1566-1613]

3.5.26. [Zeliha'nın Yusuf'u Hile Yoluyla Aldattığı Hikâye]

Zeliha Yusuf'a çok güzel kıyafetler giydirir. Top oynayabilmesi için ona köleler alır. Maksudı onu elde etmektir. Yusuf'sa bunlara aldırış etmez. Soyundan hain çıkmadığını, kendisinin de asla ihanet etmeyeceğini bildirir. Zeliha çaresizlik içerisinde anasına varır. Yedi yıldır Yusuf'a gönlünü verdiğini fakat sevgisinin hiçbir karşılık bulmadığını, bu yüzden acı çektiğini ve artık sabrının tükendiğini söyler. Annesi, güzelliği dillere destan kızına bir kulun rağbet etmemesine şaşırır ve arzusuna kavuşması için kızına düzenlemesi gereken oyunu anlatır. Zeliha'dan parasına kıyıp güzel bir ev yaptırmasını, nakkaş bulup evin bir tarafına Yusuf bir tarafına kendi ismini yazdırmasını, evin içerisine gümüşten bir taht koymasını, ziynetlerle süslediği eve çok güzel kokular sürmesini ve sevdiği kulu buraya çağırmasını ister.

Zeliha annesinin söylediklerini harfî harfine yerine getirirse de, Yusuf evin içini gördüğü anda bu hileyi anlar. Zeliha'nın yüzüne bakmamaya çalışır. Fakat yukarı bak suret, aşağı baksa suret vardır. Zaruri olarak ona döner. Zeliha planının işlediğini, Yusuf'un kendi güzelliğine dayanamayacağını düşünür. Fakat ne kadar uğraşsa da, Yusuf bunun için yaratılmadığını ve Allah'tan korktuğunu, ayrıca bunun hazinedarın ihsanlarına hainlik olacağını söyleyerek ondan uzaklaşmaya çalışır. Zeliha, eğer isterse azizi hemen evinde zehirleyerek öldürebileceğini ifade eder. Yusuf Allah'a itaat etmeyi dünya zenginliğine tercih eder. Kendisine yaklaştığı an ona vurarak bu badireden kurtulmayı umar. Eve girdiğinde Zeliha'yı görür ve aceleyle kapıya gider. Kapının yedi perdeyle düğümlendiğini görür. Kendisini korumak için çabalar. O anda gökten, "Zina etme! Zina günahkârların işidir" şeklinde bir ses işitir. Duvar yarılıp babasının sureti gelir ve parmağını ağzına koyup, "Zina etmen reva değil" der. Zeliha'nın yanında getirdiği azizin oğlan yeğeni de Yusuf'a bu işten uzaklaşmasını söyler. Cebrail de babası şeklinde görünür ve zina yapmaması için ikaz eder. Zeliha'nın altından bir putu vardır. Onu destar ile örtmüştür. Yusuf Zeliha'ya putunu neden örttüğünü sorar. Tanrısından utandığı cevabını alınca, ben de Rabb'imden hayâ ederim, diyerek kaçmaya çalışsa da, Zeliha

koşarak ona yapışır ve eteğinden tutarak donunu yırtar. O anda kapı açılır ve sarığı düşer. Saçı yüzünü kaplamış şekilde kaçar. Birdenbire yeğeniyle (kardeşinin oğlu) birlikte geliverir. Gördüklerine çok sinirlenir. Zeliha işlediği suçların tamamını Yusuf'un üzerine yıkar. Aziz Zeliha'ya aldanır. Oğlu olarak görüp ailesini emanet edecek kadar güvendiği Yusuf'tan, bu fiili yapmadığına dair tanık ister. O da şahit olarak azizin yeğenini gösterir. Aziz, daha bir aylık oğlanın nasıl konuşacağını söyler. Bebek aniden konuşmaya başlar. Suçu kimin işlediğini anlamak için Yusuf'un gömleğindeki yırtığa bakılmasını, eğer yırtık ön tarafındaysa suçlunun Yusuf, arka tarafındaysa ise Zeliha olduğunu söyler. Aziz yırtığın arkada olduğunu görür ve Zeliha'yı öldürmek, Yusuf'u da hizmetine almak ister. Oğlan azize, eğer böyle yaparsa halka rezil olacağını, bu işin üstünü örtmesi söyler. Yusuf da bu defa hemen tövbe etmesi şartıyla Zeliha'yı bağışlar. [79^a-85^a/1614-1752]

3.5.27. [Yusuf'un Zindana Atıldığı Hikâye]

Allah, Cebrail vasıtasıyla Yusuf'a hatalı olduğunu, cefa görmeden vefa görmeyeceğini ve sabredenlerden olursa ona dünyada çok yüce mertebelere yükselteceğini söyler. Daha sonra Yusuf'la Zeliha arasında olanları halkın öğrenmesini diler. Üç ay geçtikten sonra bu sır halka yayılır. Bu sırrı öğrenen beş kadın Zeliha'yı kınar. Bu dedikodulara üzülen Zeliha bir ziyafet hazırlar. Kendisini kınayan kadınları çağırır. Ellerine turunç kesmeleri için birer bıçak verir. Yusuf'a çık karşılına der. Yusuf'un güzelliğiyle mest olan kadınlar, kendilerinden geçerek ellerini keser. Zeliha kendisini hayıflayan kadınlara böyle ders verir. Kadınlar da Zeliha'nın nasıl onu aldatamadığına şaşar. Eğer izin verirse Yusuf'la kendileri konuşmak ister. Kadınlar Yusuf'u yanlarına çağırır ve geldiğinde, eğer Zeliha'yı dinlemezse zindana atılacağını söyler. Yusuf ise kararından dönmez. Zindan onun için daha sevimlidir. Fitneden korunmak için Allah'a tevekkül eder ve zindana düşmeye razı olur.

Aziz halkın ağızında bu dedikoduların dillenmesine çok üzülür. Yusuf'u günahı olmadığını bilmesine rağmen bir süreliğine zindana atar. Gardiyan ondan üzerindeki güzel kıyafetleri çıkarmasını ister. Zeliha ona iyi bakılması için gardiyana

emir verir. Çünkü yaptıkları için çok pişmandır. Gönderdiği beş kadın hem aklını yitirmiş hem Yusuf'a âşık olmuştur. O da kadınlardan kıskandığı için Yusuf'un zindanda kalmasını uygun görmüştür. [85^a-88^b/1753-1825]

3.5.28. [Yusuf'un Zindandaki İki Gencin Rüyalarnı Tabir Ettiği Hikâye]

Zindanda Yusuf'un hizmetini de gören iki yiğit vardır. Bunlardan biri Reyyan'ın aşçısı, diğeri şerbetçidir. Aziz onları bir sebepten kızdığı için zindana yollamıştır. Bu iki genç Yusuf'un huzurunda bulunur ve onun bilgeliğine hayran kalır. Bir zaman sonra ikisi de ona gördükleri rüyayı anlatır. Birinin rüyasında başının üstünde ekmek vardır. Kuşlar o ekmekten yerler. Diğeri de rüyasını anlatır. Ancak onlara düşlerini hemen tabir etmez. İlk olarak onları İslam'a davet eder. İnsanların tanrı gördüğü putlara tapmamalarını, atası İbrahim'in ve babası Yakub'un dinine inanmalarını, yalnız bir olan Allah'a ibadet etmelerini söyler. Onlara, "Ayrı ayrı ilahlar mı yeğdir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı?" der ve imana çağırır. İki genç oracıkta Müslüman olur. Yusuf onların düşlerini tabire başlar. Düşünde üzüm sikanın yarın zindandan çıkıp şahın yanında şerbetçi olacağını, başında ekmek bulunan gencin de sabah zindandan çıkarılıp asılacağını ve beynini kuşların yiyeceğini söyler. Aşçı tabiri duyunca, bu rüyayı görmedim, diyerek kaderinden kurtulmak ister. Yusuf ona, ne çare ki hüküm verilmiştir, der. Şerbetçiye de, "Şahın yanına ulaştığında beni bildir, suçsuz olduğumu, burada bunaldığımı söyle" dese de, şeytan şerbetçiye bunları unutturur ve Yusuf yedi yıl daha zindanda kalır.

Cebrail gelir ve Yusuf'a, eğer Allah'tan medet dilenseydin hemen kurtulacağını, yardımını halktan istediği için yedi yıl daha zindanda çile çektiğini söyler. Yusuf Cebrail'e babasının durumunu ve Allah'ın neden onu babasından ayırdığını sorar. Babası sağ olsa da, onun için sürekli ağlamaktadır. Baba ve oğlun ayrı düşmesi ise, Allah sevgisinden gayrı gönülde sevgi beslemenin cezasıdır. Yusuf'a kuyuya atıldığında, satıldığında ve zindana düştüğünde sabredip mütebessim kaldığı için deli dense de, aslında o kaderinden razıdır. Zeliha'nın da Yusuf'a aşkı

iyice artar. Ondan ayrı kalmanın verdiği ıstırapla sürekli ağlar. Yusuf kendisine verilen yemekleri yemez, zindandaki diğer insanlara verir. Gece gündüz namaz kılarak Allah'a ibadet eder. [89^a-92^b/1826-1900]

3.5.29. [Yusuf'un Zindandan Kurtulduğu Hikâye]

Allah Cebrail vasıtasıyla Yusuf'a yedi yılda rüya tabiri ilmini öğretmiştir. Mısır meliki bir gece düşünde yedi tane iri, semiz ineği, yedi cılız ve zayıf ineğin yediğini, ayrıca yedi taze buğdayı, yedi kuru buğdayın mahvettiğini görür. Rüya tabircilerine düşünüyü anlatır. Hepsisi bu rüyayı tabirden aciz kalır. Şah şerbetçinin önüne gelir. Şerbetçi zindanda başına gelenleri hatırlar ve şaha, rüyasını Yusuf'un tabir edebileceğini söyler. Şah hemen onu Yusuf'un huzuruna gönderir. Şerbetçi ondan özürler diler. Ey dost, bu hüküm senden değil Allah'tandır, cevabını alır. Yusuf eski zindan arkadaşından şahın rüyasını dinler ve tabire başlar. Bu düşe göre yedi yıl bolluk, yedi yıl ucuzluk olacaktır. Şerbetçi hemen oradan ayrılıp tabiri şaha iletir. Melik bunun çaresinin ne olacağını öğrenmesi için şerbetçiyi tekrar Yusuf'a gönderir. Genç başından geçenleri Yusuf'a anlatır. Yusuf, ilk yedi yıl ihtiyaçları kadar buğday yemelerini, kalanları ise saklamalarını, bunun için çok ambara ihtiyaçları olacağını söyler. Şerbetçi şaha bu sözleri iletir.

Melik Yusuf'u veziri yapmak ister. Şerbetçiden, Yusuf'un başından geçenleri anlatmasını ister. Maksudı neden zindana düştüğünü anlamaktır. Şerbetçi Yusuf'un hayatını şaha anlatır. Melik azizi yanına çağırır. Bunca zaman neden Yusuf'u zindanda bıraktıklarını sorar. Aziz suçu olup olmadığını tam bilemediği için mecburen onu zindana attığını söyler. Melik Yusuf'u zindandan çıkarmak için emrindekileri gönderir. Yusuf başından geçenleri düşünerek şahın huzuruna çıkmak istemez. Şah Yusuf'un hapse atılmasına sebep olan beş kadını çağırır. Kadınlar Yusuf'un suçsuz olduğunu, onu kendilerinin çağırdığını söyler. Arından Zeliha sultanın huzuruna çıkar. Bütün kabahatin kendisinde olduğunu, Yusuf'un masum olduğunu, onun aşkıdan perişan olduğunu ve bu yüzden başına gelecek her cezaya razı olduğunu söyler. Zeliha bunları anlattıktan sonra ağlar. Yusuf'un başına gelenler için herkesin yüreği yanar. Aziz de pişmanlığından başını öne eğer ve utancından

yerin dibine girer. Mısır sultanı bu yaşananlardan sonra Yusuf'a hayran olur. Onu görmeye layık olmayı arzular. Yusuf'a suçsuzluğunun ispatlandığını bildirmesi için kullarından birini gönderir. Yusuf kendi nefisini temiz görmez. Çünkü nefis yalnız kötülüğü emreder. Rabb'inden bağışlanmayı diler. Aziz artık kendisine layık görmediği Zeliha'yı boşar. Zeliha her gün Yusuf'un hasretiyle ağlar. Bütün servetini Allah için bağışlar. Yusuf zindandan çıkartılır. [92^b-97^a/1901-1997]

3.5.30. [Yusuf'un Mısır'a Hazinedar Olduğu Hikâye]

Mısır sultanı Yusuf'un peygamber evladı olduğunu bilir. Onu azizden ister. Aziz de oğlu gibi gördüğü Yusuf'u azat eder. Şah Yusuf'u katına çağırır. Ona çok hürmetkâr davranır. Pek güzel elbiseler giydirir. Halk onun güzelliğine hayran kalır. Bazılarının akli gider. Melik onun için, sanki gökten gelen bir melektir, der, o teşrif ettiğinde ayakta durur ve onu kürsüye oturtur. Yusuf şaha İbranice dua eder. İbrani dilini bilmeyen sultana, bu lisanın peygamberler lisanı olduğunu söyler. Melik onun veziri olmasını ister. Yusuf azizin yerine geçmek istemez. Çünkü üzerinde hakkı vardır. İlla vazife vermek istiyorsa, hazinedarlık yapabileceğini söyler. Yusuf böylece hazinedar olur.

Yusuf hazinedar olunca, şahın "halkın nutfesini alma" âdetini kaldırır. Onun yerine insanlardan vergi alır. Reaya adaleti sayesinde onu makbul görür. Yedi yıl boyunca aldığı vergiler sayesinde ambarları tahılla doldurur. Melik Yusuf'un yanından ayrılmaz. Üç yıl sonra hazineler gibi askerleri de ona ısmarlar. Şehirlerin idaresi de artık Yusuf'un elindedir. Yedi yıl bolluk ve ucuzluk dönemi bittikten sonra kıtlık baş gösterir. Yusuf ambarlarda biriktirdiği tahılı halka parayla satar. Halk Mısır'dan gayri gelenlere tahılın satılmamasını ister. Yusuf bunu adil görmez. Çeşitli illerden nice askerler, esnaf ve halk bu tahılla geçinmektedir. Yusuf'un kapısında kırk kapıcı ve ayrıca kırk bin kulu vardır. Bunlar zalimlere azap etmekle görevlidir. Kıtlıkta ikinci yıla girilir. Halk her ne para ve bağ bahçesi varsa vererek buğday alır. Üçüncü yıl insanlar buğday için rehine verir. Reaya dördüncü yıl bütün davalarını, beşinci yıl arazilerini, altıncı yıl evlerini buğdayla değişir. Yedi gün sonra satacağı da yiyeceği de kalmayan halk, Yusuf'tan evlatlarını satarak buğday almak ister. Yusuf

bunu kabul etse de, reaya verdiği karar dolayısıyla üzüntülüdür. O esnada gökten, “Eğer ben senin kul olmanı dilemeseydim, kulluğun kıymetini bilemezdim” sesini işiten Yusuf, reayanın çocuklarını azat eder ve onlara yiyecek verir. Kıtlığın bitmesine kırk gün kalmıştır. Tebaanın ise yiyecek bir lokması yoktur. Dayanacak gücü kalmayan halk Yusuf’tan kan isteyince, o da Cenab-ı Hakk’tan halkı için merhamet dilenir. Allah ona, artık yüzünün halka kan görüneceğini söyler. Yusuf günde birkaç defa yüzünü örterek tebaasını gezer. Allah’ın kullarına merhamet ettiğini, reayanın rızıklarla doyduğunu ve tekrar kıtlık devrinin sona erdiğini görür. [97^a-101^a/1998-2086]

3.5.31. [Yusuf’un Kardeşlerinin Mısır’a Geldiği Hikâye]

Yusuf yirmi yedi senedir babasından ayrıdır. Kıtlık babası ve kardeşlerinin yaşadığı Kenan ilini de vurur. Yakub, oğullarını erzak için Mısır’a yollar. Yusuf’un hâlini de öğrenmelerini ister. Onlar da ikişer deve yükü yağ alarak Mısır’a varır. Yusuf şehrin girişine muhafız koymuştur. Kardeşleri şehre geldiğinde muhafız Yusuf’a iletir. O da bunların kardeşleri olduğunu anlayarak çok sevinir. Aslında Yusuf babasına mektup yazar da, bu mektup ona ulaşmaz. Emrindekiler kardeşlerini Yusuf’un huzuruna getirir. Önce onları hiddetle karşılamayı düşünse de, Cebrail’in gönlüne getirdiği ilhamla onlara izzet ve ikramda bulunur. Yusuf emri altındakilere, kardeşlerine kim olduğunu söylememelerini ve ne dilerlerse vermelerini söyler. Kardeşleri nereden geldiklerini, kimin evladı olduklarını anlatır. Ataları sağ ama yaşlıdır. Bütün oğullarından ziyade sevdiği bir oğlunu kaybettiği için gözü görmez olmuştur. Onun için gece gündüz ağlamaklıdır. Bu yüzden yalnız ibadetle meşguldür. O, Kenan iline peygamberidir. Yakub’un Yusuf’un anasından altı kızı olsa da, o Yusuf’u anmaktan vazgeçmez. Kendisine çile evi yapar. Onun üzüntüsü kardeşlerinin de gönlünü yakar. Bunlar da Yusuf’un güzelliğini, ilmini, takvasını ve olgunluğunu metheder. Yusuf geçmişte kardeşleri tarafından çeşitli sıkıntılar yaşadığı için buna şaşıır. Adamlarına döner ve uzaklardan gelen bu gariplere gece gündüz yiyecek verilerek ve güzel kıyafetler giydirilerek hizmet edilmesini ister. Kardeşleri buğday için iki yüz dinar kıymetinde davar getirir. Yusuf onları üç gün daha ağırladıktan sonra, getirdiklerinin ederinden fazla olarak birer yük buğday verir.

Bir dahaki gelişlerinde, küçük kardeşlerini de yanlarında ister. Eğer getirmezlerse, bir daha onlara buğday vermeyeceğini söyler. Onlar da babaları izin verirse geleceklerini bildirir.

Yehuda kardeşlerine, gerçi yüzünde örtü de olsa, Mısır hazinedarının babalarını sorması ve ona benzemesi dolayısıyla Yusuf olabileceğini söylese de kardeşleri, bu saltanat ve mülke Yusuf'un nasıl erişebileceğini ve eğer o olsaydı kendilerini öldüreceğini söyleyerek itiraz eder. Mısır'a döndüklerinde babaları Yusuf'u sorar. Onlar da aradan bunca zaman geçtikten sonra onu bulamadıklarını söyler. Hazinedarın oğullarına hoş muamelesini ve bir sonraki sefere küçük kardeşlerini de yanlarında istediğini öğrenen Yakub, hanımına onun Yusuf olabileceğini söyler. Oğulları küçük kardeşleri İbn-i Yamin'i (Bünyamin) yanlarında götürerek Mısır'a gitmek ister. Yakub buna müsaade eder. Yakub, Yusuf'un verdiği zahirelere bakınca, davarlarını da bunlar arasında görür. Bir yanlışlık ya da sınama ihtimaline karşı bu davarları tekrar hazinedara iletmelerini ister. Oğlanları ata binip yola koyulmak üzere hazır hâde atalarından nasihat ister. Babaları nazar değmemesi için ayrı kapılardan Mısır'a girmelerini ve Allah'a sığınmalarını emreder.

Yusuf Mısır'a gelen gidenin çokluğu sebebiyle, şehre paşalar yerleştirmiştir. Kardeşleri şehre vardığında paşalardan biri Yusuf'a bir gurup yiğidin geldiği haberini verir. Sayılarını sorduğunda, on bir cevabını alınca, kırık gönlü tamir olur. Kardeşleri babalarının öğüdüne uygun hareket ederek saray önünde toplanır. Yamin Yehuda ile birlikte saraya, Yusuf'un huzuruna gelir. Bunlara Yakub İbrahim'den kendisine ulaşan bir imame vermiştir. Bunlar imameyi Yusuf'un önüne koyarak, babalarının selamını iletir. Bu imamenin değdiği kimselere peygamberlik verildiğini bilen Yusuf, hediyeye çok sevinir. Kardeşleri daha sonra davarları getirir. Yusuf, uzaktan geldikleri için davarları onlara yol ihtiyacı olarak verdiğini söyler. Kardeşleriyle sohbet ettikten sonra sofracıyı çağırır. Her ne yiyecekleri varsa onlara ikram etmelerini ister. O sırada kendisi de babasını hatrını sorarak örtüsü altından gözyaşı döker. Yemek hazır olunca, kardeşlerini her bir sofraya ikişer ikişer oturtur. Yamin yalnız kalınca gözleri yaşarır. Önceden güzel bir kardeşleri olduğunu lakin onu kaybettiklerini için sofrada yalnız kaldığını söyler. Kardeşleri, İbn-i Yamin'in yalnız kalmaması için Yusuf'la yemesini ister. Yusuf halk içinde yemek yemediğini

söyleyerek onu tenhaya götürmelerini söyler. Böylece tenhada örtüsünü çıkarır ve küçük kardeşiyle yemeğe başlar. Yamin yemek yerken sık sık Yusuf'a bakar. Yusuf neden sürekli kendisine baktığını sorar. O da, kendisini kaybolan abisine benzettiğini söyler. Yusuf ona, "Ben senin kardeşimim, artık üzülme" der. Bunu duyan Yamin şaşkınlıktan baygınlık geçirir. Yüzüne gül suyu vurulunca kendine gelir. Yusuf ona babasının hâlini sorar. Babası kendisine yaptığı evde her gün ağlamaktadır. Ağlamaktan gözleri görmez olmuş, beli bükülmüştür. Yusuf buna çok üzülür. Kardeşine başından geçenleri anlatır. Abisi olduğunu diğer kardeşlerine söylememesini, çünkü onlara bir oyun tertipleyeceğini söyler. Kardeşlerini üç gün izzet ve ikram içinde misafir eder ve her birine birer yük buğday verir. [101^a-110^b/2087-2294]

3.5.32. Musa Peygamber'in Hikâyesi

Müneccimler bir zaman sürekli Firavun'un evine gelmektedir. Beni İsrail'den bir oğlan doğup saltanatını yok edeceğini, buna göre tedbir almasını ona söylerler. Firavun rüyasında Beytülmakdis'den çıkan bir ateşin bütün Mısır'ı sararak Kıptileri helak ettiğini görür. Rüya tabircilerinin yanına giderek bu düşün ne anlama geldiğini sorar. Tabirciler Beni İsrail'de bir oğlan doğup saltanatını yok edeceğini söyler. Firavun tedbir olarak Beni İsrail'den doğacak her oğlan çocuğun öldürülmesini emreder. Emrindkiler yeni doğan oğlanları bir yıl öldürür, bir yıl öldürmez. Harun Beni İsrail oğlanlarının öldürülmediği yıl doğar. Musa cihana geldiğinde ise oğlan çocukları öldürülmektedir.

İmran oğlu Musa için bazıları İbn-i Yâmin, bazıları Yehuda neslinden geldiğini bildirir. İmran Firavun'un huzurunda çalışmaktadır. Harun adlı yiğit bir oğlu ve Meryem adlı güzel bir kızı daha vardır. Hanımı Musa'ya hamile olur. Çocuğunun oğlan doğacağı ona ilham olunur. Çocuğunu muhafaza edebilmek için Allah'tan yardım dlenir. Cenab-ı Hak çocuğun doğmasını diler. Bir gece latif, güzel yüzlü ve hayranlık duyulan Musa dünyaya gelir. Anne ve babası Firavun'un emrindkilerin oğullarını öldürmesinden korkar. Allah o gece Musa'nın annesine rüyada, "Çocuğunu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize

sal, korkma, üzülmeye. Biz onu sana döndüreceğiz ve peygamber kılacağız” diye ilham eder. Bu müjdeye çok sevinen annesi bir marangoza giderek oğlu için güzel bir sandık hazırlatır. Sandığı alıp eve döner ve oğluna sararak sandığın içine koyar. Tevekkül ederek sandığı Nil Nehri’ne bırakır. İki bölük akan Nil’in bir bölümü Firavun köşkünde bulunan bir havuza akar. Cebrail gelerek sandığı oraya salar. Cariyeler sabah sandığı havuzda bulur ve Firavun’un hanımı Asiye Hatun’a getirir. Asiye Hatun sandığı açtırdığında içerisinde güzel ve latif bir oğlan görür. Allah’ın bu oğlanı kendisine ihsan ettiğini düşünerek gönlü sevinçle dolar. Nihayet Firavun’un ailesi, onlara düşman olacak çocuğu bulmuş olur.

Asiye Hatun Allah’a inanmaktadır. Onun zamanında güzelliğinin bir benzeri yoktur. Şam ikliminden ve Lut’un neslindedir. El sürülmemiş bir hanımdır. Zira kahrolası Firavun iktidarsızdır. Otuz yıldır onun hizmetindedir. Firavun onun isteklerini daima yerine getirmektedir. Asiye Hatun sandığı ona getirir. Oğulları olmadığını, cihan içinde eşi benzeri olmayan bu evladı oğulları kabul etmesini ister. Firavun çocuğu görünce sevinse de, çocuğun Beni İsrail’den olduğunu düşünerek kaygılanır ve oğlanı öldürmek ister. Asiye Hatun sözleriyle Firavun’u ikna eder ve Musa’yı kendisi evlat edinir. Oğlanı emzirmesi için bir sütanne çağırır. Ancak oğlan ondan süt emmez. Ne kadar sütanne çağırırsalar da fayda etmez. Bu defa bilmeden annesini sütanne olarak çağırırlar. Musa annesinin sütünü içer. Herkes şaşakalır. Bu duruma çok sevinen Firavun, Musa’nın annesine ne dilerse vereceğini söyler ve ona aydan aya maaş bağlar.

Firavun bir gün Musa’yı görerek sıkıntılarını gidermek ister. Annesi oğlanı ona getirir ve sevinerek evine döner. Firavun oğlanı önüne yatırır. O esnada Musa Firavun’un sakalını tutup çekmeye başlar. Hatta sakalından bir avuç kıl koparır. Emrindekiler oğlanı güçlkle alır. Firavun korkarak münecimlerin haber verdiği oğlanın bu olduğunu düşünür ve onu öldürmek ister. Asiye Hatun araya girer. Küçük oğlanın gayri ihtiyari böyle bir şey yaptığını, dilerse oğlanın önüne birer kap içerisinde yakut ve kor ateş koymasını, elini yakuta uzatırsa ne dilerse oğlana yapmasını fakat kora uzatırsa bilmeksizin sakalını çektiğini anlamasını söyler. Firavun Asiye Hatun’un sözlerini makbul görür ve uygular. Musa elini tam yakuta uzatacakken Cebrail gelir ve elini ateşe çevirir. Ateş Musa’nın eline yapışınca, o da

parmağını diline götürür. Ateş dilinin ucuna yakar ve dilinde tutukluk meydana gelir. Musa peygamberlik müjdesine eriştiğinde Allah'tan dilindeki tutukluğu gidermesini diler.

Musa yirmi yaşına varır. Mısır halkı onu Firavun'un oğlu sanır. Ne zaman halk onu görse çok hürmet eder. Dışarıya çıktığı zaman dört yüz kul peşinden gelir. Bir gün güzel elbiseler giyip dışarıya çıkar. Öğle vakti sıcağın insanları uyumuştur. Yalnız başına gezmektedir. Etrafta kimsecikler yoktur. Ansızın Kıptilerden bir kimsenin Beni İsrail'den bir kimseyi, şahın mutfağına odun taşıması için dövüp sövdüğünü görür. Araya girerek Kıptiye dövdüğü kimseyi bırakmasını ister. Kıpti bunu kabul etmez. Musa ardım dileyen kimseyi kurtarmak için Kıptinin göğsünü iteler. Kıpti oracıkta ölüverir. Üzüntü içerisinde, bu Şeytan işidir, diyerek Allah'tan af dilenir. Beni İsrail'den yardım dilenen kişi Musa'ya etrafta kimseler yokken kaçmasını söyler. Musa oradan uzaklaşır. Bu sırada Kıptiler gelir ve gördükleri vaziyeti Firavun'a ulaştırır. O da hışımla bu işten kim sorumluysa bulunmasını ve öldürülmesini ister. Ertesi gün Musa tekrar dolaşmaya çıkar. Beni İsrail'den aynı kişiyi yine bir erin tuttuğunu görür ve bu duruma çok kızar. Bu sefer hatanın o erde olduğunu düşünür ve onu dövmek ister. Beni İsrail'den olan kimse kendisini de öldüreceğini zannederek, “dün birini öldürdüğün gibi, bugün de beni öldürmek istiyorsun” der. Çevredeki insanlar bu sözleri duyar ve doğruca Firavun'a haber verir. Firavun emrindekilere, bu fiili işleyen derhâl yanına getirmelerini, maktul gibi onun katını akıtacağını söyler. Bu esnada şehrin öbür ucundan bir adam gelir. Musa'ya onu öldüreceklerini, burada durmayıp şehri terk etmesini söyler. Musa günler boyu durmadan dinlenmeden yola koyulur. Rabbin'e itimat ederek elinde bastonu Medyen'e yönelir. [111^a-120^a/2295-2486]

3.5.33. [Musa'nın Şuayb Peygamber'in Kızı ile Evlendiği Hikâye]

Musa yedi gün boyunca sıkıntı içerisinde yolculuğuna devam eder. Ansızın bir kuyuya denk gelir. Burada Medyen kavmi davarlarını sulamaktadır. İleriye baktığında eşsiz güzelliğe sahip iki kız görür. Bunların da koyunları vardır lakin sudan uzak dururlar. Musa acıyarak onlara hâllerini sorar. Kızlar kuyudan su

çekemediklerini, çünkü kalabalık içerisinde halk davalarını suladıktan sonra -eğer kalırsa- sudan alıp evlerine dönebildiklerini, ayrıca kuyunun üzerindeki kırk kişinin anca çekebildiği taşı kaldırmaya takatleri olmadığını ve kimselerin kendilerine yardım etmediğini söyler. Musa kızlara merhamet ederek ayağa kalkar, kuyudaki taşı alır, kovayla onlara su çıkartır ve onların koyunlarını sular. Sonra gölgeye çekilir ve yedi gün gıda tüketemediği için Allah'tan rızık ister.

Kızlar babalarının yanına döner. Babaları Şuayb adlı bir peygamberdir. Yaşadıklarını babalarına anlatırlar. Şuayb kızlarından, Musa'yı o gece evinde ağırlamak için çağırmasını ister. Kızlarının adı Safura ve Sagura'dır. Safura utana sıkıla Musa'nın huzuruna gelir. Atasının onu yaptığı iyiliğe karşılık misafir etmek istediğini söyler. Musa da daveti kabul ederek ayağa kalkar ve birlikte yola koyulurlar. Safura önden yürümektedir. Musa onu durdurur ve gözünün ona değmemesi için arkadan yürümesini, yolu şaşırdığı takdirde bir şey söylemeden doğru yöne taş atmasını ister. Böylece babasının huzuruna varırlar. Musa Şuayb'a selam vererek eve girer. Şuayb selamı alır ve ona nereden geldiğini, buralarda ne aradığını sorar. Musa da başından geçenleri anlatır. Şuayb artık korkmasına gerek kalmadığını, bu vilayetin onların idaresi altında bulunmadığını, sabretmesini ve Allah'ın o zalimin cezasını vereceğini ifade ederek ona çeşitli yiyeceklerle ikramda bulunur. Musa da Cenab-ı Hakk'a şükreder. Safura yol boyunca Musa'nın davranışlarını babasına anlatır. Onun gibi güçlü kuvvetli ve güvenilir bir yiğit bulunamayacağını, hem onun hem kendilerinin kimsesiz olduğunu ve bu yüzden onu yanında çalıştırmasını ister. Şuayb Musa'ya döner ve namaz kılıp kılmadığını sorar. O da namazı bildiğini ve cedit İbrahim gibi kıldığını beyan eder. Tekrar Musa'ya dönerek, "Sekiz yıl çobanlık yapman karşılığında iki kızımdan birini sana nikâh etmek isterim. Bu işi on yıla tamamlamak sana kalmıştır" der. Musa bu sözleri kabul eder. Bildirilen müddet davaları güder. Kadı Safura ile nikâhlarını kıyar. [120^a-123^b/2487-2558]

3.5.34. [Asanın Musa'ya Teslim Edildiği Hikâye]

Şuayb kızından eve gidip asalarından birini getirmesini ister. Kızı evden bir asa getirir. Babası getirdiği asayı götürüp başka bir asa getirmesini talep eder. Kızı

tekrar asa getirdiğinde, bunun yine aynı asa olduğunu fark eder. Bu hadise üç kez tekrarlanır. Kızı ne vakit başka bir asayı tutmaya kalkışsa, eline bu asa gelir. Şuayb bu duruma çok şaşırır. Musa'nın ileride yüce bir peygamber olacağına işaret olduğunu anlar. Musa'yı yanına çağırır. Bu asayı ona verir ve yanında götürmesini ister. Musa Allah diyerek asayı tutar. Bu asa Âdem'in cennetten çıkardığı nesnelere dendir. Babadan oğula geçerek Şuayb'a kadar ulaşmıştır. Allah Şuayb'a, asanın Musa'ya verileceğini, onun bütün âleme ve insanlara peygamber olacağını bildirmiştir. Şuayb Musa'ya, "Bu asa senindir, huzurumuzdan ayrıлма" diyerek, koyunlarla işaret ettiği bir dereye gitmemesini, orada asla durmamasını, zira orada büyük yılanların olduğunu söyler. Musa bir gün koyunları otlatırken o dereye doğru yönelir. Ne kadar uğraşsa da koyunlara engel olamaz. Çeşitli engellere takılarak otlarla dolu bir tepeye çıkar. Asayı oraya diker. Yılan dereden koyunlarına doğru yönelir. O sırada Musa uyuyakalmıştır. İlahi buyrukla asa yılanı dönuşür ve büyük yılanı tek hamlede iki parçaya böler ve sonra eski şeklini alır. Musa uyanır ve hayrete düşer. Asaya kan bulaştığını görerek yılanı onun öldürdüğünü anlar. Şuayb'ın yanına varır. Gördüklerini ona anlatır. Şuayb Musa'nın peygamber olacağını iyice anlar ve ona hürmet gösterir. Musa sekiz yıl boyunca koyun güttüğü için, bundan sonra doğacak başı ak gövdesi kara alaca kuzuları ona hediye ederek ihsanda bulunacağını söyler. Bu sözler üzerine Musa koyun gütmeye devam eder. Kalan iki yıl içerisinde hep alaca kuzu doğar. Bu da Allah'ın Musa'ya bir ihsanıdır. [123^b-126^a/2559-2609]

3.5.35. [Musa'ya Peygamberlik ve Mucizeler Verildiği Hikâye]

Şuayb Musa'ya artık vadesinin dolduğunu, dilerse burada kalabileceğini, dilerse anasını görmeye gidebileceğini söyler. Annesinin hasretiyle yıllardır yanıp kavru lan Musa, davarlarını satıp hazırlık yapar. Bir eşek satın alır. Şuayb ona dört yüz koyun verir. Böylece Medine'den ayrılarak yola çıkar. Dört gün sonra bir mekâna uğrar. Ertesi gün fırtına kopar, yağmur yağar. Her yer kararır, göz gözü görmez. Safura Musa'yı çağırarak ateş bulmasını ister. Zira hamile ve doğum yapmak üzeredir. Musa çakmağını çaksa da, ateş yanmaz. Etrafına bakınır. Uzaklarda bir ışığı görür. Ehline, "Siz burada kalın, varıp o ateşi size getireyim" der.

Allah'ın yolu kolaylaştırmasıyla kısa sürede dağa ulaşır. Orada nurla kaplı bir ağaç görür. O ateşi almaya çalışsa da, ağaç yerinden oynar. Musa şaşkın bir hâlde aciz kalır. Tam o esnada kulağına, “Ey Musa! Âlemlerin rabbi olan Allah şüphesiz benim” sesi gelir. Bunları işitince içine korku düşer. Yine Allah ona, “Ayakkabılarını çıkar, çünkü temiz bir yerde (Tuva’da) bulunmaktasın. Gönlünden oğul kız vb. bütün her şeyi çıkar, zira burası peygamberlik yeridir! Ben seni Beni İsrail’e peygamber seçtim. Benden başka ilah yoktur. Namaz kılarak bana ibadet, yalvararak niyaz et!” der. Musa Hakk’ın korkusuyla kendinden geçer. Cenab-ı Hak ona sağ elinde bulunan nesneyi sorar. Musa da elindekinin asa olduğunu, ne vakit yorulsa ona dayanıp onunla dinlendiğini, onu kullanarak koyunları için yaprakları silkelediğini ve birçok şeyi yine onunla yaptığını söyler. Allah asayı yere atmasını emreder. Musa asayı yere attığında, asa bir anda yılan şeklini alır. Musa korku ve şaşkınlık içerisinde Hakk’ın emriyle yılanı dönuşen asayı tutar ve asa eski halini alır. Allah bu defana elini koynuna sokup geri çıkarmasını emreder. Musa bunları yapınca elinden göz kamaştırıcı bir nur saçılır. Bu iki mucize ona verilmiş olur. Allah Musa’ya ayakkabılarını bırakmasını emrettikten sonra, ayakkabılar da akrebe döner. Hakk’ın takdiri ki, yılan ve akrep dolu olan bu asa yılan, ayakkabı da akrep şekline dönmüştür.

Cenab-ı Hak peygamberliğini ve mucizelerini müjdelediği Musa’ya, dünya nimetlerine aldanıp sapkınlaşan Firavun’u, yumuşak bir dille imana davet etmesini bildirir. Musa da Allah’tan gönlüne ferahlık vermesini, işlerini kolaylaştırmasını, sabredenlerden olmasını, dilindeki tutukluğu çözmesini, kendisinden daha fasih olan kardeşi Harun’u kendisine yoldaş kılmasını ve korkularından emin olmayı murat eder. Allah onun bütün arzularını kabul eder. Musa da Firavun’u Hakk’a çağırarak için Mısra gider. [126a-130b/2598-2694]

3.5.36. [Musa’nın Kardeşi Harun’la Firavun’a Gittiği Hikâye]

Bir kervan Harun’a gelerek Musa’nın Mısır’a geleceğini söyler. Bazıları da rüyalarında Musa’nın geldiğini görür. Beni İsrail kavmi Firavun ve Kıptilerin zulmünden bıkmış hâdedir. Harun’a kardeşini bulması için yalvarırlar. Bu esnada

aba giymiş bir kimse Harun'un karşısına çıkar. Bir müddet nereden geldiği, kimlerden olduğu konuşulur. Sonra Harun'a Musa'nın kendi olduğunu söyler. İkisi sevinç içinde Allah'a şükreder. Harun ona ailesinin nerede olduğunu sorar. O da ailesini uygun bir yere bıraktığını, Allah'ın ona Firavun'u imana çağırması için peygamberlik verdiğini ve kendisini ona yoldaş kıldığını söyler. Firavun'un taşkınlıklarından Allah'a sığınarak yola koyulurlar. Musa Harun'a elindeki asanın hikâyesini anlatır. İkisi mesut bir vaziyette Mısır'a ulaşır. Harun önce eve uğrayarak Musa'nın hem ailesini hem kavmini görmesini ister. Fakat Musa önce Allah'ın emrini yerine getirelim der. Harun ailesine ve kavmine kardeşinin döndüğünü haber verir. Hepsine buna sevinir.

Musa ayağının tozuyla Firavun'un sarayına gider. Kapıda kırk kapıcı vardır. Kapıcılardan yolu açmalarını ister. Onlar da izin vermeyerek Musa'yı dövmeye kalkar. Musa bu sefer asasıyla kapı halkasına sertçe vurur. Kapıcıların aklı gider. Musa da Firavun'a ulaşır. Firavun oturmakta ve huzurunda bin hizmetçi bulunmaktayken üzerinde aba, elinde asa olan bir kişinin sarayına girdiğini görür. O anda içine korku düşer. Musa'ya izinsiz nasıl saraya girdiğini sorar. Musa da ona Beni İsrail'e peygamber olarak gönderildiğini, onların peygamber evlatları olduğunu söyler. [130^b-134^b/2695-2770]

3.5.37. Musa Peygamber'in Firavun'u Allah'a [İnanmaya]Çağırıldığı Hikâye

Musa Firavun'un yanına gelir. Firavun ona kim olduğunu, saraya kimin izniyle girdiğini sorar. Musa da evinde uzun zaman kalan kişinin kendisi olduğunu söyler. O da yıllarca besleyip büyüttüğünü, gönlünü verdiğini ama birisinin ölümüne sebep olduğu ifade eder. Musa da dediklerinin doğru olduğunu, artık Allah'ın kendisine peygamberlik verdiğini söyler. Asasını yere bırakır. Yılanı dönüşen asa tahtıyla birlikte Firavun'u yutar. Firavun tahtına baş aşağı asılmış vaziyette kalır. Musa bunu görünce tebessüm eder. Emrindekiler Musa'ya zarar vermek ister. Yed-i beyza mucizesini gösteren Musa, Firavun'un emrindekileri de harap eder. Firavun ağlamaklı durumda Musa'dan yardım dilenir. Bu defa tekrar tuttuğu asa eski hâline

gelir. Firavun ve emrindekilere, bu iki delilin Allah'a inanmaları için onlara gönderildiğini, insanın acizliğiyle bir sivrisinek dahi yaratamayacağını, eğer kötü işleri terk edip imana gelirse Allah'ın ona dört yüz yıl ömür ile cihan sultanlığı nasip edeceğini ve cennet nimetlerine kavuşturacağını ifade eder. Firavun'un kalbi yumuşar. "Siz Beni İsrail'in yanına dönün! Ben de vezirime danışıp yarın iman getireyim, hepimiz Müslüman olalım" der. Musa mutlu olarak kavmine ulaşır.

Firavun Reyyan'ın neslindedir. Vezirinin adı Haman'dır. Haman makamına yüz sürerek Firavun'un huzuruna gelir. Firavun, Musa'nın makbul sözlerine inandığını ve Müslüman olmak istediğini söyler. Haman bunca zaman tanrılık davası güttüğünü, bundan vazgeçerse düşmanlarının ona güleceğini söyler. Musa'yı zorla durdurmasını veya öldürmesini ister. Yahut emrederse kendisinin onu öldürebileceğini söyler. Firavun Musa'nın mucizelerini anlatır. Haman ise bunların sihirbazlık olduğunu, Musa'nın huzurlarından ayrılalı cadılık talim ettiğini, kendi sihirbazlarının onunla cenk edebileceğini ve mağlup olunca onu katledebileceklerini söyleyince, Firavun onunla anlaştığını ve yarın cevap vermesi gerektiğini ifade eder.

Musa ve Harun ertesi gün Firavun'un yanına gelir. Beni İsrail kızlarının köle olduklarını, bu yüzden onların geri verilmesini isterler. Firavun, Harun'un neden geldiğini sorar. Alaylı bir ifadeyle, "Kardeşini kendine yardım etmesi için mi getirdin" der. Musa, Allah'ın peygamberlikte kardeşini kendisine ortak kıldığını söyler. Firavun bu defa onun cadılık yaptığını dile getirir. Musa onun veziri tarafından kandırıldığını anlar. Onu tekrar Allah'a inanmaya davet eder. Beni İsrail'e zulmetmemesini, Rabb'inin katından kendisine mucize getirdiğini söyler. Haman cevap vermek istese de, korkudan tir tir titrer. Söz söylemeye takat getiremez. Musa, Allah'ı yalanlayanlara azap gönderileceğini bildirir. Haman'a aldanan Firavun kendisinden başka ilah olmadığını söyler. Musa'ya rabbini sorar. Musa da, "Bu cihanı yaratan her nesneye yaratılış özelliklerini bahşeden ve onlara yol gösterendir" der. Firavun neslinin dünyadan geçip gittiğini, kardeşlerinin ise köle olduğunu beyan eder. Musa her şeyi Allah'ın bileceğini, onların çoğunun Yusuf'un soyundan olduğunu, Nuh kavminin, Semud ve Ad kavimlerinin başına gelenleri anlatır. "Yeryüzünü insanlar için yaratan, kullarına yol gösteren ve gökten yağmur indiren, yerden tatlı sular getiren, çeşit çeşit bitkileri çıkararak ve insanları topraktan yaratıp

yine toprağa gönderecek olan bir Allah'tır" diyerek, bu delilleri gören akıl sahiplerinin iman etmesi gereğini vurgular. Firavun bu sözlere verecek bir cevap bulamaz, ancak dünyayı kadim bildiğini ve halkı üzerinde çok hakkı olduğunu söyler. Musa da eline geçen bu nimetlerin aslında Beni İsrail'i köleleştirmesinin sonucu olduğunu belirtir. Firavun, cihanın tanrısının zatını ve hakikatini anlatmasını ister. Musa, "O yerin ve göğün yaratıcısı ve ikisi arasında bulunan her şeyin ilahıdır" der. Bu sözlerle alay eden Firavun, Musa'ya Allah'ın zatını sorduğunu, lakin sıfatlarıyla ilgili cevap aldığı söyler. Musa çeşitli delillerle Allah'ın varlığını ve kudretini ispatlasa da, Haman yine Firavun'un aklına girer. Korku içerisinde işlerinin zorlaşacağını, Musa'nın hâkimiyetini elinden alacağını söyler. Firavun da Musa'ya, "Benden başka ilah edinirsen, seni hapsederim" diyerek Haman'a döner ve onun esasını elinden bırakmasına izin vermemesini emreder. Haman, Musa'nın اساسız da kendilerini yok edeceğini dile getirir. Musa onlara, "Size şu an apaçık bir delil getireyim mi?" diye sorar. Haman, "Getir de görelim" cevabını verir. Bunun üzerine Musa esasını atar. Asa açıkça kocaman bir yılanı döner. Eli koynundan çıkınca öyle bir nur olur ki, görenlerin gözü kamaşır. Haman Firavun'a dönerek, "Bu sihirdir" der. Firavun'un kavmi korku ve hayret içerisinde bu apaçık delili görür. Firavun halkına cesur görünmek için, "Şüphesiz bu apaçık bir sihirbazdır, size hakaret eder" der. Halk topluca, "Onu ve kardeşini alıkoyun. Emrinizdekileri illere gönderin. Bütün usta sihirbazları getirsinler." diye cevap verirler. Musa bu durumdan hoşnut olur. Haman'a ne zaman isterlerse geleceğini belirtir. Beni İsrail'in bayramı olan Nevruz günü kararlaştırılır. Anlaşma sonrası Musa ve Harun oradan ayrılır. [134^b-143^b/2771-2955]

3.5.38. [Musa'nın Sihirbazları Yendiği Hikâye]

Firavun memleketindeki bütün sihirbazları huzuruna çağırır. Dört yüz bin dört yüz sihirbaz katına gelir. Firavun bunca yıl nimetlerinden faydalanan sihirbazlara bugün ihtiyacı olduğunu söyler. Cadılar, Haman'ın onlara anlattığı asadan korktuklarını, kendilerinin de tedbirli olmaları gerektiğini söyler. Böylece hepsi ellerini urgan alarak yün asa yapar. Asanın içini civa ile doldurur, başlarını yün ile bağlarlar. Kendi asalarının da hararet ile depreşeceğini söyleyerek sihirlerini

ortaya koyarlar. Kırk gün sonra ahdedilen gün gelir çatar. Firavun askerlerine hazır olmasını, evlerinde bir tek asker kalırsa ölümle cezalanacağını bildirir. Yirmi biner süvari ve er, Firavun'un etrafında hazır bulunur. Firavun kızıl altın ve kırmızı incilerle örülü tahtına oturur. Haman yanına oturur. Sihirbazlar Musa'yı yenerlerse mükâfatlarının ne olacağını sorar. Haman, kazandıkları takdirde Firavun'un kendisinin en yakınında bulunacaklarını söyler.

Musa elinde asası, üstünde abası ve yanında kardeşiyle cenk meydanına gelir. Sihirbazlar Musa'ya güç gösterisi yapar. Musa onlara, "Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın. Tövbe edin ve doğru yola erişin. Ben Allah'ın resulüyüm. Bana ne yaparsanız, O'na yapmış olursunuz." der. Sihirbazlardan ortaya ne bırakacaklarsa bırakmalarını söyler. Sihirbazlar değneklerini yere attıklarında, güneş değdiği andan itibaren hepsinin bir yüzü yılanı döner. Musa'nın içine bir korku düştüğünde Allah ona, "Korkma, Allah senin yardımcındır. Elindeki asayı bırak ki, onların değneklerini yutuversin" hitabıyla seslenir. Musa asasını bıraktığında, asa ağzından alevler saçan dev gibi bir yılanı dönüşür ve sihirbazların değneklerinin tamamını yutar. Askerler hamle yapmaya kalkıştığında asa onlara yönelir. Hepsi korku içerisinde kaçar. Asa bu defa Firavun'a doğru yönelir. O da Musa'ya asayı tutması için yalvarır. Eğer tutarsa iman getireceğini söyler. Musa da Allah'ın emrini yerine getirerek asayı tutar. Asa eski hâlini alır. Sihirbazlar bunun cadılık olmadığını, Musa'nın Allah'ın elçisi olduğunu anlar ve iman eder. Tamamı birden ağlayarak secdeye kapanır. Firavun izni olmadan iman eden sihirbazlara çok sinirlenir. Ellerini ve ayaklarını kesip hurma dallarına asmayı ahdedir. Sihirbazlar, o ne yaparsa yapsın bu mucize ve deliller karşısında bu âlemi yaratan Yüce Allah'a inanmaktan vazgeçmeyeceklerini belirtir. Hatalarından dolayı Cenab-ı Hak'tan af dilerler. Firavun sinirden aklını yitirmiş bir şekilde sihirbazların elini ayağını kestirir ve ağaç dallarına astırır. Musa ve kavmi evlerine döner. [143^b-148^a/2956-3045]

3.5.39. [Firavun'un Hanımı Asiye'yi Öldürdüğü Hikâye]

Firavun sihirbazlara yaptığı zulmü hanımı Asiye'ye anlatır. Asiye üzüntüyle Allah resulüne niçin inanmadığını sorar. Müslümanları katletmesine hayıflanır.

Firavun Asiye'nin de Musa'nın davet ettiği dine inandığını anlar. Asiye de bunu ikrar eder. Firavun onu aç ve susuz bırakır. Kırk gün zindanda bekletir. Maksadı eski dinine tekrar döndürmektir. İşe yaramayınca altından ev yapmayı teklif eder. Asiye buna da rıza göstermez. ve Allah'tan cennette kendisine gönlünü mesrur edecek bir ev nasip etmesini ister. Firavun öfke içerisinde Asiye'yi kızgın güneşin altına bırakarak acı içerisinde can vermesine sebep olur. [148^b-150^a/3045-3079]

3.5.40. [Firavun ve Kıptilerin Çeşitli Belalara Uğradığı Hikâye]

Firavunun huzuruna gelen Kıptiler, ondan Musa'yı ve fesat çıkardığı kavmine gazap etmesini ister. O da Beni İsrail oğullarını öldürüp kızlarını halkıyla evlendirme kararı alır. Musa ve kavmi yedi yıl boyunca Kıptileri çeşitli ezalar altında imana çağırır. Bu işkencelerden kavmi usanır. Musa Firavun'un makamına giderek ondan yaptıklarına pişman olup tövbe etmesini ve kavmini rahat bırakmasını ister. Kırk gün sonra Cebrail gelerek Musa'ya rahatlamalarını söyler. Allah, Firavun ve halkına çeşitli musibetler olarak sırasıyla tufan, çekirge, bit, kurbağa ve kan gönderecektir.

Kıptilere gelen ilk bela tufandır. Mısır halkı tufan dolayısıyla viran olur. Bütün malları sular altında kalır. Firavun'a bu azaptan kurtarması için yalvarırlar. Firavun onlara bu azabı Musa'nın tanrısının getirdiğini, bu yüzden ona yalvarmaları ve yalandan iman getireceklerini bahane etmelerini söyler. Onlar da Musa'ya giderek, eğer bu azabı geri çekerse iman edeceklerini söylerler. Musa ellerini açıp Allah'a dua eder ve tufan durur. Musa, halkı Hakk'a davet ettiğinde ise, halk sözünde durmayıp alay eder. Musa yine üzülür. Kırk gün Allah'a niyaz eder. Allah bu sefer Mısır halkına çekirge gönderir. Çekirgeler yeryüzünde ne nimet varsa hepsini tüketir. Aciz kalan Kıptiler yine Firavun'a yalvardığında, o da aynı şekilde halkını Musa'ya yönlendirir. Kıptiler yine Musa'ya iman etme hususunda söz verir. Musa'nın duası neticesinde bu sıkıntı da ortadan kalkar. Halk yine sözünde durmaz. Musa yine Cenab-ı Hakk'a dua eder. Bu sefer de Kıptilere tahıl biti musallat olur ve ne erzakları varsa yiyip tüketirler. Bunalmış bir hâlde Firavun'a giden halk, yine ondan aynı cevabı alarak Musa'ya varır. Bu defa da iman getireceklerini ve esir ettikleri Beni İsrail'i ona teslim edeceklerini söylerler. Kalbi yumuşayan Musa tekrar

dua eder ve bu felaket de kaybolur. Fakat ahitlerinde durmayan halk yine vaadinden döner. Melul bir şekilde Allah'a yakaran Musa'nın dualarıyla kurbağalar şehrin her bir yanını istila eder. Benzer şekilde halk önce Firavun'dan yardım dilenir. Firavun bu defa kendisi Musa'nın huzuruna varır. Bu beladan kendisini ve halkını kurtarırsa esir ettiği Beni İsrail kavmini ona vereceğini, fakat iman etmeyeceğini söyler. Beni İsrail'in bir kısmını Musa'ya teslim eder. Musa kavminin tamamını ister. Firavun ise Beni İsrail'i vermek istemez. [150^a-154^b/3080-3184]

3.5.41. [Firavun'un Helak Olduğu Hikâye]

Musa bunca sıkıntılardan sonra bîzar bir vaziyette Allah'a yakarır. Cenab-ı Hak o gece kavmiyle birlikte takip edileceklerini bildirerek hicret etmelerini vahyeder. Bu sırada Kıptilerin bayramları yaklaşmıştır. Firavun'un karısından bayramda giymek için kumaşlarını talep eder ve kumaşlarını alıp evlerine dönerler. Gece yarısı evlerine dönerlerken Musa ve on iki bölük hâlindeki yüz kırk bin kişilik kavmini şehirdeki davarları alarak yola koyulduğunu fark ederler. Bu durumu Firavun'a bildirirler. Firavun üç yüz bin askeri ile birlikte öldürmek kastıyla Musa ve kavminin peşine düşer.

Aradan yedi gün geçer. Musa ve kavmi deniz kenarına varır. Arkalarından yüz binlerce asker gözüktür. Kavmi gözyaşları içerisinde Musa'ya ne yapacaklarını sorar. Musa korkmamalarını, Hakk'ın emriyle bu yola çıktıklarını söyler. O an Cebrail gelir ve Musa'dan esasını denize vurmasını ister. Musa esasını vurduğunda deniz içerisinde onlara yollar açılır. Musa kavmine bölük bölük denizde yarılan yollara gitmelerini ve böylece denizi geçmelerini emreder. Musa ve kavmi denizi geçer. Bunları gören Firavun, askerlerine, "Deniz heybetimden bölünmüştür" der. Oysa onun da gönlünde şüphe vardır. Firavun kırsağıyla denize dalar. Ardından insan kılığında dört yüz melek gelir. Firavun bunları askerleri sanır. Çerileri de bunları görünce Firavun'un peşinden yola girer. Hâl böyleyken Musa iki fersah yol kat etmiş ve bir tepeye çıkmıştır. Denizinde açılan yolların tekrar sular altında kaldığı görülür. Cebrail de gelerek ona Firavun ve askerlerinin helak olduğunu müjdeler. Hepsisi birlikte Allah'a şükreder.

Tefsir ehlinin bildirdiği rivayetlere göre Firavun suda boğulmak üzereyken ilahın yalnız Cenab-ı Hak olduğuna söylemek ister. Hâlbuki o daha önce defalarca imana davet edilmesine rağmen isyan etmekten geri durmamıştır. Bu sözleri de can boğaza geldiğinde söylemek istediği aşikârdır. Bu yüzden Cebrail o tam iman getirecekken ağzına balçık koyar. Firavun da iman getiremeden ölür. [154^b-159^b/3185-3284]

3.5.42. [Beni İsrail'in Yolculukta Sapıtarak Çölde Esir Kaldığı Hikâye]

Musa ve kavmi, Kıptilerin helak oluşundan sonra sahraya gelir. Buradayken Allah'a, Kıptilerden intikamlarını almak için Mısır'a dönmeyi murat ederler. Allah onlara cetlerinin memleketi Şam'a gitmelerini emreder. Onlar da Şam'da ikamet etmek için yolculuğa devam eder. Mısır şehri Firavun'un ölümünden sonra Haman'ın eline geçer. Yedi yıl sonra ölen Haman'ın yerine oğulları geçer. Kırk üç yıl oğulları şehri idare eder. Sonra onlar da ölür.

Beni İsrail'in yolda karşılaştığı halk putlara tapmaktadır. Putlara tapma sebepleri sorulduğunda, onların Allah'ın ortağı ve şefaatçi olduğunu söylerler. Beni İsrail bunların putlarını kıskanır. Musa'nın huzuruna gelerek kendilerine şefaatçi olacak ve ibadet edilecek putlar isterler. Bu sözlere hayret eden Musa, Allah'a yakarır. Cebrail gelerek kavmine nasihat etmesini ister. Musa'nın öğütleriyle Beni İsrail pişman olur ve tövbe eder.

Kavmi bir kez daha Musa'nın huzuruna varır. Kendilerinin buyruğu üzere Yakub'un şeriatına uyduklarını, artık Allah'tan kendileri için yeni bir şeriat dilemesini ister. Musa da Tur Dağı'na giderek bunun için Cenab-ı Hak'la konuşacağını söyler. Tur'a varan Musa, Allah'tan kendisi ve kavmi için şeriat diler. Allah da ona teveccüh ederek Tevrat'ı indirir. Şükretmelerini ve kendisine düşman olan Amlak kavmiyle cihat etmelerini emreder. Musa kavminin yanına giderek bunları bildirir. Hep birlikte gönülleri ferahlar. Gaza için hazırlığa başlanır. Yemen şahı Musa'nın Şam'a yaklaştığını öğrenerek korkuya kapılır. Zira Firavun'un başına gelenlerden haberdardır. Bu sebeple Musa'ya Ad kavminden iki elçi gönderir. Musa onlara askerlerinden korkmadığını ifade edip Müslüman olmalarını ister. Elçiler

tekrar şahlalarına döner. Beni İsrail elçileri görür. Cüsselerinden korkarak Musa'ya, onlarla yenişemeyeceklerini ve bu yüzden eğer istiyorsa kendisinin gaza için o şehre gitmesini söyler.

Yemen şahı Kudüs'ü yağmalayarak ele geçirmiştir. Allah, Musa'ya bu mukaddes şehri almalarını emreder. Kavmi onlarla savaşmaktan korkar. Aralarından iki kişi cesurca öne çıkar. Düşmanla harp edip Cenab-ı Hakk'ın emrini yerine getirmek ister. Adları Yuşa ve Nun'dur. İbn-i Yâmin'in neslindedirler. Musa üzgün bir şekilde Allah'a, "Ey Rabbim! Benim ancak kendime ve kardeşlerime gücüm yetiyor. Buyruğun doğrultusunda izin verirsen bunlardan ayrılarak düşmana varalım" der. Allah buna müsaade etmez ve kırk yıl kavminin buldukları çöle mahkûm eder. Ona asker yaratacağını bildirir. Musa'nın sözünü dinleyenler emrine uyarak yedi gün oruç tutar, namaz kılar ve Rabb'e niyaz eder. Duaları kabul olur ve Allah onlara İbrî diliyle Tevrat'ı ulaştırır. Musa yüksek bir yere çıkarak kavmine Tevrat'ı getirir ve onun hükümlerini anlatır. İçinde yedi bin emir, yasak, nasihat ve hitap vardır. Kim bunlara uyarsa sevap kazanır. Beni İsrail'in çoğu bu hükümleri fazla görür. Bunları yerine getiremeyeceklerini söyler. Musa kavmine dönerek, "Hani şariat istemiştiniz, niçin şimdi pişman olursunuz?" der. Kavmi bu sözleri dinler, sonra da karşı gelir. Musa yine Allah'tan medet diler. Cebrail, Allah'ın emriyle dağı Beni İsrail'in üzerine getirir. Onlar da dağ üzerlerine düşecek diye korkuya kapılır. Aniden bir ses onlara, "Tevrat'a uyun!" der. Dağ onlara o kadar yaklaşır ki, Beni İsrail kavmi korkuyla yüzlerinin bir yanını yere koyar. Yahudilerin yüzlerinin bir yanını secdeye koymaları bu nedenledir.

Bir gün kavmi toplanarak Musa'ya, Allah'tan kendilerini diğer halklardan üstün kılmaları için dua etmelerini ister. Musa da dua ederek isteklerini yerine getir. Beni İsrail'in üstün kimseleri Musa'ya gelir. Kavminin ona inanmadıklarını, eğer Allah'la konuştuğu doğruysa onların da bu sözleri duymak istediklerini, mazeret olarak kendilerinin de peygamber soyundan geldiklerini dile getirdiklerini söyler. Musa kavminden yetmiş kişi seçerek Tur'a çıkar. Hepsi Rabb'inin bildirdiklerini işitir. Gönüllerinde şüphe kalmaz. Musa kavminin işlediği günahlardan dolayı bağışlanmayı diler. Aradan dört ay geçer. Kavmi erzakları tükenince çaresiz kalarak Musa'ya gider. Musa işledikleri suçlardan dolayı başlarına bunların geldiğini beyan

eder. Ardından Allah'a niyaz eder. Cenab-ı Hak Musa'dan esasını taşa vurmasını ister. Cebrail Musa'ya bir taş getirir. Allah bu taşı Âdem'e vermiş, o da bu taşla mucize göstermiştir. Musa sabahleyin taşı yere koyar ve esasıyla bir kez ona vurur. O taştan çeşme olup akar. Kavmi davalarını bu suyla besler. Yine orada biten otla ev inşa edilir. Birkaç yıl o yerde kalınır. Geçen zaman içerisinde güneşten evleri çürüten kavmi tekrar Musa'ya giderek Allah'tan gölge dilemesini murat eder. Musa dua edince Hak, bulutu onlara gölgelik yapar. Bu defa kıyafetleri eskiyen kavmi yine Musa'dan dua etmesini diler. Musa'nın duası kabul olur. Allah her birine giyecek ihsan eder.

Allah, Musa'ya otuz gün oruç tutup Tur'a çıkması için mühlet verir. Musa, Hakk'ın emriyle yetmiş kişiyi alarak Tur'a çıkar. Musa oruçken Hakk'ın huzuruna çıkmaktan utanır. Çünkü oruçlunun nefesi ağır kokar. Allah o kokunun miskten evla olduğunu ve on gün daha oruç tutmasını bildirir. Musa on gün daha oruç tutup yanındaki yetmiş kişiyle tekrar Tur'a çıkar. Yanındakilere kendisinin önden gidip onların arkasından gelmelerini ister. Tur'a vardığında Allah niçin acele ederek kavminden uzaklaştığını sorar. Kavmi arkadan gelerek Tur'a ulaşır. Cenab-ı Hak Musa'ya esasını aralarına dikmesini emreder. Böylece asanın mucizesiyle hepsi Allah'ı işitirler. Fakat şeytanın mekriyle kavmi vesveseye düşer. Bu sözleri Rabb'in söylemediği zehabına kapılırlar. Musa hem sinirlenir, hem de gönlü acıyla dolar. Onlara nasihat eder. Fakat kavminin seçilmiş kimseleri Allah'ı görmeden buna inanmayacaklarını ifade eder. Allah bir ateş göndererek hepsini yakar. Musa, ümmetinden seçilmiş kimselerin dalaletе düşmesine çok üzülür. Nitekim bunların Beni İsrail içerisinde birçok adamı vardır. Yaşananları anlatınca kendisine inanmayabilirler. Cenab-ı Hak bu sözler üzerine onları tekrar diriltir. Onlar da başlarına gelenlere şahit olunca tekrar Musa'ya inanarak Allah'a iman eder. Musa tekrar kavmindeki seçilmişlerle birlikte Beni İsrail'e döner. [159^b-172^b/3285-3555]

3.5.43. [Samiri'nin Beni İsrail'i Aldatarak Puta Taptırdığı Hikâye]

Aradan uzun zaman geçer. Beni İsrail'in tamamı Musa'nın huzuruna gider. Kavmin âlimleri yaptıkları hatalardan dolayı bu çölde mahsur kaldıklarını,

vadelerinin bu yüzden dolmadığını bildiklerini, ama Allah'ın huzuruna vararak kendilerinin affi için dua etmelerini diler. Musa Tur Dağı'na giderek Cenab-ı Hakk'a yalvaracağını, bu zaman içinde asla günah işlememeleri gerektiğini söyler ve kardeşi Harun'u kavmine halife tayin ederek aralarından ayrılır.

Musa'nın kavmi içerisinde Samiri adlı zengin bir kimse vardır. Samiri Cebrail'in bindiği atın bastığı her yerin yeşerdiğini görmüş, bu sebeple atın izinden bir parça toprak almış ve bu toprakları saklamıştır. İşte Musa kavminden bir süre ayrılıp Tur Dağı'na gittiği dönemde Beni İsrail kavmi fitneyle dolar. Samiri Beni İsrail'in Mısır'dan aldığı malları bırakmalarını ve eğer sözlerini dinlerlerse onlara Musa dönmeden ilahı göstereceğini dile getirir. Samiri'nin maksadıysa aslında Beni İsrail'in mallarını çalmaktır. Bunları duyan halk sevinerek her ne malları varsa Samiri'ye getirir. Mesleği kuyumculuk olan Samiri, bu malların içinde bulunan altınları eriterek içi boş bir buzağı heykeli yapar. Sakladığı toprağı da buzağının içerisine koyar. Buzağı yerinde kımıldayarak ses çıkarır. Bunu duyan Beni İsrail'in çoğu buzağıyı ilah zannederek ona secde eder. Samiri kandırdığı insanların Musa'ya düşmanlık beslemesini ister. Onun tanrılarına karşı çıkacağını, çünkü ona göre tanrının yüzünü göstermeyeceğini söyler. Aldattığı kimseler kendisine inanarak imanlarından döner ve Samiri'ye inanır. Musa'nın kavminin dokuz buçuk bölüğü Hakk'ın emirlerinden sapar. Kalanları yalnız Allah'a iman etmeye devam eder.

Harun bu iki buçuk bölümde bulunmaktadır. Hüzünle doludur. Çünkü Kavmi onun sözünü dinlemez. Musa geri döndüğünde ne derse onu yapacaklarını söyler. Musa Tur Dağı'nda aracısız bir şekilde Allah'la konuşmaktadır. Cenab-ı Hak ona kavminin tekrar azıtarak asilerden olduğunu söyler. O da hemen kavmine geri döner. Kardeşine kavmini bu fitnelere koruyamadığı için çok kızar. Öfkeli bir şekilde halkına döner ve onlara nasihatlerde bulunur. Harun'a yine hışmeden Musa, onun kabahati olmadığını anlar. Kavmine dönerek bu buzağı heykelini kimin yaptığını sorar. Samiri'nin bu suçu işlediğini öğrenir. Musa ona neden böyle bir şey yaptığını sorar. O da maksadının Beni İsrail'in kendisine itaat etmesini sağlamak olduğunu itiraf eder. Musa Samiri'ye çabucak kavminden uzaklaşmasını söyler. Samiri de eğer huzurundan ayrılırsa dünyadaki birçok insanın kendisine uyacağını belirtir. Musa bu

dünyada yaşayan herkesin Samiri'den uzak durması için Allah'a dua eder. Cenab-ı Hak ona hayatı boyunca çekeceği bir hastalık verir ve yaptığı putu paramparça eder.

Beni İsrail'den Samiri'ye aldananlar pişman olup tövbe eder. Allah da onların tövbesini bir şartla kabul eder. Samiri'nin yaptığı buzağıya tapanlar başını dizlerine koyacak ve Musa kılıçla onları katledecektir. Kim bu emri yerine getirmezse, pişmanlıkları karşılık bulmayacaktır. Hepsi bu hâle rıza gösterir. Musa Harun'u ve Samiri'ye aldanmayan kavminin iki buçuk bölüğünü yanına alarak bu suçu işleyenleri sabahtan ikindiye kadar kılıçtan geçirir. Yetmiş bin kişi telef olur. Her taraf baştanbaşa kanla dolar. Beni İsrail'in âlimleri bu vaziyete dayanamaz. Bu günahı işleyenlerin bağışlanmaları için Allah'a niyaz eder. Cebrail haber göndererek bunların günahlarının bağışlandığını iletir. Kavmin başlarını yerden kaldırmalarını, Allah'ın onları affettiğini bildirir. [172^b-181^b/3556-3727]

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. METİN (1^b-181^b)

4.1. NÜSHA TAVSİFLERİ

4.1.1. M Nüshası

Nüsha, Ankara Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu, nr. A. 3688'de bulunmaktadır. Siyah şemseli, miklepli meşin cilt içinde olup 309 yaprak (M yk. 2'de bulunması gereken beyitlerden 15'i A 2^a'da bulunduğu için 310 yaprak kabul edilebilir) ve 6434 beyittir. Sarı renkli kâğıt üzerine 150 X 100 cm ebadında, her sayfası 11 satırlı, okunaklı ve harekeli nesih ile sülüs hatla yazılmıştır. Ciltten sonra gelen ilk yaprağın arka yüzünde zahriye bulunmaktadır. Zahriyede yazılanlar, silik olması dolayısıyla anlaşılammaktadır. Nüshada beyitler siyah, başlıklar ise ekseriyetle kırmızı, birkaç kez de siyah mürekkeple yazılmıştır. İlk ve son beyitler şu şekildedir:

1. Kıluram saña hamd iy pāk Yezdān
Kamu eşyāya sensin çünki sulṭān

6434. Tarīḳ-i müstaḳīme tercümān oldı
Bu manzūm tercüme bunda tamām oldı

Nüshada bir yaprağın kopup yanlış yere yapıştırıldığı reddade takibiyle anlaşılmiştir. 111. yapraktan sonra 302'ye, 112. yaprak 302'den sonra gelmektedir. Katalog kayıtlarında nüshanın 309 varak gösterilmesinin bu kopuk sayfadan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Nüshanın sonunda, sonradan yapıştırılmış benzer türde bir kâğıda "Sene seb'a ve mia ve elf" ifadesi yazılmıştır. Bu tarih 1107/1695 senesine denk düşmektedir. Aynı kâğıtta, şu beyitler yer almaktadır:

6433. Rayegān oldı şerī'at-ı Aḥmed
İsmi pāk çeşm-i pāk nūr-ı Muḥammed

6434. Tarīḳ-i müstaḳīme tercümān oldı
Bu manzūm tercūme bunda tamām oldı

Nüşhaya katalog kaydında “Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ” ismiyle verilmesi, muhtemelen bu kâğıttaki bilgiler dolayısıyladır. Ancak bu bölümün sonradan yapıştırılmış olması, bu bölümün hattıyla müstensih hattının uyuşmadığı düşünülmesi, şairin sebep-i te’lif bölümünde eseri te’lif ettiğini anlatması ve metnin hiçbir bölümünde eserin tercüme olduğuna dair bilgi bulunmaması bu kaydı şüpheli yapmaktadır. Zaten nüshada 2. yaprak, 110^b’den sonra bir ya da birden çok yaprak noksandır. Son bölümde Hz. İsa kıssası yarım kalmıştır. Hz. Muhammed’in hayatı anlatılmamıştır. Bu tespitlerden hareketle eserin yazılış veya istinsah tarihinin belli olmadığını söylemek daha doğru olacaktır. Yine nüsha yazmalar.gov’da, “Ebû Muhammed Alî el-Hibrî Kızılhisâr”ye ait gösterilmiştir. Sebebinin Hibrî Ali’nin künyesi ve sonradan yapıştırma istinsah kaydı olduğu düşünülmektedir. Nüşhada eserin Hibrî’ye ait olduğuna dair hiçbir emare bulunamamıştır.

4.1.2. A Nüşhası

Nüşha İstanbul Arkeoloji Müzesi Yazma Eserler Bölümü, nr. 256’da bulunmaktadır. Kapaksız, ciltsiz ve dağınık hâlde olup 205 yapraktır. Sarı renkli kâğıt üzerine 235 X 176 mm ebadında, 36 mm kalınlığında, her sayfası 17 satırlı ve divanı kırması hatla yazılmıştır. Nüşhanın dağınık olduğu, reddadelerin kendinden sonra gelen varaklarla uyuşmamasından anlaşılmaktadır. Baştan ve sondan eksik olan nüshanın yazılış ve istinsah tarihlerine dair hiçbir bilgi yoktur. 136^a’nın harekeli nesih ile yazılması ise dikkat çekicidir. İlk ve son sayfalarında “Müze-i Hümayûn Kütübhânesi” mührü basılıdır.

Nüşhada tahmini 6580 civarı beyit ve 313 başlık görülmektedir. Bu başlıklar ve başlık şeklinde verilen ayet parçaları/ayet/ayetler genellikle kırmızı mürekkeple yazılmış, ayet ihtiva eden başlıklara hareke eklenmiştir. Nüşha siyah ve kırmızı

mürekkepler kullanılarak yazılmıştır. Bu nüshanın da yazılış ve istinsah tarihleri bilinmemektedir. Nüshada ilk ve son beyitler şu şekildedir:

ılursın küll-i maħlūka 'aāyı
Keremden 'afv idersin hem ĥaāyı

Didi anlara getirüñ anı
Kesem başını kim döküle anı (M b. 6236)

4.2. METİN KURULURKEN TAKİP EDİLEN YOL

Metin M nüshası esas alınarak kurulmuştur. Bu sebeple A nüshasının bahsedilmediği maddeler, sadece M nüshasını ilgilendirmektedir.

M’de bulunmayıp A’da bulunan beyitler numaralandırılmadan köşeli parantez “[]” içerisinde metne dâhil edilmiş, beyitlerin A’daki yeri ve M’de olması gerektiği yer, ilgili yerlerin dipnotlarında belirtilmiştir.

A’da bulunmayıp M’de bulunan beyitler, ilgili yerlerin dipnotlarında belirtilmiştir.

M ve A’da farklı yerlerde bulunan beyitler, ilgili yerlerin dipnotlarında belirtilmiştir.

M’de ve A’da bazı farklılıklarla bulunan mısralar beyitlerde vezin, kafiye, mana, gramer vb. hususlar dikkate alınarak daha doğru olduğu düşünülen mısralar/beyitler metne dâhil edilmiş, hatalı olduğu düşünülenler ise ilgili yerlerin dipnotlarında belirtilmiştir.

M’de bulunmayan, yanlış bulunan, hatalı olduğu düşünülen ya da vezne uygun olmayan kelimeler/kelime gurupları A ile karşılaştırılmış, tam veya doğru şekli A’da ise, o nüshadaki kelime/kelime gurupları tercih edilmiş ve bunlar ilgili yerlerin dipnotlarında çeşitli şekillerde belirtilmiştir:

Kelime ve Kelime Gurubu Değişiklikleri: “şād A: yād M, Hüner-mendüñ A: Hüner-hendüñ M, bu A: yok M, ola A: olalar M.”

Kelime ve Kelime Gurubu Eklemeleri: “geçürdüm A, itdüñ A, imdi A”

M’de bulunup A da bulunmayan, yanlış bulunan, farklı olup değiştirilmesi lüzum görülmeyen veya vezne uygun olmayan kelimeler/kelime gurupları, ilgili yerlerin dipnotlarında belirtmekle yetinilmiştir: “gün A’da eksik, Murādı M: Murādın A, Sultān M: Yezdān A, Ki gencede M: Ki bu gencede A”

Her iki nüshada da hatalı olduğu düşünölen kelimeler/kelime gurupları ile karşılaşıldığında bazen düzeltmeye gidilmiştir: “kullarınuñ: kullarıñuñ M, A, zehī-idi: zehīn-idi M, A”

Her iki nüshada da “pākī” kelimesi, mana itibarıyla “pāk” şeklinde okunabilmektedir. Bu kelime, metne mana gereği nasıl okunması gerekiyorsa, o şekliyle aktarılmıştır.

Nüsha çok sayıda kelime/hece fazlalık ve eksikliklerine bulunmaktadır. Metinde vezni bozan kelime/hece fazlalıkları parantez “()” ile gösterilmiş, kelime/hece eksikliklerinde metin tamiri yoluna gidilmiş ve eklenen kelime ve heceler köşeli parantez “[]” ile gösterilmiştir.

Metinde okunamayan kelime ve kelime gurupları üç nokta “...” ile belirtilmiştir. Doğru okunulduğundan emin olunmayan kelimelerin sonuna da soru işareti “?” konulmuştur.

Müstensih tarafından hatalı yazılan harf, ek ve kelimeler, vezin, kafiye, gramer ve mana açısından incelenerek metne doğru şekilleriyle eklenmiş, bu değişiklik dipnot kısmında şöyle gösterilmiştir: “zālim: mezālim M.”

Müstensih tarafından yapılan noktalama ve harekelendirme hataları düzeltilerek metne doğru hāliyle aktarılmıştır. Yine Nüshada hatalı yazılan ayetler metne doğru şekliyle aktarılmıştır. Eserin hacmi ele alındığında, bunların sayısının oldukça az olduğu söylenebilir. Müstensihe dikkatsiz demek doğru olmaz.

Eserden anlaşıldığı kadarıyla müellif vezin için anlamı feda etmemiştir. Manayı doğru verebilmek adına vezin aksaklıklarına dikkat etmediği de görölmektedir. Bu sebeple metinde çok sayıda bulunan zıfak ve imaleler, olduğu gibi bırakılmıştır.

Nüshada Türkçe kelime ve ekler, vezin icabı bazen bir buçuk hece olarak kabul edilmiştir. Müstensih bu kelime ve eklere bilerek med harflerini de (ا-و-ى) eklemiş, kelime ve eklerin imlasını değiştirmiştir. Müellifin eser boyunca bu tür imla değişikliklerinde bulunması dolayısıyla, metinde herhangi bir düzeltmeye gidilmemiş, nüshada olduğu gibi kelimeler bir buçuk hece olarak kabul edilmiştir.

Müstensihin böyle hece ve kelimeleri med harfleri olmadan yazdığı durumlarda da, imla değişikliği ile yazdığı ek ve kelimelerde olduğu gibi, bunlar da bir buçuk hece kabul edilmiştir.

Vezin gereği yapılan ünlü ulamalarında nüsha imlasına sadık kalınmış, ulamalar kelime arasına alt çizgi “_” işareti konularak gösterilmiş, yine metinde birleşik hâlde geçen "n'oldı, n'ola, n'itdi, n'idir, k'ola" gibi kalıplaşmış kelimeler apostrof/tek tırnak (') ile gösterilmiştir.

Vezin ve mana gereği nüshada olması gereken atıf vavı (و), “i”li yazılsa veya yazılmasa da, transkripsiyon metnine “-u, -ü”lü biçimde dâhil edilmiştir.

Metinde “-idi” geçmiş zaman kipi, “-dı / -di” şeklinde olmayıp kelimeye bitişik yazılmadığı müddetçe “idi” şekliyle tek imlalı gösterilmiş, kelimeye bitişik olarak eklendiğinde ise büyük ünlü uyumuna uygun olarak kalın ve ince şekillerinde ayrı ayrı gösterilmiş, sesli harf sonuna geldiğinde kaynaştırma harfi de gösterilmiştir: “geldi, ol idi, ola-y-ıdı, ölmüş-idi, gele-y-idi”.

Metinde geçen “-dur / -dür” ekleri kelimelerle bitişik, “-durur” eki ise fiile gelince bitişik ve ses uyumuna uygun imla ile; fiil harici kelime türlerine gelince yalnız “-durur” şekliyle yazılmıştır.

Metinde bazen kelimelere bitişik olarak gösterilen “-ki, -durur” vb. ekler/kelimeler ve ayrılma hâl eki “-da / -de”, transkripsiyon metninde ayrı olarak gösterilmiştir.

Metinde “içün” ve “çün” edatları bitişik olduğunda “-“ ile gösterilmiştir. Bazen vezin gereği “-çün” bazen “-içün” şeklinde belirtilmiştir. Bu tasarruf için metninde bir işaret belirtilmemiştir.

Metinde seslenme edatı olan “iy” kelimesi, bilhassa mısraların son tef'ilelerinde vezin gereği “i” şeklinde yazılmıştır.

Metinde son iki harfi aynı (muzaaf) kelimeler, ya vezin gereği yahut müellifin tercihi dikkate alınarak -vezni bozmadığı sürece- tek harf ile gösterilmiştir: “Hak: Hakk”.

Metinde Arapça ve Farsça kelimelerde umumiyetle imla muhafaza edilmiştir. Fakat bazen müstensihin vezin gereği çokça tasarrufta bulunduğu “hakk-hak, zîrâ-zire, Havvâ-Havâ, şâh-şeh, mâh-meh, dünyâ-dünye, düşmân-düşmen, yâ-ya, illâ-ille” vb. kelimelerde vezne uygun imla tercih edilmiştir. Vezin gereği bazı Arapça kelimelerde ünlü iki kapalı harf arasına açık harf eklenmiştir: “nesih: nesh, özür, özr”. Yine Türkçe kelimelerde de vezin gereği bazı tasarruflarda bulunulmuştur. “gönüli: gönli” gibi. Bu tasarruflar, transkripsiyon metnine herhangi bir işaret belirtilmeden uygulanmıştır.

Metinde “rûzigâr, âşikâr, âsumân” gibi kelimeler, vezne uygun olduğu müddetçe doğru imlaları ile yazılmış, bazen vezin gereği “âşkâr: âşikâr” şeklinde de yazılmıştır.

Metinde geçen ayetlerin transkripsiyonlu şekli ve meali dipnotlarda verilmiş, ilgili ayetten/ayetlerden nakıs iktibasta bulunulduysa, ayetin/ayetlerin tamamının da meali dipnota eklenmiştir.

Metin kurulurken mısra başları ve özel adlar büyük harfle gösterilmiş, özel adlardan sonra gelen ekler kesme işareti ile ayrılmamıştır.

Metinde başlık hâlinde verilen Arapça ayetler kalın puntolu, beyitlerde kullanılan Arapça ibareler ise italik şekilde gösterilmiş ve bu ibareler ilgili yerlerin dipnotlarında açıklanmıştır.

Metinde geçen kitap isimleri italik şekilde gösterilmiştir. Kutsal kitaplar ise buna dâhil edilmemiştir.

Nüshada bitişik olarak yazılan sayılar, metninde günümüz imlası dikkate alınarak ayrı yazılmıştır.

Nüshada iki ayrı imla ile kullanılan kelimelerde (ikili kullanımlarda), imlalardan biri diğerinden daha çok kullanıldıysa, o imla tercih edilmiştir. İki imlanın da kullanışı birbirine denk veya yakın ise, her iki imla da kelimelerde muhafaza edilmiştir.

4.3. TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

أ:	’
أ:	’
پ:	Ş, ş
ح:	H, h
خ:	H, h
ذ:	Z, z, D, d
ص:	S, s
ض:	Z, z, D, d
ط:	T, t
ظ:	Z, z
ع:	’
غ:	Ĝ, ĝ
ق:	Q, q
ك:	Ñ, ñ. G, g, K, k

Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun vokaller \bar{A} , \bar{a} , \bar{I} , \bar{i} , \bar{U} , \bar{u} şeklinde gösterilmiştir.

4.4. METİN

[1^b] **Hazā Kitāb-ı Kısas-ı Enbiyā Raḫmetu'llāhi 'Aleyhim Ecma'in**

Bismi'llāhirraḫmāni'r-raḫīm

[mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün]

1. Kıluram saña ḫamd iy pāk Yezdān
Kıamu eşyāya sensin çünki sultān
2. Kıadīm ü Vāhid ü Kıahhār sensin
Raḫīm ü Kıādir ü Ğaffār sensin
3. 'Ademden ādemi kılduñ icād
Virüben 'aql aña kılduñ irşād
4. Münezzehsin ta'alluḫdan i Bārī
Helāk olaydı 'ālem ne ki varı
5. Ḫulūlden ittiḫāddan sen berīsın
Naşārā didüğinden hem arısın
6. Ulu şāhsın ki yoḫdur hiç nazīrūñ
Ne vardur ortağūñ ne ḫod vezīrūñ
7. Bir evvelsin ki yoḫ saña bidāyet
Bir āḫirsın ki yoḫ saña nihāyet

[2^a-2^b] **Kılursın küll-i maḫlūka 'atāyı**

1^b M 1-7 arasındaki beyitler, A yk. 1'in bulunmayışı dolayısıyla noksandır.
3 'Ademden: Ādemden M.

Keremden 'afv idersin hem haṭāyı

Gaḏab ider yavuz işe ki ol Ŗāh
Çü ide tevbe 'afv ider o va'llāh

Ŗıfātı çünki anuñ ola Tevvāb
Niçün 'afv itmeye cürmi i aŝhāb

Senüñ gibi ğanı kim ola Vāhib
Vire kim ki olursa aña ṭālib

Ḳapuña gelüben ḥayr umsa sā'il
Kimesne olmaz aña aŝlā hā'il

Münezzehsin ibādetden i Sultān
İder saña ibādet ins-[i]le cān

Mutī' olmadı o sultān ki saña
Belā geldi ḥaḳīḳat ŝoñra aña

O ki eyledi birlüğüne taŝdīḳ
Virürsin cennetüñi ana taḥḳīḳ

Ḳuluñdur ne ki var dünyāda mevcüd
Özüñdür bunlaruñ külline maksüd

Dükeli ḥalk bu dünyāda ne ki var
İder birlüğüne küllīsi iḳrār

2^a-2^b M yk. 2 noksandır. 2^a-2^b'de bulunması gereken metnin 15 beyti, A 2^a'dan eklenmiştir. A yk. 1 noksan olduğundan, M yk. 2'deki bütün beyitlerin eklendiği şüphelidir. M 11 satırla yazıldığından tahmini 7 beytin eksik kaldığı söylenebilir. Bu beyitler numaralandırılmadan köşeli parantez içerisinde metne dâhil edilmiştir.

Velī keyfiyyetüñde külli hayrān
Olupdur ‘aql iremez zīre sulṭān

Senüñ ḳatuñ deñizine nice fülk
Girüben kamusı olmış-dur[ur] mülk

‘Uḳül eylemez aslā seni idrāk
Ger ide ‘azm yaḳasın ider çāk

Özüñden bu cihān olmadı ḥālī
Ġanī illā ġināsı bī-zevālī

Vücūduñ kendü zātuñdandur iy Ḥaḳ
Sıfātuñ gayrı zātuñ hem muḥaḳḳaḳ]

- [3^a] 8. Zuhūra gelmeden bu ḳamu ‘ālem
Daḫı cinn ü melek evlād-ı ādem
9. Ḳamusı ḳudretüñden idi pinhān
Gele-y-idi vücūda cinn ü insān
10. Nizām-ı mümkinātsın [sen] i Ma‘būd
Ḳamusın itdüñ ibdā‘ ... iy Cūd
11. Özüñdür vācib u Allāh-ı zü'l-men
Bu ḳamu mümkinātiñ mebde’i sen
12. Dilerseñ kime virürsın ‘atāyā
Kiminden ‘afv idersin hem ḥaṭāyā

13. Kimin kullarıñuñ itdüñ sultān
İtā‘at itdi aña külli insān
14. Kimisin eyledüñ bu halka muhtāc
Kimin zerrīn kemer başındadur tāc
15. Kimine odı eyledüñ gülistān
Cehennem eyledüñ kime i Sultān
16. Kimin fazl idüben göge götürdüñ
Kimin ‘azl idüben yire giçürdüñ
17. Kimin olmış-durur katuñda maqbūl
Kimisin redd idüp kılduñ ma‘zūl
18. Kimin fikr-ile seyr iderdür eflāk
Kimi mecnūn kıluban itdüñ ihlāk
- [3^b] 19. Uçuban seyr ider kimi havāda
Ayak bulmaz yūriye kimi_ovada
20. Kimin kılduñ ū-y-içün bağrını ħark
Deñiz içre kimini eyledüñ ħark
21. Zehī kudret ü zehī ħükm-i sultān
Berāber ħükmi altında her insān

Der beyān-ı na‘t-ı Resūlü’s-ŝaķaleyn ‘aleyhi’s-selām

13 gelmeden M: gelmedin A.
14 zerrīn: zerrīn M, A.
21 altında A: elinde M.

22. Viribidüñ kitābı enbiyāya
Gelüben didiler yoğsula baya
23. Ta bileler anuñla hayr u şerri
Özinden ne ki var def`ide zarrı
24. Kemālin bula anuñla her insān
`İbādet kırup anı luş u ihsān
25. Şoñında geldi bunlaruñ ol Aħmed
Bu iki `ālemüñ faħri Muħammed
26. Dükeli enbiyānuñ serveri ol
Ƙamu ħalkuñ daħı peygamberi ol
27. Ƙatındandır Ĥudānuñ ol mü`eyyed
Ƙulavuzdur saña bilgil ol Aħmed
28. Ƙulavuz izini key izle Ƙatı
Ki bulasın memālikden necātı
- [4^a] 29. Şu kimse ki Ƙulavuz izini Ƙor
Düşüben zulmete oldı Ƙatı ħor
30. Muħammedür Ĥudā didi ki levlāk
Yaratmazdum sen olmasayduñ eflāk
31. Getürdi ĤaƘ Ta`ālādan kelāmı
Görüben `āciz oldı ħāş u `āmı

22 yoğsul M: yoğsul A.
24 Ƙırupdur böyle anı ulu Sulřān A.

32. Zehī şāh oqumadin naḥv u şarfi
Getürmedin diline ‘ilm-i ḥarfi
33. Dükeli milletüñ ‘ilmini bayıq
Nesiḥ kıldı olur ‘āciz ḥalāyık
34. Ḥaḳ anuñ ümmetine ḥayr-ı ümmet
Didi ider taḥassür ḳamu millet
35. Muḥammed enbiyādan oldı efḍal
Zire oldı ümmet ḳamudan ekmel
36. Anuñ ḥaḳḳında dimişdür o Mevlā
Cihāna seni göndermedüm illā
37. Ki olasin *rahmete'l-lil ‘ālemīn*
Dü ‘ālemde hem *şefī‘a'l-müznibīn*
38. Çü ḳamu ‘āleme ola o raḥmet
Etegin dutana nice_ola zaḥmet
39. Bize eyledi ḥaḳ ol dīni izḥār
Hidāyet virdi anuñ-ıla Cebbār
- [4^b] 40. Getürmişdür şalavāt aña Allāh
Melā’ik daḥı aña hem-çü va’llāh

33 milletüñ M: ḳullaruñ A.

34 taḥassür A: nüḣhasın M.

35 ekmel A: aḥmel M.

36 Anuñ dimişdür o Mevlā ḥaḳında M.

37 olasin A: ola M.

hem A.

39 ol dīni A: dīni ol M.

A’da “dīni” ve “ol” kelimelerinin yerleri deġiştirilmiştir.

41 Şalavāti aña o M: Şalavāti getürür A.

41. Buyurdı getüre hem ehl-i ĩmān
Şalavātı aña o pāk Yezdān

[Kelāmında getürmişdür muḥakḳak
Bu söziñi didüñ bu demde ol Ḥak

Anuñ ḥaḳḳında taḥsīn işbu āyet
Bilüñ zikr-i İlāh ider kifāyet

Benüm ne kuvvetüm var anı taḥsīn
İdem bu zerrātuñ ḥaḳḳında lisān

Çü emr itdi [anı] o Ḥayy u Mennān
Şalavāt ide aña ehl-i ĩmān]

42. İderem ben şalavātı selāmı
Anuñ üzre bilüñ iy ḥāş u ‘āmı

43. Daḫı āline aşḥābına düpdüz
Şerī‘at gögine bunlardı yıldız

44. Ḥudāyā raḥmetüñ baḫri ḥaḳı-çün
Evüñde ḥācīler neḫri ḥaḳı-çün

45. Muḥammed ḫazretinüñ ḫurmeti-çün
Ol İbrāḫīm Ḥalīlün ni‘meti-çün

46. Seni sevenlerüñ gözi yaşı-çün
Yoluña cān virenlerüñ başı-çün

^{4b} A 3^a-3^b’de M b. 41-42 arasına 4 beyit daha gelmektedir. Bu beyitler numaralandırılmadan köşeli parantez içerisinde metne dâhil edilmiştir.

47. ‘Alīyi eylemegil sen melāmet
Bu halk içinde çün kopa kıyāmet
48. Olupdur gerçi katuñda günāhkār
Gelüpdür kapuña bu dem i Ğaffār
49. İder tevbe günāhına_o peşīmān
Olubanı ne ki itdi i sultān
50. Nice müddet ferāgat bulmadı ol
Anuñ-çün ağlar-ıdı dā’imā bol
- [5^a] 51. Bu kez eyledüm aña ben kelāmı
Haq emridür didüm bil iy gulāmī
52. Tesellī eyledüm fi'l-cümle anı
Ferah buldı anuñ göñli vü cānı
53. Muḥammed sevgüsin aña eyitdüm
Dürüşüben anı dün gün okutdum
54. Bidāyet itmiş-idi mecma‘ı ol
Olup-dururdu aña katı meşgöl
55. Anuñla geçürürdük rūzigārı
İdemezdi göñül çünki qararı

47 ‘Alīyi A: Anı M.
eylemegil M: eyledüñ A.
49 i M: o A.
50 bol M: ol A.
55 geçürdüm A.

56. Anuñ dersine olmışdı muqayyed
Zamāndan şoñra ki geçdi Muḥammed
57. Toḡuz ay bunuñ üzre çünki geçdi
Cihāndan ol daḡı durup göçdi
58. Ḥudāyā sen ḡan̄isin cennetüñi
Vaṭan kıl bunlara_idüp raḡmetüñi
59. Cihānda virgil aña göñül kāmın
Diye bu dem olaruñ-içün ām̄in
60. Melāletden bu kez oldı göñül teng
Göñül āȳinesin dutmış-ıdı jeng
61. İderdüm kendözüme çok melāmet
Açılup göñül olmadı ferāḡat
- [5^b] 62. Çü añlayımadum göñlüm ola şād
İre raḡmet olam ḡayḡudan āzād
63. Bu kez fikr eyledüm dünyāda Ādem
Gelüben aḡlayup yir-idi çok ḡam
64. İki yüz yıl cihānda olmadı şād
Ḥavā-y-ıla iderler-idi feryād
65. Anuñ gibi o Ādem server-iken
Cihānuñ külline peyḡamber-iken

56 olmışdı M: olmışduḡ A.
60 bu kez A.

66. Aña vāķi ‘ olmış(i)ken bunca teşvīş
İşidūñ niçe olmışdur aña iş
67. Ya geldi Aḥmed-i mürsel cihāna
Ne itdi anuñ-ıla bu zamāna
68. Ki oğlı İbrāhīmi niçe itdi
Cihānı terk idüp ‘uķbāya gitdi
69. Anuñ-içün Resūl yimiş-idi ğam
Gözi yaşından olmışdı yüzi nem
70. Bu fikr idüp diledüm kışşasın yād
İdem göñlümi ya ‘ni ğuşşadan şād
71. Çü Ādem kışşasını nazm kıldum
Alup yārenlerüm katına geldüm
72. Görüben eylediler anı taḥsīn
Tamām eyle didiler baña varın
- [6^a] 73. Çü ilḥāḥ itdiler baña be-ġāyet
Egerçi ‘özr itdüm bī-nihāyet
74. Ki degildür baña san ‘at bu iş ‘ār
Gerekmezdür idevüz bunı iẓhār

66 olmış(i)ken bunca M: olupdur nice A.

70 şād A: yād M.

71 yārenlerüm M: yārenlerüñ A.

6^a b. 80-81-82 A 3^b’de, M’ye göre b. 49’dan sonra gelmektedir. Bunun sebebi ise, A’da na’tın burada tamamlanarak sebab-i te’lif bölümüne başlanmasıdır. M’de sebab-i te’lif 6^a’da başlatılmış, sebab-i te’lif’e dâhil olması gereken 4^b-6^a’da bulunan 50-79. b.’ler, na’t sonrası başlıksız halde verilmiştir. Bu durum muhtemelen müstensihin sayfaları karıştırmamasından kaynaklıdır. Çalışmada M nüshası esas alındığından, yalnız bu karışıklık belirtilmiştir.

75. Görüben 'ayb ide niceler anı
Egerçi ola dostlar şādumānī
76. Bularuñ hūb-ıdı çün i'tiḳādı
Baña dirler ki itgil ictihādı
77. Ki şı'riñüz durur iken bārī hūb
Me'ānī pūr içinde var maḥbūb
78. Nazım eyle şürū' idüp sen aña
Viriserdür sevābı Tañrı saña
79. Bulardan geçmeyüben kıldum ikrām
Çalab luṭf eyleyüben kıldı in'ām
80. Dükeli rāhiminden sensin erḥam
Esirge ḳuluñ iy Şāh-ı mükerrem
81. Şıgınuram saña iy Pādişāhum
Benüm yok senden ayru hiç penāhum
82. Ḳavīsin sen Laṭīfsin sen Hudāyā
Keremden 'afv ḳılğıl bu ḥaṭāyā

Der beyān-ı vaşf-ı ḥāl şāhibü'n-nazmı ve bā'isü'l-kitāb

- [6^b] 83. Ḥamidden hem şalātdan soñra iy şāh

75 ola A: olalar M.
79 ikrām A: in'ām M.
80 ḳuluñ M: kulımı A.
mükerrem M: ekrem A.
81 ayru M: artuḳ A.

İderem vaşf-ı hâlden olğıl āgāh

84. Bir oğul virmiş-idi Ḥayy u Ḥannān
Ḳıluban ben ḳulına luṭf u iḥsān
85. Ḳatı maḥbūb-idi oḳurdı Ḳur'ān
Bu cismümde olup-dururdı ol cān
86. Ḥalūḳ-ıdı Muḥammed idi adı
İderdüm anuñ-ıla göñli şādī
87. Vücūda geldügi dem bu cihāna
Şatun aldum anuñ-çün bir yigāne
88. Ğulāmı ki zehī-y-idi be-gāyet
Virüp-dürürdi aña Ḥaḳ hidāyet
89. Alup Ḳur'āna virdüm anı iy nās
Ḳomış-ıdum anuñ adımı İlyās
90. Medārisde bular ya'ni olalar
İkisi bile 'ilm taḥşīl ḳılalar
91. İki yılda ḥıfız itdi mükerrer
Kelāmu'llāhı İlyās iy bürāder
92. Çü gördüm anı ben gāyetde ḳābil
Getürdüm ḳatuma 'ilm ide ḥaşıl

84 ḳulma M: za'ife A.

88 zehī-y-idi: zehīn-idi M, A.

90 'ilm A.

93. Gice gündüz dürüşmişem ben aña
Diyeyin niçe taḥşīl itdi saña
- [7^a] 94. Luġat ḥıfz eyledi naḥiv ü taşrīf
Görenler ider-idi anı ta‘rīf
95. Ve ḥikmet mantıq u ‘ilm-i kelāmı
İdüp-dürürdi taḥşīl ol tamāmı
96. Ḥüsām Kātī vü hem kutb-ı kelānī
Oğumışdı ḥilāfdan bī-gümānī
97. Tamām itmiş-idi çünki *Vikāye*
Ki olmışdur *Hidāyeden* rivāye
98. Muḥammed on birine girmiş-idi
Bu İlyās anuñ-içün durmuş-ıdı
99. Hemīşe kıldururdu aña taḥşīl
Çomaz-ıdı ideydi anı ta‘tīl
100. Meger bir gice oturup kelāmı
İderdük yiyübeni biz ta‘āmı
101. Muḥammed başını dutardı gördüm
Şoloğ sā‘at varuban aña şordum
102. Ne olmışdur saña didüm i kuzı

94 Hıfız itdi luġat naḥvi vü taşrīf A.

96 bī-gümānī A: bīgānī? M.
Ve daḥı ol taraıfdan bī-gümānī

Oğumış-ıdı ol kutb-ı kelānı A.

99 A’da “ideydi” ve “anı” kelimelerinin yerleri deġiştirilmiştir.

Ḳatı aḡrur dir başum baña özi

103. O gice daḡı geçdi oldı ezyed
Bu kez ḡasta olup yatdı Muḡammed

104. Ḳatına oturuban aḡlar-ıdum
Cigerüm anuñ-içün taḡlar-ıdum

[7^b] 105. Baña dir iy baba aḡlamaḡıl sen
Benüm çün yüregüñ taḡlamaḡıl sen

106. Didüm niçesi aḡlamayam oḡul
Duya mı işbu ‘ālemde buña ḡul

107. Pes on beş gün yatuban Ḥaḡḡa gitdi
İşitgil imdi İlyās niçe itdi

108. Gözinden yaşı olup-durdı cārī
Dün ü gün aḡlayup iderdi zārī

109. Eḡıbbā ḡay gibi itdüm anı
Getürmişem içinde çok me‘ānī

110. Nebīler ḡıḡsasın eylemişem yād
İşidüben göñülüñüz ola şād

102 Ḳatı aḡrur başum baba dir özi A.

103 geçdi A.

7^b 4^b-6^a de bulunan b. 50-79 A 4^b den sonra, M'ye göre b. 108'den sonra gelmektedir. A'da beyitler olması gerektiği yerdeyken, M'de sebep-i te'lif 6^a dan sonra başlatılmış, sebep-i te'lif'e dâhil olması gereken 50-79. beyitler, na't sonrası başlıksız halde verilmiştir. Bu durum muhtemelen müstensihin sayfaları karıştırmışından kaynaklıdır. Neticede 50-79. Beyitler, b. 108-109'un arasında olmalıdır. Çalışmada M nüshası esas alındığından, yalnız bu karışıklık belirtilmiştir.

105 çün A: için M.

107 gün A'da eksik.

109 ḡay: tın M, A.

111. Cihānda gelübeni neylediler
Bu halkı niçe da'vet eylediler
112. İtā'at idene niçe_itdi ihsān
Ve 'āşīye niçe hışm itdi Subhān
113. Getürdüm her birin ta işideler
Hudā şükkrini dā'im iş ideler
114. Ki bunları yaratdı ehl-i imān
Kıluban bunlara Haq lutf u ihsān
- [8^a] 115. Çü nazm itdüm baña lutf itdi Bārī
Geçerdüm bunuñ üzre rūzigārı
116. Baña 'aqlum dönüp itdi hitābı
Çü düzetdüñ bunuñ gibi kitābı
117. Ki içi toludur dürr ü cevāhir
Anuñ nūrı bu 'ālem içre bāhir
118. Gerekdür bir 'azīz dost zü sa'adet
Sehāvet ola dā'im aña 'adet
- [Didügi dimiş ola ehl-i 'irfān
Açuk yüzlü gözi tok 'ayn-ı insān]

112 A'da "hışm" ve "itdi" kelimeleri yer değiştirmiştir.

114 Hak M: çok A.

8^a A 5^b'de M b. 118-119 arasına 1 beyit daha gelmektedir. Bu beyitler numaralandırılmadan köşeli parantez içerisinde metne dâhil edilmiştir.

8^a -9^a M'de bulunan 129-138. b.'ler A'da noksandır.

118 dost A.

119. Yüce himmetli ola menba 'i'l-cüd
Bite atında anuñ amu maşüd
120. Hümer-mendüñ bile adriñ bayı
Rücü ' ide aña amu alāyık
121. Anuñ adına eyleyüp sen anı
İlet uşa atına armağanı
122. Pes imdi seyr idüp göñüldür eraf
aleb ider ki bula bir şarrāf
123. Ki gencede ne ki vardur cevāhir
Ola atında anuñ külli zāhir
124. Ve illā ne biliser bunda kennās
Cevāhir var ya dūr var durur iy nās
125. aleb idüp göñül buldı bir insān
Laıfdür luı ço kendü pür ihsān
- [8^b] 126. Gören kişi anı dir ki ferişte
Ki hüsñ-i hulk-ıla olmış sirişte
127. Melekdür amu begler apusına
Gelüben yüz ururlar apusına

120 Hüner-mendüñ A: Hüner-hendüñ M.
123 Ki gencede M: Ki bu gencde A.
anuñ A: zāhir M.
124 A'da mısraların kafiyeli kelimeleri yer deiştirmiştir.
125 idüp A: bulup M.

128. Felekde hüsne beñdeş bulunmaz
Melek midür ya Yūsuf mı bilinmez
129. amu begler iinde yok nazıri
Bugün oldur Murād Hānuñ vezıri
130. Olupdur işine dā'imā meşgöl
İşi her kişiyedür zıre maqböl
131. amu şer işi hayra itdi tebdıl
Yavuzlar şerre ider hayrı taħvıl
132. Hemışe hayr(a) yetinür pādişāhı
Degöl yiltüyüp itdüre günāhı
133. Zire 'ālimdür ü 'ākıldür iy yār
Anuñ-iün harıf olmadı deyyār
134. Müyesser kıldı aña Şāh Murādı
.....
135. Mu'āvindür aña her rüz u her māh
Resöl şer'in dutupdur zıre va'llāh
136. Vücüdın müstedām itgil i Subhān
Muarrer ola nice ki bu ezmān
- [9^a] 137. Şu kimse kim anuñ-ün aza yiri
Düşüben kendü ılmasun o diri

134 Bu beytin ikinci mısraı yazılmamış, birinci mısraı ise surh (kırmızı mürekkep) ile yaprağın ortasına başlık gibi kaydedilmiştir. A'da da böyledir.
Murādı M: Murādın A.

138. Şular ki diye āmīn bu du‘āya
Vir aña gönül kāmın iy Hudāya
139. Bidāyet itdūñ uşda *Rabbi yessir*
Hidāyet vir baña sen *lā tu‘assir*
140. Diledi halk ide Hallāk-ı ‘ālem
Bu yiri gögi hem evlād-ı Ādem
141. Nücüm-ıla müzeyyen kıla eflāk
Cihānını vire insāna emlāk
142. Ki gizlü genci kıla halka āşkār
Özin bilen anı eyleye tekrār
143. Yaratdı evvelā bir ulu cevher
Ki yetmiş biñ yıl o oldu muqarrer
144. Nazar kıldı aña bir kez ol Allāh
O heybetden şu oldu şol dem iy şāh
145. Qarār eylemeyüben kaynadı ol
Uruban mevc katı oynadı ol
146. Anuñ-içün qarār itmez şu bu dem
Gice gündüz revān olup irer dem
147. Buğārından yaratdı gögi anuñ
Kefinden yaradupdur yiri şunuñ

142 A’da “kıla” ve “halka” kelimeleri yer değiştirmiştir.

- [9^b] 148. Bu kez Cebrā'īli gönderdi ol Hāk
Yir üstine çeker şuyı muḥakḳak
149. Çü maşrıḳdan ki çekdi mağribe ol
Bu yir deprendi yirinden ḳatı bol
150. Bu kez 'aksine çekdi girü anı
Gine ḫareket ider (ol) bī-gümānī
151. Ḳatı 'āciz oluban dir İlāhī
Dükeli nesnenüñ sensin nigāhı
152. Ḳatı 'āciz olupduram i 'allām
Girü n'itmek ger iken eyle i 'lām
153. Çü böyle oldı Cebrā'īl ḫālī
Yaratdı Hāk bu yirlerde cibālī
154. Ḳarār itdi bu kez çün oldı evtād
Yiri eyledi Hāk bu kez yidi ḳat
155. Girü yaratdı şü üstinde balıḳ
Turāb itdi balıḳ üstinde Ḫālıḳ
156. Yaradur anda bu kez Hāk bir öküz
O resme görmemişdür aşlā bir göz
157. Ayaḳların ḳomışdur ol turāba

148 şuyı A: suyu M.

153 Çü M: Ki A.

155 üstinde M: üstine A.

Bu yiri götürür virmez Һarāba

158. Bu kez otdan yaratdı Һayy u Һannān
Ҳalāyıq ki aña dirler-idi cān

[10^a] 159. Қарār eylediler yirde tamāmet
Ki yetmiş biñ yıl oldılar selāmet

160. Fesād eylediler yirde muҺaққak
Helāk eyledi anları bu kez Һaқ

161. Melek idi semāda ol ‘Azāzīl
Ki İblīs dirler aña şimdi key bil

162. Diledi Һaқ Ta‘ālādan yiri ol
‘İbādet қıla gelüp yirde o bol

163. Pes imdi Һaқ Ta‘ālā virdi yiri
‘İbādet қıla ya‘ni duta diri

164. Yedi yüz bin melā’ikler gelürler
Sekiz biñ yıl Һaқа қulluқ қılurlar

165. Bularuñla bu yir yüzi alındı
Bularuñ göñli bu yirde dilindi

10^a A 7^a-7^b’de M b. 166’dan sonra 25 beyit ve 1 ayet daha gelmektedir. Beyitler konuyu tamamlamakta, dolayısıyla müstensihin beyitleri atladığı düşünülmektedir. Bu beyitler numaralandırılmadan köşeli parantez içerisinde metne dâhil edilmiştir.

10^a-10^b M’de bulunan 167-174. b.’ler A’da noksandır.

161 key A.

162 Diledi Һaқ Ta‘ālā virdi yiri
‘İbādet қıldığını duta diri A.

163 Bu beyit A’da noksandır.

164 melā’ikler M: melā’ik ki A.

وَأُدِّ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً¹²⁶

166. Bulara didi bu kez pāk Sultān
Kılısaram bu yirde bir sultān

[Şular kim vire gayrı Allāha göñlin
Ki itmeye anuñla dā'ima şüktrin

Anı girü alur Cebbār-ı 'ālem
Yedürür anuñ-içün aña çok ğam

Ma 'ālimde getürmişdür iy insān
Çü yaratdı yir ü gögi o Sultān

Melā'ik halk idüp gökde ol iskān
Kılıpdur hem yaradup yirde ol Cān

Nice müddet bu yirde cinn itā'at
İdüp kıldılar Allāha 'ibādet

Ḥased idüp olar kamosı 'āsī
Kılurlar yer yüzinde çok me'āsī

Melā'ikden olara bu kez Allāh
Viribir bir bölük cin dirler iy şāh

¹²⁶ Çalışmada mealleri verilen bütün ayetlerler, Halil Altundan ve Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan *Kur'an-ı Kerim Meâlî*'nden (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011) alınmıştır. Bakara 30: *ve-iż kâle rabbuke li'l-melâ-iketi innî câ'ilun fi'l-erđi ḥalîfe(ten)* Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti.

Ayetin tamamının mealı şu şekildedir: Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler. Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti.

166 Sultān M: Yezdān A.

İyisi adı bunlaruñ ‘Azāzīl
Kamu ‘ālimler-idi anı key bil

İnüp yirde bular ol cin serveri
Yirüñ yüzinde bunlar dutdı yurdı

‘Aceb cin tag eteklerine gitdi
Deñiz adalarında yağı yitdi

‘Azāzīli virür Hak bile ihlāk
‘İbādet eyleye bunda o nā-pāk

Hzānedār-ıdı açmağa ta kim
Ve dünyā gögine ol-ıdı hākım

Ki ol yirlerde iderdi ‘ibādet
İder idi [ki] göklerde o tã‘at

Ki cennet içine varubanı ol
‘İbādet kıılır-ıdı Allāha bol

‘Ucubı eyledi bakup özine
Begeniser sözi ol kendözine

Didi ki nice emlāki o Mevlā
Bana virdi benem qamudan evlā

‘Azāzīle dahı çün diye ol Hāk
Kıılıram didi Ādem ben muhaqqak

أَقَالُوا Te 'ālā أَتَجْعَلُ فِيهَا (مَنْ) يُفْسِدُ فِيهَا) وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ¹²⁷

Didiler ki kıılır mısın sen insān
Fesād eyleyüp anlar dökeler kıan

Sana tesbīh iderüz biz çü dā'im
Olupduruz 'ibādātuñda kıā'im

Bulara didi girü bī-gümānī
Bilürem ben şuñı bilmezsiz anı

Bularuñ içlerinde ola kışı
'İbādet itmek ola dā'im işi

Ya hoşdur t̄ā'atüñüz kibr-iledür
Bularuñ hoş günāhı 'özü iledür

Günāhı 'özü-ile yegdür kıatumda
Şu t̄ā'atden ki ola kibr anda

Diledi ki yarada bir dem Ādem
Didi Cebrā'ile Hāllāk-ı 'ālem

Ki yirden varuban alğıl turābı
Çü aldı şaldı yağmur bī-gümānī]

167. Çü vardı ki turābı yirden aña

¹²⁷ Bakara 30: *Qālū etec'alu fihā (men) yufsidu (fihā) veyesfiku'd-dimāe* Onlar, “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın?” dediler.

Ayetin tamamının mealı şu şekildedir: Hani rabbın meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın?” dediler. Allah “Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim” buyurdu.

Figān eyleyüben yir itdi nāle

168. Terahḥum it baña didi idüp zār
Duyamazam cehennemde yağa nār

[10^b] 169. Terahḥum eyleyüp almadı toprak
Bu kez İsrāfīli gönderdi ol Hāk

170. Terahḥum idüp ol da almadı dir
Bu kez Mikā'īli aña viribir

171. Terahḥum itdi çünki kıldı zārī
Varuban 'arza kıldı 'inde Bārī

172. Bu kez 'Azrā'īli kılmışdur irsāl
Ol işde çünki anlar kıldı ihmāl

173. Aña daḥı ider zārī görüp yir
Terahḥum kıla ya'nī terk ide dir

174. Şoloḫ dem kabza urup aldı toprak
Şımaḫdan emrini yig didi dutmak

175. Kılur yirde bu kez topraḫı tīn
Çü yağmur şaldı sultānū's-selātīn

176. O beyne't-Ṭā'ifi ve'l-Mekke kırk yıl
Yatuptur anda balçık oluban bil

177. O balçıkdan bu kez sultān-ı 'ālem

175 Kılur topraḫı ol yirde tīn M.

Ḥaḳīḳat yaradupdur yirde Ādem

178. Bu kez emr itdi cāna bil i 'āḳil
Ki ol cisme varuban ola dāḥil
179. Başı üstinde durup görmedi ol
Bu kez Ḥaḳ virip-idi aña bir ḳul
- [11^a] 180. Adı Cebrā'īl kendüsidür rūḥ
Cemī'i nesne durur aña meftūḥ
181. Gelüben didi Bismi'llāhı iy cān
Gir işbu cismü olğıl anda sulṭān
182. Didi cān dost adıyla girürem ben
Ne raḥmet olsa anuñla ḥoşem ben
183. Çü girdi şadra dek diledi 'avdet
İde girü [ki] 'aṭş virdi şu sâ'at
184. Getürdi diline el-ḥamdü li'llāh
Didi Ḥaḳ saña raḥmet itdi Allāh
185. ... çü cān raḥmet işitdi fi'l-ḥāl
Ṭağıldı gevdesine budur aḥvāl
186. Yedi gün anda ḳaldı şöyle Ādem
Ḥudādan ḥulle geldi aña şol dem

178 bil A.

11^a -12^b M'de bulunan 181-217. b.'ler A yk. 8'in bulunmayışı dolayısıyla noksandır.

180 Adı A.

187. Çü virdi t̄ac u taḥt̄ı aña Ma‘būd
Binüp üstine ḥāşıl ola maḫşūd

188. Yedi yüz biñ melā’ike buyurđı
Gelüben şaf (şaf) dutup ḳatında durđı

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ¹²⁸

189. Gine buyurđı anlara ol Allāḥ
Ḳıluñ secde diyüben aña va’llāḥ

[11^b] 190. Bularuñ küllisi itdi iṭā‘at
‘Azāzīl itmedi oldu bu la‘net

191. Melā’ik didi bu kez iy Ḥudāya
Ḳamu maḥlūḳa vehhābü'l-‘atāyā

192. Saña bunca ‘ibādet ḳılmışuz biz
‘İbādet ḳılmadı bu saña hergiz

193. Sebeb nedür yigiledüñ bunı sen
Bu kez didi girü Allāḥ-ı zü'l-men

194. Anuñ-çün yegiledüm sizden (ben) anı
Ki ‘ilmi var sizüñ yoḳ bī-gümānī

195. Didiler yir ü gök ḳalması görđük
Olarda ne ki vardur anı bildük

¹²⁸ Bakara 34: *ve-iż ḳulnā li'l-melā-iketi's-cudū li-ādeme fesecedū illā iblīse ebā vestekbera* Hani meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.

196. Bu kez İblīs Hudāya dir ki iy Hāḳ
Yalan degül senüñ va ‘deñ durur Hāḳ
197. Didüñ [kim] her kimesne olsa ‘āḳil
Anuñ kesb itdügi olmaz bāḳıl
198. Ḳanı bunca ‘amel ki ben iderdüm
Bilürsin yirde vü gökde n'iderdüm
199. Buyurdı Hāḳ Ta‘ālā dilegil sen
Ne ister olur-ısañ virürem ben
200. Didi baña çün eyledüñ [ki] la‘net
Uzat ‘ömrümü ta ḳopa ḳıyāmet

[12^a]

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ¹²⁹

201. Bularuñ üzre ḳıl beni musallaḳ
Ḳamu işlerin eyleyem muḳabbat
202. Daḳı azduram eger olsa destūr
İdem iḡvā-y-ıla bunları maḳhūr
203. Bu kez Allāh aña gör ne buyurur
Dilegi ne-y-ise fi'l-cümle virür
204. Velī ḣol ḳullarum ki oldı ḣāzır
Elüñ irmeye gözüñ daḳı nāzır
205. Saña her ki uyarısa senüñ-ile

¹²⁹ Sād 82: *ḳāle febi‘izzetike leuḡviyennehum ecma‘in* İblis, “Senin şerefine andolsun ki, elbette onların hepsini azdıracağım” dedi.

Virürem ki bile tamuda ola

206. Bu kez Şeytân didi ki iy Hudâyâ
Azıdam mü'mini koyam belâya
207. Didi Hağ kullaruma bî-nihâyet
Virem tevfiğ ideler 'ibâdet
208. Didi Şeytân bu kez çok cehd iderem
'İbâdetden yığup zenbe irürem
209. Bu kez aña didi Cebbâr-ı 'âlem
Çapusun tevbenüñ olinca açam
210. Didi Şeytân idem igvâ ki kamu
Koyalar tevbe yiri ola tamu
- [12^b] 211. Didi [ki] men' idesin rahmetümden
Virür olduğda_olara ni'metümden
212. Bu kez 'âciz olub dir ki Hudâyâ
Ne hikmetdür i vehhâbbü'l-'atâyâ
213. Kılurken saña da'vâ-yı müveddet
Ve kılurken [ki] da'vâ-yı 'adâvet
214. Senüñ emrüñe olur kamu 'âşî
İderler yir yüzinde çok mu'âmî
215. Bulara rahmetüñi sen virürsin
Bu resme fi'li bunlardan görürsin

216. Didi Cebbār-ı 'ālem aña sini
Bular sevmez severler līki beni
217. Anuñ-çün iderem anlara raḥmet
Ḳıyāmet gün daḡı olmaya zaḥmet
218. Çü Şeytān bilür-idi birdür Allāh
Nite 'āşī olup oldu bu gümrāh
219. Çü bir secde içün ki aña İblīs
Muṭī olmayuban kıldı bu telbīs
220. Ki bunca secdeeledi [ki] Ādem
Yirün yüziñde terk ider o bu dem
221. Bunuñla kāfir olmadı bu insān
Nicesi oldu kāfir ya o Şeytān
- [13^a] 222. Cevāb işitdük imdi bu su'āle
Dün ü gün mü'minüñdür işi nāle
223. Egerçi terk kıldı iderem dir
Ne söyler oluban kendüye maḡrūr
- [Velī Şeytān-ı mel'ün kibr-ile gör
Ne söyleyüben kendüye maḡrūr]

216 bular A: bunlar M.

219 Çü M: Şu A.

aña M: anı A.

220eledi M: evlād-ı A.

13^a A 9^{ab}da M b. 223-224 arasına 1 beyit daha gelmektedir. Bu beyit numaralandırılmadan köşeli parantez içerisinde metne dâhil edilmiştir.

222 işitdük M: işidüñ A.
imdi A.

224. Anı  toprakdan itd n beni oddan
Ni e idem a a secde ben oddan
225. H y rluyam ben andan iy H d y 
Has se secde itme  n -sez ya
226.  u kıldı n beni n rdan kıldı n a' l 
Ni esi ola zulmet n rdan evl 
227. Bu kez  bl se didi H k i mel'  n
H t  id beni oldu  ma b n
228. H k kat i re n r bil ki tur bdur
Vel  ate  i i k lli h r bdur
229. Tur bu  evveli ger i_ oldu zulmet
 u ya mur irdi a a oldu ni' met
230. Vel  n r evveli k lli t t nd r
Ve anu  a iri hem c mle k ld r
231. Du  nla k lden olmaz ille zulmet
Bu arzdan h  il olmaz ille ni' met
232. Bu kez ' ciz  alup anda ı n ri
 ab l eyley ben kıldı_ i tiy ri

224 itd n A.
A'da "idem a a" ve "secde" kelimeleri yer de i tirmi tir.

226 kıldı n A.

227 oldu  A: oldu M.

229 oldu M: ola A.

231 arzdan M: yirden A.

[13^b] 233. Melā'ik ki bu yirde bile geldi
Anuñla yir yüzinde bile oldı

234. Semāya girü bu kez bulmadı yol
Havāda qaluban qulluq ider bol

**Kıřřa-i duhūl-ı Ādemi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selām fi'l-cenneti qāle üskün
ente ve zevcüke**

235. Hiṭāb idüp didi Cebbār-ı 'ālem
Oluñ sākīn bu cennetde i 'ālem

236. Senüñle 'avretüñ bunda ne ki var
Ne dilerseñüz idüñ andan ifṭār

237. Velīkin şol ağacuñ qatına siz
Yaqın olmañ zulümden olursız

238. Çü Haq emr itdi añla qamusından
Niçün nehy itdi anuñ birisinden

239. Zirā ki Haq Ta'ālā külli işi
Sebebsüz işlemez bilgil i kişi

240. Çü taqdīrde var-ıdı çıqa Ādem
Ol Ādemden 'imāret ola ādem

241. Anı kıldı sebep çıkardı andan
Bilā-'illet qomadı ol evden

242. Meşeldür bu didüğim saña iy yār

Bilā-‘illet konuğı omaz ebrār

- [14^a] 243. Eger ıkmasa-y-ıdı andan Ādem
Geliserdi bilinden bunca ādem
244. Kimi kāfir kimi mü’min olaydı
O kāfir cennet ire nice_olaydı
245. Degüldi kāfirüñ cennet mekānı
Anuñ-ün redd ıldı andan anı
246. ü bileydi niün iletdi anı
O cennet ire ıldı bu mekānı
247. Diledi ullarına zīre cennet
okusın bildüre tā ola rağbet
248. Dağı bu-y-ıdı girmeklige hikmet
‘Āmelle bulunur dirlerdi cennet
249. Bizüm a‘mālümüz Ādemden ekser
Pes imdi bizüm anda ola kevşer
250. Anuñ-ün oydı anı cennetine
İrürdi anı ulu ni‘metine
251. Ta bilsünler ki cennet fazl-ı Subhān
Degül girmeklige a‘māl ü erkān
252. Şoraram saña ben iy ‘ayn-ı insān
Niün ‘afv eylemedi anda Subhān

253. Çıkarđı anı cennetden günāhı
Nice yıl ağlayup itdidi āhı
- [14^b] 254. Şoñ ucu ‘afv kıldı anı bunda
Sebeb nedür ki ‘afv itmedi anda
255. Degül ki anda itse [idi] rahmet
Nite ola-y-ıdı ‘ālem ‘imāret
256. Ve dağı anda anı ‘afv ideydi
Yaluñuz bir kişiyे ‘afv olaydı
257. Velīkin çün getürdi bu cihāna
Kıyāmet kâ’im olunca dolana
258. Anuñla bunca yüz biñ bile kişi
Bağışlaya Kerīmün budur işi
259. Ve hem dirdi melā’ike bu cennet
Me‘āşī yiri degildür haqıķat
260. Diledi göstere eylik yavuzluķ
Hudādandur degül yire ta’alluķ
261. Anı ki saķladı olmışdur ebrār
Şuñı saķlamadı olmışdur eşrār
262. Sa‘ādet virse ger bular hidāyet
Şekāvet virse bulur ol đalālet
263. Anı ki saķladı irişdi tevfiķ
O ki saķlamadı zulmetde taħķiķ

264. Gör imdi Ādemi cennetde hāşıl
Günāh nice itmişdür [ki] i ġāfil
- [15^a] 265. Velī çün çıkdı cennetden o kişi
İdüben tevbe bunda oldu işi
266. Bunuñla dünyeden cennet idi _evlā
Velīkin tevbe bunda virdi Mevlā
267. Dağı Hāķ Ādemün adına ‘arzı
Yazuban kılmış-ıdı aña farzı
268. Sebeb kıldı günāhı virmegine
Bu ‘ālem taht üzre irmegine
269. Dilerse bir kimesneye ol Allāh
Vire bir nesne [ki] olğıl sen āġāh
270. Sebeb kıılır günāhı dilese Hāķ
Dilerse t̄ā‘ati kıılır muħaķķaķ
271. ‘Azāzīle Çalap çün itdi la‘net
Durup itdi yüzinden kaşd-ı cennet
272. Kıpucılar kımışdı anda Raħmān
Olardan her kime söyledi Şeytān
273. Didiler anı ki red itdi Allāh
Sözümüz yok bizüm anuñla va’llāh
274. Bu kez tāvūsa söyler ki müveddet

Senüñle vardı kılgıl ri'âyet

275. Beni uğurlayın uçmağa koy sen
Girüben azduram düşmenimi ben

[15^b] 276. Ola ki hîle idüp anı andan
Çıkarup yavuz idem dağı benden

277. Didi tāvūs şāyed ben bunı yār
Başarmayam velī diyem gele mār

278. İşügi gelübeni ol bitüre
O maqşūd ikmāline yitüre

279. Çü geldi ol yılan ağızına geldi
O Şeytān [ki] anuñ katına geldi

280. Bu kez Şeytān başladı söylemege
Aña çok dürlü hîle eylemege

281. Şanurdi Ādem ol sözdür bilenüñ
Ve illā diñlemezdı sözün anuñ

282. Hiṭāb eyleyüben dir aña iy yār
Benüm üstümde senüñ çok haqın var

283. Senünle eyledük çok zīre şöḥbet
İdeyin saña işit bir naşīḥat

284. Didi Ādem naşīḥat idici Haq

278 Bu beytin ikinci mısraında vezin aksamaktadır.

Yiter aña anı bilgil muḥakḳak

285. Ḥavā [anı] komadı līkin eyit
Nedür ögüdüñi virgil i yigit
286. Bulara girü dönüp didi Şeyṭān
Niçün yıgđı sizi andan o Subḥān
- [16^a] 287. Ḳalur andan her kim yise muḥalled
Bu evden çıkmayısardur mü'eyyed
288. Ve her kim yimez-ise ol ağaçdan
Ḥudādan eb'ad olur çıkar andan
289. Yemīn itdi bunuñ üzre o mel'ün
Ġurur idüp buları kıldı maġbūn
290. Ḥavā durup didi ki şınaram ben
Ḥavā didi ki Ādem olmasun ben
291. Yeyesin biz günāh itmiş olavuz
O Ḥaḳ katunda biz maḥrūm ḳalavuz
292. Ḥavā bir buġday alup nışfin yidi
Şoloḳ sā'at başundan tācı düşdi
293. Varup Ādem femine nışfin ḳoydı
Ve hem ekninden anuñ ḥulle üşdi
294. Söze gelüp bular gör ne didiler

293 Kafiye gereġi “nışfin” ve “yidi” kelimelerinin yerleri deġiştirilmiştir.

294 Kafiye gereġi “nışfin” ve “ḳoydı” kelimelerinin yerleri deġiştirilmiştir.

Haḫuñ emrini anlar-çün şıdılar

295. Bizüm yoḫ anlaruñla olmaḡımız
Daḫı bir yirde hergiz olmaḡımız
296. Yayıldı cümle cennet içre ol dem
Ki ‘aşı oldu Allāha ol Ādem
297. Melā’ik ḫamusı aña varurlar
Muḫammed nūrın elinde görürler
- [16^b] 298. Diledilerdi kim dögeler anı
Görüben ḫıymadılar līki anı
299. Ḫatı gussa içinde-y-idi ‘uryān
Şuçum ‘afv it baña dirdi i Subḫān
300. Bu kez Cebbār-ı ‘ālem didi aña
Elem enhā kumā ‘an tilke saña
301. Ki ya’nī nehy ḫılmadum mı sizi
Niçün işitmedüñüz işbu sözi
302. Çü emrüm şıduñuz size bu cennet
Degül lāyık Haḫuñ andan bu sâ‘at

فَأَنَّا اهْبَطُوا بِبَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوًّا¹³⁰

300 ‘an: ġan M.

Bu ibare, A’râf suresi 22. ayette geçmektedir: Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhâl üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab’leri onlara, “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?” diye seslendi.

¹³⁰ Bakara 36: *ḫulnahbiṭū ba’ḫukum li ba’ḫin ‘aduvv(un)* Biz de, “Birbirinize düşman olarak inin.” dedik.

303. Havā vü hayye vü tāvūs u Ādem
Hürüc eyledi cennetden şoloğ dem
304. Bularuñ her birisi bir mekāna
Düşüpdür getüriserem ‘ayāna
305. Serendile düşüpdür bilgil Ādem
Havā düşdi Cudī tağına ol dem
306. Yılan düşdi tağına İşfihānuñ
Ve tāvūs Hinde olmasun gümānuñ
307. Havā Ādemle ağlar iki yüz yıl
Yimez içmez ta ki geldi Cebrā’ıl
- [17^a] 308. Didi ki başuñı qaldur i Ādem
Suçuñ ‘afv eyledi Cebbār-ı ‘ālem
309. Didi ki ne buyurur baña Ma‘būd
Dutam emrini ta ki ola hoşnūd
310. Haberlerde gelüpdür şöyle Ādem
Bükāsından esirgerdi ‘ālem
311. İki gözinden anuñ dökdi enhār
Ne enhār belki taldı yidi ebhār
312. Dağı dirlar [ki] işbu misk ü ‘anber

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırđı. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, “Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır” dedik.

Dağı Hinde ne ki var ıssı otlar

313. Anuñ gözi yaşından oldu hāşıl
Zehī fazl u zehī insān-ı kāmīl
314. Havā dağı dün ü gün ağlar-ıdı
Gözinden ırmağ olup çağlar-ıdı
315. Yaşından iki ırmağ oldu ulu
Biri dökildi bahre oldu lü'lü
316. Birisi yire döküldi boyına
Anuñ-çün hāsıl oldu anda kına
317. Sebeb oldur ki bu ikiye 'avret
İderler anuñ-içün key muhabbet
318. Bu kez Cebrā'ıl eydür saña Mevlā
Buyurdu yapasın sen beyt-i 'alā
- [17^b] 319. Şu yirdeki senüñ indidi tahtuñ
Orada olmuş-ıdı nīk-i bahtuñ
320. Binā it benüm-içün beyt-i a'zam
'İbādet-gāh ola saña i Ādem
321. Benüm hoşnūdlıgum anda durur bil
Ne ki emr eyledüm saña anı kııl
322. O taş ki cennetümden almış-ıduñ
Bu 'ālem milkine ki gelmiş-idüñ

323. Kenārında oğıl beytüñ anı sen
Mutāb ola anuñ-ıla ins ü cān
324. Hāberlerde gelüpdür çünki Ādem
Çıkar olduğda cennetden şoloğ dem
325. Alup beş nesnei getürdi idi
Bu ‘ālem milkine anı yitürdi idi
326. Birisidür ‘asā Mūsā bin ‘İmrān
Birisidür faş anuñ faşşı Süleymān
327. Birisidür Hāvā alduğı gevher
Elinde taş olupdur bil i server
328. Bulardan dağı her biri ikişer
Alup yaprağ anlara daşra düşer
329. Birin öküz yidi eyledi ‘anber
Kökül itdi yiyip urd iy bürāder
- [18^a] 330. Birisin yiyüben bal itdi aru
Geyik müşg eyledi yiyüp [i] māh-rū
331. İşitdüñ her birine sen tamāmet
Nicesi virdi bunlara kerāmet
332. Gör imdi cennetüñ ni‘metlerini
Nice feyz eyledi rahmetlerini

333. Bu kez Ādem o Cebrā'īlle gitdi
Gelüben Mekkenüñ yirine yitdi
334. Nereye başdı Ādem oldı emşār
Egerçi yoǵdur anda şimdi deyyār
335. Kūh-ı 'Arafāta geldi çün Ādem
İhāta kılmış-ıdı anı pür-ǵam
336. Taleb kıldı Havāyı buldı anda
Kararmışdı olaruñ cismi günde
337. Havāyı görüben bilmedi ol dem
Didi Cebrā'īl Havādur bu Ādem
338. Yapup Ka'be tavāf eyledi anlar
Çalap rahmetlerine şaldı cānlar
339. Tamām idüp didi ki yā Hudāyā
Didüǵüñ itdüm iy mu'ṭīl-'aṭāyā
340. Gelüben didi şol dem aña Cibrīl
Didi elüñ getürüp sen du'a kıl
- [18^b] 341. Didi pes 'izzetüñ haǵkı-çün iy Haǵ
Benüm hālüme rahm eyleyüben baǵ
342. Daǵı evlādumı kim geliserdür
Bu 'ālem milkine kim alısardur
343. Bulara daǵı rahmet it İlähī
Günāh itmişlerüñ sensin penāhı

344. Bu kez didi aña Cebbār-ı ‘ālem
Bağışladum günāhuñı iy Ādem
345. Velī oğlanlaruñdan şuñı taḥkīk
Baña getürüp ĩmān ide taşdık
346. Şerīki vardur anuñ dimeye ol
Aña raḥmet idiserem katı bol
347. Diledi bu kez evlādını Ādem
Göre Cibrīl katına geldi şol dem
348. Anuñ arkasını sıgadı bayık
Belürdi ne ki olısar ḥalāyık
349. İki şaf bağlayuban durdı anlar
Ḥitāb idüp didi Tañrı i kullar
350. Sizüñ Allāhuñuz degülmiyem ben
Didiler [kim] Ḥudāmuzsın şehā sen
351. Diledi anlara Ādem imāmet
İde geçdi dükelinden tamāmet
- [19^a] 352. Olaruñ ba‘zı şağdan şola geçdi
Ve ba‘zı daḥı şoldan şağa geçdi
353. Ve ba‘zı daḥı anuñ itdi sebkat
Şorar Cebrā’ile nedür bu ḥikmet
354. Didi Cebrā’ıl aña ol gidenler

Olardur Tañrılık da'vân idenler

355. Şükür ki sağ yanuñda ola qā'im
Müsilmanlık içinde ola dā'im
356. Şular ki sağ yanuñdan şola geçdi
Olar İslāmda-y-iken küfre geçdi
357. Şular ki şol yanuñdan şağa gitdi
Qoyuban küfrini imāna yitdi
358. Pes Ādem eyledi destür girü
Serendile vara bundan i nīk-rū
359. Zirā bulaydı anda dürlü ni'met
Anuñ-çün istedi Haqdan icāzet
360. Bu kez diledi Allāhdan açam ben
Dağı ekünde yok yalıncağım ben
361. Gelüp Cebra'ıl didi ki ekin ek
Yiri sürübeni [ol] kesüp evlek
362. Getürdi virdi aña buğday arpa
Dağı bile getürdi aña penbe
- [19^b] 363. Zirā'at öğredür bu kez iy 'āqıl
Ne yirde ola ni'met o ki hāşıl
364. Boyundurığı boynına qodı bil
Bu resme itdi Ādem on iki yıl

365. Bu kez soñra aña gönderdi Mevlā
İki öküz bārī iken evlā
366. Hadede böyledür ol gün zirā‘at
İdüpdür bitdi başlandı tamāmet
367. Ve şāninci güninde biçdi derhāl
Ve şālisde diyesin itdi budur hāl
368. Ve rābi‘de şavurubanı arıtdı
Ve hāmisode un eyleyüb öğüttdi
369. Ve sādisode unı eyledi etmek
Çü etmek oldı ma‘lūmdur niçe_itmek
370. Bu kez penbü ekin mi yitdi irdi
Havāya emr kıldı anı dirdi
371. Çekidīnden ayırtlayup egirdi
Doğuyup don idübeni getürdi
372. Yidi yıl geçdüginden soñra kāmīl
Havā yüklü oluban oldı Qābil
373. O yüklü olduğında geldi Şeytān
Hekīmem ot virem didi i insān
- [20^a] 374. O qarnuñdağı sinüñ ola Ādem
Qo ‘Abdü'l-hāriş adın doğduğı dem

374 ‘Abdü'l-hāriş: ‘İdu'l-hāriş M.

375. Çü doğdı aña eyle qodılar ad
Ki Hāriş eylemiş-idi anı yād
376. Gelüp Cibrīl buları_itdi melāmet
Bilüben itdiler bunlar nedāmet
377. Eger bilse-y-idi Şeytāndur ol
Sözi anuñ nite olaydı maqbūl
378. Doğan oğlanı ğayru'llaha nisbet
İdüben oldı [ki] bunlara töhmet
379. Bu kez tevbe idüp ad virdi Qābil
Bile bir kız dağı olmuşdı hāsıl
380. Cemīle-y-idi görklüydi be-ġāyet
Bu resme toğdı yetmiş yıl tamāmet
381. Bulara emr kıldı Hāq Ta'ālā
İkinci kız evvel oğlanı ala
382. Ve evvelki kıızı ikinci oğlan
Ala diyü buyurmuşdı o sultān
383. Bu resme-y-idi anlarda şerī'at
Ta altmış yıla irince tamāmet
384. Otuz biñ oldı [girü] er ü 'avret
Tenāsül oldı 'ālem dutdı şevket
- [20^b] 385. Qābilüñ yidi biñ oldı hem evlād
Görüben Ādem oldı hurrem ü şād

386. Anuñ 'ahdinde böyle-y-idi 'âdet
Kaçan ki qurbân itmege irâdet
387. Olaydı od gelüp yaqardı fi'l-ḥâl
Bilürlerdi qabûldür budur aḥvâl
388. O qurbân ki anı od yaqmaz-ıdı
Bilürdi ki maqbûl olmaz-ıdı
389. Çü etmek yidi Ādem dutdı kuvvet
Anuñ göñli et istedi be-ğâyet
390. Şikâr itmegi emr eyledi Rezzâk
Yiyüben ta ki şükür kıla Ḥallâk
391. Ḥurûc idüp evünden gitdi ava
Dudup kerkes gögercin geldi eve
392. İkinin daḥı zebḥ eyledi derḥâl
Oda atdı buları budur aḥvâl
393. Gögercin ki virmiş-idi Ḥavāya
Pişüp ḥâzır olup geldi araya
394. O kerkes pişmedi Ādem qağıdı
Gine o kerkesi oda bırağdı
395. Bu kez göyüندی kerkes guşsa yidi
Aña Cibrîl gelüben gör ne didi

[21^a] 396. Yime guşsa ki çün kuşuñ göyüندی

Dağı yigrek viriser Tañrı didi

397. Senüñ evlāduña ta ki kıyāmet
Harām ola yimeyeler tamāmet
398. Bunı işidübeni oldı hurrem
Qabül olduğına qurbān şol dem
399. Bu nesne böyle idi tā ki Aḥmed
Bu iki 'ālemüñ faḥri Muḥammed
400. Gelicek emr olundı ümmetine
Bularuñ itdügi qurbān yine
401. Anun-içün didi kim ola beşāret
Revā görme ide ol ḥaḳāret
402. Eyā mü' min beşāretdür saña bil
Seni itmedi rüsvā şükrini kıl
403. Seni dünyāda çün beyne'l-ḥalāyık
Dilemedi ki rüsvāy ide bayıq
404. Revā ola mı yarın cümle maḥlūk
Dirildükde kılam [ben] seni maḥrūk
405. Ḥudāyā sen Ğan̄isin ben günāhkār
Bu **Qadıoğlu** hāli saña āşkār
406. Ümīdi bu [eder] tapuñdan iy şāh
İdesin cennet içinde qarār-gāh

- [21^b] 407. Gelicek dünyeye Qābil bin Ādem
Vücūda geldi bir kıızı ol dem
408. Be-gāyet görklü idi bilgil ol kıız
Nazīri yoğ-ıdı hūbluḡda hergiz
409. Ve Hābil ile daḡı ol Havā ana
Getürmişdi gine bir kıız cihāna
410. Velīkin ol degül-idi igen hūb
Ta ola bunlaruñ ḡatında mergūb
411. Diledi kendü aḡtin ala Qābil
Nicesidür işitgil imdi Hābil
412. İkimüz daḡı bir ḡurbān idelüm
Ne emr itse Hudā aña gidelüm
413. Kimüñ ḡurbānı kim olursa maḡbūl
O kıızı almaḡa ola o meşḡūl
414. Bunuñ üzre ḡiluban ‘āḡd ü peymān
Bularuñ her birisi ḡıldı ḡurbān
415. ḡodılar bir depeler üstinde iy cān
Yaḡın ola bulara ‘ilm ü bürhān
416. O Hābil itdüḡi ḡurbānı āşḡār
Göyündürdi semādan inūben nār

409 Bu beytin birinci mısraında vezin aksamaktadır.

417. Dönüp Kābil aña dir çünki maḳbūl
Olunmadın kılam [ben] sini maḳtūl

[22^a] ¹³¹لَنْ بَسَطْتُ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَنَّكَ

418. Bu kez Hābil aña dir gerçi kāşıd
Olasın ḳatlüme ben saña bāsıt
419. Elüm ovıtmazam dir iy bürāder
Ḥudādan ḳorḳaram ki eyleyem şer

¹³²فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ

420. Uyuban kendü nefsine o Kābil
Niçe oldu [ki] ḳardaşına ḳātil
421. İrüp bir taş-ıla öldürdi anı
Sögüt dibinde seylān itdi anı
422. O vaḳtten berü olmadı yemişi
Ve bu yir ḳanı yutmadı i kişi
423. Ne ki olsun içün bu ḥalka meşhūr
Günāhsuz ḳan degil ki ḳala mestūr
424. Çü öldürdi n'idesin bilmedi ol
Zirā ölmemiş-idi daḥı bir ḳul

¹³¹ Mâide 28: *le-in besaṭte ileyke yedeke litaktulenī mā enā bibāsiṭin yediye ileyk(e) li-aḳtuleke* “Andolsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Andolsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım.”

¹³² Mâide 30: *Feṭavve ‘at lehu nefsuḥu ḳatle eḥiḥi feḳatelehu feaşbeḥa mine'l-ḥāsirin(e)* Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyarak) onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu.

425. Omuzına getirüben gezerdi
Görür kırkayı ki yiri kızardı
426. Şavaşup birisin katl itmiş-idi
O kızduğı yerde defn itmiş-idi
- [22^b] 427. Anı [ol] görüben bu dağı anı
Kızuban yerde eyledi nihānī
428. Havā Ādemle katı guşşa yidi
Bu oğlanlarımız ne oldu didi
429. Durı? gelübeni işit n'iderler
Buları isteyü tağa giderler
430. Atası istedügin-çün işitdi
Kırçuban yazıları dutdı gitdi
431. Haber virdi atalarına Cibrīl
Depeledi diyü Hābili Kābil
432. İşidüben bular yetmiş gün ağlar
Anun-içün cigerlerini tağlar
433. Bu kez buldılar anda kabır-i Hābil
Muğāyir eylediler anda key bil
434. Çalap buyurdı Ādem Hābil-içün
Kırşāş ide didi ki nebī niçün
435. Depellersiz sizün ben oğluñuzun

Değil düşmen velīkin dostuñuzun

436. Didi Ādem anı buyurdı Allāh
Benüm re'yüm degildür işbu va'llāh

437. Didi Qābil sizüñ ben Tañrı[ñuz]dan
Berīyem dağı sizden oğluñuzdan

[23^a] 438. Çü bunu böyle didi oldı kâfir
Qıyāmet gün anı qahr ide Qāhır

439. Anuñ evlādı dağı gördi anı
Cemī'i kâfir oldı bī-gümānī

440. Anuñ zürriyeti ne ki_ oldı mevcūd
İrince yetmiş külli_ oldı merdūd

441. Tamām oldı çü yetmiş yıl bu kez Hāq
Viribir Ādemi aña muhaqqāq

442. Gelüben anları eyledi da'vet
İdeler ya'nī Allāha 'ibādet

443. Çü yüz yıl dağı yetmiş yıl ki geçdi
Bu dünyānuñ sarāyından o geçdi

444. Anuñ soñına geçdi çün yidi yıl
Vefāt itdi Havā dağı şehā bil

445. Tevāriḥ içre gördüm ki bu Ādem
Toğuz yüz yıl sağ oldı dutdı 'ālem

446. Hāvā sağ oldı soñra iki yüz yıl
İkisi defn oldı Hinde pes bil
447. Ve ba'zı Ebū Kubes tağında_anı
Defın itdi didiler ol zamānı
448. Didi Beytü'l-Muqaddesde şan insān
İdüpdür Nūh anı çü geçdi tūfān

[23^b]

Hikāyet-i Şīt 'aleyhi's-selām

449. Didiler Şīt Ādemoğlıdur taḥkīk
Ki yār olmuş-ıdı anuñla tevfiḳ
450. O devrine kılmışdı anı şāh
Nübüvvet virdi aña bu kez Allāh
451. Nübüvvet da'vā kılup ḥalkı da'vet
İdüpdür bunda kırk biş yıl tamāmet
452. İki yüz daḥı seksen yıl 'ibādet
İdüpdür Tañrıya kılup iṭā'at
453. Çü naql eyledi dünyādan o kişi
Harāb oldı bu ḥalkuñ azdı işi
454. Bilür qalmadı bunlarda şerī'at
Cehālet taldı 'ālemde ḥaḳīḳat
455. Nice kıлмақ gerek Allāha tā'at
Bilinmedi velīkin gördi şüret

456. Benī Ādem ki anı yazmış-ıdı
Divārlar Һacerde Һazmış-ıdı
457. Atamuz şūreti diyüp naķķāş
Қazardı Һanda ki bula-y-ıdı taş
458. Pes anı görüben şandı ‘ibādet
Aña itmek gerek-dürür itā‘at
- [24^a] 459. Zehbeden fiżżadan put eylediler
Muṭī‘ olup aña Һapu_eylediler
460. Bu resme itdi üç yüz yıl tamāmet
Gelen dünyāya_anı Һıtdı ‘ibādet
461. Bu kez virip-ıdı İdrīse Allāh
Beyan ide bulara Һükm-i Allāh

Һikāyet-i AҺnūh bin Yezd ‘aleyhi's-selām

462. Puta bunlar [ki] mecmū‘ Һapar-ıdı
İlāhuñ buyruğından şapar-ıdı
463. Çalap İdrīse virüben nübüvvet
O Һalka virip-ıdı ide da‘vet
464. Cihādı didiler o kişi Һodı
Gelüp evlād-ı Қābil oқudı
465. Muṭī‘ olmayan-ıla ola Һıtāl
Ve seb hem ider-ıdı bu-y-ıdı Һāl

466. Çü üç yüz altmış beş oldu 'ömri
[Ve] ref' itdi semāya anı Tañrı
467. Qatı 'ābiddi ol şāhib şerī'at
'İbādet itdi seksen yıl tamāmet
468. Ve yüz altmış yıl eylemişdi da'vet
Dutupdur mu'ciz-ile dağı kuvvet
- [24^b] 469. Anuñ tesbīhi hod irişdi şuña
Feriştehler taħassür ider aña
470. Melā'ik külli anuñ şoħbetine
Gelürdi Tañrı hükmiyle qatına
471. O halkun ba'zısı oldu Müsülmān
Anuñla qardaş oldu qābız-ı cān
472. Bu kez İdrīs aña dir cānumı al
Göreyin cān acısın budur aħvāl
473. Bu 'Azrā'īl anuñ cānını aldı
Anuñ cānı girü gevdesine geldi
474. Bunı kim eyledüm şimdi hikāyet
Dürüst degildür işbu rivāyet
475. Zirā virmese destür aña Hıq
Alımaz cān 'Azrā'īl muħakkak

474 Bu beytin ikinci mısraında vezin aksamaktadır.

476. Velîkin bu durur bunda hikâyet
İdiserem saña şimdi rivâyet
477. atı zâhid idi bilgil o kişi
'İbâdet itmek-idi dâ' im işi
478. Dağı iderdi yirde hem hıyâtat
Tamâmet dünü iderdi riyâzat
479. Ve her gün on iki biñ tesbîhi ol
İdüben şükr iderdi Hâlîka bol
- [25^a] 480. Yigirmi oğlı oldu girü öldi
Bu kez İdrîs Ha-ıla gör ne kıldı
481. Didi ki ger benüm oğlum olursa
Kitâbum okuyup diri alursa
482. Yüz oksüz bisleyem Allâh için ben
Eger böyle kılasın didigüm sen
483. Bu kez oğlı doğup on yaşa irdi
O şuhfi okuyup sırrına girdi
484. Ve İdrîs dağı avlini yirine
Getürüpdür velî ol oğlı yine
485. Vefât itdi bu kez İdrîs dir aña
İlâhî râzıyam hüküm ıssı saña
486. Velîkin diler-idüm ümmetüme
Diyeydi şuhfumı benüm soñuma

487. Gelüp Cebrā'īl aña didi ki sen
Dilerseñ diri ola girü oğlan
488. Bu kez İdrīs yedi yüz tesbīh idüpdür
Du'ā kı lup dağı elin götürür
489. Qabül idüp du'āsın kıldı diri
Diledi anı İdrīs qala diri
490. Kala dünyāda ide halka da'vet
Ve hem oğlına qala ol nübüvvet
- [25^b] 491. Bu kez Cibrīl didi ki böyle dime
Anuñ-çün fikr idüben guşsa yime
492. Merātibi var anuñ dağı a'lā
Nice ola bu sen didüğüñ evlā
493. Bu kez İdrīs aña dir görmişem ben
Oğul acısına uğramışam ben
494. Dağı dilemezem görem ben anı
Anuñ odıyla yaqam işbu cānı
495. Bu kez Cibrīl didi ki dile aña
Acısın dağı göstermeye saña
496. Pes imdi yalvarup eydür Hudāya
Beni dağı uğratma ol cezāya
497. Qabul eyleyüben dilegin Allāh

Göge çıkardı anı ol [ulu] şâh

498. Bu kez İdrīs didi ki bunda bir er
Yaluñuz nicesi ola muḳarrer

499. Degildür bu melā'ik cins-i ādem
Ta anlaruñla gönlümi avıdam

500. Bu kez oğlanları cānı ḳatına
Gelür Ḥaḳ emri-y-ile ḥazretine

501. Anuñla bir zamān oldı o mesrūr
O dördünci göküñ içinde meshūr

[26^a]

Hikāyet Şit 'aleyhi's-selām*

502. Didüler ḳuşa binüp uçar-ıduḳ
Bu göñlümüzi anuñla açar-ıduḳ

503. Dilediler bular girü varalar
Maḳāmına girü varup duralar

504. Bu kez İdrīs didi yā Rabbi saña
Dilerem vir oğullarımı baña

505. Bu kez Ḥaḳ dir aña dünyāda çün sen
Buları bisledüñ emegüñi ben

506. 'Abeş ḳılmayuban girü buları
Saña işmarladum iy cān-ı arı

* Bu başlık hatalıdır. Hz. İdris kıssası devam etmektedir. Yazmanın reddade kısmında da bu başlık dikkate alınmamıştır.

507. Girü İdrīs didi yā Rabb bular
Saña ma'lūm durur benden dilerler
508. Ki yimişlerdi andadur o ni'met
Anı ister ki girü ide 'avdet
509. Bu kez Tañrı bulara cennetinden
Viribir budığı ol rahmetinden
510. Ne dürlü isteseler anda ni'met
Vücūda gelür andan zī kerāmet
511. Çıkardı [kim] göge İdrīsi Allāh
Virip-idi bu kez Nūhı ol āgāh

[26^b] Hikāyet-i Nūh bin Lamek bin Metüşelaḥ bin İdrīs 'aleyhi's-selām

512. Virip-idi bu ḥalka Nūh Allāh
Ki qalmaya ḍalālet içre gümrāh
513. Anuñ-çün dürlü dürlü kim hikāyet
İdüpdürler velī bunda rivāyet
514. Anı ki itmiş-idi İbn-i 'Abbās
Resūlden ki olaydı eger ekremü'n-nās
515. Anı yād eyledüm iş bunda iy cān
Zirā zikr eylemişdür anı Kur'ān
516. Çalap yüz sekseninde kıldı irsāl
Bu ḥalkı o qoya kılmaya ihmāl

فَلَيْتَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا¹³³

517. Toğuz yüz elli yıl kıldı bu da‘vet
O resme kimse görmedi meşakkat
518. Ki her gün on keret dögerler-idi
Aña zebh idüben sögerler-idi
519. Düşüp yaturdı bî-‘aql u bî-fer
Şanasın ki yedi dārū-yı müşber
520. Oğulları o Nūhı götürürdi
Anı bî-‘aql evine yitirürdi
- [27^a] 521. Çü gelse ‘aql şorardı o girü
Ne yirdeydüm baña diñiz i nîk-rū
522. Varuban ideyin bunları da‘vet
Ola ki ideler bunlar itā‘at
523. Bu resme-y-idi aña her rüz her mäh
İderler-idi Nūha şöyle ikrāh
524. Muḥammed gibi dünyāya tamāmet
Nebīdi lîk halk ider melāmet
525. Şu müddet de ki zikre i insān

¹³³ Ankebût 14: *felebise fihim elfe senetin illā ḥamsīne ‘āmen* O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Andolsun, biz, Nūh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi.

Aña yetmiş kişi getürdi ĩmān

526. H̄aberlerde gelüp-dürürdi bular
Oğullarını kamu getürürler

527. Bunı dirlerdi buña uymaduğ biz
Ve sözine dağı inanmaduğ biz

528. Ve siz dağı bunuñ hergiz sözine
Īnanup bađmañuz hergiz sözine

529. Anuñ evlādı çoğ oldu vü öldi
Ecel Nūh alnına [ki] yađın oldu

530. Çalap Nūha bu kez itdi hıtābı
Ki tađvĳf ide gelmedin ‘azābı

531. Puta taparlar-ıdı külli anlar
Gice gündüz anı ta‘zĳm iderler

[27^b] 532. Dirdi kamuğı Tañrımuđ görevüz
Senüñ Tañruñ görünmez biz nidevüz

533. Durup vardı bu kez sulţān katına
Anı da‘vet kıllur H̄aç hazretine

534. Dirdi idüñüz Allāha itā‘at
Ve illā soñra idersiz nedāmet

535. ‘Azābı gönderiser size Allāh
Eger dutmaz-ısañuz Şimdi va’llāh

يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ¹³⁴

536. Olar didi ki yā Nūḥ söyledüñ çok
Senüñ sözüñüñ ašlā gerçeği yok

537. Eger gerçek-iseñ sen ol ‘azābı
Getürgil imdi görelüm ‘ikābı

إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ¹³⁵

538. Çü gördi ki kabūl eylemez anlar
Didi ki yā İlāhī saña bunlar

539. Muṭī‘ olmayuban senden kaçarlar
Kulaqlarına da barmağ dıkarlar

540. Nice ki söylerem bunlara dutmaz
Sözümü daḥı hiç bunlar işitmez

[28^a] 541. Bular çün Tañrı emrin dutmadılar
Resūlinüñ sözün işitmediler

رَبِّ لَا تَذَرُ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا¹³⁶

542. Du‘ā kıilup didi ki bunda küffār

¹³⁴ Hūd 32: *yā nūḥu kad cādeltenā feekşerte cidālenā fe'tinā bimā te'idunā in kunte mine's-ş-şādiķin(e)* Dediler ki: “Ey Nūḥ! Bizimle tartıştın ve tartışmayı uzattın. Eđer doğru söyleyenlerden isen, haydi kendisiyle bizi tehdit ettiğın azabı getir.”

¹³⁵ Nūḥ 5-6-7: *innī de'avtu kavmī leylen ve nehārā(n) felem yezidhum du'ā'ī illā firārā(n) ve-innī kullemā de'avtuḥum* Nūḥ, şöyle dedi: “Ey Rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz (imana) davet ettim. Fakat benim davetim ancak onların kaçışını artırdı. Kuşkusuz sen onları bağışlayasın diye kendilerini her davet edişimde [parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler.”]

¹³⁶ Nūḥ 26: *rabbī lā tezer 'alā'l-ardi mine'l-kāfirīne deyyārā(n)* Nūḥ, şöyle dedi: “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!”

Ne ki var yir yüzinde koma deyyār

543. Eger qorsañ buları ki duralar
Azıdup qullaruñı döndereler

137 أَنْكَ إِنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا
138 وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا

544. Qabül eyleyüben Nūḥun du‘āsın
Emir kıldı aña felek düzesin

545. Gelüp gösterdi Cibrīl aña anı
Buçuq yılda tamām eyledi anı

546. Ki her bir taḥtasında ol kiminüñ
Adı yazılmış-ıdı bir nebīnün

547. Düzerken gemiyi Nūḥa gülerler
Delü oldı diyü aña gülerler

548. Bulara dir-idi ki siz gülersiz
‘Azāb geldükde qancarü gidersiz

- [28^b] 549. O vaqtin gülevüz biz daḥı size
Nite ki siz gülersiz şimdi bize

550. Ḥaber virdi aña Allāh Ta‘ālā
Qaçan ki emrimüz bunlara gele

¹³⁷ Nūḥ 27: inneke in tezerhum yudillū ‘ibādeke velā yelidū illā fāciran keffārā(n) “Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlâksız ve kâfir kimseler yetiştirirler.”

¹³⁸ Hūd 37: vaşna ‘il-fulke bi-a‘yuninā vevahyinā “Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır.”

551. Çıka *tennūr*dan şular tamāmet
Niceler ide özini melāmet
552. Bilicek muntazır oldu o kişi
Ne vaqt çıka bite bunlaruñ işi
553. Çü çıkdı kavmini devşirdi fi'l-ḥāl
Gemiye vardı anlar budur aḥvāl
554. Hākuñ emriyle çift çift her canavar
Dutuban iledüp gemiye koyar
555. Katı yağmur oluban geldi gökden
Daḥı ne ki şu vardu çıkdı yirden
556. Yirüñ yüzinde kırk arşun şu durdı
Kamu kavmi-y-ile Gemiye girdi
557. Var-ıdı dört kıızı üç oğlu i insān
Güygüleri daḥı ta ki itsen
558. Uyuban aña girdiler gemiye
Velī uymadı bir oğul nebīye

يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ¹³⁹

551 Tennūr: Fırın, tandır.

Bu kelime, Hūd suresi 40. ayette geçmektedir: Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nūh'a dedik ki: "Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri ona yükle." Ama, onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti.

¹³⁹ Hūd 42: *yā buneyye'r-keb me'anā velā tekun me'a'l-kāfirīn(e)* "Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma"

- [29^a] 559. Anuñ adı-y-ıdı bilgil ki Ken‘ān
O zālīm olmış-ıdı mişl-i Şeytān
560. Nite ki söyledi aña ki gelgil
Bizüm-ile bu dem gemiye bingil
561. O kāfir Nūḥa eydür seni daḥı
Dilemezem senüñ dīnüñi daḥı
562. Aña Nūḥ eydür oğlum bu ‘azābı
‘Aceb görmez misin işbu ‘iḳābı

قَالَ سَأُوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ

563. Dir oğlı aña tağa atlanuram
Şudan ‘āşam kıılır ben ḳatlanuram
564. Bu kez Nūḥ [aña] eydür hīç bir eşyā
‘Azābından bugün ḳurtılmaz illā
565. Şu kimse ki aña raḥm ide ol Ḥaḳ
Anı ma‘şüm idiserdür ol ancaḳ
566. Çü girdiler gemiye şuda irdi
Alup oğlını Ken‘ān tağa vardı

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nūḥ, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, “Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma” diye seslendi.

¹⁴⁰ Hūd 43: *kāle seāvī ilā cebelin ya ‘simunī mine'l-mā’i kāle lā ‘āsime'l-yevme* Nūḥ, “Bugün (Allah’ın rahmet ettikleri hariç), O’nun azabından korunacak hiç kimse yoktur” dedi.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: O, “Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım” dedi. Nūḥ, “Bugün Allah’ın rahmet ettikleri hariç, O’nun azabından korunacak hiç kimse yoktur” dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu.

567. Çü tağ başında şu başına geldi
Ol oğlın ayağı altına aldı
568. Medet olmayuban ğark itdi anı
'Azābundan niçe kırtara cānı
- [29^b] 569. Gelür mevc şanasın tağlar-ıdı
Gemi çalkānup o halk ağlar-ıdı
570. Yüzin dönderdi aña dir İlāhī
Dükeli maḥlūkuñ sensin penāhı
571. Şıgınuram saña iy pādişāhum
Bizi ğark eyleme sensin niğāhum
572. Gelüp Cebrā'īl aña dir ilāhuñ
Ulu adını yazgıl pādişāhuñ
- بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبِهَا وَمُرْسِيهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ¹⁴¹
573. Emīn olup o bucdan? çünki yazdı
Dura dura geminüñ içi azdı
574. Du'ā kılup bu kez kırkuyı Allāh
Gemiden götürüp luḥf idüp ol şāh
575. Yaratdı [girü] ḥınzırı bil iy nās
Yidi ne kim var-ıdı anda encās

¹⁴¹ Hūd 41: *Bismi'llāhi mecrāhā vemursāhā inne rabbī leğāfūrun rahīm(un)* (Nūh), “(Binin ona). Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (dedi).

576. Gelüp ħinzīruñ arķasını Şeytān
Şıġadı Tañrı andan kıldı sıçan
577. Bu kez başlayuban o fülki deldi
Du‘ā kılup girü Nūĥ gör ne kıldı
578. Esedden hirre ĥalk itdi o Ma‘būd
Sıçan ķomadı aşlā anda mevcūd
- [30^a] 579. Bu kez emr eylemişdür Nūĥ yılana
Ki ol delikte varuban dolana
580. Duĥül itmeye şu andan içeri
Bu kez Şeytān aña söyledi girü
581. Seni çıkardı Tañrı cennetüñden
Sebeb oldı ki ġitdüñ raĥmetüñden
582. Digil aña dilerse ki durasın
Benī Ādem ķanıyla ŧoyurasın
583. Yılan anuñ sözi ki eyle didi
Gelüben Cebrā‘ıl gör ki ne didi
584. Ķabül eylesin sözün anuñ
Dileġi ĥāşıl ola [ol] yılānuñ

فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ¹⁴²

¹⁴² Hüd 45: *feķāle rabbi inne'bnī min ehli ve-inne va'deke'l-haķķu veente ahkemu'l-hāķimīn(e)* Nūĥ, Rabbine seslenip şöyle dedi: “Rabbim! Şüphesiz oġlum da âilemendendir. Senin va’din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.”

585. Bu kez Nūh ağlayup didi ki yā Rab
Ol oğlan daħı ehlümdür benüm āb

586. Getürgil yirine va‘deñi iy Hāķ
Bilā-şübhe senüñ va‘deñ durur hāķ

قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ¹⁴³

587. Gelüp Cebrā’īl aña dir ol oğluñ
Münāfiķdur degildür sinüñ ehlüñ

[30^b]

فَلَا تَسْتَنْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ¹⁴⁴

588. Baña şorma anı ki bilmeyesin
Ki cāhiller işin işlemeyesin

589. Olıcaķ on sekiz gün ķamu küffār
Helāk oluban ķalmadı deyyār

قَبْلِ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْبَعِي¹⁴⁵

590. Çalap buyurdı girtü cezb ide yir
Semā daħı getüre şuyını dir

591. Kimisi altı aydan yire irdi

¹⁴³ Hûd 46: *ķāle yā nūhu innehu leyse min ehlik(e) innehu ‘amelun ğayru şāliħ(in)* Allah, “Ey Nūh! O, asla senin āilenden deĝildir. Onun yaptıĝı, iyi olmayan bir iştir.

¹⁴⁴ Hûd 46: *felā tes’elni mā leyse leke bihi ‘ilm(un) innī e’izuke en tekūne mine’l-cāhilīn(e)* O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim” dedi.

588 Bu beytin ikinci mısraında vezin aksamaktadır.

¹⁴⁵ Hûd 44: *ķīle yā ‘arđu-ble’ī māeki veyā semāu akli’ī* “Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî’ye oturdu ve “Zalimler topluluĝu, Allah’ın rahmetinden uzak olsun!” denildi.

Ḳarār idüp Cudī Tağında durdı

592. Haḳuñ emriyle kırk gün anda ḳaldı
Ḳarār idüp tağuñ üstinde oldı

593. Şu dahı girü az az indi yire
Buyurdı Nūḥ gögercin çıḳa göre

594. Gögercin çıḳubanı şuya girdi
Görür ki şu anuñ dizine irdi

595. Görüp Nūḥ anı şād oldı be-gāyet
Çemen bitdi bu ‘ālem ḫoldı ni ‘met

596. Diledi ki bu gemide duranlar
Perākende olalar ḳamu anlar

[31^a] 597. Yılan eydür gelüp Nūḥ ḫazretine
Tamām it ‘ahdüñi getir yirine

598. Anı işidüben eydür İlāḫī
Nicesi öldüreyin bī-günāḫı

599. Girü Nūḫa gelüp didi o Cibrīl
Ki yā Nūḥ Tañrı eydür sen du ‘ā ḳıl

600. Pes imdi ḳıldı Nūḥ dahı du ‘āyı
Bit eyledi Çalap ol ejdeḫāyı

601. Gelüp [ol] ādemüñ cismine üşdi
Ne üşmek belki anuñ ḳanın içdi

602. Benī Ādem bulardan key üşendi
Bu kez Cibrīl gelüp katına indi
603. Beşāret eylegil sen bunlara dir
O an ki renc olısar bit anı yir
604. İşidicek atı şād oldu bunlar
Cihāna [pes] taılıp gitdi bunlar
605. Gemiden ıkıca seksendi kişi
Ulu kişi daı erkek ü dişi
606. Onuñ üç olı var-ıdı biri Hām
Biri Yāfeş idi birisidür Sām
607. Ve kızları Zaūrā vü Rītādur
Ve daı bir esmā' ı Risādur
- [31^b] 608. Bularuñ her birini bir yire
Virip-ıdı ki varup anda dura
609. Ki irsāl itdi Hindustāna Hāmı
'Acem ilīmine gönderdi Sāmı
610. Ve Tūrkistāna Yāfeş gitdi bayı
Olupdur her birinde ok alāyık
611. atı ara-y-ıdı cismi o Hāmuñ
Gelüpdür 'avretine zīre Nūhuñ
612. Meger ki Nūh bir gün yatmış-ıdı
Anuñ etegini yil açmış-ıdı

613. Görüben ‘avretin gülerdi ol Hām
Kātı gülüp bu nesne çağırur Sām
614. Gelüp Yāfeş anuñ etegin örtüdi
Anı gögsin andan ötüri dürtüdi
615. Bu kez Allāh anuñ yüzini derhāl
Kāra eyledi bunda budur aḥvāl
616. Güyegülerinüñ birini Çīne
Ve birin Şāma göndermişdi yine
617. Ve birin Mağribe gönderdi anuñ
İçi ādemle töldi bu cihānuñ
618. Egerçi tütüdi ‘ālem girü şevket
Velī olmadı evvelki ‘imāret
- [32^a] 619. Şu resme-y-idi evvel işbu ‘ālem
Bir ay tam üstine girdürdi ādem
620. Tūfāndan soñra Nūhuñ ‘ömri iy şāh
İkiyüz yetmiş oldu olgıl āgāh
621. Dükeli maḥlūqāt oldu Müsülmān
Olarda kāfir olmadı bir insān
622. Vefāt itdi çü Nūḥ oğlanlarınıñ
Birisi olmadı peygamber anuñ
623. Anuñ şer‘in sürerdi kamu bunlar

Şoñ ucı cümle kâfir oldı anlar

Hikâyet-i Hûdi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm

624. Bu kez Hûda virüben Hâk nübüvvet
Gelüben kavm-i 'Âdı itdi da'vet
625. Bu kavm-i 'Âd uzunlar-ıdı gâyet
'Azîm idi dağı çok-ıdı kuvvet
626. Ulu oğlınuñ adı-y-ıdı 'Amlâk
Olup-dur[ur]dı Allâha bular 'âk
627. Şedîd eydürler-ıdı oğlına Âd
Birisine anuñ dirlerdi Şeddâd
628. Çü 'Amlâk öldi bunlar oldı şâh
Kamu şâhlara [anlar] buldılar râh
- [32^b] 629. Viribir Bâbile vara o Dahhâk
Ta kama' eyleye Cimşîdi o nâ-pâk
630. Çü geydürdi anı andan o kişi
Sitemle hûr olur bunlaruñ işi
631. Aña gönderdi Hâlid oğlı Hûdı
Varup da'vet kıılır o kavm-i 'Âdı
632. Aña hiç iltifât itmedi Şeddâd
Helâk itdi buları gönderüp bād
633. Kaşas sözün girü eyleyelüm yād

Açılup göñlüñüz ola qatı şād

634. Bular bir ulu put mermerden itdi
Aña Tañrı diyüp qamusı tapdı

635. Bulardan qopmış-ıdı girü ol Hüd
Kızından Nūhuñ olmış-ıdı Mevlüd

636. Buları gice gündüz kıldı da‘vet
Ta oldı da‘veti kırk yıl tamāmet

637. Hıtāb idüp didi ki A‘budu‘llah
Sizüñ-çün andan ayru yoqdur Allāh

قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ¹⁴⁶

638. Qamuñuz Allāha idüñ iṭā‘at
Fesād itmeñ aña idüñ ‘ibādet

[33^a] 639. Şuñı emr eylemişdür anı kıluñ
Şuñı nehy eyledi (andan) müntehī oluñ

640. Anuñ birliğine idiñüz ikrār
Aña inkār idenler olur eşrār

641. Eger dutmaz-ısañuz işbu sözi
Belāya uğradısar Tañrı sizi

¹⁴⁶ Hüd 50: *kāle yā kavmi‘-budüllāhe mā lekum min ilāhin gayruh(u)* Hüd, şöyle dedi: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. O’ndan başka sizin hiçbir ilāhınız yoktur.”
Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Âd kavmine de kardeşleri Hüd’u gönderdik. Hüd, şöyle dedi: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. O’ndan başka sizin hiçbir ilāhınız yoktur. Siz, sadece iftira ediyorsunuz.”

642. Bular didi ki vardur bizde kuvvet
Dağı vardur kamumuzda şecā'at
643. Bize nicesi ider ol 'iḳābı
Çerī bizde iken çok bī-hisābı
644. Cebelledür evümüz dağı pinhān
Nice ide 'azābı bize Subḫān
645. Senüñ Tañruña ašlā uymazuz biz
Ve kendümüzden [aşlā] dönmezüz biz
646. Dağı dirler seni biz öldürürdük
Veyā saña [katı] zahmet virürdük
647. Velīkin Tañrımızdan korğaruz biz
Ve hem andan katı utanuruz biz
648. Didi Hūd beni şaklar yüce Subḫān
Kamu eşyāyı şaklayan o Sultān
649. Şıgınuram kamuñuzdan ben aña
Elüñüzden geleni idüñ baña

[33^b]

147 *اِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ*

650. Tevekkül iderem Allāha ki ol
Virür rızuk bize size katı bol

¹⁴⁷ Hūd 56: *innī tevekkeltu 'ala'llāhi rabbī verabbikum* “İşte ben, hem benim, hem sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “İşte ben, hem benim, hem sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir.”

651. Hâkuñ emrini size toğrı direm
Gice gündüz sizüñ-çün guşşa yirem
652. Yüzi benden egerçi döndüresiz
Benüm didügüme siz uymayasız
653. Bunuñ gibi çok iderdi naşîhat
Bular Hûda ider dâ'im fażîhat
654. Helâk itmege kaşd eyledi küffâr
Du'â itdi bu kez Hûd oluban zâr

وَأَمَّا عَادٌ فَأَهْلَكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا¹⁴⁸

655. Çalap anlara virip-idi yili
Helâk eyledi kamu şehri ili
656. Dağı aĥvâlini yağdı bularuñ
Dağı at u katır her ne ki varuñ
657. Şulara ki Çalap virmişdi tevfiķ
Anuñ birliğine itmişdi taşdıķ
658. Tavarların oluban durdı gitdi
'Acem milkine Sâm katına yitdi

¹⁴⁸ Hâkka 6-7: *ve emmâ 'ādun feuhlikū birîhin şarşarin 'ātiye(tin) sehĥarahā 'aleyhim seb'a leyâlin ve şemâniyete eyyâmin ĥuşûmen* Âd kavmine gelince, onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgârla helâk edildi. Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Ayetlerin tamamının meali şu şekildedir: Âd kavmine gelince, onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgârla helâk edildi. Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eđer orada olsaydım), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş hâlde görürdün.

- [34^a] 659. İkiyüz yıl çü geçdi Hıyy u Hınnān
Viribir Şālihi eyde Müsülmān

Hikāyet-i Şālihi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selām

660. Şemūduñ kavmi katı baylar-ıdı
Gice gündüz puta taparlar-ıdı
661. Bularuñ küllisi Sām aşı-y-ıdı
Ve Şālih hem Zeğūrā nesli-ıdı
662. Anı peygamber idüp kıldı irsāl
Şemūd kavmine olmaya ta eşkāl
663. Gelüben bunları çü itdi da'vet
Didiler mu'cizāti bize gösret
664. Eger gerçek-iseñ sözüñe ĩmān
Getürüben olavuz biz Müsülmān
665. Du'ā kııl işbu taşdan bir mu'azzam
Deve çıksun görelüm bunda bu dem
666. Çü Şālih Allāha kıldı du'āyı
O taşdan Hıq çıkardı bir deveyi
667. Didi cāzū durur ba'zılar aña
Ve ba'zılar görüben kıldı taña
668. Ki uyup Şālihüñ sözine şālih
Niçün olmadı bunda oldı tālilh

- [34^b] 669. Bularuñ var-ıdı bir yırdē cāhı
Açup anardı mecmū ‘ı ke-mā-hī
670. Gelüben ol deve uyuyu gördi
Ne ki vardı içinde Şu Şordı
671. Bu kez ıldılar anlar Şöyle ‘atŐān
Ziyān idüp amu _işinde peŐīmān

لَهَا شَرِبٌ وَأَكْمُ شَرِبٌ يَوْمَ مَغْلُومٍ¹⁴⁹

672. Bu kez o avme didi Ha Ta‘ālā
Anuñ ola Şu bir gün sizüñ ola
673. Aña degdükde nevbet hep içerdı
Nereye erse ol külli açardı
674. Çü birkaç gün geçicek külli tavar
Arıqlandı Şusuz oluban iy yār
675. Bu kez aşd itdiler ki ol deveyi
Depeleyüp gidereler belāyı
676. Bu kez tekzīb ider çünki görürler
Varuban siñirin anuñ ırarlar

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهُمَا فَمَدَمَ عَلَيْهِمْ¹⁵⁰

¹⁴⁹ Őu'arā 155: *lehā Őirbun veleikum Őirbu yevmin ma'lūm(in)* Salih, Őöyle dedi: “İŐte bir diŐi deve! Onun (belli bir gün) su içme hakkı var, sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır.”

¹⁵⁰ İbarenin sonundaki “bimā ‘āhıru'l-āyeti” ifadesiyle ayetin devamına bakılması istenmektedir. Őems 14: *fe kezzebūhu fe ‘aarūhā fe demdeme ‘aleyhim* Fakat onlar, onu yalanladılar ve deveyi boazladılar. Bunun üzerine (Rableri, suçlarından dolayı) onları helāk etti (ve kendilerini yerle bir etti).

677. Düşürdiler deve üç gün diri oldu
Şon ucu bilgil anda deve öldi
- [35^a] 678. Gelüben Şāliḥe şol dem o Cibrîl
‘Azāb ider bulara didi bilgil
679. Bu kez Şāliḥ aluban kendü ehlin
Ki bular dutmış-ıdı Şāliḥ emrin
680. İletdi Şāma oldılar muḡarrer
O ḡalkı da ‘vet eyledi o server
681. Diri oldu_anda Şāliḥ on sekiz yıl
Çü öldi ḡalmadı oḡlı anı bil
682. Nice müddet geḡüp gelmedi mürsel
Putā ḡapup ḡamusı oldu mühmel
683. Bu kez gönderdi İbrāḡīmi Subḡān
Getüre ḡālıḡa küllisi ĩmān

Ḥikāyet-i İbrāḡīmi'n-nebiyyi ‘aleyhi's-selām

684. Ḥalīlu’ llāḡ bilgil iy bürāder
Adı-y-ıdı anuñ atası Āzer*
685. Ḥalīlu’ llāḡ ki geldi cihāna

* Azer’in çeşitli kaynaklarda İbrahim aleyhisselamın amcası olduğu ifade edilmektedir. Bu kaynaklara göre, Kur’an-ı Kerim’de amca ve dede ifadesi için de baba kelimesi kullanılmaktadır. Mesela İsmail aleyhisselam, Ya’kub aleyhisselamın amcasıdır. Fakat Kur’an-ı Kerim’de bu durum “Amcan İsmail” olarak değil, “Baban İsmail” şeklinde geçmektedir. Buradan hareketle Kur’an’da hem amca, hem baba için “ata/baba” şeklinde hitabın olduğu anlaşılabilir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Aydın, “Kur’an’da “Baba” Kelimesi Ve Āzer’in İbrahim (A.S)’in Babası Olması Meselesi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 10, 2015, s. 201-230.

O Dāḥḥākuñ-ıdı bilgil zamāne

686. Elinde-y-idi anuñ külli eyvān
Velī ‘āciz idi andan iy insān
687. Bu kez geldüñ қазақ sözін(e) tamāmet
İdelüm diñlegil saña ḥikāyet
- [35^b] 688. Ve hem Sām-ıdı bilgil aşlı anuñ
Diyeyin diñlegil şād ola cānuñ
689. Muḥarreb idi Nemrūduñ ḳatında
Mülāzım idi anuñ ḥazretinde
690. Put evini aña virmiş-idi ol
Anı ḥıfz itmege olmışdı meşğül
691. Ḥaberde şöyle olmışdur ḥikāyet
Olunmışdur ululardan rivāyet
692. Mūneccim gelübendir i sultān
Bu iki yılda toğsarı bir oğlan
693. Anuñ elinde senüñ milk ü māluñ
Helāk ola ve yavuz ola ḥālūñ
694. Buyurdı üç yıla dek ne ki eṭfāl
Doğarsa öldürelər anı derḥāl
695. Nirede toğsa öldürlerdi dā’im
Bu işde şöyle olmışlardı ḳā’im

696. Bu kez (çün) toğurdi İbrāhīmi_anası
Bilimezdi kim anı niçe_idesi
697. Varup katına didi [aña] iy cān
Olupdur oğlumuz ola mı dermān
698. Didi Āzer baña Nemrūd a'lā
Oğuldan kızdān oldur baña evlā
- [36^a] 699. Depelegil anı ben görmeyeyin
Bu göñlümi aña ben virmeyeyin
700. Anası aluban tağa iletdi
Mağarada anı emzürdi gitdi
701. Çalap emr eyledi geyige her gün
Gelüben emzüre qalmaya maħzün
702. Çü geçdi bunuñ üzre nice eyyām
Anası didi ki qalmadı ārām
703. Varuban göreyim oğlım ne olupdur
Diri midür ya şayru ya ölüpdür
704. Gelüp gördi ki oğlı sağ esendür
Ve qarnı dağı toq beñzi ħasendür
705. Ta'accüb idübeni oldı key şād
Velī itmeye anı kimseye yād
706. Emüzürüben anı qondı anda
Şu resme şaqladı Tañrı cihānda

707. Anası dem-be-dem gelüp aradı
Anı emzürüben girü giderdi
708. Çü başdı yidi yaşa gör ne oldı
Ol oğlan depelemek unutuldu
709. Bu kez çün 'ömri anuñ on sekiz yıl
Olıcağ gör ki ne söyler nedür bil
- [36^b] 710. Anuñ katına gelmiş-idi anası
Dağı görmüş degildür cinn ü nāsı
711. Aña şorar ki kimdür baña ulu
Ol ey(lü)dür saña benven ulu bellü
712. Ya sinüñ kimdür uluñ diyü şorar
Ol eydür ki ulumdur atañ Āzer
713. Gine şorar ki ya atama ma'būd
Ne kimsedür didi ki aña Nemrūd
714. Ki ne eydür ki ya Nemrūda ulu
Ne kişidür ki baña eyle bellü
715. Anası eydür ulusı yoğdur anuñ
Ulusı zīre oldur bu cihānun
716. Bu kez dir anasına sini bilmez
Bulup durvan saña kimse inanmaz
717. Girü anası dönüp eve geldi

Bu sözleri erine külli didi

718. Anı ne vech-ile gizledüğünü
Varuban vaqtehā emzürdüğünü
719. Beyān itdi dükelisini aña
Sevinüp şād oluban qaldı taña
720. Duruban geldi oğlunuñ qatına
Bu kez dir oğlı anuñ hāzretine
- [37^a] 721. Şorar ulum ne kişidür diyü andan
Ol eydür ki atañdur ulu senden
722. Dönüp eydür ki ya atam ulusı
Ne kişidür (ulu) şoraram muqtedāsı
723. Cevāb ider ki benem ulu aña
Didi ki ne kişidür ulu saña
724. Cevāb eydür ki ulu baña Nemrūd
Olupdur dañı cümleden [o] ma‘būd
725. Girü eydür ki ya ulusı anuñ
Şoraram ne kişidür bu cihānuñ
726. Bu kez Āzer çığırdı didi Nemrūd
Dükeli halka oldur şimdi ma‘būd
727. İşidüp atasından ol dem özi
Diyiser degülem dir ben bu sözi

728. Didi Āzer bunı azdur ki gitsün
Bunuñ gibi oğulu kişi n'itsün
729. Bu bize bir belā getüriserdür
Biraz o bunda boyna durısardur
730. Mağara içre koyup anı gitdi
Girü evlerine varup [ki] yitdi
731. Çü birkaç yıl geçicek oldı nāgāh
Ol İbrāhīm özi hālinden āgāh
- [37^b] 732. Mağaradan didi çıkmak gerekdür
Beni yaradanı bulmak gerekdür
733. ‘İbādet eyleyem bilüben anı
Mu‘aṭṭal kılmadı işbu cihānı
734. Mağaradan çü çıkup taşra geldi
Yiri gögi görüben taña kaldı
735. Didi ki şāhibi var bu cihānuñ
Nice olmaya ıssı bu mekānuñ
736. Bunı diyüp çevre bakuban o ‘ākıl
Ki ya‘nī ‘ālem ıssın ide hāşıl

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْإِفْلِينَ¹⁵¹

¹⁵¹ En'âm 76: *felemmā cenne ‘aleyhi'l-leylu raā kevkebā(en) kāle hāzā rabbī felemmā efale kāle lā uhibbu'l-āfilīn(e)* Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. “İşte Rabbim!” dedi. Yıldız batınca da, “Ben öyle batanları sevmem” dedi.

737. Ne-gāhīn toğdı bir yıldız münevver

Anı görüp tapu kıldı o server

738. Çü gördi kevkebi tolundı yine

Didi ki *lā uhibbu'l -āfilīne*

739. Şu nesne ki döne hālinden iy şāh

Niçesi ola 'ālemde ol Allāh

740. Zire her dönene döndürücü var

Pes imdi Tañrılığa niçe yarar

فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَأُنْ لِمَ يَهْدِينِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ¹⁵²

[38^a] 741. Bu kez gördi ufukdan toğdı ol māh

Didi budur [ki] 'ālemde [ol] Allāh

742. Çü irte oluban eksildi nūri

Didi yaramaz işbu ola Tañrı

743. Bu dağı zīre hem tağyār olupdur

Gidüp nūri hemān kendü kalupdur

744. Bu kez eydür ki [pes] ol baña Allāh

Hidāyet virmese kaldum [ki] gümrāh

فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِّيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ¹⁵³

⁷³⁸ *lā uhibbu'l: el-lā hubbu'l M.*

¹⁵² En'âm 77: *felemmā raā'l-kamera bāziġan kāle hāzā rabbī felemmā efele kāle le'in lem yehdinī rabbī leekūnenne mine'l-kavmi'd-dāllīn(e)* Ay'ı doğarken görünce de, "İşte Rabbim!" dedi. Ay da batınca, "Andolsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse, mutlaka ben de sapıklardan olurum" dedi.

¹⁵³ En'âm 78: *felemmā raā'ş-şemse bāziġaten kāle hāzā rabbī hāzā ekber(u) felemmā efelet kāle yā kavmi innī berī-un mimmā tuşrikūn(e)* Güneşi doğarken görünce de, "İşte benim Rabbim! Bu daha

745. Bu kez toğdı güneş gördi mu ‘azzam
Didi ki bu ola sultān-ı ‘ālem
746. Çü öyle vağtı oldu gördi yine
O şemsüñ ħāli dağı girü döne
747. Didi ki yā kavm şirkden beriyyem
Dağı şirk getürenlerden arıyam

154 ¹⁵⁴ اِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

748. Yöneldüüm Allāha ki ħalk-ı ‘ālem
İdüpdür ol dağı evlād-ı Ādem
749. Müsülmānam ol Allāha taparam
Aña tapmayıcılardan şaparam
- [38^b] 750. Su’āl itse saña bunda i ‘ākil
Ol İbrāhīm nebīydi şöyle kāmil
751. Revā mıydı tapaydı ol güneşe
Eger [ki] vahy gelmiş-idi başa
752. Cevāb oldur ki İbrāhīm bu sözi
İlāhuñ birligin bilmezken özi
753. Didi inkār-ıla kim siz taparsız

büyük” dedi. O da batınca (kavmine dönüp), “Ey kavmim! Ben sizin Allah’a ortak koştüğünüz şeylerden uzağım” dedi.

¹⁵⁴ En’ām 79: *innī veccehtu vecchiye lillezī feṭara's-semāvāti ve'l-arḍa ḥanīfā(en) vemā enā mine'l-muşrikīn(e)* “Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah’a ortak koşanlardan değilim.”

Putı ma' būd idünüben seversiz

754. Bular Tañrılığa lāyık degildür
Zire tağyır olan ħālık degildür

Ĥikāyet-i āmeden İbrāhīmi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selām

755. Bu kez İbrāhīm atasına geldi
Anuñ katında eglendi vü qaldı

756. Atası katı hoş dutardı anı
Aña düşürmiş-idi göñli cānı

757. Anı putlar evinde qomış-ıdı
Bulara qulluq eyle dimiş-idi

758. Evinde olur-ıdı [ol] dün ü gün
Velī anuñ-çün olmış-ıdı maħzūn

759. Kimesne anda gelse eydür-idi
Putı tapmak eyü degül dir-idi

- [39^a] 760. Yidi yıl çünki bunuñ üzre geçdi
Ĥalāyık cümlesi Āzere üşdi

761. Didiler bu senüñ oğluñ hemīşe
Bu ħalkı nehy ider idindi pīşe

762. Buña tapmak ħaṭadur diyü söyler
Özinüñ Tañrısına ħalkı ünder

763. Gelüp Āzer didi İbrāhīme sen

Ne sözdür halka söylersin bunu sen

764. Neden dirsüñ bu söziñi virürsin
Bunuñ gibi günāha sen girürsin
765. Bu Kez İbrāhīm eydür döndi aña
Baña geldi ‘ilim gelmedi saña
766. Baña uy toğrı yolu göstereyin
‘Azābından Hudānuñ kurtarayın
767. Bunu işidüben hışmından Āzer
Nice idecegin bilmedi Āzer
768. Bu kez eyledi ki anı vü döge
Ve illā dögmez-ise katı söge

155 **Qāle** يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا

769. İbrāhīm aña eydür iy ata sen
Dilerseñ olmayasın Hakkā düşmen
- [39^b] 770. O Şeytāna uyuban tapmağıl sen
Zire Şeytān durur Allāha düşmen
771. Katı hışm eyleyüben girü bī-pāk
Diledi oğlını itdüre ihlāk

156 **Qāle** يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا

¹⁵⁵ Meryem 44: *yā ebeti lā ta ‘budi’ş-şeytān(e) inne’ş-şeytāne kāne li’r-raḥmāni ‘asiyyā(n)* “Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahmân’a isyankâr olmuştur.”

772. Bu kez İbrāhīm eydür saña nāgāh
İderem ḥavf irişe ḥıřm-ı Allāh

773. Zirā İblīse [sen] uyup-dur[ur]sın
Gice gündüz aña yārī kılırsın

أَرَاغِبُ أَنْتَ عَنِ الْهَيْتِي يَا إِبْرَاهِيمَ¹⁵⁷

774. Bu kez Āzer aña dir ya'nī bizden
Yüzü kim dönderürsin Tañrıñuzdan

775. Eger işbu sözüñden dönmeyesin
Bizüm Tañrımuza inanmayasın

776. Buyuram seni taş-ıla öldüreler
Ya sini işbu şārdan sürdüreler

وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ¹⁵⁸

777. Bu kez İbrāhīm eydür ben giderem
Bu yirden hem putuñuzdan bīzāram

[40^a] 778. Bularuñ ortasında durdı gitdi
O tağa ki orada oldu bitti

¹⁵⁶ Meryem 45: *yā ebeti innī eḥāfu en yemesseke 'azābun mine'r-raḥmāni fetekūne li'ş-şeyṭāni veliyyā(n)* “Babacığım! Doğrusu ben, sana, çok esirgeyici Rahmān tarafından bir azabın dokunmasından, böylece şeytana bir dost olmandan korkuyorum.”

¹⁵⁷ Meryem 46: *erāğibun [ente] 'an ālihetī yā ibrahīm(u)* Babası, “Ey İbrahim! Sen benim ilāhlarımdan yüz mü çeviriyorsun?”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Babası, “Ey İbrahim! Sen benim ilāhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taş tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!” dedi.

¹⁵⁸ Meryem 48: *vea tezilukum vemā ted'üne min dūnillāhi* “Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı terk ediyorum.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı terk ediyor ve Rabb'ime ibadet ediyorum. Rabbime ibadet etmekle de mutsuz olmayacağımı umuyorum.”

779. Yidi yıl ʔaġa dūşūben yūridi
Soñ uci anası Āzere didi
780. Benüm oġlanımı itdūñ āvāre
Kişi göndermedün ki aña vara
781. Bu kez ādem viribiyüp getürdi
Ķarār idüp anuñ ʔatında durdı
782. Bu kez çün geçdi dünyādan ol Āzer
Durur ʔardaşı yirine o Hāzer
783. Bunı fikr ider İbrāhīm dün ü gün
Helāk eyleye putlarını bir gün
784. Ta ma'lūm ola Tañrılıġa lāyık
Degildür çün helāk ola vü bayık
785. Şular ki zīre özin şaġlayımaz
Anuñ ġayrı kişiye nifa' olmaz
786. Bularuñ olur-ıdı bir panayır
Dirilürdi çü yıl olaydı dā'ir
787. Girü geldükde putlara 'ibādet
İderlerdi bu-y-ıdı anda 'ādet
788. Pes İbrāhīm o günü gözler-idi
Helāk idem o putları dir-idi

[40^b] 789. Çü ol gün oldı külli ʔaşra gitdi

Saķımem diyü İbrāhīm ne itdi

790. Girü dönüben o şehire geldi
Varup evden [girü] bir balta aldı
791. Girüp putları pāre pāre itdi
Dutuban ulusu boynına gitdi
792. Ki ya 'nī bunı ol put eylemişdür
Ĥased idüp [añā] ĥurd eylemişdür
793. Varup kendüsi anda oldı pinhān
Helāk eyledi zīre bunca Şeytān
794. Çü kāfirler gelübeni görürler
Dükeli putların şınuķ görürler
795. Bunı kim işledi diyü şorarlar
Daĥı [bulmaķ] için külli ararlar
796. Varup put-ĥāneye bir kişi girmiş
Putuñ küllin helāk idüp kırmış
797. Bunı işidicek Nemrüd-ı mel'ün
Ķatı kaçıyub[an] oldı vü maĥzūn
798. Didi tiz buluñ anı öldüreyin
Derisine şamanı taldurayın
799. Bular dir işidürdük bir yigidi
Ĥudāmuz-çün yavuz söz söyler-idi

[41^a]

فَاتُوا بِهِ عَلَىٰ عَيْنِ النَّاسِ¹⁵⁹

800. Bu kez emr eyledi bunlar varalar
Gözinüñ karşıısına getüreler
801. Şora göre aña ider mi ikrār
Veyāḥūd idiser midür ol ikrār
802. Eger ikrār ide öldüre anı
Aña virmeye hergiz ol emānı
803. Eger ider-ise ol anı inkār
Tanuḳluḳ ideler ḳatına iḥşār
804. O vaḳtin anı ben öldüriserem
Derisine şaman ṭoldurusaram
805. Egerçi kāfir-idi ol i ‘āḳil
Velīkin eyle-y-idi ḳatı ‘ādil
806. Ḥaberde zıkr olunmıḫdur ki sultān
Ola kāfir velī ‘adl ide iḥsān
807. Anuñ ‘ömri uzun olur hemīşe
Velī zülüm şuñı idindi pīşe
808. Egerçi Müslim ise çok yaşamaz
Daḫı ‘ukbāda ḫālī key yaramaz

¹⁵⁹ Enbiyâ 61: *fe'tū bihi 'alā a'yuni'n-nāsi* (Bir kısmı da) “O hâlde haydi, onu insanların gözü önüne getirin.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: (Bir kısmı da) “O hâlde haydi, onu insanların gözü önüne getirin. Belki (bu konuda) şahitlik ederler” dediler.

قَالُوا ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتِنَا يَا إِبْرَاهِيمَ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا¹⁶⁰

[41^b] 809. Şorarlar çün geldi_İbrāhīm atına
Ki sen mi eyledüñ dir azretine

810. Didi İbrāhīm aña ki ulu put
İdüp-dürür [idi] ol sen anı dut

فَسَلُّوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ¹⁶¹

811. Şoruñ ger söyleyeler egrisini
Diyüvire ol işüñ toğrusını

812. Anuñ-çün söyler İbrāhīm bu sözi
Ta bileler ki o putlaruñ özi

813. İşe yarar degil(dür) söylemez anlar
Ve hem kendüleri şaklamaz anlar

ثُمَّ نَكِسُوا عَلَى رُؤْسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ¹⁶²

814. Bu kez ‘aciz alup başını yire
Bırakdılar cevābı niçe vire

815. Dönüben bunlar eydür işbu evān
Bilürsiz söylemezler size i insān

فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ¹⁶³

¹⁶⁰ Enbiyā 62-63: *alū eente fe‘alte hāzā bi-ālihetinā yā ibrahīm(u) kāle bel fe‘alehu kebīruhum hāzā* (İbrahim gelince) “Sen mi yaptın bunu ilāhlarımıza ey İbrahim” dediler. Dedi ki: “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır.”

¹⁶¹ Enbiyā 63: *fes-elūhum in kānū yentikūn(e)* “Konuşabiliyorlarsa, onlara sorun bakalım!”

¹⁶² Enbiyā 65: *şumme nukisū ‘alā ruūsihim lekad‘alimte mā hāulā-i yenikūn(e)* Sonra eski inanç ve inatlarına döndüler ve, “Andolsun, bunların konuşmayacağını sen de bilirsin” dediler.

816. Çü İbrāhīm bunu dir çok kişiler
Dönüp kendülere [gör] ne didiler

[42^a] 817. Özümüz naqşumuza zulm iderüz
Putā Tañrı diyübeni tıparuz

قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئاً وَلَا يَضُرُّكُمْ¹⁶⁴

818. Pes İbrāhīm didi ki i kavm siz
Hudādan ğayrıya neye tıparsız

819. Ki anuñ sizlere hıç nef‘i yoqdur
Nite ki ancılayın zarrı yoqdur

820. Bu sözden çok kişiler ol nebīye
Göñül bağladılar kim aña uya

821. O Nemrüd ğavf idüben dir özine
Ki olmasun bular bir ğayrı dīne

822. Varuban ittifaq idüp gideler
Benüm dīnümi kamu terk ideler

قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِن كُنْتُمْ فَاعِلِينَ¹⁶⁵

823. Didiler idüñ İbrāhīmi iħrāq

¹⁶³ Enbiyâ 64: *ferace ‘u ilā enfusihim fekalū innekum entumu’z-zālimūn(e)* Bunun üzerine birbirlerine dönüp, “Hiç şüphesiz asıl zalimler sizsiniz siz” dediler.

¹⁶⁴ Enbiyâ 66: *kalē efeta ‘budūne min dūnillāhi mā lā yenfe ‘ukum şey-en velā yađurrukum* İbrahim, şöyle dedi: “Öyle ise siz, (hâlâ) Allah’ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız?”

¹⁶⁵ Enbiyâ 68: *kalū ħarriķūhu venşurū ālihetekum in kuntum fā ‘ilīn(e)* (İçlerinden bazıları), “Eğer (bir şey) yapacaksanız, onu yakın da ilâhlarınıza yardım edin” dediler.

İlāhlarıñuza olmañ bugün ‘āk

824. Eger gerçek taparsañuz olara
Mu‘āvin oluñ atın anı nāra

825. Bilesiz ki anuñ hiç kuvveti yok
Sizüñ tañrılarıñuz yardımını çok

[42^b] 826. Hāberde zıkr olunmuşdur ki Nemrūd
Od getür diyü emr itdi o merdūd

827. Ol İbrāhīmi oda yaçalum biz
O resme sözi söylemeye hergiz

828. ‘Azābı niçün odla itdi Nemrūd
Dimişdür zīre İbrāhīme_o ma‘būd

829. Od-ıla idiserdür kullarına
Ki ‘āşī ol-ıdılar buyruğına

830. Bu kez Nemrūd mel‘ün eydür aña
Od-ıla viriserem bende saña

831. Bu sözi diyüben zindāna şaldı
Özinden içre dört ay şöyle kaldı

832. Odun getürdi dört ayda re‘āyā
Tamāmet toptolu oldı bir araya

833. Oduna şaldılar odı çü yanar
Aña yakın varımaz halkı serāser

834. Bilimezler niçe atalar anı
İrişür aña Şeytān ol zamānı
835. Olara mancılık öğretti o merdūd
Anuñla atdı İbrāhīmi Nemrūd
836. Çü İbrāhīm havā yüzinde gider
Gelüp Cebrā'īl aña gör ki n'ider
- [43^a] 837. Eger var-ısa bunda hācetüñ sen
Dilegil ki meded kılam saña ben
838. Bu kez İbrāhīm eydür [hācetüm] var
Ol Allāh ki kı[ı]p[ı]dı beni izhār
839. Pes Allāh didi oda şovuk ol sen
Dağı İbrāhīm üzre olgıl esen
840. Şu sā'at od söyünüp taht oldı
[Ol] oduñ ortasında çeşme oldı
841. Çimen yitdi katında ol bñaruñ
İçinde güller açıldı o nāruñ
842. Giyer hulle [ki] Cebrā'īl getürdi
Vü göñlü hoş olup tahta oturdı
843. Anuñ ıssılığında cümle 'ālem
Olupdu[ru]rdı şöyle ki cehennem
844. Velī İbrāhīme ol ulu Sultān
Ol odı eyledi şol demde bostān

845. Çü üç gün oldı vüz(e)rāya su'āli
İder Nemrūd 'aceb niçe_oldı hālī
846. Kātı kōrkaram ölmemiş ola ol
Anı görüp [ki] halkı uya key bol
847. Bular eydür ki iy sultān-ı 'ālem
Eger demürmiş ise daḥı bu dem
- [43^b] 848. Eridi ıssısından ol oduñ
Vücüd kanda k̄ala-y-ıdı merduñ
849. Tesellī olmayup göñli buyurdı
Ol od k̄atında bir köşki dururdı
850. Çıķuban İbrāhīmi gördi a'lā
Ki taht üzre oturmuşdur mücellā
851. Öñinde bir bıñar olmuşdur aķar
Daḥı çevresi anuñ-ıla gülzār
852. Bunı görüp aña didi o Nemrūd
Niçün yandurmadı seni 'aceb od
853. Ya bu geydükleriñi kanda bulduñ
Ya bu baĄçaları sen kanda kılduñ
854. Didi İbrāhīm aña şol ki anuñ
Ola göñlinde 'ışkı ol Hudānuñ
855. Bu resme eşyā aña eksük olmaz

Ve dağı od anuñ cismini yaqmaz

856. Bu kez İbrāhīme eydür o Nemrūd
Ne hoş imiş saña olan [o] ma‘būd

857. Eger bende aña getürem ĩmān
Qabūl ide mi beni idüp ihsān

858. Didi İbrāhīm aña ol Kerīmdür
Günāh idicilere hem Raḥīmdür

[44^a] 859. Qabūl ider seni ol şāh-ı ‘ālem
Bu milk ü mālūñı arturısar hem

860. Pes imdi didi [girü] taşra gel sen
Senüñ tañrına ĩmān getürem ben

861. Çü İbrāhīm ol otdan taşra çıkdı
O mel‘ūnuñ anda yüzine baqdı

862. Ol tāc u taht kamu girü gitdi
Dönüp Nemrūd vezīrlere yitdi

863. Didi anlara andan ne ki gördi
Ve göñline anuñ her ne ki durdı

864. Heves oldı ki İbrāhīme taḥkīk
İdem sözine Tañrısına taşdık

865. Anı ki zīre gördüm ben i insān
Revādur bu dem olam ben Müsülmān

866. Bunı işitdi vüzerā ƣorƣdı ƣatı
O ƣorƣudan bulumaz [hīç] necātı
867. Didiler ger aña uyarsa Nemrūd
Biz olavuz anuñ ƣatında merdūd
868. Dirilüp külli Nemrūda didiler
Revā degül bu didüğüñ didiler
869. Buña dek Tañrılık da‘vā iderdüñ
Cihān içinde benem Tañrı dirdüñ
- [44^b] 870. Revā mıdur [ki] şimdi ƣul olasın
Özüñi ğayrıya maħküm ƣılasın
871. O sen gördüğüñi siħr-ile iy şāh
Saña gösterdi ol dem olğıl āġāh
872. İşitdük ne dimişdür saña Hāzer
Ki İbrāhīme od kār itmeyiser
873. Zire ecdādumuz oda ‘ibādet
İderlerdi aña dutup[dur] ‘ādet
874. Ziyān itmez anuñ-içün aña od
Sebeb oldur anı idindi ma‘būd
875. Bu sözi didiler Nemrūda çün bol
Bularuñ sözlerin eyledi maǧbūl
876. Pes imdi Hāzere dir ki ne dirsın
Anuñ ƣatline ne tedbīr idersın

877. Bilürem ki bu milkümi tamāmet
Ol İbrāhīm idiserdür ḥasāret
878. Bu kez Hāzer aña dir ki āgāh ol
Duḥānla bulavuz meger aña yol
879. Aña aşlum zirā tapmadı bu hergiz
Duḥān-ıla anı ḳatlıdevüz biz
880. Pes aña Hāzeri ḳıldı musallaḥ
Ki ya'nī iş olmaya muḥayyaḥ
- [45^a] 881. Pes imdi ḥalka yürüdi o Hāzer
Ol od yandığı yirde ḳuyı ḳazar
882. Dutuban İbrāhīmi berkidürler
O ḳuyunuñ dibine şarkıdurlar
883. Bu kez varup getürür odı Hāzer
O ḳuyunuñ dibine çünki atar
884. Çalap buyurdu ol otdan getürdi
Bil o Hāzer saḳalına yitürdi
885. Ḥalāyık cümlesi ḥāzırdı anda
Çıgırdılar i Hāzer n'oldı sende
886. Taparduñ daḥı ecdāduñ aña
Nicesi ḥurmet itmedi [ki] saña
887. Şoloḳ dem yanuban göyüñdi Hāzer

Bu kez kör itdi halkı çün yil eser

888. Kùlini şavurup gözine halkuñ
Çoyuban kör kıldı emr-i Haçkuñ
889. Görüben bunlar anı külli kaçar
Ol İbrāhīm selāmet girü çıkar
890. O vaçtin Sāre İbrāhīm katına
Gelüben [ol] dir anuñ hazretine
891. Senüñ şāhuñ kavī şāh-imiş iy şāh
Degül 'aciz ne iderse o va'llāh
- [45^b] 892. Heves oldı getürem aña ĩmān
Çabül eyleye mi beni o sulţān
893. Bu kez İbrāhīm eydür ulu Subhān
Çabül ider kim olursa Müsülmān
894. Pes imdi Sāre oldı ehl-i İslām
Aña luţf eyleyüben kıldı in'ām
895. Didi bu şart-ıla oldum Müsülmān
Beni sen alasin didi i insān
896. Çabül idüben İbrāhīm sözüni
Alup 'avret idinür [ki] özini
897. Pes emr itdi Çalap Nemrüdı da'vet
Çıla Allāha ta ide itā'at

Hikāyet-i da‘vet-kerden İbrāhīm Nemrūd-rā

898. Pes İbrāhīme virüben nübüvvet
Virip-idi ide Nemrūdı da‘vet
899. Varuban didi ki gel Tañrıya dön
Dalālet içre kalma şöyle azğun
900. Eyitgil yaradan işbu cihānı
Dağı halk eyleyün ins-ile cānı
901. Yaluñuz kendüsidür ancağ ol Hağ
Kadīmdür mişli yoğ anuñ muhağğak
- [46^a] 902. Bu kez Nemrūd aña dir Tañrı kimdür
Ne işdedür ya anuñ hālī nedür
903. Anuñ ne kuvveti var ne ho leşker
O nesneler katumda iken ekşer
904. Aña İbrāhīm eydür ki o ma‘būd
Ölü diri eyler bil i Nemrūd
905. Dönüp Nemrūd aña dir bende zinde
Kıluram anı ki olmışdur mürde
906. Didi İbrāhīm aña bize göster
Nice ihyā kılursın diyü ister
907. Buyurdı iki suçluyı getürdi
Birini āzād idüp birin yitürdi

908. Şuñı qatl eyledüm diri oldı mürde
Anı ki şalıvirdüm oldı zinde
909. Dönüp İbrāhīm eydür aña bu kez
Ölüyi diri kılamak öyle olmaz
910. Sözüñde gerçek iseñ işbu eri
Ki qatl eyledüñ anı eyle diri
911. Gine İbrāhīm eydür ki i insān
Getürür şemsi maşrıqdan o Sultān
912. Niçe ki getürür bunca zamānı
Getür sen dağı bir kez ğarbdan anı
- [46^b] 913. Cevāb itmedi ‘aciz oldı Nemrūd
Çalap qatında qatı oldı merdūd
914. Girü İbrāhīm eydür Tañrıya sen
İtā‘at kıl ve illā korqaram ben
915. Saña hışmı gele ol pādişāhuñ
Oda yağa seni işbu günāhuñ
916. Bu kez ol eydür [ki] aña hitābı
Mükerrer saña ben itdüm ‘azābı
917. Özüñi ya‘nī eyledün selāmet
İdersin sen bu kez da‘vā nübüvvet
918. Niza‘um yok senüñle yürü var git
Şavaşuram senüñ Tañruñla işit

919. Semāvatda egerçi oldur Allāh
Velīkin yirlere benem ulu şāh
920. atından pes durubanı çü gitdi
Şavaş içün varup yarağ itdi
921. Buyurup itdürür bir tahtı derhāl
Çıķup oturdı anda fāriġu'l-bāl
922. Anuñ eţrāfına berkitdi eşcār
Ol ağaçlara [ki] baġladı kuşlar
923. Acıkduruban [ol] gösterdi atı
Atı göyüp döger şöyle atı
- [47^a] 924. Degirmen boğazınca gördi yiri
Anuñla bile görmişdi vezīri
925. Vezīre didi daħı gelmedük biz
Şavaşuñ yirine fāriġ oluñ siz
926. Vezīrine didi [ol] baķ girü pes
Çü bir müddet daħı döñdi o kerkes
927. Baķup didi şuyı görürem ancaķ
İnanmazsañ baña sen daħı bir baķ
928. Şavaş yirine geldük deyü Nemrüd
Çıķarup bir oħı atar o merdüd
929. Çalap buyurdı Cebrā'ile yitdi

Anuñ hūtı oķına ķarşı dutdı

930. ana bulaşdı oķı unki irdi
Bu kez Nemrūd ol oķı anlı gōrdi

931. Didi ldürdüm ol Rabbin semānuñ
Dağı neyleye İbrāhīmi anuñ

932. Aşağa bağladılar anı giriü
Yire indi o kerkesler i nīk-rū

933. ü oķ doķundi balıķ ıldı zārī
Günāhım eyledüm saña i Bārī

934. Beni dūřmen yüzine arşı dutduñ
Cigerümi oķına pāreletdüñ

[47^b] 935. Buyurdı Cebrā'īle Hāķ Ta'ālā
O balıķ anını varub[an] ala

936. Benüm anda bir ulu hikmetüm var
Helāk olısar andan nice küffār

937. Aluban cennete iletđi anı
Ulu avaķı yaratdı ol anı

938. Bu kez Nemrūd inüben gör ne eyler
Ki lāfi bu amu ĥalkına söyler

939. Gōgün Tañrısını ok-ıla urdum
Çerīsin dağıduban atı urdum

940. Bu lâfi uruban bu halkı arza
Getürüp kanlı oğı kıldı arza
941. Halîlu'llâha getürmişdi imân
Yidi yüz biñ kişi külli Müsülmân
942. Çü Nemrûduñ kelâmın işidürler
Girü mürted olup aña dönerler
943. Gelüp İbrâhîm eydür aña (i) Nemrûd
Niçün böyle idüp oldun [ki] merdûd
944. Bilürsün ki didüğüñ söz hañadur
Saña bu memleket külli (andan) 'añadur
945. Senüñ 'aczüñ var-ıdığı her işde
Saña ma'lûm durur bu yaz u kışda
- [48^a] 946. Niçün bilmeyesin bir anı tañkîk
Resûline sözine dağı taşdîk
947. Bu kez Nemrûd aña dir ben yalanı
Dimezüm ben şavaşdum bî-gümânî
948. Anı eylemişem varup [ki] küşte
Çerîni tağıdup itdüm şikeste
949. Anuñ dağı var-ısa baña leşker
Viribisün görelüm imdi er
950. İdeyin anuñ-ıla harb-i darb
Direyin ben dağı [ki] şarkı vü ğarb

951. Aña İbrāhīm eydür ki i zālīm
Nedür işbu didüklerüñ i zālīm
952. Kimüñ eli irişe ol Hudāya
Dime anı ki ola nā-sezāya
953. Halīlu'llāh bu resme itdi hücçet
Dağı eyledi çok dürlü naşihat
954. Qabül itmedi baqmadı yüzine
Qulaq urmadı anuñ hiç sözine
955. Taḥammül itmeyüp itdi du'āyı
Ki vire Haq Ta'ālā bir belāyı
956. Du'ā idüp didi ki yā Hudāyā
Bu mel'ūnı ulaşdur bir belāya
- [48^b] 957. Taḥammül itmezem aña ki söyler
Bunuñ gibi yavuz işleri eyler
958. Du'āsını tamām eyledi çün ol
Du'ası Haq katında oldu maqbül
959. Viribir aña Cebrā'il-i emīn
Gidersün diyü bu gönünden ğamın
960. Yaraqlasun çerīsın didi Nemrūd
Çerī gönderiseremdür o Ma'būd

951 zālīm: mezālīm M.

961. Dükeli leşkerümdendür za'îf bir
Âgâh olsun didi bu halden ol er
962. Gelüben didi Nemrûda ol âgâh
Saña leşker viribiser ol Allâh
963. Niçe leşker diyüben aña şordı
Halîlu'llâh bu sözi çünki virdi
964. Didi üyez viribir saña Allâh
Bilimedüm dimegil olgıl âgâh
965. Didi üyez çerîsi midür anuñ
Çerîsidür didi şâh-ı cihānuñ
966. Buyurdı leşkere kurd yiler anı
Nerede bulsa virmezler emāmı
967. Bu kez çün geçdi kırk gün gör ki Kâdir
Balık karnından üyez itdi zâhir
- [49^a] 968. Görürler gelür üyez anda nâgâh
Hisâbımı anuñ bilür ol Allâh

Nemrüd helâk olduğı hikâyetdür

969. Buyurdı leşkerine hâzır olurlar
Dükeli kendü şehrine gelürler
970. Yasağ itdi bulara ki kıralar
Ki ya'nî zaḥmeti andan ıralar

971. Nice ki kırdılar her bir kişiye
İki yüz biñ ola erkek dişiye
972. Şu miqdār üşdi bunlar kaldı ‘āciz
Üyeze kimsene olmadı hāciz
973. Şıgımur leşkeri çün üyez üşdi
Anuñla durmayuban külli kaçdı
974. Buyurdı misden düz durdı o Nemrüd
Ki ya‘nī ola üyezden o mesdūd
975. Pes imdi varuban düzüp getürdi
O Nemrüd içine girüp oturdı
976. Buyurdı Hāq bir üyez ana vardı
Çapısı yaruğından eve girdi
977. Girürken üyezüñ kanadı şındı
Gelüp Nemrūduñ ol yüzine kondı
- [49^b] 978. Diledi ura Nemrüd ol zübānı
Girüben burnına virdi ‘azābı
979. Bu kez üyez anuñ mağzına irdi
Çalap didi dutup mağzını yirdi
980. On üç günde yidi mağzını tamāmet
Şu resme oldı Nemrūda meşakkat

974 mesdūd: mesdūr M

981. ararı almayup avmine didi
atumba aluñuz urnayı didi
982. alıca yimeyüp sâkin olurdu
O Nemrüd zameti ĩmin olurdu
983. ü kır gün oldu üyez oldu ekber
Bu kez oldu o zamet igen ekser
984. Buyurdu günden itdürdi turalar
Anuñ-ıla o alk anı uralar
985. Be-āyet ‘āciz olup külli ıldı
Bu kez emr itdi leker aña geldi
986. Anı amı-y-ıla ururlar atı
Anuñ-ıla bulurdu ol necātı
987. ü renci ālib oldu ol la‘inüñ
Buyurdu geldiler ulları anuñ
988. Yaturdılardı_ anuñla misl-i ‘avret
Deperlerdi anı bulurdu ıat
- [50^a] 989. Ol idi iy bürāder bunda ikmet
ular ki secde idüben itā‘at
990. İdüp dururdu a anı bu kez kör
Olaruñla nice ıldı anı or
991. u resme or ıldı bu kez anı

İderken da'vā-yı şāh-ı cihānı

992. Zirā tañrılık Allāha sezā-vār
Anuñ ğayrı yine da'vā neye yarar

993. Buyurdu anı [kim] başra uralar
Ta anuñ zaḥmet andan ayıralar

994. Bu resme dün ü gün dögerler-idi
Anuñla zaḥmeti giderler-idi

995. Ḥalāyık cümle andan 'āciz oldı
Daḥı varduqca zaḥmet katı oldı

996. Var-ıdı bir kılı şāhib şecā'at
Aña degmişdi bu kez işbu nevbet

997. Derilüp kâmusı ol kula söyler
Niceye dek bize bu zaḥmet eyler

998. Kerem kılubanı işbu 'azābı
Götürgil üstümüzden bul şavābı

999. Didi [ben] niçesi idem [ki] ta siz
Anuñ zaḥmetlerinden kırtılasız

[50^b] 1000. Didiler başara urğıl sen anı
Şoloğ dem çıka cisminden o cānı

1001. Bu kez çün nevbet ol kılına yitdi
Urup başını iki pāre itdi

1002. Üyez olmuşdı bir serçeden ekber
Dimāğında olubanı muḳarrer
1003. Çün balığa Hāḳ ḳanın aluvirdi
Başından bu kez anı şalıvirdi
1004. Çü Nemrūduñ Çalap cānını aldı
Cehennem ḳuyısına anı şaldı
1005. Helāk eyledi Nemrūdı çün Allāh
Yirine bir yigidi eyledi şāh
1006. Görüp-dürürdi Nemrūduñ ölümün
Dügürmeyüp meşakḳat itdi imīn
1007. Eyüdür yıluban virmedi zahmet
Velī ‘avretlere iderdi rağbet
1008. Güzel ‘avret işitse getirürdi
Alup kendü ḳatına yitürürdi
1009. İşidicek Hālīlu’llāh anı
Diledi ide tebdīl-i mekānı
1010. Zire ḥüb-idi Sāre mişli anuñ
Yoğ-ıdı enderūnında zamānuñ
- [51^a] 1011. Üşenüp diledi Hāḳdan icāzet
Varuban Şāma anda ol iḳāmet
1012. Aña destūr virür çün Hāyy ü Ḳādir
Sefer yarağını eyledi ḥāzır

1013. oyuban Őanduęa Sārei pinhān
İdüben Őāma durup itdi seyrān
1014. Őularuñla ki İbrāhīm ĩmān
Getürmişdi olubanı Müsülmān
1015. ü üç gün gitdiler eksüzde iy yār
Tağa irdiler anda vardı bāj-dār
1016. Yükini İbrāhīmüñ ün görürler
Ne var Őanduęda diyüben Şorarlar
1017. Didi anlara İbrāhīm n'idersiz
Gelene bunda siz ĩzā idersiz
1018. Ne-y-ise bācıñuz aluñ gidüñ siz
ÜŐendürmeñ bu yolda luř idüñ siz
1019. omayup bunlar o Őanduęı açdı
Görüp Sāreyi gözleri amaŐdı
1020. Hāvādan Őoñra dirler Sāre gibi
Kimesne görmemiŐdür hĳ hūbı
1021. ü gördi Sārei didi ol erler
Bizüm sultānumuz ĥod bunı diler
- [51^b] 1022. Güç-ile Sārei alup giderler
Varuban Őāh atına iledürler
1023. Nebĳnüñ ğayretin bilürdi Allāh

Götürdi perdei gözinden ol şāh

1024. Bular şāhuñ katına yitdügüni
Aña şāh neyleyüp ne itdügüni
1025. Dükelin İbrāhīm görürdi anuñ
Diyeyin saña olmasun gümānuñ
1026. Çü bunlar Sārei sultāna_ilettdi
Görüp sultān aña elin uzatdı
1027. Didi Sāre ki sen benden ırağ ol
Nebīden ğayrı irmez baña hīç qol
1028. Muqayyed olmayup aña yürüdi
Anuñ endāmı ne var hep qorıdı
1029. Melik qorqubanı dir Sāreye bil
Hıoş olayın benüm içün du‘ā kııl
1030. Senüñ haqquñda eylik ideyin ben
Benüm-içün du‘ā kıılğıl bu dem sen
1031. Du‘ā kıılup didi ki yā İlāhī
Selāmet it girü bu pādişāhı
1032. Hudā-çün şāha eyledi selāmet
Mübāliğ nesne virüp itdi ‘izzet
- [52^a] 1033. Dağı ‘özr idüp anı bir halāyık
Bağışladı idi Hācerdür bayık

1034. Ki Şālih aşlı-ıdı bilgil anı
Oluban yola oldu ol revānı
1035. Buluşdı varup İbrāhīm girü
İkisi Şāma gitdiler i māh-rū
1036. Diledi söyleye şāhuñ özine
Anı ki vāki‘ oldu kendözine
1037. Didi hācet degil söylemek anı
Baña zāhir olupdur bī-gümānī
1038. Bu kez Sāre tesellī idüp aña
Benüm çün guşsa vāki‘ oldu saña
1039. Didi işbu qaravaş sinüñ olsun
Mübārek hāturuñ baña hoş olsun
1040. Ümīddür benden oğluñ ola senüñ
Çü benden olmadı oğluñ sinüñ
1041. Be-gāyet hūb-idi Hācer o Mevlā
Çü kurbān itdi aña oldu huylā
1042. Vücūda getirür Hallāk-ı ‘ālem
Ol İsmā‘īl Hācerden şoloğ dem
1043. Sekiz yaşına İsmā‘īl çün irdi
Atası külli gönli aña virdi
- [52^b] 1044. Zire alnında anuñ nūr-ı Aḥmed
Belürmişdi cihān faḥri Muḥammed

1045. Aña düşürdi sevgüsin be-ğayet
Olımazdı andan ayru bir sâ'at
1046. 'Îtâb idüp didi Cebbâr-ı 'âlem
Şadâkat da 'vâsın iderdüñ ol dem
1047. Göñül bağladuñ ayruğa bu dem sen
Görürem itdügüñi bilürem ben
1048. Benüm 'arşumda bundan ğayrı bayık
Degildür hîç kimesne ola lâyıķ
1049. Benüm çün İsmâ'îli eyle kurbân
Saña benden budur şimdi fermân
1050. Bu 'âlimler bu yirde ne dir işit
Saña direm anı bilgil i yigit
1051. Ol oğlı ki_İbrâhîmüñ olur kurbân
Meded itdi soñ ucı yüce Subhân
1052. Didi ba'zı kavim aña ki İshâķ
Beyân eyleyiserem saña ki baķ
1053. Zirâ ki Yūsufa yazmışdı mektüb
Viribimiş-idi aña o Ya'ķüb
1054. Bunı yazdı ki Hâķ bizi cihâna
Belâ-içün getürmişdür zamâna

[53^a] 1055. Dedemi oda ilkâ itdi küffâr

Atamı katl emr itdi o Cebbār

1056. Bu sözden fehm olurdı ola İshāk
Atasıdur zire Ya'kūbuñ İshāk

1057. Ve ba'zılar didiler İsmā'īli
Diyüp durur zire Tañrı resūli

1058. İki zebh olınanuñ oğlıyam ben
Birisı İsmā'īldür añlağıl sen

1059. Bu sözden fehm olur ki İsmā'īldür
Zire atalarınıñ biri oldur

1060. Pes imdi Muştafā sözi durur Hāk
Anuñ sözi durur zīre muhākkağ

1061. Haberde şöyledür düşünde Allāh
Ol İbrāhīme emr itdi ulu şāh

1062. Baña qurbān-ıla yaqın olasın
Bu şandı oğluñı qurbān kılasın

1063. Gelüben İbrāhīm eydür i Hācer
Baña bir dost işitgil ki neyler

1064. Ki anuñ aşlā sözin şımağ olmaz
Zire dostluğı anuñ vaşfa gelmez

1065. Bu İsmā'īli konuqluğa da'vet
Kılur ki ezyed ola bu müveddet

- [53^b] 1066. Anuñ başını yuyup saçını_örgil
Tonın geyür dağı ne dirse virgil
1067. Aluban gideyin anı o dosta
Ki olmaya anuñ göñli şikeste
1068. Duruban Hācer İbrāhīmūñ emrin
Getürdi yirine her ne ki varın
1069. Pes İbrāhīm bıçak ip aldı gider
İşitgil Şeytān İsmā'ile n'ider
1070. Gelüp eydür ki (pes) kıncaru gidersin
Atana uyubanı sen n'idersin
1071. Seni atañ konukluğa iletmez
Bilürem anı bu dem hayra gitmez
1072. Beyān itdüm saña ben uş i yigit
Seni öldürmege ilter yüri git
1073. Eger [sen] kaçmaz-ısañ şimdi ya'nı
Helāk eyleyiser ol anda seni
1074. Aña İsmā'ıl eydür ki i ādem
Sever beni niçe öldüre atam
1075. Bu kez İblīs aña didi ki Tañrı
Boğazla diyübeni kıldı emri
1076. Anuñ sözini atañ aşlā şımaz
Dağı gayrı sözi hergiz işitmez

- [54^a] 1077. Bu kez İsmā‘īl aña dir i kişi
Buyurdi atama Hâk çün bu işi
1078. Aña vâcib durur emrini dutmağ
Haṭâdur ben ḫulına daḫı kaçmağ
1079. Baña şabr eylemekdür bunda nâçâr
Üşendürme bizi sen işüñe var
1080. Çü azıtmadı İsmā‘īli durdı
Şoloğ dem Hâcerüñ ḫatına irdi
1081. Didi gördüñ mi İbrâhîm niçe_itdi
Ol İsmā‘īli öldürmege_iletđi
1082. Eger irmez-iseñ işbu dem aña
[Girü] ol oğluñ ölür soñra saña
1083. Sözin işitdi Hâcer çünki vardı
Neden bildüñ diyü İblîse şordı
1084. Sever İbrâhîm İsmā‘īli gâyet
Ki andan niçesi ola mazarrat
1085. Didi Şeyṭân aña o bir kişidür
Hudâ ne söyleye anı işidür
1086. Aña ḫatl itmege emr itdi Allâh
Anı ḫatl eyleyiser şimdi va’llâh
1087. İşidüben didi Hâcer [ki] aña

Ne sözdür söyleyesin anı baña

[54^b] 1088. Eyü kişiye beñzemez bu kavlüñ
Yüri git eyü degil katı fi'lüñ

1089. Bunı bilmez misin ki şunu ki Şāni'
Buyura kimse olmaz aña māni'

1090. Çü emr itdi Çalap anuñ-çün aña
Taħammül eylemekdür şimdi baña

1091. Çü alup İsmā'īli tağa çıqdı
Āğāz idüp söze yüzine baqdı

إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى¹⁶⁶

1092. Didi ki hoşda gördüm seni qurbān
İdem Allāha budur baña fermān

1093. Ne dirsın buyurursın iy oğlum
İki gözüm nūrı vü İsmā'īlüm

يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمِرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ¹⁶⁷

1094. Girü dir İsmā'īl iy baba Tañrı
Benüm zebħüme çünki kıldı emri

1095. İdüñ ne ki buyurmışdur ol Allāh

¹⁶⁶ Sâffât 102: *innī erā fī'l-menāmi ennī ezbeħuke fenzur māzā terā* (Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince) İbrahim ona, “Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?” dedi.

¹⁶⁷ Sâffât 102: *yā ebeti'f'al mā tu`mer(u)s) setecidunī in şāa(A)llāhu mine'ş-şābirīn(e)* O da, “Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın” dedi.

Bulasın şābirinden in-şāa'llāh

1096. Hemīşe Cebrā'īl aña gelürdi
Ne söz olsa aña i'lām kılurdi

[55^a] 1097. Bu kez düşünde didi aña Cebbār
Ne hikmetdür 'ayān itgil sen iy yār

1098. Zire virmez haber bir dost dosta
Ki anuñla ola gönli şikeste

1099. Oğul katl eylemekdür ulu işi
Bilemi ki 'aceb dünyāda kişi

1100. Dilemedi ki Cebrā'īl getüre
Yavuz sözi Ḥalīline yitüre

1101. İşitmedüñ mi sen ol Muşafāya
Hemīşe gelür-idi ol şafāya

1102. Diledi ki emīre'l-mü'minīnūñ
Ölüminden Ḥasan-ıla Ḥüseynūñ

1103. Haber vire dilemedi ki Cibrīl
Getüre aña yavuz sözi sen bil

1104. Velī düşünde eyledi mu'ayyen
Ḥadīşinde olup durur mübeyyen

1105. Tağa çıkardı çün İbrāhīm oğlın
Ve İsmā'īl aña virdi cevābın

1106. Anı zebh itmeyüp iderdi te' h̄ir
Meded ire diyü degil ki taqşir
1107. Didi ki İsmā' il iy baba te' h̄ir
Niçün eylesin emrinde taqşir
- [55^b] 1108. Haqun emrini ta' c̄il eylegil sen
Uşan olmaq degül Allāha ahsen
1109. Bu kez İbrāhīm aña dir gidersin
Velikin ölmege niçün iversin
1110. Didi İsmā' il aña ki iverem
Bu Şeytān konşulıgından giderem
1111. Bunı işidüben ağladı katı
Ümīd dutar ki ola [ol] necātı
1112. Bu sözde bir zamān ...
Gözedürdi ola Haqdan emānı
1113. Bu kez İsmā' il bağladı muhkem
Atasınun gözi oldı katı nem
1114. Bilinden çıkarur bir bıçğı ol
Haqun buyruğına ola [o] meşgul
1115. Didi İsmā' il aña iy baba bil
Benüm üç h̄acetüm vardur(ur) anı kıl
1116. Şorar ne h̄acetün vardur eyit sen
Elümden gelür-ise bitürem ben

1117. Didi bir hācetüm budur beni sen
Kaçan kaçd idesin elüm bağla sen
1118. Ola [ben] cān acığından şalam kol
Saña irüp günāh idem katı bol
- [56^a] 1119. Melā'ik bu arada şimdi hāzır
Olupdurlar [ol] küllisi nāzır
1120. Muṭī' oluban [ol] hükmine cānı
Virürem Tañrıya bileler anı
1121. İkinci hācetüm oldur katuñda
Yire koğıl yüzümi hāzretüñde
1122. Baña zīrā iderdüñ sen muḥabbet
Yüzüme bakıcağ ola ki şefkat
1123. İdüben emirini terk idesin
Anuñ yolında taqşırılık idesin
1124. Üçünci hācetüm oldur katına
Varasın çün anamuñ hāzretine
1125. Diyesin baña bir hāl oldı vāki'
Kimesne olmaz-ıdı aña māni'
1126. Helāl eyleye baña ne (ki) haquñ var
Egerçi olmadum saña sezāvār
1127. Cuvān-ıdı diyü ağlamağıl sen

Yüregüñ binüm için tağlama sen

1128. Bunı söyleyüben ağladı katı
Baña senden bulmazdı necâtı

1129. Qabül eyledi İsmâ'îl sözünü
Bu kez diler boğazlaya özünü

[56^b] 1130. Revân oldı gözinden İbrâhîmüñ
Qafasına baş urdı İsmâ'îlüñ

1131. Şorar İsmâ'îl aña iy baba sen
Niçün ağlayasın çünki ölem ben

1132. Bu kez İbrâhîm eydür ağlaram ben
Senüñ gibi oğul boğazlaram ben

1133. Bu kez İsmâ'îl eydür Haq Ta'âlâ
Getürmişdür idevüz bunda nâle

1134. Saña viridi gönül sevgüye yarar
Baña bir ten virüpdür şabra yarar

1135. Zârürî eylemekdür beni qurbân
Çü Tañrıdan olupdur böyle fermân

1136. Ta'accüp ider İsmâ'îl sözinden
Bunuñ gibi bedî' sözler özinden

1137. Kimesne görmedi bu i'tikâdı
Ya işitdi mi hîç bu ictihâdı

1138. Bıçağı İbrāhīm eline aldı
Anuñ boynına koyup katı çaldı
1139. Anuñ bir kılına hergiz mazarrat
Degirmedi özine dağı zaḥmet
1140. Bıçağı bileyüben girü çaldı
Çü kesmedi anı yabana şaldı
- [57^a] 1141. Bu ‘acizlik içinde qalmış-iken
Ġazab idüp bıçağı şalmış-iken
1142. Ün işitdi semādan ki düşi sen
Tamām itdüñ ne ki emr eyledüm ben
1143. Buyurdı Cebrā’ile Ḥaḳ Ta‘ālā
Varuban ol çoçı cennetden ala
1144. Ḳabül eylemiş-idüñ Hābil için
Fidā itdüñ anı İsmā‘il için
1145. Şoloḳ sā‘at varuban çoçu aldı
Şoloḳ dem İbrāhīm ḳatına geldi
1146. Havā yüzinden çün çoç-ıla irdi
Bıçağ elinde İbrāhimi gördi
1147. İrüben çağırur Allāhu ekber
Gine didi o sözi o mükerrer
1148. Ünin Cebrā’ilüñ çünki işitdi
Recā idüp yüzün Allāha döndi

1149. Ümīddür ölmeye oğlum ḥasāret
Baña getüre Tañrıdan beşāret
1150. Sürürundan didi ki yoqdur Allāh
Dönüp isbāt idüp illā ki va'llāh
1151. Ki ya'ni Tañrıdan ğayrısı yoq Allāh
Ol ulu Tañrıdur 'ālemde va'llāh
- [57^b] 1152. Bu kez çün İsmā'ıl baqdı havāya
Çoçı görüp şükür itdi Hūdāya
1153. Sevinüben didi Allāhu ekber
Ki ḥamd aña durur ancak i server
1154. O vaqtden ḥācilere oldu sünnet
Şükür ol pādişāha daḥı minnet
1155. Gelüben Cebrā'ıl çoçı getürdi
Selām idüp Ḥalīline yitürdi
1156. Çü İbrāhīm şunuban çoçı duta
Çaçardı çoç bu kez niçe yite
1157. Düşüp ardına taş-ıla atardı
Çova çova o çoça [ol] yiterdi
1158. O mevzi'de olupdur şimdi sünnet
Taş ata ḥācīler bilün i ümmet
1159. Diledi Cibrīl aña yardım ide

Didi Nemrūd ŧu vaqt ki beni oda

1160. oyup mancılığına beni atarken
Havā yuzinde dōnūben giderken

1161. Őzūñden istemedūm isti'ānet
Girū istemezem itme i'ānet

1162. Pes anı dutuban eyledi urbān
İkisi dađı ıldı ŧūkrū Yezdān

[58^a] 1163. Didiler tīz durup eve varalum
O Hācer ğuŧşadadır biz görelim

1164. Durubanı giderler anlar eve
İrürler Hācerūñ atına ive

1165. Hāber virür bular luftından anuñ
Nicesi oldu o ŧāh-ı cihānuñ

1166. Sevinūbeni külli ŧād olurlar
O ŧām ilinde birkaç gün alurlar

Melā'ik İbrāhīm İŧhāa beŧāret itdüği ikāyetdür

1167. Meger İbrāhīm oturmıŧdı fi'l-dār
Bilesinde yoğ-ıdı kimse deyyār

1168. Yaluñuz Sāre anuñla niŧiste
Olup-ıdı [ki] geldi dōrt feriŧte

1169. Dūkeli ŧūreti ādemde-y-ıdı

Birisi olaruñ Cebrā'îl idi

1170. Hālîl anları görüp kôrkdı ol dem
O resme görmemişdi zîre âdem

1171. Bulımayup bızagūsın derhâl
Boğazlayup bişürdi budur aḥvâl

1172. İlerü getürür õñlerine ol
Ta ola yimege bunlar [ki] meşgûl

[58^b] 1173. Yimediler bular hergiz ta'âmı
Görüben İbrāhîm eydür kelâmı

1174. Ta'âmum yimediler diyü söyler
Meger bunlar baña yavuzlık eyler

قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشِّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ¹⁶⁸

1175. Görür Cebrā'îl İbrāhîm kôrkar
Didi ki kôrğmağıl bizden i server

1176. Gelüpdürüz [ki] saña bir işâret
İdevüz oğlını olsun beşâret

1177. Saña it'âm idüben Ḥayy ü Qâdir
Bir oğul virdi anuñ mişli nâdir

1178. Ki 'ilm ıssı vü 'aql ıssı (vü) mükemmel

¹⁶⁸ Zâriyât 28: *qālū lā teḥaf febeşşernāhu bigulāmin ḥalīm(in)* Onlar, “korkma” dediler ve onu bilgin bir oğul ile müjdelediler.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: (Yemediklerini görünce) onlardan İbrahim'in içine bir korku düştü. Onlar, “korkma” dediler ve onu bilgin bir oğul ile müjdelediler.

Ve Һilmiyle olup-durur mufaẓẓal

1179. O Sāre_ev bucağında durur idi
İşidüp elini yüzine urdı

1180. Didi erim ҡocaldı ben ҡarıyam
'Aceb oğlanı niçesi doğuram

1181. Didi aña İbrāhīm çünki Tañrı
Bir işe ola İlähuñ emri

[59^a] 1182. Ta'accüb mi idersüñ emrin anuñ
Buyursa oğlı olur bir ҡayanuñ

1183. Yidi gün giçicek eyledi Mevlā
Südin Sārei İshāқа huylā

1184. Doğacak vaқtı ki key bu geldi
Anı görüp o Hācer ҡatı güldi

1185. Bu kez İshāқ çün Sāre doğurdı
Halīlu'llāh ҡatına çıgurdı

1186. Gazab idüp didi nedür bu zaħmet
Cigerüm anlaruñ-çün key meşakқat

1187. Baña daħı oğul virdi [çün] Allāh
Daħı ҡatlanmazam bu işe va'llāh

1188. Ґatumda ҡomağıl bunları hergiz
Isuz yire ilet bunları sen tiz

1189. Ki anda varmaya evlad-ı ādem
Yimeyem dağı bundan Őonra ben ğam
1190. Bu kez İbrāhīm eydür [ki] i Sāre
Revā mı oğlanum yabana vara
1191. Tađammül eyle gelsün baña Cibrīl
Görelüm [hem] nedür dir aña Cibrīl
1192. Gelüp dir Sārenüñ sözün getür
Yirine ne ki dirse anı bitür
- [59^b] 1193. Senüñ üstünde zīre hağkı anuñ
İgen çoğdur ki olmasun gümānuñ
1194. Şorar İbrāhīm aña ki i Sāre
Ne ideyin bular şancarü vara
1195. Didi bunları ilet bir mekāna
Ki ot bitmeyüben ola virāne
1196. Aluban İbrāhīm bunları gitdi
O didügi mekāna çünki yitdi
1197. Dağı işmarlamışdı aña Sāre
Şaçan ki bunlar o virāna vara
1198. Deveden aşığa sen inmeyesin
Bularuñla ta‘āmı yimeyesin
1199. Bulara dir pes İbrāhimüñ özi
Hağa işmarlamışam bunda sizi

1200. Deveden inmeyüben döndi girü
Gelür Säre atına miql-i şayru
1201. Bular kıldı orada deng ü ayrān
Gice gündüz iderler zār u efġān
1202. Biri bu atasından ayrılıpdur
Biri bu şusuz azuqsız ılıpdur
1203. Çü İbrāhīm gelür Säre atına
Deveden inüben dir azretine

[60^a]

إِنِّي اسْكَنْتُ مِنْ دُرِّيِّ بَوَادٍ غَيْرٍ¹⁶⁹

1204. İletdüm bir yire ekin ekilmez
Ve ol yirüñ hem aqlā otu bitmez
1205. Bu kez eydür anasına iābı
Şuşadum baña virgil bu dem anı
1206. Didi Hācer i oġlum göre emrin
Atanuñ bizlere itdügi cevrin
1207. Bizi bilürsin aqlā bilmezüm īle
Revā mı bize atañ böyle ıla
1208. Bize yo bundan ayru aqlā çāre

¹⁶⁹ İbrahim 37: *innī eskentu [min zurriyyetī] bivādin ġayri* “(Rabbimiz!) Ben çocuklarımdan kimini, ziraata elverişsiz bir vadiye yerleştirdim.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “(Rabbimiz!) Ben çocuklarımdan kimini, namaz kılabilmeleri için Senin kutsal evinin yanında, ziraata elverişsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! İnsanların gönüllerini onlara meylettir, şükretmeleri için onları ürünlerle rızıklandır.”

Ḥudāya yalvaruz dir i yāre

1209. Pes ellerin götürüp dir Ḥudāyā
Saña ma'lūm i vehhābu'l- 'ātāyā

1210. Bizüm 'aczüümüze sensin [i] Nāzır
Özüñden ğayrı yok kimsene Ḥāzır

1211. Dükeli 'ālemüñ Rāzıkı sensin
Virip biz kuluña rızkı yiyessin

1212. Du'ā idüp oradan çünki durdı
Ol İsmā'ıl ayağın yire urdı

1213. Buyurdı Ḥaḫ Ta'ālā şuya ol dem
Yirüñ yüzine geldi oldı zemzem

[60^b] 1214. Çü giderdi ayağın yire bakdı
O yirden kaynayuban şuyı aqdı

1215. Görüben anı olurlar katı şād
O yiri eylediler anda ābād

1216. Bu kez Hācer idüben havf o şuyı
Öñün bağladı Ḥaḫ eyledi kuyı

1217. Meyāzā kimsene görüp o tāmı'
Elümüzden bu şuyı ala qālī'

1218. Elin yüzün yuyuban şudan içdi

1216 eyledi: eyledidi M.
1217 o: ola M.

Şükür idüp Haka ol sözi açdı

1219. Anasına didi şu virdi Kadir
Ümizdür hem ta'âmı ide h âzır
1220. Bu kez tağa çıkubanı yürüdi
Negāhīn bir keler ol tağda görđi
1221. Keler söyledi zebh eyle beni dut
Çalap itmiş-dürür beni sana küt
1222. Pes anı dutuban zebh eyledi ol
Anasıyla yimege oldu meşgöl
1223. Anun-çün bu 'Arablar anı yirler
Bunı zīrā aña hüccet kılurlar
1224. Çü üç gün geçdi ol araya kervān
Gelüp kōndı yoğ-ıdı şuya dermān
- [61^a] 1225. Biri şuyı görüp geldi katına
Şorar İsmā'īlūñ [ol] hazretine
1226. Neredensiz bu şu kandan ısıza
Bular didi ki Tañrı virdi bize
1227. Talep kıldı bulardan şuyı ol er
Aña virdi geregince o server
1228. Haber itdi varup kervāna girü
Sevinüp kamu geldiler i meh-rū

1229. Getürdiler bulara ḥaylī ni‘met
İki ay bunlara itdi kifāyet
1230. Geregince ḳamu[sı] aldı gitdi
Pes imdi bunlar [ol] eṭrafa yitdi
1231. Fulan yirde ū çıkmıŝ diyü söyler
İşiden ḳamusı anda gelürler
1232. Develerin ḳoyunların getürür
O ū-y-içün oralarda oturur
1233. Bularuñ daḥı oldı anda aḡnām
Gelenler anda itmiş-idi in‘ām
1234. Orayı itdiler anlar ‘imāret
Gelen virür idüp bunlara ‘izzet
1235. Yedi yıl bunuñ üzre çünki oldı
‘Arabdan varubanı bir kız aldı
- [61^b] 1236. ‘İmāret eylediler Mekke şehrin
Düşürmiŝdi o yire ḳanı mihrin
1237. Atası iki yılda bir gelürdi
Görüben Tañrınuñ ŝükrin ḳılurdı
1238. Meger bir gün ol İbrāhīm geldi
Ol alduḡı kızını evinde buldı
1239. Velīkin İsmā‘īl daḥı o Hācer
Evinde degül-idi iy bürader

1240. Gelin itmedi İbrāhīme ‘izzet
Ki çıka karşı aña ide raġbet
1241. Deve üstinde bir sâ‘at oturdı
Niçedür gelinini anda gördi
1242. Dağı olmamış-ıdı izn-i Sâre
Ki idüp oġlı gelince o dura
1243. Çü İbrāhīm oradan döndi girü
Geline didi bu kez i meh-rū
1244. Çü bunda gele oġlum digil aña
Ki atañ gelmiş-idi bunda saña
1245. Seni bulmayuban didi ki tebdīl
Çapusın eylesün didi o ta‘cīl
1246. O Hācer İsmā‘īl-ile çü geldi
Gelin didi ki atañ bunda geldi
- [62^a] 1247. Seni bulmayuban didi baña
Çapusın döndere digil sen aña
1248. Dir İsmā‘īl ki neyledüñ ol dem
Bu sözi saña söylerdi ol atam
1249. Didi karşı varuban aña ‘izzet
Durup yirümde itmedüm [ki] ħurmet
1250. Bunı işidüben virdi talāķı

Atası sözine olmadı 'āķı

1251. Varuban İsmā'īl girü kıız aldı
Bu kez atası aña girü geldi

1252. Gelin karşı çıkup itdi raġbet
Elin öpüben eyledi 'izzet

1253. Gelin didi ki İbrāhīme aşlā
Şükür ki seni şaldı bize Mevlā

1254. Yoluñ yüzi kopupdur üstüñüze
Yuyam başın eger izni vir bize

1255. Şoloķ dem taş alubanı getürdi
Anuñ ayaġı altına yitürdi

1256. Anuñ bir cānibi[ni] çünki yudı
Bu kez bir ayaġına daġı ķodı

1257. Tamām itdi anuñ başı yumaġı
Mecerde_eyledi bir iki ayaġı

[62^b] 1258. Çü [girü] döndi İbrāhīm geline
Bu sözi getürübeni diline

1259. Gelicek digil atañ geldi saña
Seni bulmayıcaķ didi o baña

1260. Bu ev ķapusını bekleye muġkem
Dilerse şād ola aña her dem

1261. Çü İsmā'īl anasıyla gelürler
İşidüp atasını şād olurlar
1262. Dönüp Sāre atına çünki geldi
İkāmēt eyleyüben anda aldı
1263. Yetiřdi her biri oğullarınuñ
Şaalı oldu bu kez her birinüñ
1264. Bu kez emiri Beytu'llāhı Subhān
Varup yapa ziyāret ıla insān

İbrāhīm Peygamber Ka'bei bünyād itdügi hikāyetdür

1265. Haber budur ki Beytu'llāhı Ādem
Binā itmiş-idi yirine ol dem
1266. Ziyāret eyler-idi aña insān
Şuña degin [ki] olmuş-ıdı Tūfān
1267. Melā'ik göge ıardılar anı
Olunca ta ki İbrāhīm zamānı
- [63^a] 1268. Didiler gökde aña beyt-i ma'mūr
İçi aşı olupdur anuñ nūr
1269. Dürüst degil-dürür işbu rivāyet
Ki itmişem anı bu dem hikāyet
1270. Āgāh olğıl ki sözi şimdi saña
Diyiserem ula dut imdi baña

1271. Çü oldı Nūh zamānında Tūfān
Buyurur Ka'bei ol ulu Subhān
1272. Ne ki taşu var-ıdı gitdi girü
Varur yirlü yirüne iy meh-ı rü
1273. Çü emr itdi o İbrāhīme ma'būd
Yapalar beyti anda ola hoşnüd
1274. Duruban Sāreye söyledi Tañrı
Baña yap diyü Ka'be(i) kıldı emri
1275. Gel imdi vaqtidür anlardan i kişi
Olasın rażı kılmaya bu işi
1276. Anı birden kılp-durur Hāk evlā
Emir kıldı katında zīre Mevlā
1277. O Beytu'llāhı orada yapavuz
Teveccüh idüp Allāha tparuz
1278. Dağı budur virüpdür aña emvāl
Ġanī itdi oları budur aḥvāl
- [63^b] 1279. Sözini eyledi Sāre icābet
Ḥalīlūñ eline virdi irādet
1280. Duruban Sāre-y-ile_anda gelürler
Ki İsmā'ıl ev-ile_anda olurlar
1281. Buları göricek oldı katı şād
Dükeli kaygudan ol-ıdı āzād

1282. Bulara eyleyüben katı hıdmet
Ol eylük kâmusın eyledi da'vet
1283. Pes İbrâhîm didi ki yâ Hudâyâ
Ne bileyin i vehhâbu'l- 'aţâyâ
1284. Ne miqdâr olısar kılgıl 'ayânı
Binâ kılam [ki] varuban ben anı
1285. Pes imdi Hağ şoloğ sâ'at buyurdu
Gelübeni şehâb üstinde durdu
1286. Nereden ki düşüpdür zıllı anuñ
Oradan itdi bünyâdın anuñ
1287. Hudâ emr itdi taşların ne ki var
Getüreler bu biş tağdan bil iy yâr
1288. Birisi bu Kubes biri[si] Mînâ
Birisidür anuñ ol Tûr-i Sînâ
1289. Birisidür Cudî biri Hîrâdur
Ol ahcârı kamu Cibrîl iledür
- [64^a] 1290. Tamâm eyledi üç yılda ol anı
Tavâf itdi kamu şâd oldı cânı
1291. Hacer Esvedî bu virmişdi key bil
Getürdi ol dem anı girü Cibrîl
1292. Yidi yıl oldılar anda tamâmet

Anuñ erkānın itdiler iķāmet

1293. Diledi ki girü ol Şāma gide
İşitgil imdi İbrāhīm n'ide
1294. Didi ki gelüñüz tağa varalum
Niyāz idüp Hağa biz yalvaralum
1295. Çü çıkdılar bu kez sekkiz sözi
Getürüñ ellerüñüz dir ol özi
1296. Çü ellerin götürdi dir İlāhī
Kocalardan kim eylese günāhı
1297. Gelüp Hac eylese bunda i sultān
Baña bağışla kılup luṭf u ihsān
1298. Bu kez dir İsmā'ile sen du'āyı
Muḥammed ümmeti-çün it şenāyı
1299. Didi getürüp elin iy Hudāyā
O kırğıllar çü gele bu araya
1300. Günāhını bağışla ben kuluña
Zire zaḥmet çeküp geldi evüñe
- [64^b] 1301. Bu kez götürüben ilini İshāķ
Didi yigitlerüñ sen ḥāline bak
1302. Bulardan her kimesne Hacca gele
Bağışlarsañ kuluña niçe ola

1303. Bu kez Sāre didi ki ya İlāhī
Şu ‘avret ki idüp-dürür günāhı
1304. Çeküp zaḥmet gele bu beytūñ-içün
Bağışlağıl baña ‘izzetūñ için
1305. Bu kez Hācer yüzün dönderüp aña
Didi ‘arz eylerem sözümü saña
1306. Gelüben Hacc kıla şol cevārī
Bağışla baña luṭf idüp i Bārī
1307. Bu kez āmīn diyübeni dururlar
Dükeli ellerini götürürler
1308. Ferāgāt oldılar çünki du‘ādan
Gelüben Cebrā’ıl eydür Hūdādan
1309. Şular ki gelübeni Hacc iderler
Anuñ rüknin yirine getirürler
1310. Qabül itdi du‘āñuz bu dem Allāh
Çağırgıl olalar qamusı āgāh
1311. Didi İbrāhīm iy ḥallāq-ı ‘ālem
Āvāzum ne qadar yir vara bu dem
- [65^a] 1312. Didi çağır yetişdükce gücüñ sen
Qamu maḥlūka irürem bu dem ben
1313. Nidā idüben didi ki Tañrı
Baña yap Kā‘be diyü kıldı emri

1314. Tamām itdük bu sâ‘at uş anı biz
Tavâf idük gelüñ yarlıganuñ siz
1315. Hudā irgürdi ta ki vir halāyık
Dağı ne olısar ünin bayık
1316. Cevābında şular ki didi lebbeyk
Ve dağı didi Allāhümme lebbeyk
1317. Bilā-şübhe idiser Haccı anlar
Ola evlā bugün Hacca varanlar
1318. Şorar İbrāhīm Allāha İlāhī
Bu İshāk viripdür sen ke-mā-hī
1319. Ki biñ peygamber ola andan tamāmet
Virüpdür sen aña bunca kerāmet
1320. Bu İsmā‘ile virdüñ Hudāyā
Şoraram saña iy mu‘tīl-‘atāyā
1321. Benüm oğlum durur anı bilürsin
Niçesidür anı mağbün kılursın
1322. Cevābında anuñ didi ki Aḥmed
Bu iki ‘ālemüñ faḥri Muḥammed
- [65^b] 1323. Gerek bilinden anuñ ola zāhir
Anuñ nūrı durur ‘ālemde bāhir
1324. İşidüp şād olup eydür i Kādir

Şükür aşlumdan itdūñ anı zāhir

1325. Bu şādīliğe biñ koyunu kırbān
İder biñ deve bin [kiçi i] sultān

1326. Ulaşdurur yoħsula kıamu baya
Şükür eyleyüben ulu Ĥudāya

1327. Gine fikr eyleyüben dir i Bārī
Bu ölen ĥalk niçesi ola diri

1328. Dilerem ki anı kılup mu‘ayyen
Baña gösterüp idesin mübeyyen

قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ¹⁷⁰

1329. Didi Mevlā ki dört kuşu boğazla
Dükelisin pāre pāre yāre eyle

1330. Kıarışduruban her tağda koğıl
Bu kez bir yirde duruban oğuğıl

1331. Pes İbrāhīm dutuban kıaz u ĥorūsı
Boğazladı kelāğ-ıla tāvūsı

1332. Niçe ki emr kıldı aña Cebbār
Yirine getirüp o kıodı iy yār

¹⁷⁰ Bakara 260: *kāle feħuż arbe‘aten mine-ttayri fesurhunne ileyke şumme-c‘al ‘alā kulli cebelin minhunne cuz-en şumme-d‘uhunne* “Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Hani İbrahim, “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti. (Allah ona) “İnanmıyor musun?” deyince, “Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için” demişti. “Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

- [66^a] 1333. O kuşlar uçup İbrāhīm katına
İrişürler şoloğ dem hazretine
1334. İderler pādişāha külli taḥmīd
İderler hem daḥı tehlīl taḥmīd
1335. Ne ḥikmetdür ki İbrāhīm Tañrı
Ölüyi diri kılmaga ol emri
1336. Bu dört kuşda kılpdur aña iy yār
‘Azīze kendüde eyledi izhār
1337. Tevāzzu‘la diledi zīre anı
Ki İbrāhīm itmemişdi gümānı
1338. ‘Azīz idüp ta‘accüb dileyüpdür
Anun-çün Hağ teninde gösterüpdür
1339. Yigirmi üç yıl çü geçdi bil i insān
Viribir Lūṭ şehre ulu sultān

Qışsa-i Lūṭi'n-nebiyyi ‘aleyhi's-selām

1340. Bunı dirler ki Hağ Lūṭa nübüvvet
Virüp gönderdi ta ide [o] da‘vet
1341. Gelüben da‘vet eyledi o Şāmı
İṭā‘at Lūṭa itdi ḥās u ‘āmı
1342. Şon ucı gelüben İblīs mel‘ün
Yavuz işe birağup kıldı mağbün

- [66^b] 1343. İşitgil imdi nābīden hikāyet
Bu mevzi' de niçe oldu rivāyet
1344. Bularuñ her birinüñ vardı bağı
İderlerdi anuñ-çün çok yasağı
1345. Yeñemezler aña yolcu gelürdi
Yimişinden anuñ dā'im alurdi
1346. Üşendiler bularuñ zaħmetinden
Nizā' idüp bu halkuñ töhmetinden
1347. Gelüp Şeytān bulara dir bilesiz
Diler misiz olardan kırtılasız
1348. Şular ki gelübeni bağa gire
Yimişinden anuñ varup [ki] dire
1349. Yaħūd gelüben anlar bağda yata
İdüñüz dutup anlara livāta
1350. Kaçuban gideler bağdan kamusı
Dağı gelmeye şına namūsı
1351. Çü birkaç kez idicek oluban ho
Dağı düşmedi öñlerine kırhu
1352. Cebir idüp biri birine anlar
Bu resme fi'l iderler kamu(sı) bunlar
1353. Niçe ki bunları men' eyledi Lūt

Ḳabül itmeyüp eylediler od

- [67^a] 1354. Didiler ne ki dirseñ biz uyaruz
Didigüñ işleri ḳamu iderüz
1355. Velī işbu [iş] men´ itme bizden
Zirā men´ itmedi Allāḥ-ı zu'l-men
1356. Bizi [sen] men´ idersin işbu işden
Degildür bunu men´ itmek Ḥudādan
1357. Sözüñe itmezüz [aşlā] itā´at
Eger men´ ider-iseñ bizi da´vet
1358. Becid oldı [olar] men´ine ol
Daḫı biter olurlar aña meşḡül
1359. Derilüp döñdi anlar Lūṭa ḳamu
Vaṭan oldı bulara bil ki ṭamu
1360. Didiler çünki bizden anı Tañrı
Yıḡar işleme diyü ḳıldı emri
1361. Bize Tañruñı hem sini gerekmez
Var imdi sözñe kimesne inanmaz
1362. Bunu söyleyüben kāfir olurlar
Bu sözde ḳamusı şöyle ḳalurlar

171 قَالُوا لَئِن لَّمْ تَنْتَهَ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ

1363. Didiler dönmez-iseñ bu sözüñden
Seni zaħm iderüz bil bunı bizden

[67^b] 1364. Didi Lūṭ anlara bilüñ ki Allāh
Size kız almağa emr itdi va'llāh

1365. Erenleri ḥalāl itmedi size
Niçün inanmayasız imdi bize

1366. Bu kez dirler bu Lūṭı dögdürevüz
Döge döge bu şārdan sürdürevüz

1367. Arılık gösterür bize o kişi
Yok anuñ biginüñ hiç bunda işi

1368. Yidi yıl yedi ay geçdi ezmān
Hīç olmadı olardan bir Müsülmān

1369. O Lūṭı incidürlerdi hemīşe
İdinmişdi ol işi külli pīşe

1370. Evinde 'avreti olmuşdı kāfir
O Lūṭ 'āciz ƣaluban dir i Ƙādir

172 فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

¹⁷¹ Şu'arâ 167: *ƣālū le'in lem tentehi yā lūṭu letekūnenne mine'l-muḥracîn(e)* Dediler ki: "Ey Lût! (İşimize karışmaktan) vazgeçmezsen mutlaka (şehirden) çıkarılanlardan olacaksın!"

¹⁷² Zâriyât 36: *femā vecednā fihā ğayra beytin mine'l-muslimîn(e)* Zaten orada bir ev halkından başka müslüman bulamadık.

1371. Saña ma'lüm durur amunuñ işi
Niçe geerler işbu yavuz ışı
1372. Niçe ki iderem bunları da'vet
Kelāmumdan ider amusı nefret
1373. atı aqlayuban itdi du'ā ol
Ki birkaç gūn du'āya oldu meşgūl
- [68^a] 1374. İkinci vati-y-idi geldi Cibrīl
Bileydi ūç ferişte daı key bil
1375. Bu halk gōrdi ki bunlar Lūa geldi
Didiler men' iderdi bizi n'oldı
1376. Gūzel oqlanları kendū evine
Getūrūp niūn onuk edine
1377. ıuban dōrt yaa sōyler o'avret
İderem diyū sizlere beşāret
1378. Be-ayet gōkek oqlanlar gelūpdūr
Bizūm evde olup [anlar] aluptur
1379. Oluūn gibi gōrmedi zamāne
O Lūa ūimdi buldu dir bahāne
1380. Dirilūp geldiler Lūu evine
Didiler amu anu haretine

1373 aqlayuban: aqlayuban M.

1381. Bu oğlanları aluban gidevüz
Göñül diledügin anlara idevüz
1382. Didi Lût işlemeñ işbu işi siz
Özüñüzi belāya ugradursız
1383. Didiler bizi bundan men' idersin
Ya kendüñüz niçün böyle idersin
1384. Diler dilemez aluban gidevüz
Bu göñlümüz diledügin idevüz

- [68^b] 1385. Didi Lût anlara nesne dimeñ siz
Ġarīblerdür yavuz fikri yimeñ siz

قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ¹⁷³

1386. Dağı didi bulara *itteku'llāh*
Bu kızlarum size virem ki va'llāh
1387. Ġalāl idinesiz bu size evlā
Buyurmuşdur oları zīre Mevlā
1388. Ġudādan kırkuñ itmeñ beni rüsvā
İdüpdür zīre Şeytān size iğvā

¹⁷³ Hüd 78: *ḳāle yā ḳavmi hā'ulā-i benātī hunne aṯheru lekum fetteku'llāhe velā tuḫzūni* Lût, dedi ki: "Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar(la nikâhlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç akli başında bir adam yok mu?" Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşu koşu geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. Lût, dedi ki: "Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar(la nikâhlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç akli başında bir adam yok mu?"

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَمَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقِّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ¹⁷⁴

1389. Bular eydür ki kızlaruñ n'idevüz
Bilürsin sen ki kimleri dilerüz
1390. Nice cehd idüp olmadı [ki] çäre
Bu kez ağlayuban girdi bulara
1391. Görür Cibrîl anı ki kayguludur
Ne kayğu belki içi toptoludur
1392. Didi ki korkma yâ Lût bizi Allâh
Virip-idi haber itmegi ol şâh
1393. 'Azâb irişdi bunlara haqîkat
Bizüm çün guşsa yiyüp çekme zaḥmet
- [69^a] 1394. Bu kez kâsd eylediler ki gireler
Bu oğlanları evinden alalar
1395. Qanadı Cebrâ'îl kapuya dutdı
Nice ki kuvvet [ile] bunlar itdi
1396. Açamayup kapu Lûtı dögerler
Kimisi bunları aña sögerler
1397. Bu kez Cibrîl kanadıyla buları
Urup kör eyledi her ne ki varı
1398. Didiler cazûlîg-ıla bizi sen

¹⁷⁴ Hüd 79: *qālū leqad 'alimte mā lenā fī benāṭike min ḥaqqin ve-inneke leta 'lemu mā nurīd(u)* Onlar, “İyi biliyorsun ki kızlarında bizim gözümüz yok. Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun” dediler.

Gözümüz görmez eyledün bu dem

1399. Bular irte gideler bunda seni
Helāk eyleyevüz kılam kīni

1400. Didi aña [o] Cibrīl ҡorqma yā Lūt
Dönüp Lūt eyder aña işi tīz dut

175 إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ

1401. Bu kez Cibrīl didi ki Haḫ ‘azābı
Şabāha va‘de itmişdür ‘iḳābı

1402. Sen evme gel bulara iriserdür
Şabāḥ olduḳda Tañrı viriserdür

176 فَاسْرِبْ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا نَكْرًا

[69^b] 1403. Şabāḥ olmazdan üñ eslü gele sen
Bu aradan durup seyr eylegil sen

1404. Velī arduña dönüp baḳmasunlar
Ki kendüler oda baḳmasunlar

¹⁷⁵ Hūd 81: *inne mev'idehumu's-ṣubḥ(u) eleyse's-ṣubḥu bikarīb(in)* “Onların azabla buluşma zamanı sabahtır. Sabah yakın değil midir?!”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Konukları şöyle dedi: “Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar. Geceleyin bir vakitte aileni al götür. İçinizden kimse ardına bakmasın. Ancak karın müstesna. (Onu bırak.) Çünkü onların (kavminin) başına gelecek olan azap, onun başına da gelecektir. Onların azabla buluşma zamanı sabahtır. Sabah yakın değil midir?!”

¹⁷⁶ Hūd 81: *feesri bi-ehlike biḳiḫ'in mine'l-leyli velā yeltefit minkum eḫadun illā imraetek(e) innehu musībuhā mā eṣābehum* “Geceleyin bir vakitte aileni al götür. İçinizden kimse ardına bakmasın. Ancak karın müstesna.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Konukları şöyle dedi: “Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar. Geceleyin bir vakitte aileni al götür. İçinizden kimse ardına bakmasın. Ancak karın müstesna. (Onu bırak.) Çünkü onların (kavminin) başına gelecek olan azap, onun başına da gelecektir. Onların azabla buluşma zamanı sabahtır. Sabah yakın değil midir?!”

1405. Zirā eyle buyurmuşdur ol Allāh
Muḥakḳak bilüñüz işbunı iy şāh

1406. Velīkin ‘avretüñe viriserdür
Ne nesne ki ḳavme iriserdür

1407. Bu kez Lūṭ eydür ki aña gidelüm
Velī baḡlu-durur ḳapu n'idelüm

1408. Pes imdi Cibrīl anları çıkardı
Giderken ‘avret ardına bakardı

وَأْمَضُوا حَيْثُ تُوْمَرُونَ¹⁷⁷

1409. Didi yürüñ nereye sizi Tañrı
Ki ḳılmıṣdur oraya size emri

1410. Getürüp ‘avreti bunlara ḳatdı
O şerbetden o ‘avret daḡı dutdı

1411. Şuña deḡin taḥammül itdi Cibrīl
İrişe emri Allāhuñ anı bil

1412. Çü iriṣdi olarak emri-i Allāh
Niçe itdi oları gör ki iy şāh

[70^a] 1413. Ḳanadın şoḳup altına o şehrüñ
Daḡı anuñla yidi pāre şehrüñ

¹⁷⁷ Hicr 55: *vemdü ḥayṣu tu`merün(e)* “Emrolunduḡunuz yere (doḡru) geḑin gidin.”
Ayetin tamamının meali Şu Şekildedir: “Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından git. Hiçbiriniz arkaya bakmasın. Emrolunduḡunuz yere (doḡru) geḑin gidin.”

1414. Götürüp aldı gitdi ol havāya
Şuña degin ki irişdi semāya
1415. Horus ötin melā'ik işidürdi
Hımār ağırduğın dahı görürdi
1416. Aşağa yukaru [kim] dönderür ol
O resme eylesün Tañrı bir kul
1417. O yidi pāre şehri itdi ihlāk
Ki kalmadı olarda hergiz emlāk
1418. Dönüp yağdurdı üstüne ahcār
Ola mıydı ger olmasaydı eşrār
1419. O Lūt Şāma gelüp itdi iķāmet
Çü geçdi yidi yıl aña irdi mevt

Qışsa-i Ya'ķūbi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selām

1420. Çü Lūtuñ kışsasını eyledük yād
İdiserüz bu kez Ya'ķūbı bünyād
1421. İdevüz küllüsin saña hikāyet
Ki ulular idüp-dürür rivāyet
1422. Ol İshāk oğlıdur bilgil mu'ayyen
Anası Lūt kıızı durur mübeyyen
- [70^b] 1423. Olupdur 'Ays adlu oğlı Maħbūb
Anuñ ardınca olmışdur o Ya'ķūb

1424. Anun-çün didiler Ya'kūbı aña
'Aķabdandır mübeyyen ola saña
1425. Atası İsrā'īl diyüp aña
Virüpdür ad [ki] ma'lüm ola saña
1426. Dilince 'İbrīnūñ bilgil sen anı
Hudā kulu durur ol bī-gümānī
1427. On iki oğlı vardı bil i insān
Yaluñuz kızdān ayru yüz biñ oğlan
1428. Dağı yigirmi dört biñ key yigāne
Olardan zāhir olmışdur cihāna
1429. Dükeli enbiyādur İbn-i 'Abbās
Benī İsrā'īlden oldu kamu iy nās
1430. Velīkin enbiyādān onı bayıķ
Bulardan gelmeyüpdür iy ĥalāyık
1431. Biri Şālih biri Nūh biri Hūd
Şu'aybdur biri İbrāhīm biri Lūt
1432. Biri İshāk durur birisi Ya'kūb
Haķuñ katında külli oldu mergūb
1433. Biri İsmā'īl[dür] cediti Aĥmed
Birisi dağı bellüdür Muĥammed
- [71^a] 1434. Dutardı İbrāhīmüñ sünnetin ol
Dedesi şuĥfina olmışdı meşğul

1435. Oğulları olupdur 'ilme meşğül
Velī Yūsuf kamusındandı maqbūl
1436. Diledi Yūsufa dege nübüvvet
Olıcak anası artdı muhabbet
1437. O Ya'kūbuñ katı mālī çoğ-ıdı
Anuñ gibi tavarlu hīç yoğ-ıdı
1438. Ki her bir oğlına üç biñ koyunu
Virüp-dürürdi direm saña bunı
1439. Virüpdür Yūsufa altı biñi ol
Şuña göre-y-idi her cinsi key bol
1440. Katında duruban iderdi ta'lim
Anı_itmez-idi kimesneye teslīm
1441. Anuñ oğlanları gelürler-idi
Selām idübeni oqurlar-ıdı
1442. Nice ki 'ilm iderdi bulara
Dutardı Yūsufa gözin i yāre
1443. Aña baqubanı söyler hemīşe
Mülāzım idi dā'im işbu işe
1444. Hased idüp bular dutmışdı gūşi
Görür Yūsuf uyurken işbu düşi

[71^b]

178 *إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ*

1445. Hıtāb idüp didi babasına ol
Ki olmışdur bu dün uyğuya meşğül

1446. Görerem ay u gün ü [on] bir yıldız
Baña secde ider qamusı düpdüz

179 *يَا بَنِيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا*

1447. Bu kez Ya ‘kūb aña dir söylemegil
O qardaşlaruña düşüñ dimegil

1448. Mebāzā ki yavuzlık [çok] ideler
O Şeytān buyruğına idileler

1449. Düşini Yūsufuñ kıldı [o] ta ‘bīr
Ki peygamber olasın diyü taqrīr

1450. Bu söz taşra düşüp işitdi anlar
Dirilüp kamu tedbīr itdi anlar

180 *أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ*

¹⁷⁸ Yūsuf 4: *innī raeytu eħade ‘aşera kevkeben ve’ş-šemse ve’l-ķamera raeytuhum lī sācidīn(e)* Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı” (demişti).

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Hani Yūsuf, babasına “Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı” demişti.

¹⁷⁹ Yūsuf 5: *yā buneyye lā taķşuṣ ru ‘yāke ‘alā ihvetike feyekidū leke keydā(en)* Babası, şöyle dedi: “Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kurarlar.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Babası, şöyle dedi: “Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”

¹⁸⁰ Yūsuf 9: *uķtulū yūsufe evi’ī-rahūhu erđan yaħlu lekum* “Yūsuf’u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Yūsuf’u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra (tövbe edip) salih kimseler olursunuz.”

1451. Didiler Yūsufı qatl idelüm biz
Yāhūd anı quyuya atalum biz
1452. Ki göñli bize düşüp ide şefkat
Girü idevüz aña qatı hıdmet
1453. Şuña degin ki bizden ola hoşnüd
İdevüz tevbe ‘afv ide o Ma‘būd

[72^a]

¹⁸¹ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ

1454. Birisi Yūsufı öldürmeñüz dir
Velī ilqā idüñ quyuya siz dir
1455. Zirā qatl eylemek degil(dür) sezāvār
Kebā’irdür bu iş zīrā ki iy yār
1456. Eger ölmeyüben girü çıkarsa
Bu taşra yürüyenlerden kimesne
1457. Buluban anı fi'l-ḥāl alısardur
Bir iqlīme anı ilediserdür
1458. Zamān-ıla unuda anı Ya‘qūb
Qatında siz olasız qatı mergüb
1459. Bu fikr-ile dir dirilüben gelürler
Atasından anı dilek qılurlar

¹⁸¹ Yūsuf 10: *kāle kā`ilun minhum lā taqtulū yūsufe veelkūhu fī ḡayābeti'l-cubbi* Onlardan bir sözcü, “Yūsuf’u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Onlardan bir sözcü, “Yūsuf’u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın” dedi.

1460. Ki anuñla teferrüce gideler
Göñüllerinde bitdügin ideler
1461. abül itmeyüben [ol] işbu sözi
Nazār itmediñüz (o) Ya'ūbuñ özi
1462. Dönüben Yūsufi amusı gördi
Dilemezem bu göñlüñ diyü şordı
1463. Ki şahrāya teferrüce varasın
oyunları vü baqları göresin
1464. Bu göñlün açıluban şād olasın
Dükeli aygudan āzāt olasın
- [72^b] 1465. Bulara didi Yūsuf hātırum var
Velīkin beni omaz babam iy yār
1466. Bular dir çünki [sinüñ] hātıruñ var
Babaña destūr iste atı yalvar
1467. Nice ki destūr istedi babası
abül itmeyüp(en) olmadı rızāsı
1468. Velīkin göñli yumşadı omaqa
Ki Yūsuf bunlaruñla gide baqa
1469. Çü bildiler ki göñli [rāzı] oldu
Derilüp amusı Ya'ūba geldi
1470. Didiler çünki Yūsuf oldu tālīb
Çıup şahrāya oyunlara rāgīb

1471. Koğıl bizümle anı bile çıksun
O şahrâda varup dünyâya baqsun
1472. Anı şaklayıcıyuz kôrğma andan
Teferrüc eylesün üşenme andan
1473. Bu kez Ya'kûb olara dir i 'âkil
Ki kôrğaram olasız anda ğâfil
1474. Anuñ katında varup durmayasız
Yiye kurt Yūsufi siz görmeyesiz
1475. Bırakdı öñlerine çün bu sözi
Anı dime ki dutdı kamu yüzi

[73^a]

¹⁸² قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذَّنْبُ وَنَحْنُ غَضَبَةٌ أَنَا إِذَا لَخَسِرُونَ

1476. Bular dirler eger yirse anı zîb
Ya bir vechile aña ide ta'zîb
1477. Bu erlik-ile kamunuñ katuñda
Ziyân işlü olavuz hazretüñde
1478. Atası oluban bunlara mağrūr
Virür izni ki ya'nî ola mesrūr
1479. Didi yâ Yūsuf[um ben] saña direm
Gelince senüñ-içün ğuşşa yirem

¹⁸² Yūsuf 14: *qālū le-in ekelehu'z-zi'bu venahnu 'uşbetun innā izen lehāsirūn(e)* Onlar da, “Andolsun biz kuvvetli bir topluluk iken onu kurt yerse (o takdirde) biz gerçekten hüsrana uğramış oluruz” dediler.

1480. Berü gel boynuñı bir yileyeyin
Görem mi girü seni ne bileyin
1481. Dönüp ışmarladı evlādına ol
Bunu hıfz eyleyesiz key atı bol
1482. Bular ölsün/olsun diyüben ünkü gitdi
Ki şardan iki ferseng yire yitdi
1483. O Yüsuf öñlerince oynar-ıdı
Atası anuñ-iün köyner-ıdı
1484. Aña ardaşları añsuz da yitdi
Uruban düşürüben anı dutdı
1485. Bularuñ her biri itdi ‘itābı
Bu kez Yüsuf bulara_itdi hıābı
- [73^b] 1486. Didi ağlayuban niün sögersiz
Ne suç itdüm beni bu dem dögersiz
1487. Aı ardařuñuzam beni bu dem
Size ışmarlamışdur āciz atam
1488. Ya havf idüñ bu kez Allāhuñuzdan
Yāhūd utanuñuz pīr atañuzdan
1489. Bular didi ki sen degil misin ol
Ki aldarsın atamuzı atı bol
1490. Ki düşde görürem on iki kevkeb

Baňa secde ider bu amusı hep

1491. Dilersin bizden olasın sen evlā
Olasın küllimüze dağı mevlā

1492. Seni öldürelüm işbunda bu dem
Görelüm yardım ider mi hī ādem

1493. Bu kez Yūsuf Yehūdānuñ eline
Düşer yalvarubanı ayağına

1494. Didi öldürüben anuma girmeñ
Bu cismümden benüm lu idüp irmeñ

1495. Yehūdā üzginüp [eydür] i kiři
Baňa eylemeñüz o resme işi

1496. Velīkin uyıya atuñ siz anı
Kebāhir işleyüp itmeñ [ki] atı

[74^a] 1497. Mücerred eyleyübeni anı āh
Bırakdılar [ki] gör imdi bu kez āh

1498. atı ağlayuban dir ki i atam
aber itmege yokdur saña ādem

1499. Bu resme ağlayup ılurdu feryād
Dutup atasını dilinde ol yād

1500. Dir-idi ağırup gör ağı beni
Nie eylediler dutup [ki] kīni

1501. Esen al beni bu dem uş atuda
Hased idüp ayırdı(lar) azretünden
1502. İp-ile bağlayup uyuya aşdı
Gelüp Şem‘un anu ipini kesdi
1503. Ki maşüd ola-y-ıdı düşe ola
Velikin Ha buyurdu Cebrā‘ile
1504. Anı dutgıl ki olmaya meşakat
Anu gevdesine hergiz mazarrat
1505. Şu içinde var-ıdı bir taş ulu
Hau emriyle o taş oldu bellü
1506. O Yüsuf yukarudan çünkü indi
Muarrer oluban ol taşa bindi
1507. Yidi gün ol uyuda aldı maqbün
Oturuban o taş üstinde mazün
- [74^b] 1508. Ne-gāhn geldi anda kondi kār-vān
Bularu küllisi olmuşdı ‘aşan
1509. Şu isteyü uyuya geldi anlar
İp aşup Yüsufi ıardı anlar
1510. Gelüp ardaşları bulmadı anı
Ve işitmediler anda fiānı
1511. Şanurlar ki helāk olmuşdur anda
Vücüdi almamışdur bu cihānda

1512. Didiler çün atamuza varavuz
Ne diyüp aña ki inanduravuz

1513. Didiler diyelüm kurd yimiş-durur
Bize kurd için o zîre dimiş-durur

1514. Ki korqaram anı kurd ola ekil
Olasız Yûsuf[ım]dan külli gâfil

1515. Bir oğlağı getirüp zebh iderler
Qanın gönleğe sürüben giderler

183 وَجَآؤْ اَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُوْنَ قَالُوْا يَا اٰبَانَا اِنَّا ذٰهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا

1516. Bu kez ağlayu atası qatına
Gelürler kamu anuñ hazretine

1517. Didiler yarişu biz gitmiş-idük
Metā‘da Yûsufi terk itmiş-idük

[75^a] 1518. Gelüben kurd yimişdür anı taḥkîk
Egerçi itmeyesin [anı] taşdıq

1519. İnanmazsañ bu dem [bize] i insân
Velîkin gönlegi uş saña burhân

184 وَجَآؤْ عَلٰى قَمِيصِهٖ يَدْمٍ كَذِبٍ

¹⁸³ Yûsuf 16-17: *vecāü ebāhum ‘işāen yebkūn(e) kālū yā ebānā innā zehebnā nestebikū veteraknā yūsufe ‘inde metā‘inā* (Yûsuf’u kuyuya bırakıp) akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler. “Ey babamız! Biz yarişu girmiştik. Yûsuf’u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Ayetlerin tamamının meali şu şekildedir: (Yûsuf’u kuyuya bırakıp) akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler. “Ey babamız! Biz yarişu girmiştik. Yûsuf’u da eşyamızın yanında bırakmıştık. (Bir de ne görelim) onu kurt yemiş. Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın” dediler.

1520. O anlı gnlegi getirürler
Ataları önüne yitürürler
1521. O ataları  gördi tze anı
Didi bir iŖ durur itdnz anı
1522. Ayırduuz anı benden znz
Dürüst degil durur iŖbu sznz
1523. Bu kez Ya‘kb didi ki bana Allh
Bu iŖte yr ıla ol ulu Ŗh
1524. Bu kez gnlegi alup kendzine
atı aqlayuban sürer yüzine
1525. Ŗu midr aqladı ki gözi gitdi
Ne-ghn Cebr‘il Ya‘kba yitdi
1526. Ŗorar Cebr‘ile Ysuf diri mi
Ya Ŗayru mdur ol yhd l mi
1527. Ana dir Cebr‘il H bilür anı
Selmet mi ya ıdı mı o canı
- [75^b] 1528. Bu kez Ya‘kb ana dir ki n'olaydı
Anı hfz eyleyüp slim ılaydı

¹⁸⁴ Ysuf 18: *vec ‘al kamŖihi bidemin kezib(in)* Bir de üzerine, sahte bir kan bulaŖtırılmıŖ gömleğini getirdiler.

Ayetin tamamının meali Ŗu Ŗekildedir: Bir de üzerine, sahte bir kan bulaŖtırılmıŖ gömleğini getirdiler. Yakub dedi ki: ‘‘Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir iŖe sürükledi. Artık bana dŖen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karŖı yardımı istenilecek de ancak Allah’tır.’’

1529. Beni kaygısına birağup a'mā
Haq itmese olaydu ulu na'mā
1530. Bu kez Cebrā'il eydür dönüp aña
Çalap şöyle buyurdi şimdi saña
1531. Şuña ki itdi teslīm oğlın andan
Talep itsün ne ister şimdi benden
1532. O vaqt ısmarlamadı anı baña
Ta ki ısmarlayaydum girü aña
1533. Çü eyledi Çalap işbu 'itābı
Anuñ-çün eylemiş işbu (bildi) 'iķābı
1534. Ziyāde eyledi ağlamağı ol
Gice gündüz aña olmışdı meşgöl
1535. Dönüben Ya'ķüb eydür Cebrā'īle
Şor ağı luḡf idüp 'Azrā'īle
1536. Anuñ cānımı aldı mı o kişi
Diyüvirsün baña niçe_öldi işi
1537. Gidüben gine geldi çünki Cibrīl
Bu kez Ya'ķüb didi sen anı bil
1538. Varuban hāzretine şordum anı
Didi almadum andan bil ki cānı
- [76^a] 1539. Pes imdi guşsa[la] qaldı o Ya'ķüb
Dün ü gün kaygu içre şöyle mekrüb

1540. Sebeb ol-ıdı ayrılmağa Ya'ķūb
Ol oğlandan aña olmışdı maħbūb
1541. Meger evine konuķ gelmiş-idi
O Ya'ķūb aña biryān kılmış-ıdı
1542. Ne-gāhīn gelūbeni anda sā'il
İşidūp koķusını oldı mā'il
1543. Talep itdi vū andan oldı tāmı'
O Ya'ķūb virmeyūben oldı māni
1544. 'İtāb idūp aña didi o Cebbār
Çü virmedük aña sevdügin iy yār
1545. Senūñ sevdüğüñi senden aluram
Ne ki diler-istem anı kıluram
1546. Pes imdi çün çıkardı kavm-i kārṽān
Didiler perīdür degildür insān
1547. Didi Yūsuf benem evlād-ı ādem
Ne çekersiz [ki] bunda çün siz ğam
1548. İşidüb[en] o ķardaşları geldi
Ķulumuzdur diyūben anı aldı
1549. Kaçup-dururdu şimdi bunda gelmiş
Ķuyuya girūben içinde kılmış

[76^b] 1550. Diledi Söyleye kim ķul degülem ol

Ve beni bunlar iderlerdi maqtül

1551. Dilince ‘İmrānuñ söyledi Şem‘ün
Bizi tekzīb iderseñ seni bugün

1552. [Ki] katl idiserüz bilgil muhaqqak
Sözümüz eylegil bu dem muşaddak

1553. Bulardan havf idüp sâkin oldı
Velîkin yüregi kan-ıla tıldı

1554. Didiler işbu kıldan biz üşendük
Niçe niçe bunuñ-içün emendük

1555. Gelüñ size şatalum işbu kılı
Kocaluñ işbu durur bellü yolu

1556. O Mâlik bin Da‘ar bunlara didi
Alurdum diyügi guşsa yidi

1557. Velî benüm-ile yokdur emvâl
Bu olupdur baña işbunda işkâl

1558. Pes anlar didiler neye olursa
Şataram Yūsufi neye olursa

1559. O Mâlik bin Da‘ar didi yanumda
Var on sekiz Mışır aqçesi bunda

1560. Eger virürseñüz anuñla bunı
Aluram ben dağı virüp [ki] anı

- [77^a] 1561. Bular rāzı oluban anı şatdı
O ƣardaşı bular yabana atdı
1562. Zirā kim ƣıymetin bilmezler-idi
Ger anlar bilse aña virmezler-idi
1563. Sebeb ol-ıdı Yūsuf ƣulluƣına
Dolardı ƣulnı idübeni gine
1564. Anı görüp atası dönmedi hıç
Ya itmedi aña aşlā yüzün hıç
1565. Çalap and içüben itdi ‘iƣābı
Bıraƣam ƣulluƣa diyü ‘iƣābı
1566. Ta bileler ƣulı ħor itmek olmaz
ƣulı ħor iden [ol] ƣulluƣı bilmez
1567. Daħı dirler ki Yūsuf baƣdı nāƣāh
Yüzini gözñi içre gördi ol şāh
1568. Didi ben ƣulmışsam bu bahāmı
Yitürmeye-y-idi ‘ālem tamāmı
1569. Anuñ ħüblıƣı irişdi şuña
Gören ħayrān olup ƣalurdı taña
1570. Ƙaçan ki ekl ideydi ol ta‘āmı
Boğazından görünürdi tamāmı
1571. ‘İƣāb eyledi bu sözden Ħaƣ aña
Ki niçün eyledüñ şükri baña

- [77^b] 1572. Benüm ‘izzüm haķı ķulluĝa atam
Görelər kıymetüñ mecmü‘-ı ‘ālem
1573. Çü Mālik Da‘ar [anı] şāha aldı
Dönüp [ol] ķavminüñ ķatına geldi
1574. Didi ki dutuñ[ız] bunı be-ĝāyet
Anuñ göñline getürmeñ melālet
1575. Deveye bindürüp gice giderken
Deveyi bir kişi daĝı yiderken
1576. Anası ķabrine uğradı nāĝāh
Fiĝān eyledi şol dem idüben āh
1577. Beni ķardaşlarum şatup giderler
Bu kez uşda deve üzre yiderler
1578. Senüñ ķabrüñden uşda ayrı düştüm
Bu ilden yād ile geñsüzün uçdum
1579. Bunı söyleyübeni anasına
Özini aşıĝa atdı o sine
1580. Ƙalur üstinde idübeni efĝān
Olar gitdi [ki] andan ķavm-i kārīvān
1581. Meger bir kişi girü ķalmış-ıdı
Girüde aña ĥācet olmış-ıdı
1582. Ne-ĝāhīn Yūsufi üstinde gördi

Kağıyup bir kez anı katı urdı

- [78^a] 1583. O göynük-ile Yūsuf katı ağlar
Gözinden yaş akup bağrın tağlar
1584. Bunı söyler ki (kul) Yūsuf kul olupdur
Cigeri bu dem uş pür-ḥūn olupdur
1585. Bu kez şimdi irişen döger anı
Gözinden anuñ aqar bağırı kanı
1586. Şoloğ dem çıkubanı bulıd oldı
Bu ‘ālem zulumet-ile şöyle tıldı
1587. Bu kez ‘āciz qaluban cem’ olurlar
Dükeli bir araya gelürler
1588. Didiler neyledüñüz siz i insān
Virip-idi bu ḥısmı ulu Subḥān
1589. Duruban bunlara eydür o kişi
Şu kulı urup eyledüm bu işi
1590. Gelürler küllisi Yūsuf katına
‘Özür itdi dükeli ḥazretine
1591. Dağı nesne dimedi Yūsufa ol
Velī ikrām iderdi dā’ima ol
1592. Getürdi Yūsufi Mışra bu Mevlā
Aña ev düzüben ton itdi a’lā

1593. Oꞗuyuban didi dellāle ağır
Ki isterse eyü ul ola hāzır
- [78^b] 1594. Ulu kiçi gelüben bay u yoğsül
O uli görmege olmışdı meşğül
1595. Görübeni o Yūsuf işbu işi
Didi ki delü oldu işbu kişi
1596. Beni ardaşlarum ki bilür-idi
Toğuz ağaya bunlar alur-ıdı
1597. Bu yād içinde beni kim alısar
Ger alursa iki ağa viriser
1598. Çalap işitdi çün anuñ sözini
Ki alağ gördi Yūsuf kendözünü
1599. Didi ıymet ılayın şimdi saña
İşidenler ta‘accüb ide aña
1600. şular ki kendözünü göre alağ
Aña ‘izzet ider bilgiş Hağ ancak
1601. İşitdük [biz] ki ne resm virdiler māl
Ki ıymet itdüğinden şonra dellāl
1602. Biñ oğa fiżzadur biñ dağı zerdür
Dağı biñ deve [ile] biñ bağardur
1603. Bürüncük biñ dağı kemhā umaşı
Ve lü‘lödür dağı biñ ıymet taşı

1604. Bu resme kıymet eylediler aña
Ki her cinsden biñer kıldılar aña
- [79^a] 1605. Görürler her kumaşdan biñe çıkdı
Güci yitmeyüben kaması bıkdı
1606. Didiler[di] bunı kim ala bunda
Meger ki İbn-i Reyḡān ala anda
1607. ‘Azīz aldı Zeliḡā-içün anı
Virür ta ki didiler bī-gümānī
1608. Getürüben Zeliḡāya didi ol
Bu miḡdār kıymete gördüñ mi hiç kul
1609. Buña virüp-dürürem bunca emvāl
‘Azīz dutḡıl bunı itmegil ihmāl
1610. Kālan kullar gibi dutma bunı sen
‘Aḡā itdi bize Allāh-ı zü'l-men

عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا¹⁸⁵

1611. Oḡul idinürüz bize kavā`id
Ümīddür ola bundan [bize] ‘ā`id

1612. Zeliḡānuñ evinde oldı fāriḡ

¹⁸⁵ Yūsuf 21: ‘asā en yenfe ‘anā ev netteḡizehu veledā(en) “Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Onu satın alan Mısırlı kişi, hanımına dedi ki: “Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz.” İşte böylece biz Yūsuf’u o yere (Mısır’a) yerleştirdik ve ona (rüyadaki) olayların yorumunu öğretelim diye böyle yaptık. Allah, işinde galiptir, fakat insanların çoḡu bunu bilmezler.

Yidi yıl ta ki Yūsuf oldı bālig

1613. Anı hōş dutar-ıdı [ol] ‘acā’ib
Nefis tonlar geyürürdi ġarā’ib

1614. Şanur Yūsuf ki hōş dutar özini
Ki kardaşına beñzedüp yüzini

[79^b] 1615. Zelīhānuñ bu-y-ıdı işi dā’im
Ki oynamaġa olmış-ıdı kâ’im

1616. Alıvirmiş-ıdı bir kaç Yūsufa ġul
Ta anuñla topa ola [o] meşġül

1617. Hemīşe tobı bunlar oynar-ıdı
Teferrüc idüp anı köyner-ıdı

1618. Şu resme ider-ıdı aña raġbet
Meger oġlına eyle ide ‘izzet

1619. Velī Yūsuf aña hīç baġmaz-ıdı
Anuñ hōş dutdıġına aġmaz-ıdı

1620. Zelīhā sevgüden şarardı ġāyet
Anuñ aġlamaġı ġod bī-nihāyet

1621. Niçe ki söyler-ıdı Yūsufa ol
ġatında olmaz-ıdı sözi maġbül

1622. Bunı dirdi ki yoġ aşlumda ġā’in
Niçe olam ben bunda ġā’in

1623. Zelîhâ kalmış-ıdı bunda ‘aciz
Zirâ Yūsuf aña olmış-ıdı hâciz
1624. Dir-ıdı anuñ-ıla qarı ‘avret
Ki anuñla iderdi key muhabbet
1625. Gelüben bir gün eydür n’oldı saña
Degil utanmayub[an] anı baña
- [80^a] 1626. Zelîhâ aña eydür bil i ana
Neler idüp-dürür baña zamâne
1627. O Yūsuf hazretine gönül virdüm
Şu sâ‘atden beri ki anı gördüm
1628. Yedi yıldur ağıyı iderem nüş
Dağı şabr u qarārüm qalmadı uş
1629. Zelîhâya sorup eydür o ‘avret
O Yūsuf saña itmez mi iṭā‘at
1630. Senüñ gibi güzeli işbu cāna
Ne geldi ne geliserdür zamāna
1631. Zelîhâ dir beni gördüğü yokdur
Egerçi geleliden bunda çoğdur
1632. Ta‘accüb eyledi anı o ‘avret
Yedi yıldan niçe olmadı rü’yet
1633. Didi ben hîle-ile yaqdurayın
Anuñ gönlini saña aqdurayın

1634. Eger ben didügüme sen uyarsañ
Ve emvāle anuñ-içün kıyarsañ
1635. Zelîhâ didi bende çokdur emvāl
Ne deñlü ister-iseñ sen anı al
1636. Buyurdı anda ev yapdurdı ‘avret
Bu kez yazdurdı anda iki şüret
- [80^b] 1637. Birin Yūsuf diyü yazmışdı naqqāş
Zelîhâdur diyü birin i qardaş
1638. Gümişden itdürüp [ol] tahtı anda
Dağı yokdı o resme hîç cihānda
1639. Müzeyyen eyleyüp(en) koğu koğutdı
O Yūsuf hazretin anda oğutdı
1640. Gelüben çünki Yūsuf eve girdi
Bularuñ şan‘atın anda [o] gördi
1641. Didi ki evi eylemiş müzeyyen
İdüpdür hîle bilgil ol mu‘ayyen
1642. Eger eyleye beni pāre pāre
İtā‘at itmeyem bugün olara
1643. O Yūsuf hazretine işbu sözi
Revā görmedi Haq söyleye özi
1644. Anuñ-çün mübtelā oldı o sultān

Ki çekmişdür işitdük bunca zindān

1645. Gerekdür key diye ol Tañrı baña
Eger yārī kıla uymayam aña

1646. Bu kez Yūsuf girü dir kendözine
Gerekmez baqasın anuñ yüzine

1647. Gözin Yūsuf yukaru dutdı fi'l-hāl
Görür şüret yazılmış budur aḥvāl

[81^a] 1648. Aşağa baqdı şüret gördi girü
Zarüret oldı çün baqdı i meh-rū

1649. Zelīhā dir tamām oldı bu kez iş
Yimezem daḥı şimden girü teşvīş

1650. Zire Yūsuf yigitdür ben daḥı ḥüb
Benüm bu 'ālem içre daḥı maḥbüb

1651. Nazar kıldı o Yūsuf çünki aña
Ta'accüb eyleyüben qaldı taña

1652. Zelīhā dirḳ niçün qatumda ḥāzır
Bu dem olmayasın yüzüme nāzır

1653. Aña Yūsuf didi işbu gözümden
Qatı ḥavf iderem daḥı özümden

1654. Ki 'uqbāda beni eyleye a'mā
Bu resme virmiş-iken ulu na'mā

1655. Zelîhâ dir elüni sen baña vir
Didi ki ҡoҡaram baғlaya zencîr
1656. Zelîhâ dir ayağufı vir baña
Viresin yüzümi sürem ben aña
1657. Didi Һavf iderem baғlaya ҺalҺâl
Ayağuma dağı boynuma ağılâl
1658. Zelîhâ dir benümle ola hem-dem
Kıla Һasta göñüle bunda merhem
- [81^b] 1659. Didi ki bundan ötrü beni Subhân
Yaratmadı ki aña kılam ‘ışyân
1660. Dağı bundan ki ihsân itdi Һızın
Revâ mıdur olam [ben] aña Һâ’in
1661. Zelîhâ didi çünki eve gele
Ağı virem şolok sā‘at ol öle
1662. Bu Һızınlık saña ҡala i kişi
Dutasın sen anuñ dutduğı işi
1663. Bu Yūsuf didi ki saña o sultân
Ki Һalk itmiş-dürür o cümle insân
1664. ‘Azâb iderse bunca ola aҺvâl
Zelîhâdur ki bezl eyleyem emvâl
1665. Baña Һoşnüd ola girü ol Allâh
Taşadduğ çün iderem mâlmı va’llâh

1666. Zelîhâ eyler-idi fikr-i fâsid
Zinâ eylemege itmişdi kâşid
1667. Velîkin Yûsuf endîşe yir-idi
Elinden niçe kırtılam dir-idi
1668. Zelîhâ fikr iderdi kendözine
Güç-ile döndere anı özine
1669. O Yûsuf fikr iderdi bunu (iy) başa
Uram anı eger baña yapışa
- [82^a] 1670. Özümü kırtaram zâlim elinden
Gerek hîç datmayam anuñ belinden
1671. Pes imdi girdi Yûsuf çün ol eve
Zelîhâyü görüp kapuya ive
1672. Yedi perde kapu berkitdi muhkem
O Yûsuf berkidür uçkurunu hem
1673. Alur sevgüm şaşadum diyü ol dem
Anı eglerdi gele-y-idi âdem
1674. Zelîhâ şandı ki itdi itâ'at
Anı görübeni şâd oldu gâyet
1675. Bu kez Yûsuf semâdan ün işitdi
Zinâ itme zinâ füstâk işidür
1676. Ve ba'zılar didi yarıldı dîvâr

Atası şüreti gördi ol iy yār

1677. Ki barmağın femine ҡomıŝ-ıdı
Zinā itmeñ revā mı dimiş-ıdı

1678. Dağı böyle didi ba‘zılar aña
İşitgil diyüvirem anı saña

1679. ‘Azizüñ ҡardaŝı oğlı var-ıdı
Zeliḥā anı ҡatı sever idi

1680. Getürmişdi Zeliḥā anda anı
Ki oḥŝayuban ŝād ola cānı

[82^b] 1681. Çalap dil virdi oğlana ne söyler
O Yūsuf ḥazretini men‘ eyler

1682. Ḥiṭāb itübeni didi o ŝāha
Kebā’ir işleyüp girme günāha

1683. Revā mı işleyesin sen i‘ākil
şunı ki işledi ‘āŝı vü cāhil

1684. Bu sözleri ki itmişem ḥikāyet
Eŝaḥḥın bu dem eyledüm rivāyet

1685. Zire ŝol vaḫt Yūsuf ḥazretine
‘Aziz irdi ҡapuda ḥidmetine

1686. Tanuḫ isterdi oğlanı o server
Zirā görmişdi söyledügin eŝher

1687. Hikāyet böyledür bunda i 'ākil
Saña söylerüm işit olma gāfil
1688. Oğudı Yūsufi eve çü bunlar
Ki ya 'nī azduralar bunı anlar
1689. Çalap Cebrā'īli gönderdi fi'l-hāl
Dūzahların ide bunlaruñ ibtāl
1690. Gelüp atası şeklinde dir aña
Revā mıdur zinā itmege saña
1691. Dağı böyle olunmuşdur rivāyet
Ki şimdi idiserem ben hikāyet
- [83^a] 1692. Zelīhānuñ puṭı var-ıdı altun
Ḳatında ḳomış-ıdı anı dün gün
1693. Durup destār-ıla örttdi anı ol
Ki ya 'nī Yūsuf aña ola meşgūl
1694. Şorar Yūsuf niçün setr eyledüñ sen
Didi Tañrum durur utanuram ben
1695. Didi Yūsuf utanursın sen andan
Ben utanmaz mıyam ulu Hudādan
1696. Bunı söyleyüben fi'l-hāl kaçdı
Ya görüp Yūsufa irüp yapışdı
1697. Eteginden biraz tonını yırtdı
Ḳapular açıluban taşra çıkdı

1698. Başından yire düşmüşdi ‘imāme
Şacı olmuşdı yüzine ğamāme

1699. Zelīhāyu görüp ardınca kıovar
Açukdı başı anuñ-dahı iy yār

1700. İrişdi kıardaşı oğlıyla nāġāh
Zelīhā dir [yime ġam] olġıl āġāh

186 مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٍ أَلِيمٍ

1701. Çıġırup söyledi ki işbu işi
Niçe ide senüñ aşluña kıışı

[83^b] 1702. Bu kıulı hoş dutarsın ħadden aşā
Bu dem baña yapışdı işbu işe

1703. Kı benden yavuz iş istedi bu kıul
Kı olam [diyü] yavuz işe meşġül

1704. Yavuz endīşe idenüñ cezāsı
Senüñ ehlüñe zindāndur sezāsı

1705. ‘Azāb eyleyeler yāġūd be-ġāyet
Budur direm saña ma‘nā-yı āyet

1706. Zelīhā üç sözi didi muġkem

¹⁸⁶ Yûsuf 25: *men erāde bi-ehlike sū-en illā en yuscene ev ‘azābun elīm(un)* “Senin ailene kötülük yapmak isteyeninin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır.”
Ayetin tamamının meali şu şekildedir: İkisi de kapıya koştular. Kadın, Yûsuf’un gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar. Kadın dedi ki: “Senin ailene kötülük yapmak isteyeninin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır.”

Biribirine beñzemez şoloğ dem

1707. Biri_ oldur ol özinden def' -i töhmet
İdüp şaldı o Yūsuf üzre zağmet
1708. Bu kez qorğdı anı öldüre sultān
Anuñ-çün gōñline bırağdı zindān
1709. Üçünci ölmesün zann ide baña
Ki zindānı didügüm-içün aña
1710. Bu zannuñ def' i içün didi aña
'Azāb itmek gerek qatı aña
1711. Bu kez Şāh Yūsufa didi [ki] ya 'nī
Nedür [kim] baña itdügüñ ma 'nī
1712. Özüme seni imīn itmiş-idüm
Oğul gibi qatumda dutmış-ıdum
- [84^a] 1713. Seni qul gibi dutmadum qatumda
Revā mıdur saña bu gaybetümde
1714. Bunuñ gibi yüz iş işleyesin
Cezāsı bu mıdur bile idesin
1715. Dönüp Yūsuf aña eydür i şāhum
Bu nesnede benüm yoğdur günāhum
1716. Qaçar-ıdum ben o yapışdı baña
Sözi toğrı direm ben bunda saña

1717. ‘Azīz ‘āciz alup dir kendözine
İnanuram ben bu uluñ sözine
1718. Zirā andan berü ki aldum anı
Göremedüm bu uldan hī yalanı
1719. Daı görmedüm ide ol hıyānet
Ya andan ola baa bir maarrat
1720. ‘Azīz dir ne bilem işbu güci
Sen itdüñ yāhūd ol itdi suı
1721. Görürem bunu ki şauñ çözülmüş
‘İmāmet düşüben beñzüñ büzülmüş
1722. Zelīhā daı yıtrmışdur yüzini
Figān eyleyüben söyler sözünü
1723. Dönüp Yūsuf aa dir hāliyā ben
Degülem daı řāhā saa düşmen
- [84^b] 1724. Benüm bunda suçum yokdur muaa
Sözümü eylegil benüm muşadda
1725. ‘Azīz istedi Yūsufdan řehādet
O Yūsuf oqlana dönüp işāret
1726. İder ki řoruñ andan işbu sözi
Diye size [bu] oqlancuuñ özi
1727. Didi aa ne gerekse ılırsın
Bu kez şimdi dönüp bize gelürsün

1728. Nite söyleye-y-idi aylık oğlan
Bu söz degil bunı söyleme yalan
1729. Pes imdi söyledi fi'l-ḥāl oğlan
Ḥiṭāb idübeni didi i sulṭān
1730. Eger bilmek dilerseñ şuçı kimden
Bilesin Yūsufuñ [sen] göñliginden

إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ¹⁸⁷

1731. Eger yırtuğı öñindense bayık
Zelîḥadur sözinde bil ki şādık
1732. O Yūsuf kāzibindendür bilesin
Cezāsı ne-y-ise anı kılasın

وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ¹⁸⁸

- [85^a] 1733. Eger yırtuğı ardındansa kāzib
Zelîḥadur [anı] bil ki şā'ib
1734. Gelüp gördi ki māba'dında yırtık
Zelîḥayı didi şerrüñ senüñ çok

¹⁸⁷ Yūsuf 26: *in kāne ḡamīṣuhu ḡudde min ḡubulin feṣadekat vehuve mine'l-kāzibīn(e)* “Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yūsuf) yalancılardandır.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Yūsuf, “O, benden arzusunu elde etmek istedi” dedi. Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: “Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yūsuf) yalancılardandır.”

¹⁸⁸ Yūsuf 27: *in kāne ḡamīṣuhu ḡudde min ḡubulin feṣadekat vehuve mine's-ṣādiḡīn(e)* “Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. O (Yūsuf) ise, doğru söyleyenlerdendir.”

1735. Zelîhâyı diledi ide maqtûl
O Yûsuf hıdmetini ide maqbûl
1736. Bu kez oğlan dönüp didi i kişi
Eger ider-iseñ [kim] sen bu işi
1737. Olırsarsın bu halk içinde rüsvā
Olur zîre bu halk içinde bize
1738. Velîkin eylegil sen şimdi mestür
Saña yigrekdür itme anı meşhür
1739. Bu kez dir[di] Yûsuf ki ölmeyesin
Dağı bir de diyesin güle düşmen
1740. Zelîhâya didi bağışladum ben
Ne iş ki işledüñ sen bu keret sen
1741. Velîkin tevbe itgil zenbüñe sen
Ki tağkîk hâti' indansın bugün sen
1742. Çü geçdi bir zamānda _anı işitdi
Ki Yûsuf didi baña ün yapışdı
1743. O Cibrîl hâzır idi geldi aña
Revā görmedi dir Hâk bunu saña
- [85^b] 1744. Ki perdesini yırtasın sen anuñ
Zire da'vā ider sevgüñi senüñ
1745. O Yûsuf 'âciz olup dir İlâhî
Zelîhâ baña şaldı bu günâhı

1746. Ki ol kişi baña ide ‘azābı
Günāhsız baña itdüre ‘iķābı
1747. Bu kez Cibrīl didi Yārdan cefāyı
Kişi çekmek gerek bula vefāyı
1748. Hāberde şöyledür sen anı key bil
‘İtāb itdi gelüp Hāğdan o Cibrīl
1749. Niçün itdün bu gizlü işü bize
Zelīhāyı kıl[up]dı şöyle rüsvā
1750. Kişi dost perdesin yırtmağ (olmaz) sezāvār
Degildür dilemezem bilgil iy yār
1751. Egerçi ol Zelīhā kāfir-idi
Muħabbet da‘vāsında hāzır idi
1752. Anuñ-çün sevmedüm ‘arzını yırtı
Cefā andan ne ki gelürse de darta
1753. Bu mü’minler ki baña [hep] olupdur
Benüm hūkümüme münķād olupdur
1754. Revā degül ki ‘arzı nār içinde
‘Azab idüp bu dem küffār içinde

[86^a]

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ¹⁸⁹

¹⁸⁹ Bakara 165: *vellezīne āmenū eşeddu ħubben li'llāh(i)* Mü’minlerin Allah’a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir.

1755. Dimişdür zīre anuñ-çün bu Kur'ân
Şular ki getürüpdür baña ĩmān

1756. atı dostı durur Allāhuñ anlar
Direm bunu bile hāzır olanlar

1757. Hābīb oldur ki dostından cefāyı
Ne gelse atlanup ide vefāyı

1758. Hudānuñ dostlarıdur çünki mü'min
(Ve) 'azābıyla revā mıdur o yārin

1759. Hālāyık ortasında ol tamāmet
İde dostlarını anlar melāmet

1760. Pes imdi Yūsuf aña dir ki niyyet
İdüpdü(rü)rem ki itmeyem hikāyet

1761. Dağı 'ahd eyledüm ki hiç yalanı
Bilüp söylemeyem budur 'ayānı

1762. Anuñ-çün söyledüm doğrusın aña
Yalan söylemezem işbunu saña

1763. Bu kez Cibrīl Hiṭāb idüben aña
Dağı ma'lüm degil midür bu saña

1764. Şu kişinüñ ki yok durur vefāyı

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi!

Ḳabūl olmaz sözi dahı rızāsı

- [86^b] 1765. O Yūsuf ‘āciz olup oldu sākin
Bu kez Cibrīl aña ne dir işit sen
1766. Gerek ögrene cevmerdligi her dem
Ol oğlandan ki anda-y-ıdı ol dem
1767. Görüben dımedi aşlā anı ol
Zelīhā ki aña olmışdı meşgūl
1768. Şu sözi ki aña itdi mübeyyen
Şehādet üzere itdi mu‘ayyen
1769. Pes imdi Ḥaḳ Ta‘ālā dir i mü’min
Vefā eyler-iseñ sen seni imīn
1770. Ḳılam doğru eger ‘ālim olasıñ
Benüm birlügümi görklü bilesin
1771. Eyā mü’min günāhuñ ger çok ola
Revā degül ki sirruñ zāhir ola
1772. Dilemedi zirā sırrını iy yār
Zelīhānuñ bu ḥalka ide izhār
1773. Bu sözden soñra üç ay çünki geçdi
Bu kez işbu ḥaberler taşra düşdi
1774. İşidür çünki beş ‘avret kelāmı

1766 cevmerdligi: cevmerdligi M.

Melāmet itdiler anı tamāmı

1775. Zelīhā işidüp ol sözi ğamġin
Olur gözleri daġı atı nemġin

[87^a] فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا¹⁹⁰

1776. İşidüp anları eyledi da‘vet
Ta ki ide olaruñla bu şöġbet

1777. Gümişden taġt idübeni oturdı
amusın anlaruñ anda getürdi

1778. Bularuñ her birine virdi sikkīn
Turun kesmege virmişlerdi temkīn

وَقَالَتْ أَخْرِجِي عَنْ هُنَّ¹⁹¹

1779. Zelīhā aġırur ki taşra ıa
Bu ‘avretler amu[sı] aña baa

فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا¹⁹²

1780. ü görđi amusı anuñ yüzini
Dükelisi unutdı kendözünü

1781. Elin kesđi amusı adı anı

¹⁹⁰ Yûsuf 31: *felemmā semi‘at bimekrihinne erselet ileyhinne vea‘tedet lehunne muttekeen veātet kulle vāhidetin minhunne sikkīnen* Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları aġırdı. (Ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıak verdi.

¹⁹¹ Yûsuf 31: *veāleti‘hruc ‘aleyhin(ne)* Ve Yûsuf’a, “ık karşılarna” dedi.

¹⁹² Yûsuf 31: *felemmā raeynehu ekbernehu veata‘ne eydiyehunne veulne ġāşe li‘llāhi mā ġāzā beşeran in ġāzā* Kadınlar Yûsuf’u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. “Hâşâ! Allah için, bu bir (insan) deġil.” (dediler).

Zelîhâ gülüben şād oldı cānı

1782. O Yūsuf girü varup eve girdi
Bular baqup ol ellerini gördi

1783. Didiler hāşā işbu ola ādem
Cihānda zīre yoqdur böyle bu dem

1784. Bu hūsn ü hulk aña olmış sirişte
Zirā işbu degül illā ferişte

[87^b] 1785. Zelîhâ didi siz beni melāmet
İderdüñüz bunuñ-çün beni gaybet

1786. Revā mıdur bunun-çün beni rüsvā
İdesiz biri biriñüze igvā

1787. O biş ‘avret aña söyledi girü
Melāmet eylegil bizi i meh-rū

1788. Ki itmişdük anuñ-çün ta‘nı size
Revā mıdur ki_idesin anı bize

1789. Gine söyledi [kim] mecmū‘-ı ‘avret
Senüñ (de) katuñda olur bunca müddet

1790. Nite aldayuban elüñe girmez
Zelîhâ dir baña hiç el[ni] virmez

1791. Didiler [kim] buyurgıl girü çıqsun
Naşîhat idelüm ol saña aqsun

1792. Bularuñ itmeginden bu kelāmı

Ol-ıdı göreler girü gulāmı

1793. Pes oqıdılar anı taşra geldi

Görüben küllisi hep taña qaldı

1794. Oturup cümlesi itdi naşîhat

Ki hatun sözine ide iṭā'at

1795. Mebāzā ki qaқыya saña_i yigit

Şala zindāna seni sözi işit

[88^a]

193 قَالَ رَبِّ السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي

1796. Bu kez Yūsuf didi ki baña zindān

Muḥabbetlü durur bilüñ i insān

1797. Ol işden ki oqursız [siz] aña

Ta'accüb itdi kamu[sı] qaldı taña

1798. Bu kez Yūsuf didi girü İlāha

Niyāz idüp ol ulu pādişāha

1799. Sıgımuram saña iy pādişāhum

Qamu yirde benüm sensin nigāhum

1800. Bularuñ fitnesinden ḥavf iderem

Buyurgıl beni zindāna giderem

¹⁹³ Yūsuf 33: *ḳāle rabbi's-sicnu eḥabbu ileyye mim mā yed'ünenī* Yūsuf, "Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dāvet ettiđi şeyden daha sevimidir."

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Yūsuf, "Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dāvet ettiği şeyden daha sevimidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum" dedi.

1801. Mebāzā bunlaruñ sözine uyam
Günāh itmiş kişilerden ben olam

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيْسَ جُنَّةً حَتَّىٰ حِينٍ¹⁹⁴

1802. ‘Azīz işitdi bu kez bu kelāmı
Eşidilmiş bu halka o tamāmı
1803. Anuñ gönli yavuz oldu be-gāyet
Katı gussa yiyüben çekdi zahmet
1804. Buyurdu Yūsufı kulları aldı
İledüben özinden içre şaldı
- [88^b] 1805. Çü zindāna iletdiler o şāhı
Anuñ başında-y-ıdı hem külāhı
1806. Belinde kuşağı enginde tonı
O zindāncı göricek didi bunı
1807. Bu tonlaruñ dükelinin şoyayın
Emānet bir yire anı koyayın
1808. Zelīhā emir ider şöyle düre
Ta‘āmın hem bilā-noqsān vire
1809. Zire zindāna şalmaz-ıdum anı
Velī yād kişiden şakladum anı

¹⁹⁴ Yūsuf 35: *summe bedā lehum min ba‘di mā raevül-āyāti leyescununnehu hattā hīn(in)* Sonra onlar, Yūsuf’un suçsuzluğunu ortaya koyan delilleri gördükten sonra yine de mutlaka onu bir süre zindana atmayı uygun buldular.

1810. Anun-çün itmiş-idüm işbu işi
O 'avretlere gösterdi o kişi
1811. O biş 'avret delürdi hep tamāmet
Zelīhā itdi bu işde nedāmet
1812. Yaluñuz ben severdüm dir o şāhı
Bu kez ğayrı kişiler ider āhı
1813. Mebāzā dostum elümden alalar
Getüreler başuma çok belālar
1814. Olardan kıskanup zindāna şaldı
Velīkin yüregi kan-ıla tıldı

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ¹⁹⁵

- [89^a] 1815. Anuñla iki yigit bile girdi
O Yūsuf hıdmetinde bile_iderdi
1816. Bular kılı-y-ıdı Reyyānuñ iy yār
Biri Aşçı birisidür şarāb-dār
1817. Bulara hışm idüp-dürür [o] Reyyān
Anuñ-çün şaldı zindāna o sultān
1818. Gelüp Yūsuf katında otururlar
Anuñ 'aklı 'ibārātı görürler

¹⁹⁵ Yūsuf 36: *vedehale me 'ahu's-sicne feteyān(i)* Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi.

1819. Anuñla söze olmışlardı meşgûl

İderlerdi hikāyet ol iki kûl

1820. Sebeb ne-y-idi bunlardan ne tıydı

Bu ikisini [niçün] sicne koydı

1821. Çü geçdi bunuñ üzre nice eyyām

Birisi Yūsufa didi i insān

قَالَ آخذُهُمَا إِنِّي أَرْبِيهِ أَغْصِرُ خَمْراً وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرْبِيهِ أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزاً¹⁹⁶

1822. Düşümde görürem dir kendözümü

Hamır şıķam görürem [ben] özümü

1823. Biri dir ki düşümde ben görürem

Başum üstinde etmek götürürem

1824. Gelüben kuşlar etmekden yidiler

İkisi daħı düşlerin didiler

[89^b] 1825. H̄aber vir düşümüz te'vīl in iy yār

Olavuz h̄ālümüzden külli āgāh

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأْتُكُمَا بِنَأْوِيلِهِ¹⁹⁷

1826. Bulara Yūsuf eyledi kelāmı

Yimemiş olasız diyü ta'āmı

¹⁹⁶ Yūsuf 36: *kāle eħaduhumā innī erānī a'şiru ħamrā(an) veķāle'l-āħaru innī erānī aħmilu fevķa ra'sī ħubzen* Biri, “Ben rüyamda şaraplık üzüm sıktığımı gördüm” dedi. Diğeri, “Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm” dedi.

¹⁹⁷ Yūsuf 37: *kāle lā ye'tikumā ta'āmun turzekānihi illā nebbe'tukumā bite'vīlihi* Yūsuf dedi ki: “Sizin yiyeceğiniz yemek size gelmeden önce, onun ne olduğunu bildiririm.”

Ayetin tamamının mealı şu şekildedir: Yūsuf dedi ki: “Sizin yiyeceğiniz yemek size gelmeden önce, onun ne olduğunu bildiririm. Bu, bana Rabbimin öğrettiklerindedir. Ben, Allah'a inanmayan ve ahireti inkâr eden bir milletin dinini bıraktım.”

1827. Düşüñüzden haber virem size ben
Zirā bildürdi baña şāh-ı zü'l-men
1828. Çü gördi Yūsuf anları ki 'ākil
Ne dirse fehm iderler 'aql-ı kāmil
1829. Bahāne eyleyüben itdi te'hīr
Bularuñ düşlerin itmedi ta'bīr
1830. Ki İslām buları ide da'vet
Anuñ-çün eyledi ta'bīr mühlet
1831. Çü Yūsuf didi Tañrı ögredüpdür
Baña hoş ta'bīrin Haq bildürüpdür
1832. Didi [kim] kanķı Tañrı kıldı i'lām
Didi Yūsuf baña bildürdi 'allām
1833. Dükeli yir ü gök ü ay u yılduz
Ol ĩcād eyleyüpdür bunu düpdüz
1834. Didiler ki ya nedür işbu evtān
Çamu halk aña taparlar i insān
- [90^a] 1835. Didi Yūsuf yaramaz ola Allāh
O putlar tapuñuz ider anı va'llāh
1836. Pes anlar şordı ne dīne taparsın
Bu halkuñ tapduğı yirden şaparsın
1837. Didi atam dīnine ben taparam

Bularuñ gitdügi yirden şaparam

1838. Didiler ne kişidür neye meşgûl
Yiri kıanda azādлу mı yāhū[d] kıl

1839. Didi İbrāhīm aşlıyam i ‘ākil
Ki Ya‘kūb ođlıyam olmañ [ki] gāfil

1840. Beni kardaşlarum kıl diyü şatdı
Getürüp beni yād iklīme atdı

1841. Didiler Yūsufa nedür özüñüz
Koyalum mı putı nedür sözüñüz

1842. Didi Yūsuf bulara ki i ‘ākil
Görerem ‘akluñuzu şöyle kāmil

198ء يَا صَاحِبِي السِّجْنِ عَزَّ بَابٌ مُتَّفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

1843. Görüñ siz yek midür çok Tañrı iy yār
Ya yek midür size Allāh u Kāhhār

1844. Yiri gögi yaradupdur o sultān
Kamu halka virür rızkı yeksān

[90^b] 1845. Sizüñ putlarıñuz ki siz taparsız
Ne zarrı var ne nef‘i var görürsüz

1846. Pes imdi bulara ‘arz itdi ĩmān

¹⁹⁸ Yūsuf 39: *yā sāhibeyi's-sicni eerbābun mutferrīkūne hayrun emi'llāhu'l-vāhidu'l-kaħhār(u)* “Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilāhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hākimiyet sahibi olan tek Allah mı?”

Oracukda bular oldı Müsülmān

أَمَرَ إِلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ¹⁹⁹

1847. Buyurdı bunlara itmeñ ‘ibādet
Velī idüñ hemān Allāha t̄a‘at

1848. Bular didi ki putlardan bī-zāruz
Bu Yūsuf gitdügi yola giderüz

1849. Bular dirler ki düşi_itgil beyānı
Bilelüm ne durur anda me‘ānī

كَاِلَ يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَا الْآخِرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ²⁰⁰

1850. Didi şol ki görüpdür hamr şıkar
Muhaqqakdur ki yarın taşra çıkar

1851. Şeh anı hoş dutup girü şarab-dār
Kılısardur bilüñ benden siz iy yār

1852. O ki başında götürmişdi nānı
Şabāhın şāh çıkarısardur anı

¹⁹⁹ Yūsuf 40: *emera ellā ta‘budū illā iyyāh(u) zālike‘d-dīnu‘l-ḳayyimu* “O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Siz Allah’ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlere (düzmece ilâhlara) tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah’a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”

²⁰⁰ Yūsuf 41: *yā şāhibeyi‘s-sicni emmā ehadukumā feyesḳī rabbehu hamrā(an) veemmā‘l-āḫaru feyuşlebu fete‘kulu* (Rüyanızın yorumuna gelince,) biriniz efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak ve (kuşlar başından) yiyecektir.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Ey zindan arkadaşlarım! (Rüyanızın yorumuna gelince,) biriniz efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak ve kuşlar başından yiyecektir. Yorumunu sorduğunuz iş böylece kesinleşmiştir.”

1853. Boğazından idiserdür anı ber-dār
Gelüp mağzın yiyiserdür o kuşlar

[91^a] 1854. Bu kez didi ki görmedüm bu düşü
Ki ta'bir eyledüñüz bunı_i kişi

1855. Bu kez Yūsuf didi ki hüküm olındı
Ne çāre [kim] dahı aña dinildi

أذْكَرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَانْسِلِيهِ الشَّيْطَانَ ذَكَرَ رَبَّهُ فَلَبِثَ فِي²⁰¹

1856. Dönüben Yūsuf o birine eydür
Varıcağ şāh katına beni bildir

1857. Günāhsız bir yigit zindānda qalmış
Ki habs olmağdan o yavlağ buñalmış

1858. Unutdurdı aña anı o şeytān
Yedi yıl anda çekdi [o] zindān

1859. Zirā maḥlūğdan istedi yārī
Anuñ-çün eyle itdürdi Bārī

1860. [Ki] çekdi yidi yıl anda belāyı
Bu kez zārī kıilup itdi du'āyı

1861. Bu kez geldi aña Cibrīl (aña) girü
N'olaydı bu du'āyı sen i meh-rū

²⁰¹ Yūsuf 42: *eḏkurni 'inde rabbike feensāhu's-şeytānu zikra rabbihi felebişe fi* “Efendinin yanında beni an”, dedi. Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu da bu yüzden o, birkaç yıl daha (zindan)da kaldı.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Yūsuf, onlardan kurtulacağını düşündüğü kişiye, “Efendinin yanında beni an”, dedi. Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu da bu yüzden o, birkaç yıl daha zindanda kaldı.

1862. Olardan istemedin isti‘ānet
İdüñ o bul-ıdı/bulaydı Hāqdan ‘ināyet
1863. Talep itdüñ çü hāqdan isti‘ānet
Yidi yıl saña oldı taqdīr ü zaḥmet
- [91^b] 1864. Didi Yūsuf ki rāzıyam bu söze
Bağışlarsa o Tañrı suçı bize
1865. Aña Cibrīl didi ki yimegil ğam
Dimişdür zīre ‘yusri ba‘de ‘usra
1866. Şorar Cebrā’īle ki beni Tañrı
Niçün bıraқdı bunda kılup emri
1867. Ki bunca zaḥmeti ben çekmiş-iken
Beni kul olmağa bıraқmış-iken
1868. Aña Cebrā’īl eydür Tañrı seni
Bıraқdı anun-içün zīre Tañrı
1869. Diledüñ ki Tañrıdan baña zindān
Muḥabbetlü durur virgil i sultān
1870. Hāqa ışmarlamaduñ sen özüñi
Anuñ-çün söyledüñ işbu sözüñi
1871. Pes imdi virdi saña bunca zaḥmet

1865 ‘yusri: ‘usri M.

Bu ibare, İnşirāh suresi 5-6. ayetlerde geçmektedir: Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.

Ki çekersiz bunuñ gibi meşakķat

1872. Bu kez Yūsuf aña şordı ki atam
Bilür misiz ‘acep sağ mı o bu dem

1873. Didi sağdur velīkin dā’im ağlar
Yüregin senüñ-içün katı tağlar

1874. Bu kez dir Yūsuf aña beni Subhān
Niçün ayırdı atamdan o sultān

[92^a] 1875. Didi Tañrı dilemedi ki Ya’ķüb
Ĥudādan ġayrını duta o maġbüb

1876. Bunı dırlar gelüpdür Yūsuf-ı şāh
Bu üç yirde diyiserem ol āġāh

1877. Biri kıyuya giricek o ġüldi
Didiler ki bu oğlan delü oldı

1878. Didi Yūsuf delü degülem illā
Ta’accüb iderem ki kıldı Mevlā

1879. Şuñı degül kızāu’llāha rāzı
Biri çāhdur degil taşra arāzı

1880. Biri ol vaķt ki şatmışlardı özi
Gelüben söyler-idi işbu sözi

1881. Şular ki ķul olmaġa Tañrısına
Degil rāzı ķul olar ġayrısına

1882. Biri ol dem[de] ki zindāna geldi
Didiler ki [o] Yūsuf delü oldı
1883. Didi delü degülem līk anlar
Ḥudā kulluğına virmeye cānlar
1884. Gerekdür aña zindānda otura
Gice gündüz o yirde kayđu göre
1885. Pes imdi zindān içre qaldı ol şāh
Zelīhā ağlar-ıdı idüben āh
- [92^b] 1886. Terakķī itmiş-idi ‘ışkı gāyet
O biş ‘avretlerüñ ḥod bī-nihāyet
1887. Getürler Yūsufa dā’im ta’āmı
Virürdi yirler-idi ḥāş u ‘āmı
1888. Velīkin kendü andan yimez-idi
Bularuñla sözi hīç dimez-idi
1889. Gice gündüz ol Allāha ‘ibādet
Namāzı kıluban iderdi tã’at
1890. Aña öğretti düş ‘ilmin o Cibrīl
Tamām itdi yedi yılda anı bil
1891. Tamām oldı bu kez ḥükmi çün Allāh
Buña oldı çıqa zindāndan ol şāh
1892. Melik bir gice [kim] düşinde gördi
Mu‘abbirleri dirüben anı şordı

202 وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ

1893. Didi ki görürem düşümde yidi
Semiz şığır yidi aruğı yidi

1894. Dağı gördüm yidi baş buğdayı yaş
Kuru buğdayı dağı hem yidi baş

1895. Gelün imdi siz iy ‘ākıllar anı
Beyān idün nedür [bunda] me ‘ānī

[93^a] 1896. Bular dir bu durur *eḡgāsu ahlām*
Bilimezüz nedir te’vīl amlām

1897. Dükelişi bularuñ kaldı ‘āciz
Egerçi bilmege yoğ-ıdı hāciz

1898. Ne-gāhīn sāķīnūñ öñine geldi
Ki Yūsuf ol yigide ne ki kıldı

1899. Didi şāhā sözüüm bir dem işit
O zindānuñ içinde vardı yigit

1900. Ki ol yigit katı hūb-ıdı mevzūn
Bırakmışlar yitürdi anda maḡzūn

²⁰² Yūsuf 43: *veķāle'l-meliku innī erā seb ‘a beķarātin simānin ye’kuluhunne seb ‘un ‘icāfun veseb ‘a sunbulātin huḡrin* Kral, “Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de (kuru) başak görüyorum.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Kral, “Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın” dedi.

1896 Bu ibare, Yūsuf suresi 44. ayette geçmektedir: Dediler ki: “Bunlar karma karışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz.”

1901. İkimüz zindān içre düş gördük
Anuñ ta ‘bīrini biz aña şorduk
1902. Ne dir-ise o yigit vāķi ‘ oldı
Benüm ol hātıruma şimdi geldi
1903. Buyurdı şāh varup Yūsuf katına
Şorar andan o düşi hāzretine
1904. Pes imdi gelüben Yūsuf katına
‘Özür itdi katı çok hāzretine
1905. Haberlerin unutmışdı zīre ol
Anuñ-çün ‘özr ider key katı bol
1906. Bu kez Yūsuf aña eydür ki iy yār
Degil senden bu belki hük-m-i Cebbār
- [93^b] 1907. Pes imdi kul aña söyler i kişi
Melik uyku içinde gördi düşi
1908. Niçe ki dimiş-idi şāh anı
Aña takrīr idüp itdi ‘ayānı
1909. Daħı dir muntazırdur şimdi aña
Beyān eylesin düşini baña
1910. Varuban hāzretine diyem anı
Ne-y-imiş düşüñ içinde meānī
1911. Didi Yūsuf yidi yıl eyt ucuzlık
Olısdur yidi yıl daħı kızlık

1912. Kimesnede dāhil bitmeye hergiz
Hākuñ emri budur böyle bilün siz
1913. O sāķī gelüben eydür kelāmı
Ne didise şehe virdi tamāmı
1914. Melik didi ki çün böyle olısdur
Bu yidi yıla çāre ne_olısdur
1915. Girü dönübeni sen aña vargıl
Ne itmek gerek andan anı şorgıl
1916. Gelüben sāķī Yūsuf hıdmetine
Didi vardum çü şāhuñ hazretine
1917. Beyān itdüm ne ki dimişdüñ aña
Girü gönderdi beni şimdi saña
- [94^a] 1918. Didi [kim] yedi yılda ne kılalum
Kerem kıilup disün anı bilelüm
1919. Yedi yılda ne olsa [zīre] hāşıl
Koyasız bite bir yıla o kāmil
1920. Baş-ıla hıfz idün yimeye ta bit
Gerekdür size çok anbār i yigit
1921. Çü gelüp söyledi sāķī bu sözi
Ta‘accüb eyledi ol şāhuñ özi
1922. Didi ki işbu söz ‘āķil kişiden

Gelüpdür bu degil cāhil kişiden

1923. Vezīrüm gerek anuñ gibi kişi
Zirā ‘ākıldür eyüdü [hep] işi

1924. Dönüp şordı ki ne kişidür ol er
Bunuñ gibi ‘acāyib sözi söyler

1925. Didi sāķī yigitdür katı maħbūb
Bu kamu ‘ālem içinde o mergūb

1926. ‘Azīz-i Mısr anı almışdı şatun
Gümiş virüp biñ oķka daħı altun

1927. Bu kez Şāh dönüben sāķīye şordı
Sebeb nedür ki o zindāna girdi

1928. Didi ben anı bilmezem i sultān
Velī yigit baña dir işbu zindān

[94^b] 1929. Baña ne haķ durur yoķdur günāhum
‘İnāyet eyleye [baña] o şāhum

1930. Daħı eydür o yigit kul degülem
Velī iħvān kuyuya atdı ölem

1931. Soñ uci beni kervāna şatarlar
Getürüb işbu iķlīme atarlar

1932. Melik zindāncıyı fi'l-ħāl oķudı
O Yūsuf ħāli nedür diyü şordı

1933. Didi bir kişidür ılur namāzı
Dün ü gündüz Haka ider niyāzı
1934. Yiyecekden ne getürseler aña
Yimez ulaşdurur halka vü baña
1935. Bu kez kim getürür diyü ta‘āmı
şorar řāh hazreti aña tamāmı
1936. Zelīhānuñ getürür ulı iy řāh
Anuñla dağı biş ‘avret ol āgāh
1937. Velīkin ařlā yimez ol ta‘āmı
Bularuñla dağı itmez kelāmı
1938. Bu kez řāh girü didi ol cevābı
Zelīhā için bırağdı gümānı
1939. Kişi şalup getürüp ol ‘azīze
şorar n’itdi diyübeni o size
- [95^a] 1940. Ki bırađduñuz anı bunca ezmān
Çeker-imiş yedi yıldan o zindān
1941. ‘Azīz eydür ben anı şatun aldum
Velī kendüme oğul gibi ıldum
1942. Ki olaydı baña andan fevā’id
Elem olmaya andan bana ‘ā’id
1943. Ve hem olmadı līkin Yūsuf bu ben
Bırakmışam o sicne idüben zan

1944. Ne bilem var mıdur şuçı günāhı
Ya ne bilem anuñ yoqdur āgāhı

1945. Buyurdı varup anı getüreler
O şāhuñ hazretine yitürürler

1946. Gelüben didi ki Yūsufa beni
Melik gönderdi oqur şimdi seni

قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسَأَلَهُ مَا بَالَ النُّسُوءِ الَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ²⁰³

1947. Bu kez Yūsuf didi ki var eyit sen
O Şāhuñ hazretine çıkmazam ben

1948. Bu habisden şol dek ki beni Mevlā
Günāhsız idügüm ta ki o bile

1949. Kaçan ki hātırı olmaya rāzı
Harām olur baña taşra arāzı

[95^b] 1950. Gerekdür ola işbu işden āgāh
Suçum var mı yāhūd oldı mı āgāh

1951. Dilerse pādışāh bile bu hāli
Nisāyı getürüp ide maqāli

1952. Zelīhānuñ evinde külli elin

²⁰³ Yūsuf 50: *kāle-rci ' ilā rabbike fes 'elhu mā bālu'n-nisveti'l-lātī kaṭṭa 'ne eydiyehun(ne)* (Yūsuf) dedi ki: “Efendine dön de, ellerini kesen o kadınların derdi ne idi, diye sor.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Kral, “Onu bana getirin” dedi. Elçi, Yūsuf’a gelince (Yūsuf) dedi ki: “Efendine dön de, ellerini kesen o kadınların derdi ne idi, diye sor. Şüphesiz Rabbim onların hilesini hakkıyla bilendir.”

1948 idügüm: idügüm M.

Niçün kesdün diyüben şora hâlin

1953. Gelüben şaha didi bu kelâmı
O Yūsuf ne ki dimişdi tamāmı

1954. Buyurdi şāh dükelin anda ihzār
İdüp şordı o ‘avretlere aḥbār

1955. Didi ne-y-idi anuñ-ıla aḥvāl
Arañuzda [ki] olmışdur bu ef’āl

1956. İşiñüz ne-y-idi anı ki da‘vet
İdeydiñüz size ideydi ‘avdet

1957. Anı siz mi oқuduñuz yāḥūd ol
Bu işe niçün olduñuz [ki] meşğül

1958. O ‘avretler dükelisi dururlar
O şāhuñ ḥazretinde yüz ururlar

1959. O resme hīç kimesne görmedük biz
Göricek ‘aqlumuz qalmaya hergiz

1960. Anuñ yüzün görüben aña mā’ il
Oluban ‘aqlımız olmışdu zā’ il

[96^a] 1961. Elümüz kesmişüz bilmez-idük biz
Ve illā kesmez-idük eli hergiz

1962. Anı biz oқuduқ bilün [siz] iy şāh
Suçı yoқdur bu işde oluñ āgāh

1963. Zelîhâ işbu hâli çünki gördi
Yerinden fi'l-hâl ayağ üzre durdı
1964. Çağırup didi ki iy şâh-ı a'zam
Tanuğ ol demde gerek iy mu'azzam
1965. Kişi işledüğüne ide inkâr
Ben iderem [ki] işledümse ikrâr
1966. Ben itdüm ne ki itdümse i sultân
Beni igvâladı anda o Şeytân
1967. Benem suçlu degildür ol günâhkâr
Benüm sözümle eyledi giriftâr
1968. Helâk oluram anuñ 'ışkına ben
Niçe dilerseñ işlegil baña sen
1969. Zelîhâ diyüben bu sözi ağlar
Anun-çün yüregın kâmusı tağlar
1970. Bırağuban 'azîz başını yire
Hâcıl oldı ki yegdi yire gire
1971. Şâh anı görmedin olmışdı 'âşık
Didi görmek olupdur şimdi lâyıq
- [96^b] 1972. Şoloğ dem viribir kul kâtına
Varuban okur anı hazretine
1973. O kul varubanı didi ki iy yâr
Bilindi ne kimesnedür günâhkâr

1974. Senüñ yokdur bu nesnede günāhuñ
Getürdi yirine şimdi ol āhuñ

1975. Hıacālet vāķi‘ oldı ol ‘azīze
Bu işden ki [ol] itmiş-idi size

1976. Bu kez Yūsuf didi ki işbu sözi
Hıacālet vāķi‘ olsun çün özi

1977. Demedim (ki) bil ki bile ğaybetinde
Hıyānet itmedüm hem hāzretine

وَمَا أُبْرِيْ نَفْسِيْ اِنَّ النَّفْسَ لَآمَارَةٌ²⁰⁴

1978. Bu kez Yūsuf didi ki kendözümü
Günāhsız[dur] dimezem ben özümü

1979. Hıķıķat nefis yavuzlığadur emri
Velīkin şaklamāğa hāzır Tañrı

1980. Pes imdi çün Zelīhā itdi iķrār
Ki itmişdi anuñ gibi ulu kār

1981. ‘Azīz eydür aña sen evüñe var
Boşadum baña degilsin sezāvār

[97^a] 1982. Zelīhā gelüp evinde oturdu

²⁰⁴ Yūsuf 53: *vemā uberri-u nefsi inne'n-nefse leemmāratun* “Ben nefsimi temize çıkarmam, nefis aşırı derecede (kötülüğü) emreder.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” dedi.

1979 Kafiye gereği "Tañrı" ve "hāzır" kelimelerinin yerleri değiştirilmiştir.

Ne ki mālı var-ısa hep yitürdi

1983. Dün ü gün Yūsuf için ağlar-ıdı
Gözinden ırmağ olup çağlar-ıdı
1984. Dükeli mālını anun-çün virürdi
Soñ ucu Hâğ (içün) anı irürdi
1985. Pes imdi çünki geldi Şāmdan ādem
Viribir atasını aña ol dem
1986. Çıқardılar içinden ħabsüñ anı
Olup göñli ferağ şād oldı cānı
1987. Bu kez Şāh dönübeni ol ‘azīze
Nebī oğlı durur [vir] anı bize
1988. ‘Azīz eydür ki ben şāhuñ kılıyam
Senüñ katuñda bu ħalka uluyam
1989. Dükeli māl ü milk ü ne ki varum
Senüñdür çün kuluñam bu tavarum
1990. Ben azād eylemişem bu cuvānı
Baña oğul bigi-y-idi bī-gümānī
1991. Bu kez Şāh buyurur varuñ getürüñ
Benüm katuma anı tīz yitirüñ
1992. Benüm nefsum için kırtardum anı
Gerekmez ayru anuñ gibi cānı

- [97^b] 1993. Pes imdi Yūsufi ḥammāme ṣubbān
İledür [kim] girü aña o sultān
1994. Nefis tonlar aña itmişdür irsāl
Getürüp geyürür budur [ki] aḥvāl
1995. Pes imdi kamu ḥalk anı görürler
Ta‘ālā’ llāh diyü taña qalurlar
1996. Ve ba‘zı daḥı anı çünki gördi
O ‘aqlı zā’ il oluban delürdi
1997. Melik daḥı çü gördi der felekden
Gelüpdür zīre fark olmaz melekden
1998. Gelüben Şāh öñinde örü durdı
Qodılar kürsiyi aña oturdı
1999. Şehe ‘İbrī dilince ol du‘āyı
Durup qarşusına kıldı şenāyı
2000. Melik dir ben bilürem her lisānı
Velīkin bilmedüm ben nedür anı
2001. Ne dildür diyübeni aña şordı
Bu kez Şāha O Yūsuf diyüvirdi
2002. Ki ‘İbrī dilidür kamu nebīler
Bu dilde söylemişdür dā’imā bunlar
2003. Çü Şāha söyledi Yūsuf kelāmı
Didügüne cevāb itdi tamāmı

- [98^a] 2004. Didi senden ‘azīz bugün baña yok
Gireç maḥlūḳāta bunda atı ok
2005. Vezīrüm ol işbu sen ayurgıl
Niçe itmek gerek anı buyurgıl
2006. Bu kez Yūsuf didi dilemezem ben
Şu nesneni ki virürsin baña sen
2007. Bu kez şorar niçün didi ki_ol cihānı
Şatamazam şehā dūnyāya anı
2008. Bu kez dir ḥācetüm oldur gerekmez
Üşendürmek Ḥauñ ulların olmaz
2009. Bu kez Şāh didi ki yirin ‘azīzūñ
Virmege ola şimden girü sizūñ
2010. Didi üstümde var anuñ ḥuūı
Revā degül ki olam aña ‘āı
2011. Bu kez didi ki saña vi[rü]rem ben
Ne ki diler-iseñ bugün baña sen

َالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۗ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ²⁰⁵

2012. Didi Yūsuf (ki) ne ki vardur ḥazā’ in
Baña vir küllisine ḥum ideyin

²⁰⁵ Yūsuf 55: (āle)’c-‘alnī ‘alā ḥazā-ini’l-ard(i) innī ḥafīzun ‘alīm(un) Yūsuf, “Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim” dedi.

2013. Zirā ben k̄atibem hem de muḥāsib
Dükelin zabṭ idem olam zābiṭ
- [98^b] 2014. Meger ol vaḳtde şöyle-y-idi ‘ādet
Ne ki ḥāşıl ider-idi o raġbet
2015. Melik mecmū‘inuñ nuṭfin alurđı
Ra‘iyyetlere böyle zulm olurđı
2016. Anuñ-çün didi virgıl baña anı
Ki kurtaram o zaḥmetden [ki] seni
2017. O Yūsuf ḥıdmetine ṭon geyürđı
Ve hem aña eyü kullar buyurđı
2018. Bu kez Yūsuf eyü döndi re‘āyā
Anuñ-çün şükr ider külli Ḥudāya
2019. Ta ḥaddi gelüben Şāha didi il
Bunuñ gibi cihānda yok ‘ādil
2020. Bu kez Yūsuf ḥarāc almaġa meşġül
Olupdur ḥalk içinde katı maḳbül
2021. Ki ‘adl-ile nice doldurđı anbār
Baş-ıla koydı mecmū‘ını iy yār
2022. Yidi yıl bile eyledi tamāmet
Taḥıllar şakladı ki bī-nihāyet

2013 zābiṭ: zābit M.

2023. Melik Yūsufdan ayrılmazdı bir dem
Eger gelmese gönderürdi ādem
2024. Bu kez çün geçdi üç yılı tamāmet
İrişdi ol ‘azīze biliñüz şavt
- [99^a] 2025. Çerī başı olupdur hem h̄azā’ in
Bunuñ elinde olmışdur medā’ in
2026. Melik dir Yūsufa mecmū‘ ı işi
Saña ışmarladum sürgil i kişi
2027. Çü geçdi yidi yıl külli ucuzlık
Bu kez geldi olaruñ üzre kızlık
2028. Koyup-dururdi anbārlara bī-ḥad
Ol anbārlar sağışı bī-‘ad
2029. O Yūsuf şatar-ıdı k̄amusına
Mışır ehline daḥı ğayrısına
2030. Derilüp geldi Mışruñ halkı aña
Didiler küllümüz bu sözi saña
2031. Dirüz ki ğayr-ı Mışra şatmayasın
Bu daḥılı yabana atmayasın
2032. Ola ki yitmeyüben bu gelevüz
Bu Mışır içünde biz ‘āciz k̄alavuz
2033. O Yūsuf anlara didi ki bunı
Olaruñ-çün idüp-dürürem anı

2034. Nite ola ki ŧatmayam olara
Ya virmeyem dağı miskīnlere
2035. Pes imdi dükeli il ü vilāyet
Sipāhī vü re‘āyā ehl-i ħırfet
- [99^b] 2036. Gelüben alur [ol] buğdayı ŧatun
Varuban Yūsufa aķça vü altun
2037. O Yūsuf ŧöyle oldı kırķ kapucı
Ķapusında dutarlardı ağacı
2038. Ve kırķ biñ dağı kulu vardı dā'im
Ķapusında [olar] dururdu ķā'im
2039. Dükeli buñlara ol-ıdı ħākim
Ki ta'zīb eyleye kim olsa zālim
2040. İkinci yıl ne ki varsa aķça
Dağı ne ki var-ıdı bağ u bağça
2041. Virüben ķamusın buğday alurlar
Bu kez ķalmadı altun gör n'iderler
2042. Üçünci yıl virürler o danlık
Şuña iriŧdürür anları kızlık
2043. Çü dört yıl oldı ne ki vardı ađnām
Virürler buğdaya ķalmayup ārām

2039 ta'zīb: ta'zīb M.

2044. Beşinci yıl ne ki vardı arāzī
Virüben buğdaya olmuşdı rāzī
2045. Çü altı yıla irdi külli dārın
Virürler buğdaya her ne varın
2046. Dükeli māl u milk her ne ki var
Olara düşmiş-idi böyle aḥvāl
- [100^a] 2047. Anuñla şart idüp-dürürdi Reyyān
Başa degin ne ki şatsa o sultān
2048. Ola-y-ıdı bu kulli milki Reyyān
İki yıllığın alaydı o sultān
2049. Ol iki yılda qardaşları geldi
O Yūsuf ḥazretinden buğday aldı
2050. Bu kez şuña irişdi ki yeyecek
Yimezlerdi zīrā yoqdı viricek
2051. Yedi gün şöyle geçürdi tamāmı
Yimezlerdi bulımayup ta‘āmı
2052. Derilüben didiler bizde emvāl
Dağı kalmadı almağa budur ḥāl
2053. Virelüm küllümüz oğul kız-ıla
Aña arz idelüm kim şatun ala
2054. Eger böyle olunmazsa muḥaqqāq

Helāk olısaruz idüñ muşaddak

2055. Pes imdi derilüp geldi atına
Didiler yalvaruban azretine

2056. Bizi oğul ız-ıla Şatun alđıl
Kerem ılup bize buğdayı virgil

2057. Bularuñ sızine ılup icābet
Didi yarın oğul ız ne ki ‘avret

[100^b] 2058. ıķasız küllüñüz ben dağı ıķam
aķ irgürse sizi ben Şatun alam

2059. Őabāhın küllisi taşra ıķarlar
[Ve] biri birine ünki bakarlar

2060. Dükeli ağlayuban itdi zārī
Göñülleri ün oldu ğam-küsārı

2061. Bu kez Yūsuf ün oldu anda āzır
Bularuñ āline olmuşdı nāzır

2062. Őatıldıđın idübeni o dem yād
Buları ün iderdüñ baña münķād

2063. N'olaydı itmeyeydüñ bunu sen ul
Ki mađlūk ıdmetine dađı meŐđül

2064. Bu kez hātifden āvāz geldi nāğāh
Didi yā Yūsuf olđıl bu dem āğāh

2065. Eger ul itmesem seni ben ol dem
Ne bileydüñ uluñ adrini bu dem
2066. Bunı işitdi çün kân-ı mürüvvet
Âzâd itmege külli itdi niyyet
2067. Zire ul adrini bilmek budur kim
Âzâd eyleye çünki ola hâkim
2068. Çü dükendi gine halkuñ ta‘âmı
Dükenüpdür varuluban tamâmı
- [101^a] 2069. Tahıl irişmege almışdı kırk gün
Gelüben yalvarurlar ki vire hün
2070. Yüzin Allâh dönüben dir iy Hâk
Bu ullar hâline rahm eyleyüp bak
2071. Hıtâb idüp didi ki olma maħzün
Senüñ yüzüñ olaradur bugün hün
2072. Pes imdi günde bir kez çıkar-ıdı
Niâb içüp bulara bakar-ıdı
2073. Dükeli görüben doyarlar-ıdı
Şafâ olup avî olurlar-ıdı
2074. Çü Yüsuf hazretinüñ yüzi aña
‘Atâ olsa ‘aceb mi anda saña
2075. Şusuzlıkda ucuzlıkda o iy yâr
‘Atâ olsa saña didâr-ı Cebbâr

2076. Çü Yūsuf atasından ayrılalı
Yigirmi yedi yıl oldı gideli
2077. İrer Ken`āna kızlıķ didi Ya`ķüb
Burada buğday oldı ķatı mergüb
2078. Oğullarına itdi ol işāret
Varalar Mışra zīrā oldı hācet
2079. Ataları sözin idüp icābet
Dükeli Mışra bunlar itdi niyyet
- [101^b] 2080. Bularuñ her biri itdi yarağı
İkişer deve yüki aldı yağı
2081. Diledi ki bular ķamu gideler
Aluban develerini yideler
2082. Didi Ya`ķüb nereye ki varasız
O Yūsuf hāzretini siz şorasız
2083. Bu kez bular eydür Yūsuf öleli (zamānı)
Yigirmi yidi yıla irdi ķanı
2084. Henüz söyler [ki] anuñ sen sözini
Dilersin göresin anuñ yüzini
2085. Pes imdi ķamu[sı] Mışra gitdi
Gice gündüz Mışra yürüyüp aña yitdi
2086. O Yūsuf ķapuda ķomışdı kişi

Ne kim gelse şorardı nedür işi

2087. Girü varup aña eydürdi aḥbār
Ne işe geldi aña ulu āşkār

2088. Pes imdi geldi ḳullar didi aña
Bunuñ gibi kişiler şimdi saña

2089. Gelüp-dür[ür] o Ken´āndan muḥaḳḳaḳ
Sözümüz işidüñ idüñ muşaddaḳ

2090. Çü Yūsuf bunlaruñ işitdi sözin
Bilüp ağladı yigem-idi özin

[102^a] 2091. Didi ḳardaşlarum olasıdur ol
Meger rāḥat irişmişdür baña bol

2092. Şorisaram bulardan ben atayı
Ne ḥal dedür biliserem tamāmı

2093. Ḥaberde şöyledür Ya´ḳūba mektüb
Virip-imişdi alıñuz o maḥsüb

2094. Velikin irmedi Ya´ḳūba biri
Zirā eyle-y-idi Allāhuñ emri

2095. Pes imdi buyurur ḳardaşlarını
Getürdiler aña ne kim varını

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ²⁰⁶

2096. Çü gelüp girdiler Yūsuf atına
Selām itdiler anuñ azretine
2097. O Yūsuf göricek bildi buları
Bular bilemez anı ne ki varı
2098. Bulara ışm idüp eyledi niyyet
Bulardan artu girü ide zamet
2099. Gelüp Cibrīl anuñ göñline ilhām
İder kıla bulara atı ikrām
2100. Zirā bunlar yavuzlu itdi saña
Eger mişlin iderseñ girü aña
- [102^b] 2101. Senüñle anlaruñ hī farkı olmaz
Eyülik didi ařlā yirde almaz
2102. O Yūsuf azretine bil i kiři
İřitdüñ nie itmişlerdür işi
2103. Göricek anlara ışm itmiş-iken
Daı artu idem ben dimiş-iken
2104. Revā görmedi yavuzlua gine
Yavuzlu eyleye dutup gine

²⁰⁶ Yūsuf 58: *vecāe ihvetu yūsufe fedehālū ‘aleyhi fe‘arafehum vehum lehu munkirūn(e)* (Derken) Yūsuf’un kardeřleri ıkageldiler ve yanına girdiler. Yūsuf onları tanıdı, onlar ise Yūsuf’u tanımıyorlardı.

2105. Keremlüler keremlusi ki Ğaffār
Yavuzlık ide mi suçu ki iy yār
2106. Diledi Yūsuf anlara özini
‘Ayān ide çü işitdi sözini
2107. Girü gönline anuñ oldı ilhām
Bulara kendözüñ itme[ye] i‘lām
2108. Bularuñ bunda vardur zīre hācet
Eger bildü[rü]r-isem işbu sâ‘at
2109. Beyān itmeyüben fevt ola maqşūd
Nicesi olısdur işbu Maḥmūd
2110. Pes imdi şöyle gerek dönmevüz
Benüm kimüdügüm bildirmeyvüz
2111. Bula maqşūdını bildüre baña
Ne dilerse verevüz bizde aña
- [103^a] 2112. Çü Yūsuf katına bunlar ki geldi
Neredensiz diyü bunlara şordı
2113. Ne istersiz yine gelüp-durursız
Kimüñ evlādısız neye yorırsız
2114. Bular dir şehrimüz[dür] şehr-i Ken‘ān
O Ken‘āndan gelürüz biz i sultān

2112 geldi: geyürdi M.

2113 durursız: durursın M.

2115. Ki Ya'küb oğlıyuz oluñ siz āgāh
Sefer düşdi bize işbunda nāgāh
2116. Girü şordı atañuz sağ esen mi
Ne işdedür anuñ vağtı ĥasen mi
2117. Bular dir atamız peygamber-i Ĥađ
Ĥuda ıulluğına ider ol ancağ
2118. Didi kimden kime viribilindi
Didi Ĥađdan ıulına gönderildi
2119. Bu kez Yūsuf bulara dir i şübbān
Degil midür bu ıullara o sultān
2120. Nite oldu ki itmedi o da'vet
Bu ıullar dağı iderdi iřā'at
2121. Bu kez didi ki bil Ken'āna anı
Viribipdür [girü] řāh-ı cihānı
2122. Ve hem ıoca olup-durur be-gāyet
Gözi görmez dağı ıalmadı řā'at
- [103^b] 2123. Girü şordı sebep nedür ki gözi
Görmez oldu köhne oldu özi
2124. Bu kez dir var-ıdı bir oğlı anı
Be-gāyet sever-ıdı ol cuvānı

2116 ĥasen mi: ĥasendür M.

2125. amu oqlından anı yig severdi
Bu dñnyāyı anuñ-ıla görürdi
2126. Ne-gāhīn aramızdan oldu mefķūd
Anun-çün hñzni oldu Őöyle memdūd
2127. Firāķından dñn ü gün aqlar-ıdı
Gözinden ırmaķ olup çağlar-ıdı
2128. Bu resme zārī kıilup aqlamaķdan
Yüregın fırķat-ile taqlamaķdan
2129. İki gözını görmez itdi fırķat
Bilini kıatı bñkmişdür o ĥasret
2130. Kelāmını bularuñ ol işitdi
Niķāb altında yaşıını aķıtdı
2131. Bu kez Yūsuf bulara didi ki ĥāşıl
Sizüñ gibi ola oqlı kevāmil
2132. Niçedür anuñ-içün ider aĥzān
Dñn ü gün zārī kıilup ide efgān
2133. Didiler anı severdi be-gāyet
Firāķına getürimez o tāķat
- [104^a] 2134. O Yūsuf anasından altı kıızı
Ve bir oqlı olupdur līk özi
2135. Dilinde anı ider dā'imā yād
Olımaz kıaygusından bir dem āzād

2136. Bir ev yaptı aña dir dār-ı guşsa
Bu guşsa aña oldı şimdi hişşe
2137. Anuñ zārīlīgi bizleri yaqdı
Melül olup bu gönlümüzi yıqdı
2138. Bu kez Yūsuf meger ki dir ol oğlan
Henüz ıssı olupdur ehl-i ‘irfān
2139. Anun-çün atañuz katında mergüb
Alupdur dā’imā göñlinde maħbüb
2140. Bu kez didi ki hūb-ıdı be-ğāyet
Ve hem ‘ilmi var-ıdı bī-nihāyet
2141. Anuñ taqvāsınuñ hod haddi yoqdur
Kemāl-i ‘aqlı hod key katı çoqdur
2142. [Ki] Yūsuf bularuñ medħin işitdi
Ki ğaybette ki bunlar anı itdi
2143. Bular eylik eylemege niyyet
İder gerçi bular itmişdi zaħmet
2144. O Yūsuf didi kendü ādemine
Ĝarīblerdür gelüpdür bu tīne
- [104^b] 2145. Uşa qavm-i Mısrı bunlara qatı
Bularuñ olmaya ğalkdan necātı

2137 zārīlīgi: zārīlīgi M.
2144 tīn: tīn

2146. Ve hem Mıŝruñ içinde sehv ideler
Varup ğayrı yire dağı gideler
2147. Bulara yağınumda oda kıluñ
Ta ııdmet eyleyem bunlara bilüñ
2148. Sarāy ıatında virdiler mađāmı
Gice gündüz getirürler(di) ta'āmı
2149. Nefis tonlar getirüben geyürdi
Latif ğün-ıla bunları toyurdı
2150. Yār nidāsı gelüp bunları görđi
Ne işe geldüñüz diyüp şordı
2151. Didiler kızlık oldu vaşfa gelmez
Elümüzde dağıl hergiz bulunmaz
2152. Gelüpdürüz ki bunda dağıl alavuz
Yañumuz dutuban girü gidevüz
2153. Didi Yūsuf bulara ki getirüñ
Ne ki getürdiñüz baña yitürüñ
2154. Vireyin ne ki buğdayı bahāsı
Ki kıymetde ola o müntehāsı
2155. Getürdiler tavarı her ne ki var
İrişdi kıymeti ikiyüz dīnār

[105^a] 2156. Ğazīneye getirüñ anı bayık

Ḳoyalum gerçi degül aña lāyık

2157. Bunı bildürmek-içün ki o tavar
Ḥazīneye değil durur sezāvar

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَّا الضُّرَّ²⁰⁷

2158. Bular dir yā ‘azīz ol demde bizi
Dutupdur siz dağı hem ehlümüzi

2159. Kerem kııl bize her ne ki virürseñ
Bizi gönder eger yārī kıılırsañ

2160. Pes imdi üç gün ağırladı yine
Birer yük Һınța virdi her birine

2161. Didi bağışladum ben bunı size
İrağdan geldüñüz zīrā ki bize

2162. Sizüñ getürdüğüñüzdür mu ‘ādil
Yaluñuz bir baña bilgil iy ‘ākıl

2163. Eger dilerseñüz girü gelesiz
O kiçi Һardařuñuz getüresiz

2164. Dükelüñüzi bir arada görem
Aña da bir eyü yük Һınța virem

²⁰⁷ Yûsuf 88: *ķālū yā eyyuhā’l-‘azīzu messenā veehlenā’d-đurru* “Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu.” dediler.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Bunun üzerine (Mısır’a dönüp) Yûsuf’un yanına girdiklerinde, “Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu. Değersiz bir sermaye ile geldik. Zahiremizi tam ölç, ayrıca bize sadaka ver. şüphesiz Allah, sadaka verenleri mükâfatlandırır” dediler.

2165. Size itdügümüzi bunda hergiz
Dağı ğayrı kişiye itmedük biz
- [105^b] 2166. Tamām eyledi çün yüklerini ol
O ğardaşlarını ışmarladı bol
2167. Çü girü gelesiz ben viriserem
Yüküñüzi ziyāde kılsaram
2168. Eger gelmezseñüz anuñ-ıla siz
Size vermeyiserin ğınța hergiz
2169. Bular dir atamız destür virürse
Geliserüz girü Ğağ ırgürürse
2170. Bu kez Yūsuf buyurdı ğullarına
Getürdüklerini ğoñ yüklerine
2171. La'allin bilüben girü geleler
O ğardaşlarını hem getüreler
2172. Çü Yūsuf bunları ğoř dutdı ğāyet
Saña eylemişem şimdi ğikāyet
2173. Yehüdā bunlara söyler bunı ben
İderem Yūsuf ola diyü řan
2174. Bizümle bu şadar söyledi durdı
Atamız dağı key çatı şordı
2175. Atamız aşlına beñzer bu sözi
Niğābından ğörünmez gerçi yüzi

2176. Ya oldur bunda gelüben düşüpdür
Ya bizüm aşımuzdan irişüpdür
- [106^a] 2177. Qalanı dir delü misin sen iy yār
Nerede bula Yūsuf bunca leşker
2178. Bu milk ü salţanat ol qanda buldı
Ne bilevüz anı ki qanda buldı
2179. Eger Yūsuf olaydı işbu kişi
Bizi öldüre-y-idi bil i kişi
2180. Atasın yā ho niçe añmayaydı
O vaqţten nicesi bildürmeyeydi
2181. Girü Yūsuf çü didi ki getirüñ
O qardaşñuzı baña yitürüñ
2182. Yehüdā didi ki Yūsufdur āşkār
Bular külli aña itdiler inkār
2183. Mısırdan dönüben qamusı gitdi
Gelüp ataları yirine yitdi
2184. Şorar Ya‘qūb bulara nedür aqvāl
‘Azīz-ile nice itdüñüz aqvāl
2185. Bular andan olmış-ıdı şākir
Anuñ vaşfinı qamu oldı zākir
2186. Şorar Ya‘qūb olara dönüp iy yār

İřitdüñüz mi hiç Yūsufdan aħbār

2187. Bular dirler aña Yūsuf öleli
Yigirmi yidi yıldur ҡurd alalı

[106^b] 2188. Nirede bulalum şimdi biz anı
Geçüpdür dünyeden bunca zamānı

2189. Girü şordı ‘azīz sizi ҡatına
Oқudı vardıñuz mı ھاżretine

2190. Size hiç nesne şordı mı(dı) i evlād
Ҳaber virüñ beni idüñ ҡatı řād

2191. Bu kez aña ider külli hikāyet
Nice itdi bularuñ-çün o himmet

2192. Dağı dir ҡardaşuñuzla gelüñ siz
Ne deñlü ھاcet-ise virevüz biz

2193. Eger getürmeseñüz anı bize
Muħāl ola virem buғdayı size

2194. Bu kez Ya‘ķüb didi ki ‘avretine
O Yūsuf olacaқdur iy yigāne

2195. Eger ol olmasa bunca kelāmı
Bularuñla niçe ide tamāmı

2196. Buğün bulara şordı girü Ya‘ķüb
Nicesi olduñuz ҡatında mergüb

2197. Ki sizi hoş dutuban kıldı ikrām
Dağı itmiş-dürür [kim] dürlü in‘ām

2198. Bular dir yüzümüz hoş geldi aña
Bizi görübeni kıldı o taña

[107^a] 2199. Didi ki küllüñüzi bile görem
Size ne ki dilerseñüz virem

قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَاتَنَا نَكْتَلَنَّ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ²⁰⁸

2200. Didiler bizüm-ile İbn-i Yāmin
Bile gelsün varalum ola imīn

2201. ‘Azīzüñde sözi olsun yirinde
Varıcağ göricek özi sevine

2202. Ve hem buğday va‘de itdi ol er
Bile geldükde virem diyü ekşer

2203. Bu kez Ya‘kūb bulara didi olsun
Sizüñle varuban buğdayı alsun

2204. Kişi şaklayıcı durur [ki] Allāh
Aña inanuram ben anı va’llāh

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ²⁰⁹

²⁰⁸ Yûsuf 63: *kālū yā ebānā muni‘a minnā’l-keylu feersil me‘anā eḥānā nektel ve-innā lehu lehāfizūn(e)* Onlar, babalarına döndüklerinde, “Ey babamız! Bize artık zahire verilmeyecek. Kardeşimizi (Bünyamin’i) bizimle gönder ki zahire alalım. Onu biz elbette koruruz” dediler.

2201 Kafiye gereği birinci mısradaki “yirinde” ve “özinde”, ikinci mısradaki “sevine” ve “özi” kelimelerinin yerleri değiştirilmiştir.

²⁰⁹ Yûsuf 65: *velemmā feteḥū metā‘ahum vecedū biḍā‘atehum* Yüklerini açıp zahire bedellerinin kendilerine geri verildiğini gördüler.

2205. Çü açdılar bular kamu metā‘ın
Yükünde buldılar külli tavārın
2206. Didiler atasına biz yalanı
Saña söylemezüz bilgil sen anı
2207. O İbn-i Yāminūñ haqqında ne kim
İletmişdük bulundı yükde sālīm
- [107^b] 2208. Girü ihfā idüp yükde komışdur
Dükelisi bile gelsün dimişdür
2209. Ki İbn-i Yāminle girü varalum
Bu kamumuza buğday getürelüm
2210. Didi Ya‘kūb olara virmezüz biz
Ta anuñ-çün yemīn itmeyesiz siz
2211. Pes imdi kamusı itdi yemīni
Oldı Ya‘kūbuñ göñli imīni
2212. Bular didi [ki] Ya‘kūb bu tavarı
Girü aña iledüñ ne ki varı
2213. Ola ki size [ol] yañlış düşüpdür
Zirā halk aña key katı üşüpdür
2214. Ya sizi şınayuban işbu işi

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Yüklerini açıp zahire bedellerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. “Ey babamız! Daha ne isteriz? İşte ödediğimiz bedeller de bize geri verilmiş. Onunla yine ailemize yiyecek getirir, kardeşimizi korur ve bir deve yükü zahire de fazladan alırız. Çünkü bu getirdiğimiz az bir zahiredir” dediler.

İdüp-dürür ola bilüñ i kişi

2215. Binecek vaqtin oğlanları ata
Didi Ya 'kūba bunlar ki iy ata

2216. Giderüz uşda bize sen n'idersin
Naşīhat bizüm içün ne idersin

يَا بَنِي لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ²¹⁰

2217. Didi bir kapudan girmeñ iy evlād
Size ben iderem işbunda irşād

[108^a] 2218. Zirā havf iderem göz dege size
Anuñ-çün dañı ğuşşa ola bize

2219. Egerçi Tañrı emri artuğ olmaz
Ve dañı hüküm olandan eksük olmaz

2220. Aña şıgınuram bilüñ iy evlād
Şıgınuñ siz de gön'lünüz ola şād

2221. Müheyyā kuluban kamusı gitdi
Gice gündüz yürüyüp Mışra yitdi

2222. O Yūsuf kişiler qomışdı pāşā
Zirā ki iştiyāk hadden aşā

²¹⁰ Yūsuf 67: *yā beniyye lā tedhulū min bābin vāhidin vedhulā min ebvābin muteferrika(tin)* Sonra da, “Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Sonra da, “Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben O'na tevekkül ettim.[285] Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler” dedi.

2223. Gözi yolda-y-ıdı umardı gāyet
Ne-gāhīn çıka geldi bir ra'yyet
2224. Didi şāha o yigitler irişdi
Benümle yol üstinde buluşdı
2225. Dönüben kaç kişidür diyü şordı
Cevāb on bir kişi[dür] diyüvirdi
2226. O Yūsuf işidübeni olur şād
Şınuķ göñlini eyledi ol ābād
2227. O Mışruñ kapusından kamu girdi
Niçe ki öğidi atası virdi
2228. Nebī dersi kamuşı hükmi Allāh
Degildür ola tağyīr oluñ āgāh
- [108^b] 2229. Velī itdi du'ā bize o bayıķ
Gerekdür pes idevüz aña lāyık
2230. Bularuñ her biri girüp gelürler
Sarāy katına külli dirilürler
2231. Yehūdā-y-ıla girdi İbn-i Yāmin
Viriserdür aña Haķ göñli kāmın
2232. Buları 'izzet-ile indürürler
Orada bir sarāya kondururlar
2233. Bulara atası virmişdi nāme
Dağı virmişdi anlara 'imāme

2234. Ki İbrāhīmden aña degmiş-idi
Anı bu dem buña göndermiş-idi
2235. Gelüp karşısına idüp du‘āyı
Öñinde ƣodılar idüp şenāyı
2236. Atamız bizi gönderdi ƣatuña
Selām idübeni ol ƣazretüñe
2237. Didi ƣaldı dedemden işbu baña
Bu dem virib-idüm ben anı saña
2238. Göricek şād olupdur anı gāyet
Bilüpdür viriser Tañrı [be]-gāyet
2239. Zirā kime ki degdi o ‘imāme
Nebī ƣılup aña gönderdi nāme
- [109^a] 2240. Bu kez hep ol ƣavarı getirürler
O Yūsuf ƣazretine yitürürler
2241. Didiler bu ƣavar yükde bulundı
Bilimedük ki ƣālī ne olundı
2242. Didi Yūsuf ben anı size virdüm
İraƣdan geldüğüñüzi ƣü gördüm
2243. İdine-y-idüñüz yol ƣarcın anı
Gideydüñüz o yolda şādumānī
2244. Bu kez Yūsuf didi ki bu atamdan

Olııardur degül ğayıı ādemden

2245. ü itdi bunlarıñ-ıla kelāmı
Buyurur t̄z getirüñ siz ta‘āmı
2246. Bulara çeşni-ḡir didi ki duruñ
Ta‘ām yimege odañuza varuñ
2247. Didi ne ki vardur ta‘āmı
Getürüñ bunda yisünler tamāmı
2248. H̄aber şorayın anlardan ben iy kul
Buları yimege olsunlar meşğül
2249. Atası h̄alini anlara şorardı
Niķāb altından o yaşın dökerdi
2250. Müheyyā itdiler çünki ta‘āmı
Götürürler kıtaruban tamāmı
- [109^b] 2251. Buyurur her ikiye birisini ol
Koyalar önlerine ola meşğül
2252. Dir anlarıñ anasıyla ola bir
Otursun kıyalum aña sini dir
2253. İkişer her birisi otururlar
Her ikiye sini [bir] getirürler
2254. Yaluñuz kıaldı bu kez İbn-i Yāmin
Göricek [girü] kıatı oldı ğamġin

2255. Gözinden yaşı şol dem itdi seylān
Şoralar saña ne oldı iy insān
2256. Didi ol dem anuñ-çün şöyle maḥzūn
Var-ıdı ırardaşum ḥūb-ıdı mevzūn
2257. İçümüzden ne-gāhīn gā'ib oldı
Bilemezüz diri midür ya öldi
2258. Ana bir ırardaşumdı o yigit
Saña direm bunu şāhā sen işit
2259. Eger bunda-y-ımışsa ben ıruluñuz
Oturmazdum bu dem şehā yaluñuz
2260. Dönüp Yūsuf bulara dir ki gelsün
Bu oğlan [dağı] benüm-ile yisün
2261. Bular didi revā degül i sultān
Oturup yiye sizüñle ol oğlan
- [110^a] 2262. Didi Yūsuf bulara bu kelāmı
Yimezem ḥalk içinde ben ta'āmı
2263. Buyurđı ḥalvete iltūñ siz anı
Yiyelüm varub anı şādumānī
2264. Pes imdi ḥalvete varup oturđı
Niķābını yüzinden (çün) tīz götürdi
2265. Çü bağdı İbn-i Yāmin anı görđi
Düşüp uşşı gider çün girü durđı

2266. O Yūsuf söyledi dönüp [ki] aña
Delürdüñ mi ne oldı şimdi saña
2267. Didi peygamber oğlu delü olmaz
Delülük ne yidügin dağı bilmez
2268. Velikin kardaşuma sizi gāyet
Görüp beñzedürem ben işbu sâ‘at
2269. Pes imdi Yūsuf aña didi ki ben
Senüñ kardaşuñam guşsa yime sen
2270. Bu sözi İbn-i Yāmin çün işitdi
Girü fi'l-hāl anuñ ‘aqlı gitdi
2271. Ururlar gül şuyın anuñ yüzine
Girü geldi o yigit kendözine
2272. Bu kez Yūsuf didi (ki) yā İbn-i Yāmin
Di baña atamuñ niçe_ oldı hālın
- [110^b] 2273. Didi bir ev yapupdur anda dā‘im
Dün ü gün ağlamağa oldı kâ‘im
2274. Şu miqdār ağlamışdur iki gözi
Göremez dağı bükülmişdür özi
2275. Çü Yūsuf işidür işbu kelāmı
Anuñ da ‘aqlı gitmişdür tamāmı
2276. Girü çün ‘aqlı geldi aña söyler

Yiyecek yi diyüben anı toylar

2277. Didi Yūsuf işitdün mi i kardaş
Neler kıldı yüregümde bele baş

2278. İledüp beni kuyuya atarlar
Şon ucu beni kervāna şatarlar

2279. Bunuñ gibi iderler baña miḥnet
Çalap luḥf idübeni virdi ni‘met

2280. Beni kardaşlaruñdan gizlegil sen
Bulara ḥīle eyleyem bu dem ben

2281. Pes imdi Yūsuf anlara buyurdı
Dükelisi durup odaya vardı

2282. Kõnuklar bunları üç gün tamāmet
Kıatı hoş dutubanı itdi ‘izzet

2283. Bu kez Yūsuf buyurdı her birine
Birer yük buğdayı bunlara yine

[Bir ya da birden çok yaprak noksandır.]

[111^a]

Hikāyet-i Mūsā bin ‘İmrān ‘aleyhi's-selām

2284. Zamān irdi çü Fir‘avn-ı la‘īne
Müneccimler gelürler hep evine

2285. Meger dutmışlar-ıdı ḫālī‘ini
Bular ne ki olur ol la‘īni

2286. Didiler Şāha olmasun zevālūñ
Mübārek ḥāṭıruñda hīç melālūñ
2287. Zamānuñda ḥoş olupduruz iy şāh
Kitāb içinde bulduḡ bunı nāgāh
2288. Benī İsrā'īlilerden bir oḡlan
Ḳopıyardur bilūñ siz eyā sultān
2289. Saña idiser ol dürlü ḡadābı
Elinde olısar milkūñ(de) ḥarābī
2290. Bunı biz didük uş ta ki bilesin
Aña göre 'amel neyse kılasın
2291. Getürmişdür ma'ālimde i kişi
Uyurken ol la'in görmişdi düşi
2292. Gelür Beytü'l-muḡaddesden aña nār
İḥāṭa kıldı Mışrı şöyle āşkār
2293. Ḳamu kıbtī[yi] ḥarāḡ itdi ol od
Benī İsrā'īliden oldı mesdūd
- [111^b] 2294. Mu'abbirler getürüp şordı anı
Bular Fir'avna itdiler beyānı
2295. (Ki) doḡısar Benī İsrā'īlden oḡlan
Helākuñ andan olısar[dır] iy ḥān
2296. Çü işitdi bularuñ sözini ol

Anı ad eylemege oldı meşğül

2297. Şunı bilmezdi ki Hâk itse taqdîr
Anı bozmazdı hîç vechile tedbîr

2298. Dönüp şor[ar]dı bunlara o mel'ün
Bu sözden ki olupdur katı maḥzûn

2299. Anası karnına düşdi mi oğlan
Nazar kıluñ ki idem aña dermân

2300. Görüben didiler iy şâh-ı ekrem
Dükeli kullaruña sensin erḥam

2301. Henüz ata bilindedür anı bil
Aña cehd eyleyüben çâresin kıl

2302. Didi Fir'avn mel'ün işidüñ siz
Kimesne 'avrete varmaya hergiz

2303. Benî İsrâ'îlilerden (her) ne ki var
Varursa olısdur işi düşvâr

2304. Anuñ başm bilüñ kesdüriserem
Boğazından yâḥūd aşdurısaram

[112^a] 2305. Doğan oğlanı da öldürürem ben
İdüp anı baña olmaya düşmen

2306. Kişiler kodı her yirde yürürler

2300 görüben: görürüben M.

Ki oğlan toğduğunu yüenürler

2307. Nerede bulsalır öldürler-idi
Didigin hep aña kıldurlar-ıdı
2308. Bu resme ihtiyāt idüp o tedbīr
İder līkin görüñ ki neydi tađdīr
2309. Getürüp Mūsāyı evinde anuñ
Bulara bisledür hükmi Hūdānuñ
2310. Ki kendü kudretin gösterdi ol şāh
Ne dirse idiserdür anı va' llāh
2311. Müneccimden işitmiş-iken anı
Dağı korqmış-iken o resme cānı
2312. Niçe besledür evinde ol Allāh
Zehī kudret zehī fazl u zehī şāh
2313. Ve hep eydür [aña] toğsan biñ oğul
Taleb ider-iken eyledi maqtül
2314. Bu kez kıbtīler içinde aña bir
Ne ki vardı katında oldu hāzır
2315. Ölet girmiş-dürür anlara_i sulţān
Kırarlar ne ki olsa küçük oğlan

[112^b] 2316. Öletden ölür anlaruñ kibārı

2313 oğul: oğlanı M.

Boğazlanur ne ki vardur şağarı

2317. Yağın oldı ki bire düşe hep kār
Çırılıp şamusı bunlaruñ aşkār
2318. Pes imdi buyurur Fir'avna Şeytān
Ne ki doğar-ısa bir yılda ğılmān
2319. İdeler katl emānı virmeyeler
Ve bir yılda girü öldürmeyeler
2320. Toğar Hārūn o yılda ki emāni
İdüpdür anası yimez ğamını
2321. Velī Mūsā cihāna geldügi yıl
Oğlan öldürürlerdi dā'imā bil
2322. Didiler ba'zılar Mūsā bin 'İmrān
Ol İbn-i Yāmin aşlından iy insān
2323. Ve ba'zılar Yehūdā neslidür ol
Çalap şatında olmışdur o maşbūl
2324. Didiler anuñ-içün Mūsā aña
Ki taqrīr eyleyem vechini saña
2325. Ağaçla şuda bulunmışdur iy yār
Şu içinde hıfız itdi [o] Cebbār
2326. Didiler 'İbrī dilince şuya mū
Ve sī dirler bular ağaca şamu

- [113^a] 2327. Atası adı ‘İmrān idi anuñ
 Ḳatında olur-ıdı ol la‘inüñ
2328. Bir oğlı daḫı vardı adı Hārūn
 Ki bir yigit idi ‘ālemde mevzūn
2329. Ve bir kıızı var-ıdı adı Meryem
 Cihānda maḫbūb-ıdı ol [daḫı] hem
2330. Burada böyledür bellü ḫikāyet
 Ki anı ulular itdi rivāyet
2331. Çü Mūsā anası olmış-ıdı ḫāmil
 Yaḳīn oldı ki oğlan ola ḫāsıl
2332. Didi ‘avret n’ideyin ben İlāhī
 Dükeli maḫlūḳuñ sensin penāhı
2333. Ne-gāhīn ḳulları bunda geleler
 Elümden oğlanı binüm alalar
2334. Niçesi eyleyem ben buña dermān
 Meger yārī ḳıla baña o sultān
2335. Şıgınuram saña iy pādişāhum
 Ḳamu yirde benüm sensin nigāhum
2336. Doğurmağa çü Tañrı ḳıldı fermān
 Doğurur bir gice bir ḫūb oğlan
2337. Leṭāfet içre görklü-y-idi cemāli
 Kimesne görmemişdi ol kemāli

- [113^b] 2338. Görüp yüzün atası oldı hayrān
Bilimezdi nicesi ide dermān
2339. Bu kez oğlanı çün eline aldı
Anuñ göñli evi ğussayla ʔoldı
2340. Bunı dirdi ki kórķaram geleler
‘Ayālüm çeküp elümdeñ alalar
2341. Tebāh ideler iledüben anı
Yaķalar işbu cismümdeki cānı
2342. Ve beni ide[ler] ‘alemde ber-dār
Baña uş ideler ya ķatı düşvār
2343. Ve illā niçe öldürem ben anı
Çıķaram işbu cismümdeki cānı
2344. Bunı teşvīş idüp uyķuya vardı
Ol uyķunuñ içinde düşi ğördi
2345. Düşinde didiler emzür anı sen
Zire eyle buyurdu saña zü'l-men
2346. Eger kórķar-ısañ oğlanı alğıl

211 وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَاذًا خَفَتْ عَلَيْهِ فَأَلْقَاهُ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي

²¹¹ Kasas 7: ve evhaynā ilā ummi mūsā en arđi ‘ih(i) fe ‘izā ğıftı ‘aleyhi fe elķih(i) fı’l-yemmi velā teĥāfi Mūsā’nın annesine, “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil’e) bırak, korkma, üzülme.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsā’nın annesine, “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil’e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye ilham ettik.

İledüben anı deñize şalgıl

2347. Dağı karkmağıl anuñ-çün i kişi
Ve guşsa yime ögiserdür işi

[114^a] 2348. Girü oğluñ saña biz getürevüz
Senüñ katuña anı yitirevüz

2349. Anı biz kılsaruz enbiyādan
Gerekdür kim ola ol aşfiyādan

2350. İşidür çün Mūsā anası anı
Sevinüp şād olur cisminde cānı

2351. Diledi düzede bir şandığı ol
Anun-çün dürler istemege meşğül

2352. Ne-gāhīn gördi bir dülgerdür aña
İşim vardur virgil anı baña

2353. Düzetgil benüm-içün şandığı hūb
Dükeli halk katında ola mergüb

2354. Pes imdi gelüben şandığı itdi
Dönüben girü yola dutdı gitdi

2355. Anası duruban oğlanı aldı
Şaruban şanduk içre anı qodı

2356. Tevekkül idüben oğlanı aldı

2351 ismege: istemeğa M.

Götürüp Nîlûñ ırmagına şaldı

2357. Aķardı iki bölük oluban Nîl
Gelürdi biri köşkine anı bil

2358. O köşk altında var-ıdı bir ulu
Havız ki olmış-ıdı içi tolu

[114^b] 2359. O Nîlden şu aķup gelürdi aña
Teferrüc ider-ıdı dâ'im aña

2360. O şandugı şu alubanı gitdi
İşitgil imdi Cibrîl niçe itdi

2361. Şoloķ sâ'at irişüp anı aldı
Sarâyına giden bölüğe şaldı

2362. Aluban şu anı havza giderdi
Kenârında irüben devr iderdi

2363. Şabâhın gördiler anda cevârî
Ki Fir'avnuñ idi o ne ki varı

2364. Biri birine dirdi bu ne ola
İçindedür anuñ ya cevher ola

2365. Pes imdi dutup anı getürürler
Hâatunları katına yitürürler

2366. Didiler ki bunı biz şuda bulduķ

Yaturdı havz içinde işbu şanduk

2367. Didi ki Āsiye bunu açuñ siz
Görelüm ne var içinde anuñ biz

2368. Çü açdılar görürler anda bir hüb
Laṭīf oğlan ki ‘ālem içre maḥbūb

2369. Çü gördi Āsiye Ḥatun anı
Sevinüp aña virdi göñli cānı

[115^a] 2370. Didi virmiş-dürür baña ol Allāh
Bunu erzānī görübeni va’llāh

2371. Ki göñlümde ne ki vardur melālet
Bunuñla eyleyem anı izālet

فَأَلْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا²¹²

2372. O Fir‘avn ehl-i beyti ki anı buldı
O Mūsā ḥazretini şudan aldı

2373. ‘Adū ola ta ki bunlara Mūsā
Ve guşşa ola hem şınana Mūsā

2374. Ol Āsiye Ḥatun ki aña tevfiķ
Virüp dutardı dīn Allāhı taḥķiķ

²¹² Kasas 8: *felteḳaṭahu ālu fir‘avne liyekūne lehum ‘aduvven veḥazenā(en)* Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Şüphesiz Firavun, (veziri) Hāmān ve onların askerleri hata yapıyorlardı.

2375. Naẓīri yoġ-ıdı hūbliķda anuñ
Gūzel-ıdı zamānında cihānuñ
2376. Şām iķlīminden-ıdı aşlı ulu
Ki Lūţ neslinden-ıdı eyü hūlū
2377. Henüz bıkı-ıdı zīrā ki o mel'ūn
Ķatına varmayup olmışdı maġbūn
2378. Zırā 'innīn ıdı Fir'avn-ı maġhūr
Ĥaķ anı eyledi dūnyāda maġhūr
2379. Otuz yıl anuñ-ıla oldı dā'im
Dūn ü gūn hıdmetinde-y-ıdı ķā'im
- [115^b] 2380. Üvecden hoş dutardı ķatı anı
Ki ansız görmez-ıdı bu cihānı
2381. Ne nesne ki o Fir'avna diye ol
Ķatında olur-ıdı bil ki maġbūl
2382. Ĥatun pes şanduġı varup getürdi
O Fir'avn oñine anı yitürdi
2383. Dıdı ki şāha senūñ devletūñde
Dūkeli nesnemüz hāşıl ķatuñda
2384. Velīkin 'ayb ıder il vilāyet
Ki yokdur oġluñuz diyüp gāyet

2378 'innīn: 'innī M

2385. Bir oğlan buldum iy sultān-ı ‘ālem
Cihān içinde yoğdur mişli bu dem
2386. Virüpdür bunu bize Hıyy u Hınnān
Dükeli ‘āleme oldur ki sultān
2387. Nazar kıluv çü Fir‘avn anı gördi
Anuñ sevgüsine gönünü viridi
2388. Velī korqubanı dir olmasun bu
Benī İsrā‘īliden ta ki kayğı
2389. Ki milki anuñ elinde yıkılsar
Baña dürlü ‘azābı ol idiser
2390. Anı öldürelüm neye gerek ol
Ne-gāhın bula bizden yaña o yol
- [116^a] 2391. Yek ola kılavuz anı biz ihlāk
Helāk eylemedin o bunca emlāk
2392. Bu kez dir Āsiye Hatun iy şāh
Baña hışm eyleyüp öldürme nāgāh
2393. Bunı [ben] idinem sevgülü oğul
Degil ki kıatumuzda ola bu kıul
2394. Gözin açubanı o bizi göre
Muhabbet ide bize gönüli vire
2395. Çü seve sizi gönülden bu oğlan
Bilā-şek olmayısar size noqsān

2396. Rızā virdi aña Fir‘avn-ı mel‘ün
İki ‘ālemde olmışdur o mağbūn
2397. Taleb idübeni taya getürdi
Ol oğlan katına anı yitürdi
2398. Çü virdi emcegin emmedi ol
Katında olmadı ol tāye mağbūl
2399. Dağı çok tāyeler bulmuşlar-ıdı
Ol oğlan katına gelmişler-idi
2400. Bularuñ her biri emcegin aña
Virürdi liki bakmazdı o yaña
2401. Buları çünkü emmedi giderer
Bu kez Mūsā anasın arz iderler
- [116^b] 2402. Getürdiler virür emcegin aña
Alur Mūsā qalurlar külli taña
2403. Didi Fir‘avn aña emzür bunı sen
Ne ki dirseñ saña virem anı ben
2404. Çü Mūsāya anası oldu tāye
Anuñ haqqın virürler aydan aya
2405. Atasın hoş dutardı be-gāyet
Virürdi aña dürlü dürlü hil‘at
2406. Çü ısmarladı Allāha nigārın

Girü virdi aña dünyāda yārin

2407. Ki besletdi anuñ südiyle anı
Sevindürübene şād itdi cānı
2408. Meger yād itdi o Fir‘avn-ı mel‘ün
Göre ol Mūsāyı evinde bir gün
2409. Niçe olmuş-durur ki göre anı
Sevine kaygudan şād ola cānı
2410. Diledi oğlanı baña getürüñ
Bu sâ‘at anı elime yitürüñ
2411. Anası eline virdi şoloğ dem
Görüben şād olup giderdi ol gam
2412. O Fir‘avn-ı la‘ın oturmuş-ıdı
İleyine anı yaturmuş-ıdı
- [117^a] 2413. Şunar Mūsā aña ne-gāhın elin
Dutar fi'l-hāl ol anuñ şağalın
2414. Şu resme çekmiş-ıdı şağalını
Güç-ile aldılar anuñ elini
2415. Bir avuç kıl anuñ elinde qaldı
Şağalın çün Mūsā elinden aldı
2416. Bu işden katı korqıdı göñli cānı
Bu kez oldürmege qaşd itdi anı

2417. Didi [Mūsā] baña düşmen olısar
Bu milk ü mālum elümden alısar
2418. Müneccimler baña didi [ki] anı
Bu oğlan olısar yoǵdur gümānı
2419. Aña dir Āsiye Hātun i sulṭān
Ne bilsün itdügin bu küçük oğlan
2420. Bunı bilmezliginden itdi v' allāh
‘İtāb itmeñ anuñ-içün siz iy şāh
2421. Eger dilerseñüz anı bilesiz
Burada bir işi daǵı kılasız
2422. Getürüñ bir çanaǵ odı öñine
Ve bir çanaǵ cevāhir daǵı yine
2423. İleyinde ikisinde çoñ anuñ
Çıka göñlüñde ne vardur anuñ
- [117^b] 2424. Elini şunar-ısa yāķūta bilüñ
Ne dilerseñüz aña eyle kıluñ
2425. Eger şunar-ısa oda bu oğlan
Bilüñ ki bilmez anı eyā sulṭān
2426. Çü bilmeye kişi itdügi işi
Anuñ-çün guşsa niçün çeke kişi
2427. Pes imdi eyledi didi ne kim ol
Sözi ǵatında olubanı maǵbūl

2428. Diledi Mūsā ki yākūta şuna
Yüzin dutdı ki andan yaña döne
2429. Urup Cibrīl elin iltı derhāl
Yapışdı oda [ki] terk itdi emvāl
2430. Ol oddan çünki yapışdı eline
Çeküp iletı barmağın diline
2431. Dili ucını yakmış-ıdı ol nār
Anuñ-çün ‘uğde oldı dilde iy yār

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاخْلُ عُنُقَهُ مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي²¹³

2432. Nübüvvet degdüginde dir i sultān
Dilümde ‘uğdei şeş kılup ihsān
2433. Pes imdi besledi evinde girü
Yigirmi yaşına irdi i nīk-rū
- [118^a] 2434. Şu resme dutar-ıdı Mūsāyı ol
Mışır halkı şanurdı aña oğul
2435. Kaçan göre-y-ıdı anı halāyık
Aña ‘izzet iderler-ıdı bayık
2436. Ne vaqt taşra çıka-y-ıdı bilüñ ol
Çıkardı dört yüz anuñla eyü kul

2430 oddan: otdan M.

²¹³ Tâ-Hâ 25-26-27-28: (kâle) *rabbi şrah lî şadrî veyessir lî emrî vaħlul ‘uğdeten min lisānî yefkahū kavli* Mūsâ, dedi ki: “Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar.”

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينٍ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا²¹⁴

2437. Meger çıkmış-ıdı Mûsâ ki bir gün
Geyerdi egnine dürlü nefis ton

2438. Olup-dururdu zuhruñ vaḳti âşkâr
Harâretten uyumışdı kamu şâr

2439. Teferrüc idüben yürür yaluñuz
Kimesne yoḳdı anuñla bilüñüz

2440. Ne-gâhîn gördi iki kişiyi ol
Birisi birini döğmege meşğül

2441. Benî İsrâ'îlilerdendi biri
Ve kıbtî-y-idi hem daḳı o biri

2442. Odun ilet diyü kıbtî döğerdi
Şehüñ maṭbahına diyü söğerdi

2443. Aña Mûsâ didi ki sen i yigit
Ne istersin bunı koyura var git

[118^b] 2444. Didi kıbtî ḳomazam hiç bunı ben
İşüñ var-ısa varğıl işüñe sen

فَوَكَرَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ²¹⁵

²¹⁴ Kasas 15: *vedehale 'l-medînete 'alâ ħîni gâfletin min ehlihâ* Mûsâ, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mûsâ, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsâ da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Mûsâ, “Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır” dedi.

2445. Çü anı ҡomadı ol Mūsā gördi
Anı yumruğ-ıla gögsine urdı
2446. Ayağı üstine durımayup ol
Cehennem odına düşüp ider yol
2447. Görür Mūsā [ki] ölmüş-dürür ol er
Melül olubanı didi o server

قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ²¹⁶

2448. Bu Şeytān işidür ki itdüm anı
Ne-gāhīn oda atdum işbu cānı
2449. ‘Adūdur ādeme taḥkīk o Şeytān
Muḍildür dā’imā azdurur insān
2450. Anı görmemiş-idi anda deyyār
Didi kaç git olmaya bu āşkār
2451. Kimesne görmesün bu işi bunda
Varup söylemesün Fir‘avna anda

²¹⁵ Kasas 15: *fevekezeḥu mūsā fekaḍā ‘aleyh(i)* Mūsâ da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsâ, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mūsâ da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Mūsâ, “Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır” dedi.

2445 gögsine: gögsire M.

²¹⁶ Kasas 15: *ḳāle ḥāzā min ‘ameli’ş-şeytān(i) innehu ‘aduvvun muḍillun mubīn(un)* Mūsâ, “Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır” dedi.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsâ, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mūsâ da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Mūsâ, “Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır” dedi.

2452. Pes imdi gelüben kıbtîler anı
Görürler kalmamış cisminde cānı
- [119^a] 2453. Revān olup şoloğ dem yola girdi
Haber virübeni Fir'avna vardı
2454. Ğazab idüp kim öldüre [ol] anı
Bu hışmumdan o kaçça ilte cānı
2455. Be-ğāyet eylediler anı teftîş
Ki bir kişi bu resme eyledi iş
2456. Anı elbetde işbunda bulasız
Ve illā öldürürem key bilesiz
2457. Gör imdi neyledi taqrîri Allāh
Yarındası girü çıkmışdı ol şāh
2458. Gine ol kişiyi dutmışdı bir er
Görüben kaçıdı katı o server
2459. Niçün böyle idersin sen hemîşe
Özüñi uğradursın yavuz işe
2460. Çü Mūsā dögmege kaçd itdi anı
Ol erüñ korkısından gitdi cānı
2461. Anuñ-çün heybeti ol görmiş-idi
O kıbtîyi niçe öldürmüş-idi
2462. Bilimezdi ki havfindan n'idesin
Kaçup elinden (ol) kaçça gidesin

2463. Didi Mūsāya dönüben o kişi
Ne eyledüm ben saña yavuz işi

[119^b]

أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا²¹⁷

2464. Diler misin beni öldüresin sen
Nite ki düne gün qatl eyledüñ sen

2465. Bunı işidicek bildi kâmusı
Ki kıbî öldüren-imiş o Mūsî

2466. Yügürüp küllisi Fir‘avna irdi
Haber ne-y-idügin çün aña virdi

2467. Didi Fir‘avn olara ki götürüñ
Benüm qatuma anı tîz yitürüñ

2468. Anuñ qanını aqıdam bu yire
O dağı ancılayın cānı vire

وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى²¹⁸

2469. Gelür şehrüñ ucından aña bir er
Ne durursın bu arada i server

²¹⁷ Kasas 19: *eturıdu en taqtulenı kemā qatelte nefsen* “Ey Mūsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, beni de öldürmek mi istiyorsun.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince adam, “Ey Mūsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, beni de öldürmek mi istiyorsun. Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, arabuluculardan olmak istemiyorsun” dedi.

²¹⁸ Kasas 20: *vecâe raculun min akşâ'l-medîneti yes'â* Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi. Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi. “Ey Mūsâ! İleri gelenler seni öldürmek için aralarında senin durumunu görüşüyorlar. Şehirden hemen çık. Şüphesiz ben sana öğüt verenlerdenim” dedi.

2470. Saña hışm eylemişdür olğıl āgāh
Seni öldüriser elbette ol şāh

2471. İşidür Mūsā çün anuñ sözini
Yavu kıldı vü havfından özini

2472. Nefis tonlar-ıla çıkup kaçır ol
Dün ü gündüz ārām itmez gider yol

[120^a] 2473. Yürüdüğü yoğ-ıdı aşlā yayağ
Eline almış-ıdı Mūsā tayak

2474. Dutup bir yazıya gider düşüp ol
Bilimez ki kaçça varısar yol

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَىٰ رَبِّي

2475. Çü Medyenden yaña yöneldi ol şāh
Didi yol vire baña inşāallāh

2476. Yedi gün yürüyüben çekdi belā
Yağın oldı ki Mūsā yolda qala

2477. Ne-gāhīn Mūsā irdi bir kuyuya
Kuyunun bir kavim baqardı suya

2478. Ol-ıdı mā' i Medyen anda bī-ḥād
Koyunlar egertüp-dürürdi bī-‘ad

وَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي

²¹⁹ Kasas 22: *velemmā teveccehe tilkā`e medyene kāle ‘asā rabbī* (Şehirden çıkıp) Medyen’e doğru yöneldiğinde, “Umarım Rabbim (beni doğru yola iletir)” dedi.

2479. İlerü varuban gördi iki kız
Olaruñ bigi görklü yokdı hergiz
2480. atında var-ıdı bunlaruñ koyun
udan girü durup olmudı mazün
2481. Kimesne bunlara hıç arı varmaz
Ve nevbet daı hıç kimseye virmez

[120^b] 2482. O Mûsâ bunlara dir alüñüz ne
İçirmezsiz uyı efalüñüz ne

2483. Dönüben aa didi bu iki kız
Çekemezüz bu uyudan uyı biz
2484. Görürsüz bu avim ki bunda gelür
Bu uyudan dükeli uyı alır
2485. avarların uya yaup giderler
Hemşe bu ii böyle iderler
2486. Baıyye avzda alsa u virürüz
Dönüp girü evümüze varuruz
2487. Bizüm yok aatümüz ki varavuz

²²⁰ Kasas 23: *vecede min dünühimu'm-raeteyni tezüdän(i) kâle mâ habukumâ kâletâ lâ neski* Bunların yanında da koyunlarını suya salmamak için uğraan iki kız gördü. Mûsâ onlara, “(Koyunlarınızı burada tutmaktaki) maksadınız ne?” dedi. Onlar, “(Çobanlar sulayıp çekilinceye kadar) biz koyunlarımızı sulayamayız. Babamız ise çok yalı bir adamdır” dediler.

Ayetin tamamının meali u ekildedir: Medyen suyuna varınca, suyun baında (hayvanlarını) sulamakta olan bazı insanlar gördü. Bunların yanında da koyunlarını suya salmamak için uğraan iki kız gördü. Mûsâ onlara, “(Koyunlarınızı burada tutmaktaki) maksadınız ne?” dedi. Onlar, “Çobanlar sulayıp çekilinceye kadar biz koyunlarımızı sulayamayız. Babamız ise çok yalı bir adamdır” dediler.
2486 u: ur M.

Ƙuyudan ol ƙaşı biz götürevüz

2488. Gerekdür kırk kişi getüre anı
Döke bunlaruñ ola tüvānı

2489. Kimesne dahı bize yārī kılmaz
Üvecden durur elümüz irmez

2490. Esirgeyüp buları ƙuru geldi
Şoloƙ dem ƙuyudan ol ƙaşı aldı

2491. Ƙoğasıyla bulara şuyı iħrāc
İder zīrā ki olmuşlardur muħtāc

فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ²²¹

[121^a] 2492. Ƙoyunlarına şu vardı Tamāmet
Bu kez gölgede oturdı ferāğat

2493. Yedi gün yimeyüp-dürür ƙa‘āmı
Niyāz idüp didi işbu kelāmı

فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ²²²

2494. İlāhī ‘izzetüñ haƙƙı ki virgil
Baña bu dem sen etmeƙ rūzi ƙılğıl

2495. Yedi gündür görürsin [sen] benem aç
Ƙa‘āma olmuşam bu demde muħtāc

²²¹ Kasas 24: *fesekā lehumā şümme tevellā ilā’z-zılli* Bunun üzerine Mūsā onların koyunlarını suladı.

²²² Kasas 24: *feķāle rabbi inni limā enzelte ileyye* Sonra gölgeye çekilip, “Rabbim! Bana göndereceğın her hayra muhtacım” dedi.

2496. Buradan ol kız çünkü gitdi
Varuban atası katına yitdi

2497. Atası bunların bir server-idi
Zamânında o halka rehber-idi

2498. Şu'ayb eydürler-idi aña bil ad
Nebîdi halka kılar-ıdı irşād

2499. Sevinüp atalarına hikāyet
İderler ne ki gördiler rivāyet

2500. Şu'ayb işitdi anlardan kelāmı
Didi benden aña iltūñ selāmı

2501. Oķuñ konuķ idinelüm o gelsün
Bu gice bunda bizüm-ile olsun

[121^b] 2502. Kiçisi adı kızların Şafūrā
Ve ulusına dirlerdi Şağūrā

فَجَاءَتْهُ إِخْدِيهٖمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ²²³

2503. Şafūrā vardı Mūsānuñ katına
Utanuraķ didi ol hāzretine

²²³ Kasas 25 *fecāet-hu ihdāhumā temşī 'alā's-tihyā'in kālet inne ebī yed'ūke liyecziyeke* Nihayet kızlardan biri utana utana yürüyerek ona gelip, "Bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor" dedi.

Ayetin tamamının mealı şu şekildedir: Nihayet kızlardan biri utana utana yürüyerek ona gelip, "Bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor" dedi. Mūsā, onun (Şu'ayb'ın) yanına gelip başından geçenleri ona anlatınca Şu'ayb, "Korkma, o zalim kavimden kurtuldun" dedi.

2504. Atam oğur gelüñ bu dem siz aña
‘İvaż itsün bu eylügüñe saña
2505. Şafürādan işitdi çün bu sözi
Rızā virdi ne ki dimişdür aña
2506. Yirinden pes şoloğ dem örü durdı
Şüru‘ idübeni ol yola girdi
2507. Revān oldı gider öñince ol kıız
Bu kez Mūsā aña dir ki duruñ siz
2508. Gideyin öñce ardımca gelüñ siz
Gözüm dokunmaya yüzüñe hergiz
2509. Giderken yañılursam yolu ben
Baña gösteresin toğru yolu sen
2510. Hacer alubanı atğıl o yaña
Kifāyet eyleyiserdür o baña
2511. Dağı dir söz-ile dime yolu sen
Revā degül ki işidem sözüñ ben
- [122^a] 2512. Çü Mūsānuñ sözini ol işitdi
Ne ki didise anı eyle itdi
2513. Bu resme gidüp atasına vardı
Selām virübeni üyine girdi
2514. Şu‘ayb ikrām idüp alur selāmı
Yanına geçürüp ider kelāmı

2515. Didi Luṭf-ile ol ḳandan gelürsüz
Seferden bu arada ne dilersüz

2516. O Mūsā kendü ḫālını ḫikāyet
İder ne kim olup-durur rivāyet

قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ²²⁴

2517. Didi ḳorḳmağıl andan sen necātı
Olupdur(ur)sın bu dem iy pāk-i zātı

2518. Degül zīrā olaruñ bu vilāyet
Tesellī itdi göñül göñlin bī-nihāyet

2519. Mübārek ḫātıruñda olmasun ğam
Bu ğurbetden gözüñ hiç olmasun nem

2520. Şabır idüñ cezāsın vire Subḫān
O zālimler çü zulm itdi iy insān

2521. Aña bu resme tatlu sözi söyler
Mübārek ḫātırın söz-ile toylar

[122^b] 2522. Bu kez getürdi o gine ta‘āmı
Yiğil diyü aña itdi kelāmı

2523. Yiyüben şükr iderler pādişāha

²²⁴ Kasas 25 *ḳāle lā teḫaf necevte mmine'l-ḳavmi'z-zālimīne*) Şu'ayb, “Korkma, o zalim kavimden kurtuldun” dedi.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Nihayet kızlardan biri utana utana yürüyerek ona gelip, “Bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor” dedi. Mūsâ, onun (Şu'ayb'ın) yanına gelip başından geçenleri ona anlatınca Şu'ayb, “Korkma, o zalim kavimden kurtuldun” dedi.

Cihānı halk iden ol ulu şāha

2524. O kız ki anuñ-içün varmış-ıdı
Anı evlerine getürmiş-ıdı

قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ²²⁵

2525. Didi ki ücrete dutğıl sen anı
Hayırludur o yigit bī-gümānī

2526. Kavīdür kuvveti anuñ katı çok
Emīnlikde hōd anuñ mişli hīç yok

2527. Ğarībdür bu yigit sen anı algıl
Koyunumuza bu dem rā'ī kılğıl

2528. Bizümde kimsemüz yokdur katuñda
Ümīddür eglene bu hazretüñde

2529. Şu'ayb eydür kızına iy nigārīn
Görüp gücini bildüñ ne ki varın

2530. Neden bildüñ emīnliğini derhāl
Anuñ haqqında dirsın [kim] bu aqvāl

2531. Şafūrā didi eydem anı saña
O vaqt oqınmağa vardum ben aña

[123^a] 2532. Beni ardınca yürütdi ki gözüm

²²⁵ Kasas 26: *ḳālet [iḥdāhumā] yā ebeti's-te'cirh(u) inne ḥayra meni's-te'certe* Kızlardan biri, “Babacığım, onu ücretle tut. Herhâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı” dedi. Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Kızlardan biri, “Babacığım, onu ücretle tut. Herhâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır” dedi.

Saňa dođunmaya meyl ide özüm

2533. Kızınıñ sözini çünki ol aňlar
O Mūsā toğrılığın ıatı ıanlar
2534. Dönübeni Şu‘ayb Mūsāya şordı
Namāz kılur mısın dir çünki gördi
2535. Didi Mūsā namāzı ben bilürem
Ki ceddüm İbrāhīm kıldı kıluram
2536. Bunı çün işidür Mūsādan ol er
Bilür ıāhir aşılandandur o server

قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْحِكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَّجَ²²⁶

2537. Şu‘ayb dönüben girü eydür aña
Bu iki kızınıñ birini saña
2538. Nikāh itmek dilerem sen anı bil
Ki güdesin bu koyunum sekiz yıl
2539. Tamām eyler-iseñ ger on yıl sen
Senüñ artuğ viriserem hağun ben
2540. Şu‘aybuñ Mūsā sözün çün işitdi
Ki bu resme aña muğabbet itdi

²²⁶ Kasas 27: *kāle innī urīdu en unkiḥake iḥdā'b-neteyye hāteyni 'alā en te'curanī semāniye ḥicec(in)* Şu‘ayb, “Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikāhlamak istiyorum. Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Şu‘ayb, “Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikāhlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. Ben seni zora koşmak da istemiyorum. İnşallah beni salih kimselerden bulacaksın” dedi.

2541. Didi ki [ol] baña bu resme didüñ
Muhabbet eyleyüp kaydumı yidüñ
- [123^b] 2542. Qabül itdüm ne ki dimişdi özüñ
Başum üstüne şāha işbu sözüñ
2543. Olarda çünki bulundı terāzī
Nikāh itdi aralarında qādī
2544. Melāl oldı Şafūrā Hatun aña
Ki koyunun güdüvire soñra aña
2545. Egerçi qavli şöyle itmiş-idi
Ecel yitdükde virem dimiş-idi
2546. Velīkin diledi maqşūda fil-hāl
İrişe qalmaya bunlarda emlāl
2547. Buluşdı Mūsā anuñla o gice
Şabaḥ oldı bu kez çün gitdi gice
2548. Şu‘ayb eydür kızına eve varğıl
‘Aşālardan buña birin getürgil
2549. Varubanı kızını evden getürdi
Atası eline anı yitürdi
2550. Şu‘ayb alubanı eline bildi
Cevābında görür ki ol ne kıldı
2551. İletgil bu ‘aşāyı sen i meh-rū
Bir ayruğın getürgil bunda girü

2552. İledüben anı ğayrın getürdi
Şu‘aybuñ eline anı yitürdi
- [124^a] 2553. Bilür his-ile girü anı añlar
Hemân ol-ıdı girü katı tañlar
2554. Bu resme üç keret iltüp getürdi
Şu‘aybuñ eline anı yitürdi
2555. Şu‘ayb dönübeni kızına girü
Didi işbu ‘aşāya bil i nīk-rū
2556. Gerekdür bir ulu peygamber ola
Cihān halkına kamu server ola
2557. Atasına didi ben anda her gāh
Şunam elümi bu gelür ol āgāh
2558. Ta‘accüb eyleyüben aldı anı
Şu‘ayb okutdı fi'l-ḥāl ol cuvānı
2559. Didi ger götüresin bu ‘aşāyı
Olısdur saña işbu sezāyı
2560. Şunar Mūsā aña derḥāl eliyle
Getürüp Allāh adını diliyle
2561. Eline aldı fi'l-ḥāl [anı] iy yār
Pes imdi aña olmışdur sezāvār
2562. İştüdk ki behiştten anı Ādem

Ne vechile çıkardı bildük ol dem

2563. Oğul oğlına şöyle gitmiş-idi
Şu 'ayba gelübeni yitmiş-idi

[124^b] 2564. Şu 'ayba bildürüp-dürürdi Allāh
Değiserdir Mūsāya dimişdi ol şah

2565. Ki 'ālem içre peygamber olısar
Dükeli maħlūqa server olısar

2566. 'Aşāyı çün eline aldı gördi
Şu 'ayb aña bu kez adını şordı

2567. Didi adum durur Mūsā bin 'İmrān
Yehūdā neslidür bilgil iy insān

2568. Şu 'ayb anuñ adını çünki bildi
Hudāya şükr idüp yüzini sildi

2569. Didi senüñ durur işbu 'aşā al
Çatumuzda qarār eyleyüben ħal

2570. Velī siz idesiz dā'imā cehdi
Ki yirine getüresiz o 'ahdi

2571. Çoyunla şol dereye varmayasın
Anuñ ħatında hergiz durmayasın

2572. Zirā [kim] ejdehā var ħatı çoğdur
O resme ħayrı yirde aşlā yoğdur

2573. Sürübeni gider ol yaña bir gün
Ki ya 'nī otlaya ol yaña koyun
2574. Yakın olduḡda men 'ider bu kez ol
Ki dutmışdı dereden yaña ol yol
- [125^a] 2575. Niçe ki cehd idüp olurdı ḡaciz
Yeñemedi koyunun oldu 'aciz
2576. Bu kez ardına düşübeni gitdi
Varuban bir depe üstine yitdi
2577. Ki anda doluban otlar ḡamusı
'Ařayı diküben o yirde Mūsī
2578. Dereden yeyesin alup şu'bān
Gelür ol koyuna bilgil iy insān
2579. Uyumıř-ıdı Mūsā řöyle ḡafil
Yaturdı bī-ḡaber olup o 'āḡil
2580. Ḥudādan ol 'aşaya oldu fermān
řoloḡ sā'at 'ařā oldu şu'bān
2581. Görüben ejdeḡayı çünki bildi
İdüben ḡamle iki pāre ḡıldı
2582. 'Ařā olup girü yirinde durdı
Uyanup ejdeḡayı Mūsā görđi
2583. Ta'accüp eyledi ḡāyetde anı
Bu öldürđi diyü itđi ḡümānı

2584. 'Aşānuñ aǧzına zīrā ki qanı
Bulaşmış-ıdı ki itdi gümānı
2585. Şu'ayb qatına gelübeni söyler
Niçe gördi-y-ise taqrīrin eyler
- [125^b] 2586. Ta'accüb idübeni taña qaldı
O peygamber olacaǧını bildi
2587. Hemīşe ider-idi aña hürmet
Degil ki Mūsāya ideydi zaħmet
2588. Sekiz yıl çünki gütdi qoynı Mūsī
Şu'ayb aña didi va'de qamusı
2589. Yirine geldi ger on yıl baña
Yitürsek minnet ola qatı saña
2590. Ve benden menfa'at ola saña hem
Mübārek hātıruñda olmasun ğam
2591. Ne qızı ki toǧa gevdesi sevdā
Ve başı daħı anuñ ola beyzā
2592. Senüñ olsun o resme ne ki qızı
Toǧarsa diyü aña söyler özi
2593. Şu'aybuñ işidüben sözüni ol
Qoyunı gütmege ol-ıdı meşğül
2594. O yıl görüñ ki taqđiri[ni] Bārī

O resme eyledi her ne ki varı

2595. Gine bir yıl-içün 'aksine ikrār
İder ki anuñ ola her ne ki var

2596. O yıl dağı ne ki doğmışdı kızu
O resme oldı ki dimişdi özi

[126^a] 2597. Pes imdi anuñ-ıla fazl-ı Allāh
Vir-imiş bildi aña virdi ol şāh

2598. Şu 'ayb aña didi va 'de kıamusı
Tamām oldı ki bilüñ siz i Müsī

2599. Dilerseñüz kıatumuzda durasız
Dilerseñüz anañuzı göresiz

2600. Anası yüzine olmışdı kıasret
Nice yıl olmış-ıdı zīre fūrkıat

2601. Diledi girü anasına gide
Tavarımı kıatup yarağın ide

2602. Pes imdi bir eşek aldı o kıatun
Şaman virübeni ıssına altun

2603. Şu 'ayb anı görür ki anda durmaz
Anuñla ol arada göñül virmez

2604. Dükeli ehl-i beytüñ her ne ki var
Elüñdedür dağı her ne ki kıavar

2605. oyunından virür dört yüz oyun ol
(O) Medneden ıkubanı dutar yol
2606. oyunun dağı srmiş-idi bile
İşitgil imdi tadr ne ıla
2607.  dört gün evlerinden gitmiş-idi
Varuban bir mekna yitmiş-idi
- [126^b] 2608. Beşinci gice opdı anda bir yıl
Ki yağmur yağuban aıtdı ok sil
2609. arañu oldu her göz gözi görmez
Dağıldı oyunu bir yirde durmaz
2610. şafr ağırubanı dir aña
İrişdrgil bu dem sen odı baña
2611. Zir ki ĥmile idi şafr
Diledi ĥmlini ol dem toğura
2612. akar amağı aluban eline
Odı ıkmadı anuñ key biline
2613. Nice ki adı ıkmaz-ıdı odı
Bu kez ‘ciz oluban anı odı
2614. Nazr ıldı ne-ghn görinür nr
Velkin añladı anı atı dr
2615. Didi gördüm odı bir yirde yanar
Velkin key irdur bell ol nr

فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمُ²²⁷

2616. Didi ehline Mūsā eglenüñ siz
Varuban od getürevüz size biz
2617. ademi urubanı ol aa gitdi
Sehel müddetde Mūsā aña yitdi
- [127^a] 2618. udā zīre yiri ay itmiş-idi
Anuñ-ün tīzcek aña yitmiş-idi
2619. Görür bir ağacı ki anda yanar
Didiler aña ‘unnāb-ıdı iy yār
2620. Tamāmet nūr ihāā kılmış-ıdı
Sevinüp ağa ele almış-ıdı
2621. Ki ya‘nī anuñ-ıla oddan ala
Dönüp aşlı atına girü gele
2622. Ol ağa-ıla ünkü aña şandı
Oradan gidüp ayru yire andı
2623. Nice ki almaa cehd itmiş-idi
Alımayup ta‘accüb itmiş-idi
2624. Bu ‘acz içinde-y-iken olıl āgāh

²²⁷ Tā-Hā 10: *feāle li-ehlihi'm-kuşū innī ānestu nāran le‘allī ātīkum* Ailesine, “Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size (bir kor ateş) getiririm. Ayetin tamamının mealı şu şekildedir: Hani bir ateş görmüştü de ailesine, “Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm, yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum” demişti.

Ḳulağına bir ün doḳundı nāgāh

يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ²²⁸

2625. Ki yā Mūsā ḥaḳīḳat benem Allāh
Ki rabbü'l-‘ālemīnem olğıl āgāh

2626. İşidicek bunı ḳorḳdı i meh-rū
Ḥudā söyledi aña taḥḳīḳ girü

فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ²²⁹

[127^b] 2627. Ki na‘līnuñı çıḳar zīre kim sen
Arı yirde durursın bellü bil sen

2628. Pes imdi atdı na‘lınını derḥāl
Ayağından şoloḳ dem budur aḥvāl

2629. Ḥaḳīḳat bu durur bunda ki māluñ
Çıḳar göñlüñden ola ḥālī belüñ

2630. Oğul ḳız teşvīşini [daḥı] iy yār
Gider ki bunda degildür sezāvār

2631. Nübüvvet yiridür bil bu maḳāmı
Gerek göñlüñdeki çıḳa tamāmı

²²⁸ Kasas 30: *yā mūsā innī ena'llāhu rabbu'l-‘ālemīn(e)* “Ey Mūsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: “Ey Mūsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım.”

²²⁹ Tâ-Hâ 13: *fahla ‘na’leyk(e) [inneke] bilvâdi’l-mukaddesi* “Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın.”

وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى²³⁰

2632. Benī İsrā'īl içinde ben iy yār
Seni kıldum olardan külli muhtār
2633. Nübüvvet virdüm işit ne ki anı
Saña vaḥy eyleyem dutma gümānı
2634. Ḥudāyam benden ayru yoḡdur Allāh
Ne ki dirsem anı dut olḡıl āḡāh
2635. ‘İbādet it baña kılgıl namāzı
Tazarru‘ idüp eylegil niyāzı
2636. Şürū‘ idübeni fi'l-āl durdı
Namāzı çünki Ḥaḡ aña buyurdı

- [128^a] 2637. İşidüp Mūsā Tañrınıñ sözini
Yavu kıldı bu ḡavfından özini

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى²³¹

2638. Ḥiṭāb idübeni girü o Ğaffār
Şorar aña ki saḡ elüñde ne var
2639. Ki ḡayretten özin dirşürüp āḡāh
Ola ta ki cevāba ḡādir ol şāh

²³⁰ Tâ-Hâ 13: *ve enā'htertuke festemi* ‘ limā yūḡā “Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle.”

²³¹ Tâ-hâ 17-18: *vemā tilke biyemīnike yā mūsā ḡāle hiye ‘aşāye etevækkeu ‘aleyhā ve ehuşşu bihā ‘alā ḡanemī veliye fiḡā meāribu uḡrā* “Şu saḡ elindeki nedir ey Mūsâ?” Mūsâ dedi ki: “O benim deḡneḡimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.”

2640. O Mūsā idüp Allāha hitābı
‘Aşādur diyüvirdi [ol] cevābı
2641. Ne vaqt kim yorılırsam eglenürem
‘Aşā üzre durup tegyelenürem
2642. Dağı anuñ-ıla yaprağı iy şāh
Ağaçdan silkerem koyuna va’llāh
2643. Dağı bunuñ-ıla çok hācetüm var
N'ola ki bilmeyesin şāh-ı muhtār

قَالَ الْقَاهَا يَا مُوسَى فَأَلْفِيهَا فَاذًا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ²³²

2644. Aña emr itdi girü şāh-ı ‘ālem
Elüñden қо ‘aşāyı diyü ol dem
2645. Çü birağdı şoloğ dem oldı su‘bān
Zirā Hāğdan olupdur böyle fermān
- [128^b] 2646. Görüben çatı qorqar ol yılānı
Ki yapraq gibi ditrer[di] o cānı
2647. Bu kez Allāh aña didi ki dut sen
Bayağı sīretine döndürem ben

²³² Tâ-Hâ 19-20-21: *qāle elkihā yā mūsā feelkāhā fe’izā hiye hayyetun tes’ā qāle huḡhā velā teḡaf* Allah, “Onu yere at ey Mūsâ!” dedi. Mūsâ da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş! Allah, şöyle dedi: “Tut onu. Korkma!”

Ayetlerin tamamının meali şu şekildedir: Allah, “Onu yere at ey Mūsâ!” dedi. Mūsâ da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş! Allah, şöyle dedi: “Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.”

2648. Ta‘accüb idüben elini urdı
‘Aşā oldı hemān-dem anı gördi

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سَوَاءٍ آيَةً أُخْرَى²³³

2649. Aña luṭf eyleyüben girü Cebbār
Elüni koynuña koy didi iy yār

2650. Çü emr itdi aña eyle ol Allāh
Getürdi yirine erini va’llāh

2651. Girü çün çekdi elini o server
Bu ‘ālem andan oldı key münevver

2652. Şu resme olmış-ıdı nūrı anuñ
Gözi kamaşdı bu ḥalk-ı cihānuñ

2653. Günüñ nūrına olmışdı o gālīp
Gören ḥalk kaçmağa olmışdı tālip

2654. Bu iki mu‘cizātı virdi Cebbār
Nizā‘ itmeye anuñ-ıla deyyār

2655. Burada itdiler girü rivāyet
İdelüm anı daḥı biz ḥikāyet

[129^a] 2656. Çü emr itdi aña na‘lın bırak
Ayağından atar fi'l-ḥāl ırak

²³³ Tā-Hā 22: *vaḍmum yedeke ilā cenāḥike taḥruc beyḍāe min ḡayri sū’in āyeten uḥrā* “Elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın.”

2657. Nazār itdi aña girü o Mūsī
Görür ‘aķreb olup-durur ikisi
2658. ‘Aşāyı daħı şaldı girdü girü
Yılān oldı şoloķ dem bil [i] meh-rū
2659. Meger aña Şafūrā dimiş-idi
O vaķt ki anda yaķın gelmiş-idi
2660. Hāķīķat bil bu yirdür katı ekreb
Zirā çoķdur burada mār u ‘aķreb
2661. Bu kez Mūsā aña dimişdi āşkār
Ayağumda görürsin na‘linum var
2662. O ‘aķreb baña nicesi iriser
Ayağımı yāhūd ķanda göriser
2663. İlen olsa orada ben dururam
Elümdeki ‘aşāyla öldürürem
2664. Gör imdi neyledi o Hāyy u Hānnān
Birini ‘aķreb ider birin i’lān
2665. Pes aña çünki virdi iki burhān
Bu eflākı yaradan ulu sultān
2666. Dir aña Mūsā ki işbunı baña
Çü virdüñ ne kılayım şimdi saña

[129^b]

234 اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى

2667. Bu kez didi aña girü ol Allāh
Yüri Fir‘avna zīre oldı gümrāh
2668. Bu dünyā ni‘metine aldanupdur
Dün ü gün yavuz işe yiltenüpdür
2669. Buña mağrūr olup ider o ‘ișyān
Hemīşe oldı anuñ işi tuğyān
2670. Varuban eylegil sen anı da‘vet
Ola ki eyleye baña itā‘at
2671. Benüm birlügimi bildür muḥaḳḳaḳ
Resül bilüp seni itsün muşaddaḳ
2672. Velīkin ḳatı söylemegil aña
Ola ki kīn duta ol kişi saña
2673. Ğazāb idübeni çün saña kīni
İde bunda niçesi duta dīni
2674. Pes imdi Mūsā didi ki İlāhī
Saña var ḥācetüm iy pādişāhī
2675. Bu kez dir Mūsāya Cebbār-ı ‘ālem
Eyitgil baña nedür anı bu dem

235 قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِيْ وَيَسِّرْ لِيْ اَمْرِيْ وَاخْلُكْ عُنُقَهُ مِنْ لِسَانِيْ يَفْقَهُوا قَوْلِي

²³⁴ Tâ-Hâ 24: *izheb ilā fir‘avne innehu tağā* “Firavun’a git, çünkü o azmıştır.”

2676. Didi gönlümü eylegil sen ulu
Anı ‘ilm-ile hikmet eyle tolu
- [130^a] 2677. Göñül ıarlığını benden gidergil
Baña şabr-ile yavaşlığı virgil
2678. Didüğüñ işleri eyle müyesser
Baña eylemegil anı mu‘asser
2679. Dilümden ‘uğdei gider sen iy şāh
İşidüben sözüm olalar āgāh
2680. Dilerem ıardaşum Hārūnı saña
Vezīr eyle ki yoldaş ola baña
2681. Beni eyle[ye] hem dağı iy şāh
Bu halkuñ da‘vetinden ola hem-rāh
2682. Anuñla muhkem eylegil beni sen
Zirā ĥavf iderem öldüre düşmen
2683. O benden dağı efşahdur kelāmı
A‘dā eylevüz sözi tamāmı
2684. İkimüz aduñı yād idevüz biz
Dilümüzden ıomayavuz [ki] hergiz

²³⁵ Tâ-Hâ 25-26-27-28: (*kāle*) *rabbi`şrah lī şadrī veyessir lī emrī vaĥlul`uğdeten min lisānī yefkahū kavlı* Mûsâ, dedi ki: “Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar.”

قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى وَلَقَدْ مَنَّاْ عَلَىكَ مَرَّةً أُخْرَى إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ²³⁶

2685. Bu kez Mūsā didi ki yā İlāhī
Çatında bunlaruñ itdüm günāhı

[130^b] 2686. Çatı ħavf iderem dōke çanum
Bu cismümden ayıralar bu cānum

2687. Bu kez Mūsāya itdi girü emri
Ki kōrkmañuz olardan diyü Tañrı

2688. Çü ħavf itme diyü buyurdı ol şāh
Mu‘āvin oldı dir çün baña Allāh

2689. Eger yavuz ider-ise ben anı
Şoloğ dem öldürem ki çıқа cānı

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا²³⁷

2690. Gelüben Cebra‘ıl dir Tañrı saña
Nerim söyle diyü buyurdı baña

2691. Keremlü şāhuñ elçisi[dir ol] hem
Gerekdür ancılayın ola ekrem

2692. Eger ni‘metlerin añarsa saña
Dimegil eyle degil durur aña

²³⁶ Tâhâ 36-37-38: *kāle kad ütē su ‘leke yā müsā velekad menennā ‘aleyke merraten uhrā iz evḥaynā ilā ummike mā yūḥā* Allah, şöyle dedi: “İstediğın sana verildi ey Mūsâ! Andolsun, biz sana bir kere daha iyilikte bulunmuştuk. Hani annene ilham edilmesi gereken şeyleri ilham etmiştik.”

²³⁷ Tâ-Hâ 44: *fekülā lehu kavlen leyyinen* “Ona yumuşak söz söyleyin.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar.”

2690 Kafiye gereği "saña" ve "Tañrı" kelimelerinin yerleri değiştirilmiştir.

2693. Çerîsin zıkr ider olursa saña
Şıfâtumdan digil ol demde aña
2694. Çü kaşdı_eyledi Mūsā Mışra gide
Varuban ol la'în da'vet ide
2695. Gelür Hārūna eydür kavm-i kervān
O Mūsā [kim] geliyor bil iy insān
- [131^a] 2696. Ve ba'zılar didi görmişdi düşi
Geliyorur didi Mūsā bu dem uşı
2697. Ve ba'zılar dimişdür bunda āşkār
Benī İsrā'îlūñ kavmi ne ki var
2698. Katı zaḥmet olardan çün görürler
Du'ā idüp Ḥudāyā yalvarurlar
2699. N'olaydı irişdi bize rahmet
Yavuz itmiş-dürür bizi bu zaḥmet
2700. Pes imdi vardılar Hārūn katına
Didiler yalvaruban ḥazretine
2701. Taleb eyle ki kardaşuñ bulasın
Anuñla kıbîlilerden dād alasın
2702. Pes imdi çıkdı Hārūn karşı virdi
'Abā giyüp gelür bir kişi gördi
2703. Çü Hārūn o kişiyi anda gördi
İlerü varubanı [ol] ki şordı

2704. Ne kişisin didi kıandan gelürsin
Murāduñ ne bu yolda ki yürürsin
2705. Didi ki gelürem Mevlā kıatından
Beni gönderdi kı'olam kıazretinden
2706. Şanur Hārūn kıul durur o kışı
Buyurupdur meger olmışdur işi
- [131^b] 2707. Didi kimüñ kıulısın sen i kışı
Ne oldu bu kıarafda anuñ işi
2708. Didi anuñ kıulıyam cümle 'ālem
O yaratdı dakı evlād-ı ādem
2709. Nedür adı diyüben girü şordı
Cevābını aña kıün Mūsā virdi
2710. Didi Mūsā ki anuñ adı Allāh
Bu cümle 'āleme oldur ulu şāh
2711. Kıü Hārūn bu sözi anda işitdi
Şoloķ dem ol arada 'aklı gitdi
2712. Şanur anı ki bir zāhid kışidür
Bu resme söylemek anuñ işidür
2713. Pes imdi şordı Hārūn aña girü
Gelişüñüz neredendür i nīk-rū
2714. Didi Mūsā Medāyinden gelürem

Bu 'azmi bil ki ben andan kııuram

2715. Didi Hārūn ki anda ırardařum var
Bile misin 'aceb sen anı iy yār

2716. řorar Mūsā niçe kiři durur ol
Adı nedür ne işedür o meřęöl

2717. Didi Hārūn ki yigitdür o mevzūn
Yüzi gökçek durur boyıdur uzun

[132^a] 2718. Dilinde pelteği var kuvveti çok
Adı Mūsā durur kibri anuñ yok

2719. Benī İsrā'īlilerden durur ol
Anası şasret olmişdur aña bol

2720. Ve kıız ırardaşları dağı be-ęāyet
Göresi gelüp ağlar bī-nihāyet

2721. Giderem isteyüben ol cuvānı
Kerem kııup bilürseñ digil anı

2722. İřidür Mūsā çün anuñ sözünü
Bilür Hārūn durur ister özini

2723. Benem Mūsā diyü Hārūna i'lām
İder luşf eyleyüben dürlü ikrām

2724. İriřdüñ baña dir şükr eyle iy yār
Ki maķřūduña iręürdi o Cebbār

2725. Çü gördüm ben daħı senüñ cemālüñ
Şükür ki ruzî kıldı Hâk vişālüñ
2726. Görüşüben ikisi oldılar şād
Gönüllerin [olur] kayğudan āzād
2727. Xanı ehlüñ diyü Mūsāya şordı
Yaluñuz çünki kardeşini gördi
2728. Didi Mūsā ki bu arada kodum
Çalap emr eyledi ki bunda geldüm
- [132^b] 2729. Oları hıfz ider anda o Subhān
Nübüvvet virdi baña ulu sultān
2730. Virip-idi beni Fir‘avna ol şāh
Seni daħı baña eyledi hem-rāh
2731. İkimüz varuban Fir‘avnı da‘vet
İdelüm Tañrıya ide ‘ibādet

238 قَالَا رَبَّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى

2732. Didi havf iderüz Mūsā vü Hārūn
Ki ifrāt ide yāhūd ola azğun
2733. Pes imdi yalvaruban Tañrıya bol
Du‘ā itmege olmışlardı meşğül

²³⁸ Tâ-Hâ 45: *qālā [rabbenā] innenā neḥāfu en yefruṭa ‘aleynā ev en yaṭğā* Mūsā ve Hārūn, şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, onun bize karşı aşırı davranmasından yahut azmasından korkuyoruz.”

قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى²³⁹

2734. Bu kez didi olara Hâk Ta‘âlâ
Olaruñ üzre seni kıldum a‘lâ

2735. Bulardan kırqmañuz sizüñleyem ben
İşidürem ne olsa görürem ben

2736. Ne ki diyem [ki] gösterem ben anı
Kıluñ itmeñ sözüme hîç gümânı

2737. Bu kez Hârûn aña dir Hâk ‘inâyet
İdüp saña virüpdür ulu kuvvet

[133^a] 2738. Didi Mûsâ baña Hâk virdi kuvvet
‘Aşâyı dağı eyledi hikâyet

2739. Sevinüben ikisi döndi gitdi
Sehel müddetde varup Mışra yitdi

2740. Çü şehre geldiler dir aña Hârûn
Eve varubanı düşireler ton

2741. Ve hem kırdaşuñ anañ[-ıla] seni
Görüben şâd ideler göñli cânı

2742. Didi Mûsâ [aña] iy pāk-i cânı
Sözüñ toğru durur yoğdur gümânı

2743. Velīkin kulına emr itse sulţān

²³⁹ Tâ-Hâ 46: *kāle lā teḥāfā innenī me‘akumā esme‘u ve erā* Allah, şöyle dedi: “Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm.”

Muṭī' olan gerekdür duta fermān

2744. Gerek emrin yirine getürevüz
Varuban şoñra qavmümüz görevüz
2745. Haber vir anama hem hem-şireye? hem
Göñüllerinde qalmasun bugün gam
2746. Pes imdi itdi Hārūn qavme i'lām
Sevindi kamu kıldı şükr ü 'allām
2747. Ayak tozıyla Mūsā aña irdi
Haquñ sözini külli aña virdi
2748. Qapusında dururdi kırk qapucı
Kimüñ ki hāceti olsa ya güci
- [133^b] 2749. Gelüp anlara söylerdi maqālin
Eger Fir'avn 'arz iderdi hālin
2750. Dururdi qapuda anuñ kamusı
Ne-gāhīn irdi qapusına Mūsī
2751. Didi bunlara viriñüz baña yol
Sözüm var bu Levlīd-ile qatı bol
2752. Didiler bu Levlīd ne kişidür biz
İşitmedük adını dağı hergiz
2753. Bu yir Tañrısı qapusıdur āşkār
İşüñ var-ısa yürü işüñe var

2754. omadılar anı ierü gire
Hakuñ sözlerini Fir'avna vire
2755. anurlar anı ki ü bandurur ol
Gice gündüz koyun gütmege meşgöl
2756. ağırıp Mūsā dir anlara bulam
Yolu gönölü gelesiz sizden elem
2757. Bu kez aşd eylerler ki dögeler
apudan döñüben anı ovalar
2758. 'Aşāyı Mūsā fi'l-hāl götürdi
apu halkasına key atı urdı
2759. Olanuñ küllisinüñ 'aklı gitdi
Bu kez Mūsā varup Fir'avna yitdi
- [134^a] 2760. Sarāy iinde oturmuşdı bayı
atında durmuş-ıdı biñ halāyı
2761. Sarāyına girür bir kişi nāgāh
Anı Fir'avn görüben oldu āgāh
2762. Geyüpdür egnine ol bir 'abāyı
Alupdur eline daı 'aşāyı
2763. olo dem ol la'īne oru düşdi
Cihānuñ aygusu başına üşdi

2757 Bu beytin birinci mısraında vezin aksamaktadır.
2758 Bu beytin birinci mısraında vezin aksamaktadır.

2764. Aña dir qorhusından ne kişisin
İzinsüz bu sarâyuma girürsin
2765. Saña kim virdi izni ki gireydüñ
Sarâyuma girüp beni göreydüñ
2766. Didi Mūsā aña ben peygamberem
Gelüpdürem Benī İsrā'īlī sen
2767. Qul itme şalivir qatuñda ne var
Çalap itmiş-dürür anları ahrār
2768. Nebī evlādıdur bunlar qamusı
'Azīzlerdür qoğıl terk it namūsı
2769. Egerçi Mışra şāh-ıdı o mel'un
O dem ki geldi aña Mūsā Hārūn
2770. Menüçührüñdi līkin kamu Īrān
Anuñ 'adline yoqdı hergiz pāyān

**[134^b] Mūsā Peygamber 'aleyhi's-selām Fir'avnı Tañrıya oquduğı
hikāyetdür**

2771. Haberde şöyledür çün Mūsā girdi
Görüp Fir'avn aña fi'l-hāl şordı
2772. Ne kişisin neye geldüñ buraya
Kimüñ izine girdüñ bu sarāya
2773. Didi bilmez misin şimdi beni sen
Evüñde niçe oldum Mūsāyam ben

أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ²⁴⁰

2774. Didi oğlum gibi seni katumda
Nice yıl besledüm ben hazretümde

2775. Benüm katumda bunca durmuş-iken
Saña gönlümi katı virmiş-iken

2776. Ādem öldürüben ulu iş itdüñ
Bu kez kaçubanı yabana gitdüñ

قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُمْ²⁴¹

2777. Dönüben söyledi girü o Mūsī
Haķıķatdür bu didüğüñ kamusu

2778. Ol işi bunda ol dem itmiş-idüm
Ve korpup sizden anda gitmiş-idüm

[135^a] 2779. Nübüvvet virübeni Tañrı baña
Ve hikmet virüben gönderdi saña

2780. İşidüp emr ider dutalar anı
Kışâş ide yirine ol cuvānı

²⁴⁰ Şu'arâ 18-19: [kâle] elem nurabbike fînâ velîden velebişte fînâ min 'umurike sinîn(e) vefe' alte fa'leteke'l-letī fe' alte Firavun, şöyle dedi: "Seni biz küçük bir çocuk olarak alıp aramızda büyütmedik mi? Sen ömrünün nice yıllarını aramızda geçirdin. (Böyle iken) sen o yaptığın işi yaptın (adam öldürdün). (Sen nankörlerdensin)."

²⁴¹ Şu'arâ 20-21: İbarenin sonundaki "el-âyetü" ifadesiyle ayetin devamına bakılması istenmektedir. kâle fe'altuhâ izen ve enâ mine'd-dâllîn(e) feferartu minkum lemmâ hiftukum Mûsâ, şöyle dedi: "Ben onu, o vakit kendimi kaybetmiş bir hâlde iken (istemeyerek) yaptım. Sizden korktuğum için de hemen aranızdan kaçtım." Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mûsâ, şöyle dedi: "Ben onu, o vakit kendimi kaybetmiş bir hâlde iken (istemeyerek) yaptım. Sizden korktuğum için de hemen aranızdan kaçtım. Derken, Rabbim bana hüküm ve hikmet bahşetti de beni peygamberlerden kıldı."

2781. Şoloḵ sā‘at ‘aşāyı yire şaldı
‘Aşā şu‘bān oluban ḥamle kıldı
2782. Ki taḥtıyla o Fir‘avnı yuda ol
Yire şal diyü ḳorḳup özini ol
2783. Başı aşığa taḥtına aşıldı
O Mūsā anı görübeni güldi
2784. Pes imdi ḳulları ḳasd itdi iy yār
Ki ya‘ni Mūsā ide giriftār
2785. Elin cebine şoḳup çekdi derḥāl
Cihānı nūr dutmışdur māl-ā-māl
2786. Güneş nūrına olmış-ıdı gālīb
Baḳamayup dükeli oldı hārib
2787. O Fir‘avn ağlayuban kıldı zārī
Meded eyle diyü istedi yārī
2788. Pes imdi dutdı Mūsā ol ‘aşāyı
Ağaç oldı giderdi ejdehāyı
2789. Bu kez dir Mūsāya bu iki burhān
Size ḳandan irişmişdür iy insān
- [135^b] 2790. Didi ki baña virübeni Allāh
Saña gönderdi beni olḡıl āḡāh
2791. Didi ki neye geldüñ ne sözüñ var

Baňa itgil dükelisini izhār

2792. Didi Mūsā beni ol pāk Yezdān
Virip-idi getüresin sen ĩmān

2793. Diyesin Tañrıdan ğayrı yoğ Allāh
O Tañrıdur hemān ‘ālemde va’llāh

2794. Dağı didi varup Fir‘avna söyle
Bilür kim yaradupdur anı Mevlā

2795. Dükeli ‘ālemi hem işbu cānı
Yaradup rızķı viren bī-gümānī

2796. Benüm bilür haķıķat līkin iķrār
Niçün itmez aña ol ider inkār

2797. Za‘ıfdür ol bir üyez yaradımaz
Ol üyeze dağı rızķın viremez

2798. Elümdedür eger öldürürem anı
Elümdedür virürsem bu cihānı

2799. Ve ger birligüme iķrār iderse
Yavuz işini külli terk iderse

2800. Ķabül idübeni tevbesin anuñ
Virem sultānlığını bu cihānun

[136^a] 2801. Girü yigit kılam dir anı Allāh
Ve dört yüz yıl virem ‘ömri dir ol şāh

2802. Viriserem aña 'uqbāda cennet
Dağı çekmeye ašlā anda zaḥmet
2803. Çü işitdi o Fir'avn işbu sözi
Eyü geldüñ diyüben söyler özi
2804. Senüñ Allāhunuñ var katı kuvvet
Saña virmiş-dürür zīrā bu ḥüccet
2805. Benī İsrā'ile varuñ dönüp siz
Vezīrümle danışavuz girü biz
2806. Saña getürevüz yarın biz ĩmān
Olavuz ḳamumuz-ıla Müsilmān
2807. Pes imdi dönüben ḳavmine geldi
Görüben ḳavmi anı şādī buldı
2808. Şu kimse ki olaydı aşlı Reyḳān
Aña dirlerdi Fir'avn külli insān
2809. Şu ki ola vezīri ḥāzretinde
Aña dirler Hāmān ḡaybetinde
2810. Çü Hāmān geldi Fir'avnuñ ḳatına
Ṭapu urup yüz urdı ḥāzretine
2811. Didi Fir'avn aña ne ki didi ol
Ḳatumda sözleri dir oldı maḳbūl
- [136^b] 2812. Dilerem aña getürem [ben] ĩmān
İnanup Allāha olam Müsülmān

2813. Yaķın olmışdı getüreydi ĩmān
Velĳkin ķomadı Fir‘avnı Hāmān
2814. Didi bunca zamān dirdũñ ki Allāh
Benem ‘ālem içinde bir ulu ŗāh
2815. Girũ da‘vā idersin ķul olasın
Ki bir cāhil işini sen ķılasın
2816. Niķe müddet saña ķul olmuş-ıduķ
Senũñ emrũñe münķād olmuş-ıduķ
2817. Bizi ğayrı ķiŗiye ķul idũpsin
İŗidũp ğüleler dũrt yaña dũŗmen
2818. Degũlũz rāzı ideler ğaķāret
Kim işitse bize ide melāmet
2819. Bu aĥvāl [ki] bu leŗker ki senũñ var
Ħarĳf olmaz saña dũnyāda deyyār
2820. Yaluñuz Mũsā ŗerrini özüñde[n]
Giderimez misin n'olduñ özüñden
2821. Buyurğıl ğüç-ile dutsunlar anı
Ya sorsunlar ya öldürsũnler anı
2822. Ya buyur[ğıl] baña fi'l-ĥāl ben anı
Helāk idem ķatuñda bĳ-gũmānĳ

[137^a] 2823. ŗebābet ārzũsı oldısa saña

Buyur yigit idem bir gice baña

2824. Didi Fir'avn dükeli sözüñ iy yār
İşitdüm līki elinde 'aşā var
2825. Bırağıcağ olur key ulu şu'bān
Çatı heybetlüdür hīç virmez emān
2826. Şu dem ki evüme gire o şu'bān
Sarāyumla yudısar cümle insān
2827. Dağı elinde görünür anuñ nūr
Şu resme ki güneş yüzün ider kör
2828. Çamaşur gözi kim görürse anı
Çaçar şol dem eger görse yılānı
2829. Ne hīle idesin sen aña iy yār
Aña karşulıq itmek çatı düşvār
2830. Dönüben söyledi Fir'avna Hāmān
Bu cāzülüg durur bilgil i sultān
2831. Çatumuzdan gideli Mūsā anı
Ta'allüm ider-imiş bī-gümānī
2832. Bizüm cāzularımız dağı key çok
Olaruñ gibi sehhār dağı hīç yok
2833. Vazīfe yir kamu şāhdan hemīşe
Gerekdür bulınalar işbu işe

- [137^b] 2834. Getürevüz anuñla ceng ideler
Gözine bu cihānı teng ideler
2835. Çü mağlūb ola öldürevüz anı
Temīz eyleyevüz işbu cihānı
2836. Bu kez Fir‘avn aña didi i Hāmān
Anuñla itmişem [ben] ‘ahd ü peymān
2837. Ki yarın Mūsā girü geliserdür
Cevābın girü bizden alısardur
2838. Duruñ gitmeñ ki siz dañı göresiz
Havāla göresiz viresiz
2839. Pes imdi geldiler Mūsā vü Hārūn
Recā idüp aña ki_itmiş-idi dün
2840. Ki ya‘nī ol la‘īne ola tevfiķ
Bularuñ sözüni eyleye taşdıķ
2841. Benī İsrā‘ilūñ kızların ol
Girü vire ki itdi anları ķul
2842. Bu kez söyledi Mūsāya o mel‘ūn
Neye geldi didi senüñle Hārūn
2843. Ki ya‘nī ķardaşuñı şimdi bana
Getürdüñ ki mu‘āvin ola saña

2838 Bu beytin ikinci mısraında vezin aksamaktadır.

2844. Didi Mūsā nübüvvetde ol āgāh
Şerīk itdi baña Hārūnı Allāh

[138^a] 2845. Bu kez dir aña cāzūlık bilürem
O Hārūn sencileyin iş kıluram

2846. Bilür Mūsā ki o Fir‘avnı Hāmān
Azıdup(dur) eylemişdür girü Şeytān

2847. Degülüz cāzū Mūsā didi aña
Nübüvvet virdi Hāq gönderdi saña

2848. Gelüben idertüz Allāha da‘vet
Anı bir bilüp idesin itā‘at

2849. Ki yokdur ol Allāhuñ hīç nazīri
Dağı yokdur anuñ hergiz vezīri

وَلَا تُعَذِّبُهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكَ²⁴²

2850. Benī İsrā‘ile itme ‘azābı
Ve kul itme diyü itdi hitābı

2851. Getürdüñ Tañrıdan saña bir āyet
Görüben idesiz aña itā‘at

2852. O Hāmān diledi vire cevābı
Çığırdı bir keret idüp hitābı

²⁴² Tâ-Hâ 47: *velā tu‘azzibhum kad ci‘nāke bi-āyetin min rabbik(e)* “Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Ona gidin ve şöyle deyin: ‘Şüphesiz biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik. Selâm, doğru yola uyanlara olsun.’ ”

2853. Ki dek dur saña gelmedük i Hāmān
... disün baña gönderdi Subhān

2854. Öninden havf idüben ditredi ol
Cevāb virmege dahı bulmadı yol

[138^b] 2855. Velīkin ... öğredürdi
Sözin ihfā-y-ıla telkīn kııurdı

243 وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدٰى

2856. Didi Mūsāya ol işbu kelāmı
Gağab itme ki virdün sen selāmı

2857. Emīnlıkdür bilürsin sen kelāmı
Emīnlige göre eyle kelāmı

2858. Didi Mūsā selāmı gerçi virdüm
Şu dem ki ben senüñ kıatuña girdüm

2859. Bunı zann idüb[en] kıavlüñe bugün
Durasın bizüm-ile eyledüñ dün

2860. Nebīyüz biz selāmı dirüz aña
Ki toğru yoldadur degil ki saña

244 اِنَّا قَدْ اَوْحٰى الْبَيِّنَاتِ اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلٰى

²⁴³ Tâ-Hâ 47: *ve's-selāmu 'alā meni't-tebe 'a'l-hudā* ‘Selām, doğru yola uyanlara olsun.’

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Ona gidin ve şöyle deyin: ‘Şüphesiz biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik. Selām, doğru yola uyanlara olsun.’ ”

2861. Dağı didi Hudā anlara ta'zīb
İdiserdür sizi eyleye tekzīb
2862. Dönüben didi Fir'avna o Hāmān
Bu sözi şor ki kim didi i sultān
2863. Şorar Fir'avn aña kim didi anı
Didi Rabbūñ ki yaratdı cihānı

[139^a] 2864. Girü Fir'avna ta'līm itdi Hāmān
Ki digil yoq durur Tañrım i sultān

2865. Didi Fir'avn aña olğıl sen āgāh
Hudāyam ben baña yoq durur Allāh
2866. Didi Mūsā senüñ yoğ-ısa Allāh
Dükeli halka var Tañrı ol āgāh

قال فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى²⁴⁵

2867. Bulara dir girü Fir'avn-ı zālīm
Ki yā Mūsā sizüñ Allāhuñuz kim
2868. Didi ki yaradan işbu cihānı
Bizüm Allāhumuzdur bī-gümānī

2869. Ve her nesneyi halkına viren ol

²⁴⁴ Tâ-Hâ 48: *innā kad ūhiye ileynā enne'l-'azābe 'alā men kezzēbe vetevellā* “Şüphesiz bize, azabın yalanlayan ve yüz çevirenlere olacağı vahyolundu.”

²⁴⁵ Tâ-Hâ 49-50: *kāle femēn rabbukumā yā mūsā kāle rabbunā'l-lezī a'tā kulle şey'in halkahu şümme hedā* Firavun, “Sizin Rabbiniz kim, ey Mûsâ?” dedi. Mûsâ, “Rabbimiz, her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir” dedi.

Hidāyet hem verin kullarına bol

قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ²⁴⁶

2870. Bu kez Fir‘avn aña dir ne ki aşlum
Geçüpdür dünyeden şāhidi neslüm

2871. Senüñ kardaşlaruñ bize kaması
Kul-ıdı sen muhaqqak bil i Mūsī

2872. Didi Tañrı bilür anı i kişi
Nicesi olmış-ıdı Yūsuf işi

[139^b] 2873. Bularuñ küllisini toğru yola
Oğudı ta hidāyet kamu bula

2874. Ma‘ālimde getürmişdür Şemüduñ
Ve Nūhuñ kavmi dağı hem o ‘Āduñ

2875. İtā‘at kamu evsāna idüpdür
Ve ba‘şi dağı inkārı idüpdür

2876. Didi Mūsā bularuñ ne ki a‘māl
Var-ısa dağı ne ki itdi aqvāl

2877. Bularuñ işbu resme hāli beyni
Aña oğur ki dutmayam bu dīni

2878. Dükeli şaklanıpdur Hāk katında

²⁴⁶ Tâ-Hâ 51-52: *qāle femā bālu'l-ḡurūni'l-ūlā qāle 'ilmuhā 'inde rabbī fī kitāb(in)* Firavun, “Ya geçmiş nesillerin hāli ne olacak?” dedi. Mūsā, şöyle dedi: “Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin katında bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da yazılı)dır. (Rabbim, yanılmaz ve unutmaz).”

Cezā vire anuñla Һazretinde

2879. O maҺfūzdan ki anda oldu maştur
Utanmaz Һaқ daҺı olmaz mehcūr

جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ²⁴⁷

2880. Size viridi yiri ol durmağ-içün
Gice anda yatup uyumağ-içün

2881. DaҺı gösterdi yirde yolları ol
Semādan indür-idi şuyı bol

فَأَخْرَجْنَا بِهَا زُرُوجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّيْ كُلُّوا وَأَرْعُوا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى²⁴⁸

- [140^a] 2882. DaҺı yirden laţif şular getürdi
Ve enva ‘ dürlü hem otlar bitürdi

2883. Pes imdi işbu hüccetden iy ‘aқil
Olara ki degildür bunda gāfil

مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى²⁴⁹

2884. Sizi yaratdı yirden yire girü
Қoyuban қoparıсарdur i meh-rū

²⁴⁷ Tâ-Hâ 53: *ce‘ale lekumu’l’arda mehden veseleke lekum fihā subulen veenzele mine’s-semā’i* “Rabbim, yeryüzünü size beşik yapan, orada size yollar açan ve size gökten yağmur indirendir.”

²⁴⁸ Tâ-Hâ 53-54: *feahracnā bihi ezvācen min nebātīn şettā kulū ver‘av en‘āmekum inne fī zālīke leāyātīn li‘ulīn-nuhā* Böylece onunla sizin için yerden türlü türlü bitkileri çift çift çıkardık. Yiyin, hayvanlarınızı yayın. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için (Allah’ın varlığını ve birliğini gösteren) deliller vardır.

²⁴⁹ Tâ-Hâ 55: *minhā ḫalaқnākum veḫīhā nu‘īdukum veminhā nuḫricukum tāraten uḫrā* (Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.

2885. İşidüp Mūsādan ol işbu sözi
İdem ben dağı diyümedi özi
2886. Velīkin didi böyledür kıamusı
Ki söyledüñ sen anları i Mūsī
2887. Velīkin bu cihānuñ hālķı biz
Hāķīķat bilmezüz işbunda hergiz
2888. Kıadīm diyü bilürüz işbu dünyā
Kime hāşıl durur hālķa rü' yā
2889. Anı ki dir özüñ bilmezüz iy yār
Velīkin hāķlarum üstüñde çok var
2890. Birin birin kıamu 'add itdi anı
Dönüp Mūsā aña dir bī-gümānī
2891. Olaruñ eyledüñ sen kıamusın yād
Velī olmadı elüñden bular şād

[140^b]

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ²⁵⁰

2892. Benī İsrā'īli sen eyledüñ kıul
Olupdur işüñe dā'imā meşğül
2893. Bularuñ ni'metini alduñuz siz
Bularuñ kıamusın hor kılduñuz siz

²⁵⁰ Şu'arâ 22: *vetilke ni'metun temunnuhā 'aleyye en 'abbedte benī isrā'īl(e)* “Senin başıma kaktığın bu nimet (gerçekte) İsrailoğullarını köleleştirmen(in neticesi)dir.”

2894. Ne_içün añmazsın işbunı i kişi
Harāb oldı bularuñ külli işi

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ²⁵¹

2895. Çü Fir'avn aña itdi bu su'āli
Cihān Tañrısı kim diyü maķāli

2896. Ki ya'nī zātına nedür haķīkat
Beyān eyle bize göster tarīkat

قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ²⁵²

2897. Didi yirüñ gögüñ Rezzāķıdur ol
Arasında ne ki var añadur ķul

2898. Sıfātıyla virür Mūsā cevābı
O Fir'avna idübeni ģiķābı

2899. Buña tenbih içün ki zāt-ı Allāh
Basītdür yoķdur cezāsı ol āgāh

[141^a] 2900. Ğalaķ itdüĝini Fir'avn-ı zālim
Sözinden olmayup anda 'ālim

قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ آلَا تَسْتَمِعُونَ²⁵³

²⁵¹ Şu'arâ 23: *ķāle fir'avnu vemā rabbu'l-'ālemīn(e)* Firavun, “Ālemlerin Rabbi de nedir?” dedi.

²⁵² Şu'arâ 24: *ķāle rabbu's-semāvāti vel'-arđi vemā beynehumā in kuntum mūķinīn(e)* Mūsâ, “O, göklerin ve yerin ve her ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eđer gerçekten inanırsanız bu böyledir.”

²⁵³ Şu'arâ 25: *ķāle limen ģavlehu elā testemi'ūn(e)* Firavun, etrafındakilere (alaycı bir ifade ile) “dinlemez misiniz?” dedi.

2901. Didi çevre yanındaına bayık

Ne ki sözini işidür ħalāyık

2902. Didi anlara işitmez misiz siz

Ĥaĥīkatden su'āl itdük buña biz

2903. 'Avārızdan cevābı virdi bayık

Su'āle bu cevāb degil muṭābık

قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ²⁵⁴

2904. Didi Mūsā sizüñ kamuñuza Rab

Odur virür atalaruñuza hep

قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ²⁵⁵

2905. Girü dönüp didi ħalka o mel'ün

Resül ki gönderildi size mecnün

2906. Cünūna nisbet eyledi o şāhı

Özinüñ yog-ıdı zīre āgāhı

2907. Anuñ cehline itmedi ta'arruz

Girü zıkr itdi_aña Mūsā 'avārız

[141^b]

قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ²⁵⁶

²⁵⁴ Şu'arâ 26: *ĥāle rabbukum verabbu ābā'ikumu'l-evvelīn(e)* Mūsâ, “O, sizin de Rabbiniz, geçmiş atalarınızın da Rabbidir” dedi.

²⁵⁵ Şu'arâ 27: *ĥāle inne rasūlekumu'l-lezī ursile ileykum lemejnūn(un)* Firavun, “Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir” dedi.

²⁵⁶ Şu'arâ 28: *ĥāle rabbu'l-meşriki velmağribi vemā beynehumā in kuntum ta'kilūn(e)* Mūsâ, “O, doğunun da batının da ve ikisi arasındaki her şeyin de Rabbidir. Eğer düşünüyorsanız bu, böyledir” dedi.

2908. Didi Mūsā delülük biz ne itdük
Bu sözde ki size biz anı itdük
2909. Cihānı yaradup günü o şarqdan
Getürüp gideren ayı o ğarbdan
2910. Yaluñuz kendidür bu işi şāni‘
Olımaz hīç kimesne aña māni‘
2911. ‘Avārızla işāret idi ol şāh
Haķıķatden su’āl itme ol āġāh
2912. Su’āl itmeñ haķıķatden i ‘āķil
Degildür añañuz de’b-i ‘āķil
2913. Degildür qābil-i taħdīd zātı
Anuñ-çün zıkr kılduñ biz şıfātı
2914. Şular ki ol arada durmuş-ıdı
Bularuñ ne didügin görmüş-ıdı
2915. [Girü] birbirine söyler qamusı
Meger şöyle durur dir anı Mūsī
2916. Görüben fehm kıldı anı Hāmān
Varup ihfā-y-ıla didi i sultān
2917. Ve illā işimüz yavuz olısar
Elümüzden ilümüzi alısar

[142^a]

قَالَ لَنْ اَتَّخِذَتْ اِلَهًا غَيْرِي لِاجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ²⁵⁷

2918. İřidüp Mūsāya didi atumda
Anar mısın udāyı azretümde
2919. Anarsın benden ayru daı Allāh
Seni hem-ün ılısaram ol āgāh
2920. Dönübeni vezīre [kim] i Hāmān
Bıramasuñ ‘ařāyı ola şu‘bān
2921. Helāk eyleye asız da bu bizi
Bu kez söyler o Hāmān işbu sözi
2922. Bu sā‘at anda eyleyiser anı
Üşenme andan iy řāh-ı cihānı

قَالَ اَوْلُوْ جِنَّتِكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ قَالَ فَاْتِ بِهٖ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ²⁵⁸

2923. Didi ki getüreyin mi bu sā‘at
Ta ki göresiz işbunda siz āyet
2924. İnanup aa ki dimişdi Hāmān
Getürgil görelüm dir bunda burhān
2925. Eger gerek-iseñ getürgil anı
Getürelüm özüñden biz gümānı

²⁵⁷ řu‘arā 29: *āle le‘ini‘t-teazte ilāhen ayrī leec‘alenneke mine‘l-mescūnīn(e)* Firavun, “Eđer benden bařka bir ilāh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim.”

²⁵⁸ řu‘arā 30-31: *āle eve lev ci‘tuke biřey‘in mubīn(in) āle fe‘ti bihi in kunte mine‘ř-řādikīn(e)* Mūsā, “Sana apaık bir delil getirmiř olsam da mı?” dedi. Firavun, “Doęru söyleyenlerden isen haydi getir onu,” dedi.

فَأَلْفَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تُعْبَانُ مُبِينٌ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بِيضَاءُ لِلنَّاطِرِينَ²⁵⁹

[142^b] 2926. ‘Aşāyı şaldı [kim] fi'l-hāl o sultān
Şoloğ sā‘at olur bir ulu şu‘bān

2927. Görür āşkāre anı hep ḥalāyık
‘Aşāyı ejdehā ol diyü bāyık

2928. Elin cebine şokdı girü Mūsī
Çıkardı gördiler anda kāmı

2929. Münevver oldı ‘ālem dutdı nūrı
Gözi kamaşdı ne kim anda varı

2930. Bu kez ‘āciz olup dir ki i nīk-rū
O ni‘met ḥaqqı dutğıl anı girü

2931. Şoloğ sā‘at dutar ol Mūsā anı
‘Aşā oldı görürler ol yılānı

2932. Gine ta‘līm ider aña o Hāmān
Siḥirdürdi degildür işbu burhān

2933. Bilür Fir‘avn o kavmi qorğdı gāyet
Ki gördiler kāmı bunda āyet

2934. Mebāzā olalar baña [ki] ‘āşī
Kāmu i‘rāz idüp kıla me‘āşī

²⁵⁹ Şu'arâ 32-33: *feelkâ ‘aşāhu fe-izā hiye şu‘bānun mubīn(un) veneze‘a yedehu fe-izā hiye beydāu linnāzirīn(e)* Bunun üzerine Mūsâ, atasını attı, bir de ne görsünler, asa açıkça kocaman bir yılan olmuş. Elini koynundan çıkardı, bir de ne görsünler, bakanlara bembeyaz olmuş.

قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ²⁶⁰

2935. Didi çevre yanındağına o kâfir
Haķıķat Mūsâdur bilüñ ki sâhir

[143^a] 2936. Diler sihr-ile ilümüzi ala
Kul ide kamuñuz kendüsi mevlâ

2937. Ne dirsiz râzı mısız işbu işe
Haķâret ideler size hemîşe

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ يَأْتُونَكَ بِكُلِّ سَحَابٍ عَلِيمٍ²⁶¹

2938. Didiler cem‘ olup Hâmân muhtâr
Özüñdür içümüzde şimdi âşkâr

2939. Bu işde ne durur sizüñ sözüñüz
Dutalum her ne buyursa özüñüz

2940. Dönüp girü didi Fir‘avnı Hâmân
Bıraķ sicne buları virme emân

2941. Ta ki getürevüz biz daķı seħħâr
Ne deñlü câzû ilümüzde ki var

2942. Düzeler siħri bunlaruñ kâmusı
Şikeste ola bunlardan o Mūsî

²⁶⁰ Şu'arâ 34-35: *kāle lilmele'i havlehu inne hāzā lesāhirun 'alīm(un) yurīdu en yuħricekum min arđikum bisihrihi [femāzā te'murūn]* Firavun, çevresindeki ileri gelenlere, “Şüphesiz bu, bilgin bir sihirbazdır” dedi. “Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?”

²⁶¹ Şu'arâ 36-37: *kālū ercih veeħāhu veb'aş fi'l-medā'ini ħāşirīn(e) Ye'tūke bikulli seħħārin 'alīm(in)* Dediler ki: "Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcı adamlar gönder. Sana bütün usta sihirbazları getirsinler."

2943. Bu kez didi aña Fir‘avn-ı mel‘ün
Niçesi idelüm bunları mescün
2944. Görürsin var bularda iki mu‘ciz
Yağın olımazuz anuñ-ıla biz
2945. Didi kıoymaz-ısañ sen eyle va‘de
Vefã eyleyevüz ‘ahditdükde
- [143^b] 2946. Didi geldük ki sihr-ile vilâyet
Aluban halkı idesin haķãret
2947. Bizüm sehhãrumuz bî-hadd çokdur
Bilürler sencileyin ‘addi yokdur
2948. Getüreyin oları şabr kılgıl
[Ve] çü cem‘i dükelin girü gelgil
2949. Kavüldeñ dönmeyevüz bunda hergiz
Sizüñle çünki ‘ahdi idevüz biz
2950. İşidüp hoş ola dir Mūsã anı
Ne vaķt dirseñ gelem ben bî-gümãñi
2951. Didi Hãmãn olara ki bilesiz
Girü Nevrüz günü bunda gelesiz
2952. O vaķt ki kavli anlar kılmış-ıdı
O günlerine kırķ gün kıalmış-ıdı
2953. Benî İsrã‘ilüñ idi o bayram

O güne ider-idi anlar ikrām

2954. Ki ya'nī bayramuñuz gün gelesiz
Bizüm cāzūları bunda bulasız

2955. Çü 'ahd oldı gider Mūsā vü Hārūn
Bular teşvīşe düşdi vü dün ü gün

2956. İlinde çoğ-ıdı cāzū be-gāyet
Kılurdı anları katı ri'āyet

[144^a] 2957. Oğudı her birin ol katına
Gelüben yüz ururlar hāzretine

2958. Durur katına dört biñ dahı dört yüz
Naẓīrin anlaruñ görmedi bir göz

2959. Didi bunca yidüñüz ni'metümi
Dahı görmedüñüz hīç zaḥmetümi

2960. Bugün hācet olupdur katı size
Gerekdür sa'y idesiz şimdi bize

2961. Ne dürlü cāzūlık ki siz bilesiz
Gerek küllisini bize kılasız

2962. Didiler Mūsānuñ var bile bir hān
Hikāyet eyledi bir bir o Hāmān

2963. Didiler bunlar aña iy cihān-gīr
Bularuñ gibi hīç yok dünyāda bir

2964. Ne ki elden gelür olmaya taqşır
Bu işde olmayavuz katı tedbır
2965. Didiler küllisini biz kıoyalum
O Mūsā eyledüğün eyleyelüm
2966. Pes imdi her biri bir yün ‘aşāyı
Müheyyā itdiler virüben bahāyı
2967. Birer yün dahı urğanı alurlar
Didükleri yire anı gelürler
- [144^b] 2968. ‘Aşānuñ kamu içini oyarlar
İçine anlaruñ jīve kıoyarlar
2969. Yün-ile başların bağladı mecmū‘
Ve ipleri o resme itdi maşnū‘
2970. Budur hāşiyye-i jīve harāret
İrişse deprenür ider ‘alāmet
2971. Bular sihri çü düzdiler tamāmı
Varup Fir‘avna itdiler kelāmı
2972. Didiler şāha eyledük biz anı
Ne kılursañ kılup şād eyle cāmı
2973. Ve hem va‘deleri [kim] yitmiş-idi
Ki kırk gün bunuñ üzre gitmiş-idi
2974. Buyurdı hāzır ola kamu leşker
Çeriden kıalmaya evinde bir er

2975. Evinde ger ala ldüriserem
Aña dürlü 'azāb ıldurısaram
2976. Pes imdi cem' olur yigirmi biñ er
Dükeli suvār-ıdı bu leşker
2977. Yigirmi biñde yaya olmuş-ıdı
O mel'ūnuñ atına gelmiş-ıdı
2978. Buyurdı amu anlar şaf ururlar
Özin çevre olubanı dururlar
- [145^a] 2979. Buyurdı tahtını urdılar anda
O resme yoğ-ıdı hergiz cihānda
2980. ızıl altun-ıla düzülmüş-ıdı
Ve incü la'l-ile dizilmüş-ıdı
2981. Geçüp oturdı yanında vezīri
Durur arşusına amu giziri
2982. Gelüben şaldı siħrin amu seħhār
Ki ya'nī mekr ide Mūsāya mekkār
2983. Hāberde şöyle olmuşdur hikāyet
Çü düzdi siħrini anlar tamāmet
2984. Didiler gelüben Hāmān Pāşā
Giriserüz bugün amu şavāşa

قَالُوا لِمَرْعُونَ إِنَّا لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ²⁶²

2985. Didiler ger yiñersevüz biz anı
Ne vire ecrini şāh-ı cihānı
2986. Cevāb itdi olara girü Hāmān
Yiñerseñüz didi size o sultān
2987. İdem özüme bunları muqarreb
Kimesne olmaya bunlardan aqreb
2988. Şular ki gireler evvel katuma
Ki secde_ideler binüm hazretüme
- [145^b] 2989. Buları kılısaram ben mu‘ayyen
Degil bunlara ki ola mübeyyen
2990. Feraḥ oldılar işidüp be-gāyet
Didiler bize ider ol kifāyet
2991. Bu Fir‘avn ‘izzeti-çün biz yiñelüm
Katında bu şehüñ mergüb olalum
2992. Çü fānī Tañrıya faḥr itdi seḥḥār
İde kırk günde bir secde_ulu küffār
2993. Saña biş vaktde yol virdi o Subḥān
Niçün faḥr itmeyesin sen iy insān
2994. Haber oldı o Mūsā hazretine

²⁶² Şu'arâ 41: *kālū lifir'avne e'inne lenā leecran in kunnā nahnu'l-ğālibīn(e)* (Sihirbazlar gelince), Firavun'a, "Eğer biz üstün gelirsek, gerçekten bize bir mükâfat var mı?" dediler.

Duruban geldi Fir'avnuñ katına

2995. Eline almış-ıdı ol 'aşāyı
Ve arkasına geymiş-ıdı 'abāyı
2996. Ve qardaşında bile almış-ıdı
O mel'ūnuñ katına gelmiş-ıdı
2997. Görür sihrini Hārūn-ıla Mūsī
Ta'accüb itdi gāyet bu ikisi
2998. Didiler görüben bunları seḥḥār
Yeñiserüz bugün biz [sizi] āşkār

قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ وَيْلَكُمْ لَا تَفْتُرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا²⁶³

- [146^a] 2999. O Mūsā bunlara didi ki veylī
Sizüñ-çündür idersiz aña meyli
3000. Yalanla iftirā itmeñ Hudāyā
Aña tevbe idüñ vire hidāye
3001. Nebīyem ne iderseñüz baña siz
O 'ālem šāhına itmiş olursız
3002. Didiler siz gibi degil i kişi
Kim ilkā eylesün evvel bu işi

²⁶³ Tâ-Hâ 61: *ḳāle lehum mūsā veylekum lā tefturū 'ala'llāhi keziben* Mūsâ, onlara şöyle dedi: "Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın."

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsâ, onlara şöyle dedi: "Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır."

3003. Bırağũñ didi bunlara o Mūsī
Bırağdı bunlar elinden ƙamusı
3004. Bırağdılar çü Mūsā anları görür
Ḥayāl itdi ki bunlar ƙamu yürür
3005. Ḥaberde şöyle olmışdır hikāyet
Ki ehl-i tefsīr itmiş-dürür rivāyet
3006. Bırağdı sihrini pes ƙamu seḥḥār
Güneş doğduğı dem oldı hep mār
3007. Birũñ yüzün yılan dutdı tamāmet
Görür Mūsā ki böyledür ‘alāmet
3008. Ta‘accüb eyleyüben ƙorğdı cānı
Çü bu resme görür uçuk yılanı
- [146^b] 3009. Ki olmasun Benī İsrā‘īl göreler
Üvecden bunlara göñül vireler

قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَىٰ وَآلِقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَتْلِفُ مَا صَنَعُوا²⁶⁵

²⁶⁴ İbarenin sonundaki “vel-āyetü” ifadesiyle ayetin devamına bakılması istenmektedir. Şu‘arâ 43-44: *mā entum mulkūn(e) feelƙav hibālehum* Mūsâ onlara, “Hadi ortaya atacağınız şeyi atın” dedi. Bunun üzerine onlar iplerini ve değneklerini attılar.

Ayetlerin tamamının meali şu şekildedir: Mūsâ onlara, “Hadi ortaya atacağınız şeyi atın” dedi. Bunun üzerine onlar iplerini ve değneklerini attılar ve “Firavun’un gücüyle elbette bizler üstün geleceğiz” dediler.

3009 Bu beytin birinci mısraında vezin aksamaktadır.

²⁶⁵ Tâ-Hâ 68-69: *kulnâ lâ teḥaf inneke ente'l-a'lâ veelki mâ fî yemīnike telƙaf mâ şane ‘û* Şöyle dedik: “Korkma (ey Mūsâ!). Çünkü, sensin en üstün olan. Sağ elindeki (değneğini) at ki, onların yaptıklarını yutsun.”

3010. Çalap buyurdu korkma sensin a'la
Mu'avindür saña çünkü o Mevlâ
3011. Bırakgıl sağ elündekin ne ki var
Muqâbil olmaya dünyâda deyyâr
3012. Olar eyledüğünü külli yutsun
Bularuñ oynını fi'l-hâl ovitsun
3013. Elinde yire şaldı ol 'aşâyı
Götürüp diline ulu Hudâyı
3014. Şoloğ sâ'at olur bir ulu su'bân
Ağız açubanı kıldı o seyrân
3015. Gözin açubanı çün sihri gördi
Dem urup anları fi'l-hâl şordı
3016. Dükelin yutdı bu kez ağzın açar
Ol ağzından yire odları saçar
3017. Çerîye hamle itdi girü ol dem
Ayakda yitdi yidi yüz biñ âdem
3018. Çerî soruğuban? korkup kaçarlar
Nice iklîmleri öte geçerler

[147^a] 3019. Bu kez kaçd eyledi Fir'avna su'bân

Ayetlerin tamamının meali şu şekildedir: Şöyle dedik: “Korkma (ey Mûsâ!). Çünkü, sensin en üstün olan. Sağ elindekini (değneğini) at ki, onların yaptıklarını yutsun. Şüphesiz yaptıkları bir sihirbaz hilesidir. Sihirbaz ise nereye varsa kurtuluşa eremez.”

Yuda fi'l-hāl aña virmeye emān

3020. Mehil diledi [pes imdi] o mel'ün
Çalapdan girü Mūsā oldı me'zün

3021. Ki yā Mūsā 'aşāyı dut vir emān
Ola ki bu kişi getüre ĩmān

3022. Şoloğ dem [girü] Mūsā ol 'aşāyı
Yirine getirüp emr-i Hudāyı

3023. Ağaç oldı bayağı gibi şu'bān
Ne ezyed oldı ne hod zerre noğşān

3024. Çü gördiler bu nesneyi o sehħār
Biri birine söyledi ki iy yār

3025. Degildür cāzūlık bu işi muħağğak
Velī budur bilüñüz kudret-i Hağ

3026. Şoloğ sā'at göñüllerine ĩmān
Bırağdı bunlaruñ ol yüce Subħān

3027. Dükeli secdeye varuban ağlar
İşiden kişinüñ bağrını tağlar

قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ²⁶⁶

3028. Didiler kamosı getürdük ĩmān

3026 ol: ulu M.

²⁶⁶ A'râf 121-122: *kālū āmennā birabbi'l-'ālemīn(e) rabbi mūsā vehārūn(e)* “Älemlerin Rabbine iman ettik” dediler. “Mūsâ ve Hârûn’un Rabbine.”

Aña ki halk idüpdür cümle insân

- [147^b] 3029. Ki Mûsâ Tañrısıdur dağı Hārûn
Bunı işidüñüz ne dir o mel‘ün

أَمُنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ²⁶⁷

3030. Getürdüñüz mi ĩmānı aña siz
İzin virmezden öñdin sizlere biz

3031. O ĥod üstād-imiş size o ta‘līm
Bugün itdi idersiz aña ta‘zīm

إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرَتُمْوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا²⁶⁸

3032. Kāmuñuz danışup itdüñüz anı
Dilersiz alasıız işbu cihānı

فَلَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأَصْلَبَنَكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ²⁶⁹

3033. Elüñüz ayağıñuz külli kesem
Sizi ĥurmā budığına hep aşam

3034. Ta bileler ki şangımız ‘azābı
Kātıdur didi anlara bu cevābı

²⁶⁷ A'râf 123: *āmentum bihi kable en āzene lekum* Firavun, “Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha!” dedi.

²⁶⁸ A'râf 123: *inne hāzā lemekrun mekertumūhu fī'l-medīneti lituħricū minhā ehlehā* “Şüphesiz bu halkını oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır. (Göreceksiniz!)”

²⁶⁹ Tâ-Hâ 71: *feleuqaṭṭi ‘anne eydiyekum veerculekum min ĥilāfin veleuşallibennekum fī cuzū ‘i'n-naħli* (Firavun), “Şimdi andolsun, sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve mutlaka sizi hurma dallarına asacağım.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Firavun, “Demek, ben size izin vermeden önce ona (Mûsâ’ya) inandınız ha! Şüphe yok, o size sihiri öğreten büyüğünüzdür. Şimdi andolsun, sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve mutlaka sizi hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabı daha şiddetli ve daha kalıcıymış, mutlaka göreceksiniz.”

قَالُوا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ²⁷⁰

3035. Qabul itmezüz elbette özüni
Ne deñlü söyler-iseñ sen sözüni

[148^a] 3036. Şunuñ üzre ki gösterdi burhān
Bu ‘ālem yaradan o yüce Subhān

3037. O ki bize görüñdi anı aldık
O ki bizi yaratdı anı bulduk

3038. Anı ki gösterüpdür bize ma‘būd
Ki oldur dünyede qamuya maqsūd

قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ²⁷¹

3039. Niçe dilerseñ eyle bize işi
Girü dönmezüz andan biz i kişi

3040. Dutaruz biz Ümīd qamu Hudāya
Ki ‘afv ide ne ki kılduk haṭāyā

3041. Ki cebr-ile bize kıldurduñ anı
Oda atduk senüñ-çün qamu cānı

3042. Ğazāb itdi buları çün işitdi

²⁷⁰ Tâ-Hâ 72: *qālū len nu’sirake ‘alā mā cāenā mine’l-beyyināti* (Sihirbazlar şöyle dediler): “Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Sihirbazlar şöyle dediler: “Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen vereceğın hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsın.”

²⁷¹ Şu‘arâ 50: *qālū lādayr(a) [innā] ilā rabbinā munqalibūn(e)* Sihirbazlar şöyle dediler: “Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz.”

Bu sözi ki bunuñ-çün anlar itdi

3043. Buyurdi elin ayağın keseler
Dirile anları kamu aşarlar

3044. Benī Īsrā'īl-ile Mūsā girü
Dönerler evlerine bil i meh-rū

3045. Qatı havf eyledi Fir'avn-ı mel'un
Tamām olmadı işi oldı maḥzūn

[148^b] 3046. Dönüben Āsiye qatına yitdi
Ne vāki' oldısa bir bir eyitdi

3047. O cāzūlar Müsülmān olduğunı
Bu anlara niçe öldürdügünı

3048. Dükelisın [girü] eyledi taqrır
O Mūsāyı dağı öldürürem dir

3049. Dönüben söyledi Fir'vna şāhā
Niçün gire-y-idüñ böyle günāha

3050. Niçe müddet yürürdüñ bunda kāfir
Görürsün ki bu kez Haq oldı zāhir

3051. Niçün Allāha varup dönmeysin
Resūline anuñ inanmayasın

3052. Müsülmān olanı qatl eyledüñ sen
Dağı dirsın anı öldürürem ben

3053. Bu kez Fir‘avn aña idüp hıṭābı
İdiserem saña daḥı ‘azābı
3054. Senüñ öcüñden olmışdur kamu iş
Ki düşmişdür başuma bunca teşvîş
3055. Zirā sen besledüñ küçükden anı
Anuñ dīnindesin sen bī-gümānī
3056. Didi ki Āsiye olgıl sen āgāh
Yaratmışdur bu maḥlūkātı Allāh
- [149^a] 3057. Dükeli ‘ālemüñ Rāzıķı oldur
Nazīri yoķ bu ‘ālem aña ḳuldur
3058. Aña ṭapmayuban kime ṭapam ben
Degilsin ‘ālemi ḥalk eyleyen sen
3059. İşidüp hışm ider aña be-gāyet
‘Azāb idem saña dir bī-nihāyet
3060. Buyurdı dutuban zindāna urdı
O zindān içre kırķ gün şöyle durdı
3061. Aña virmediler şuyı ṭa‘āmı
Girü dön diyü iderdi kelāmı
3062. Didi terk ider-iseñ bu sözi sen
Ḳızıl atundan ev idem saña ben
3063. Ki illerde o söylenüp ola ad
İçinde oturup cānuñ ola şād

3064. Nice ki söyledi hātuna sözi
 Ḳabūl eylemedi Fir'avnı özi
3065. Dir-idi toğru yolu niçe koyam
 Senüñ egri dīnūñe ki ben uyam
3066. Pes anı sicnūñ içinden çıkarlar
 Eline ayağına mīḥ doğurlar
3067. İrişdi çün nigārīn bu belāya
 Yüzün göge dutup didi Ḥudāya

[149^b] 3068. Saña ma'lūm durur ne didi baña
 Ki Mūsā dīni terk it ki saña

3069. Ḳızıl altundan ev yapam ki cānuñ
 İçinde rāḥat ola dökme ḳanuñ
3070. Anuñ sözini görmedim şavābı
 Rızā virdüm ide dürlü 'azābı

²⁷² إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ

3071. Bunuñ-içün bir ev yapđıl ḳatuñda
 Müheyyā ola baña cennetüñde

²⁷² Tahrīm 11: *iż kālet rabbi 'bni lī 'indeke beyten fī'l-cenneti ve neccinī min fir'avne ve 'amelihi* Hani o, "Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun yaptığı işlerden kuru" demişti.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Allah, iman edenlere ise, Firavun'un karısını örnek gösterdi. Hani o, "Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun yaptığı işlerden kuru ve beni zalimler topluluğundan kurtar!" demişti.

3072. Girüp cânım anuñla ideyin şād
Egerçi kıılır-ısam bunda feryād
3073. Niyāz idüp bu resme kııldı zārī
Gözinden perdei götürdi Bārī
3074. Sarāyın cennet içinde görür ol
‘Azāb içinde şād olup güler bol
3075. Anuñ-çün dünyede hergiz nigārīn
O resme görmişdür kimse dārın
3076. Anı vaşf eylemek dillere gelmez
Kişi görmeye anı hīç bilmez
3077. İlāhī luṭf idüp cennetde dārı
Rūzī kılgıl [bize kim] sen i yāri
- [150^a] 3078. Ṭapuña gelübeni anı ister
Terahḥum eyleyüp sen aña göster
3079. Pes imdi güne bıraḳdılar anı
‘Azāb içinde şöyle virdi cānı

273 وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَدْرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

²⁷³ A'râf 127: *veḳāle'l-meleu min kavmi fir'avne etezeru mūsāa veḳavmehu liyuḑsidū fı'l-arḑi* Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: "Sen (sihirbazları cezalandıracaksın da) Mûsâ'yı ve kavmini, bu ülkede fesat çıkarsınlar diye bırakacak mısın?"

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: "Sen (sihirbazları cezalandıracaksın da) Mûsâ'yı ve kavmini, bu ülkede fesat çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye bırakacak mısın?" Firavun, "Biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz onların üzerinde ezici bir güce sahibiz?" dedi.

3080. Derilüp geldi Fir'avnuñ katına
Yüz urdılar قاموسى hazretine
3081. Qodı kim Mūsā kavmi ide ifsād
Bu yirde halk olardan kıla feryād
3082. Gerekdür anları ki biz başavuz
Oğulların depeleyüp aşavuz
3083. Olaruñ üzre olalım [ki] nehir
Ta ki olmaya girü sonra zāhir
3084. Ğazāb eyledi bunlara o mel'ün
Bu nesneden ki olmışdur o maḥzūn
3085. O kıbtīlere eyledi o emri
Benī İsrā'ile eyleye qahrı
3086. Dönüp oğulların buldurlar-ıdı
Emān virmeyüp öldürler-ıdı
3087. Ki ya'nī bunları eyleye maḥhūr
Muḳārim olmaya kamu_ola mecbūr

[150^b]

274 قَالُوا أَوْذَيْنَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا

3088. Benī İsrā'īliler ne ki varı
Elinden anlaruñ qalmışdı zārī
3089. O yidi yılda ki iderdi da'vet

²⁷⁴ A'râf 129: *qālū ūzīnā min qabli [en te'tiyenā vemin ba'di] mā ci'(te)nā* Dediler ki: "Sen bize gelmeden önce de bize işkence edildi, geldikten sonra da."

Üşendürlerdi bunları be-gāyet

3090. atı ‘āciz oluban dirilürler
Dükeli Mūsā atına gelürler

3091. Didiler biz şanurdu şād olavuz
Gelesin aygudan āzād olavuz

3092. Ziyāde oldu bize şimdi zamet
Yaıldı almadı bizlerde rāat

ال عسى ربكم أن يهلك عدوكم²⁷⁵

3093. O Mūsā bunlara virdi cevābı
Egeri size ılurlar ‘azābı

3094. Ümīddür düşmenüñüzi o Tañrı
Helāk eyleye ıluñ şimdi şabrı

3095. Nice bir ideler bunlar melāmet
Ola kim Ha ide bize ‘ināyet

3096. Duruban vardı Fir‘avnuñ atına
Oudı anı Tañrı azretine

[151^a] 3097. Didi ki Tañrıdan or sen i işi
Benī İsrā’ile böyle_itme işi

²⁷⁵ A'rāf 129: *āle ‘asā rabbukum en yuhlike ‘aduvvekum* Mūsā, “Umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helāk edecek” dedi.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsā, “Umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helāk edecek ve sizi bu yerde (Mısır’da) egemen kılıp, nasıl davranacağınıza bakacaktır” dedi.

3098. Ve illā iderem saña du‘āyı
Getürür saña Allāh bir belāyı
3099. Didi Fir‘avn aña ki sen bilesin
Elüñden her ne gelürse idesin
3100. Ne ki işler-iseñ işüñ kaması
Haķıķat cāzūlıķdur bil i Mūsī
3101. Senüñ cāzūlıģuña inanup biz
Getürmezüz aña ĩmānı herģiz
3102. Gelüben meşģül olmışdı du‘āya
Dün ü ğün yalvarurdu ol Ĥudāya
3103. Çü kırķ ğün oldu ğeldi aña nāģāh
O Cibrīl ĥazreti dir olģıl āģāh

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ²⁷⁶

3104. Buña Haķ viriserdür bī-ģümānī
Mübārek ĥāģıruñ ĥut şādumānī
3105. Benī ĩsrā‘ ile bildürdi Mūsī
Sevinübeni şād oldu kaması
3106. Pes imdi viribir bunlara tūfān
Çekirge virip-idi şoñra Subĥān

²⁷⁶ A'rāf 133: *feerselnā 'aleyhimu't-tūfāne velcerāde velķummele* Başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşarat), (kurbağalar ve kan) gönderdik.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşarat), kurbağalar ve kan gönderdik. (Hiçbirinden ders almadılar.) Büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular.

- [151^b] 3107. Gine gönderdi biti kurbagayı
Çü taşdīk itmediler ol Hūdāyı
3108. Pey-ā-pey yidi gün olmuşdı tūfān
Yaķīn oldu ki Mısrı kıla vīrān
3109. Şu resme gice gündüz yağmur oldu
Mısrır şehri māl-ā-māl şuyla tıldı
3110. Nice evler Mısrırda oldu vīrān
Bular ‘āciz olup bulmadı dermān
3111. Derilüp geldi Fir‘avnuñ katına
Yüz urup yalvaruban hāzretine
3112. Didiler ki götürgil bu ‘azābuñ
Bize olmasun iy şāhum ‘iķābuñ
3113. Velīkin (o Fir‘avn) anlara ider hıķābı
Ben itmedüm diyü size ‘iķābı
3114. Velīkin Mūsā Tañrısıdur anı
Size itmiş-dürür işbu tūfānı
3115. Duruñ mecmū‘uñuz Mūsā katına
Varup yalvaruñ anuñ hāzretine
3116. Diñiz (ki) ger kırtarasın saña ĩmān
Getürüp olavuz külli Mūsūlmān
3117. Benī İsrā’īli girü virevüz

Ne ki dirseñ biz anı hem kılavuz

[152^a] 3118. İŝitdi Mūsā anlardan bu sözi
Müsülmān ola diyü yumŝa(n)dı_özi

3119. Du‘ā kıldı götürüp elini ol
Du‘āsı Hıağ katında oldu mağbül

3120. Semādan yağmayuban sākin oldu
Yirüñ yüzinde külli ekin oldu

3121. Yeŝerüp olmiŝ-iken yir hayātı
Bulup bitürdi o dürlü nebātı

3122. Fevākih dürlü dürlü kamu eŝcār
Vücüda getirüp çün irdi emtār

3123. Münevver oldu yir yüzi tamāmet
Tolu oldu içinde dürlü ni‘met

3124. Bulara söyledi getirüñ ĩmān
Durup qavlüñüze oluñ Müsülmān

3125. Bular Mūsā sözin iŝitmediler
Ol egri yolu qoyup gitmediler

3126. Aña idüben istihzā qamusı
Didiler ki ŝanurduđ biz i Mūsā

3127. Ki yağmur idiser-dürür ziyānı
Ki ĥod aŝŝı-y-ımiŝ bī-gümānī

3128. Niçün getürevüz biz saña ĩmān
Koyup řāhumuz olavuz Mūsūlmān
- [152^b] 3129. Melūl oldı çü işitdi bu sözi
Du‘āya girü meřgūl oldı özi
3130. Tamāmet kırk gün eyledi du‘ā ol
Du‘āsın Hāq Ta‘ālā itdi maqbūl
3131. Çekirge virip-idi dutdı ‘ālem
Ne diyem niçe disūn vař-ı ādem
3132. Ne ki var-ıdı ni‘met-idi anı
Komadılar yir yüzinde bir şamanı
3133. Dirilüp kıbīler Fir‘avn katına
Gelūben ađladılar řazretine
3134. Girü didi ki Mūsādan durur iş
Anuñ-çün eyleyelūm girü teřvīř
3135. Buyurđı şehr uluları varurlar
O Mūsā řazretine yalvarurlar
3136. Didiler ol gelenlerūñ řamusı
‘Avāmıdur bilürsiz siz i Mūsī
3137. Gelüpdürüz bu dem biz saña girü
Kerem kılup giderürseñ i nīk-rū
3138. Saña küllümüz ĩmān getürevüz
Benī İsrā‘īli saña virevüz

3139. Gine yumşanuban kıldı du‘ā ol
Du‘āsı Hıađ katında oldu mađbūl
- [153^a] 3140. Virip-idi bir ıssı yili Allāh
Helāk eyledi çekirgeyi iy şāh
3141. alup-dururdu anlarda zağire
Yitürdi bunlara yiñiye ire
3142. Gine Mūsā didi imān getürñ
O ‘ahdiñüzi yirine yitürñ
3143. Didiler niçün imān getürevüz
Beni İsrā’ili saña virevüz
3144. Bizüm azuğumuz bir yıla yiter
Ne ola bize bundan dağı biter
3145. Giden gitdi girü ne gele bize
Niçün minnet idevüz dağı size
3146. Melül olubanı girü du‘āya
Olur meşđül dilek ider Hıdāya
3147. Du‘āsını kabūl idüp ol Allāh
Virip-idi tağıl bitini ol şāh
3148. Zağire ne ki vardı hep yidiler
Girü Fir‘avna gelüben didiler
3149. Buñalduđ ne ki var-ıdı zağire

Ḳomadı bit yidi dirüz emīre

3150. Buyurdı ne ki vardur beglerini
Özi atında amu yeglerini

[153^b] 3151. Varurlar amu Mūsānuñ atına
atı yalvaruban dir azretine

3152. Geçende gelenüñ amusı size
Ra‘iyyet idi bilürsüz [ki] bize

3153. Ra‘iyyet sözünüñ yo i‘tibārı
Gelüp-dürür zire size ıztırābı

3154. Bize lu eyleyüben bu ‘azābı
Götürürseñ bulasın sen şevābı

3155. Ve hem küllümüz ĩmān getürevüz
Benī ĩsrā‘īli saña virevüz

3156. Gine yumşanuban ider du‘ā ol
Du‘āsın Ḳa anuñ eyledi mabūl

3157. Giderdi ne ki var-ıdı amu bit
Daı almadı anda bit i yigit

3158. Gine Mūsā gelüben dir iy alāyık
Benümle eyledüñüz ‘ahdi bayık

3159. Gelüñ ‘ahdüñüze durup Mūsūlmān

3152 amusı: amı M.

Oluñ getürüben Allāha ĩmān

3160. Bular dir omadı bizde a'āmı
Yidi bit ne ki var-ıdı tamāmı

3161. Niçün saña getürevüz biz ĩmān
Dĩnümüz oyup olavuz Mũsũlmān

[154^a] 3162. Ne gelürdi elũñden itdũñ anı
Mũsũlmān olmazuz biz bĩ-gũmānĩ

3163. Melālet gũñli oldu dutuban ol
Du'ā itdi gine Allāhına bol

3164. abũl eyledi Tañrı ol du'āyı
Virip-idi olara urbaayı

3165. Deñizlerde vũ ırmaqlarda ne (ki) var
Gelũben toptolu oldu il ũ ŗār

3166. Arı almadı bunlaruñ a'āmı
anak ölmek tolu oldu tamāmı

3167. Bular 'āciz olubanı varurlar
O Fir'avna be-gāyet yalvarurlar

3168. Didiler ŗāha bundan bizi urtar
Daı varduça zamet atı artar

3169. Duruban vardı Mũsāya o mel'un
Olup-dururdu gũñli atı mazũn

3170. Didi gelüp-dürürem saña bu dem
Olırdur helāk bu cümle ‘ālem
3171. Anuñla eyleremdür qavli bugün
Durısaram dir bu qavle o mel‘ün
3172. ‘Azābı def‘ ider-iseñ muḥakkak
İnanup sözüñi idem muşaddak
- [154^b] 3173. Benī İsrā‘īli hem girü saña
Virem taḥkīk kıl şimdi baña
3174. Du‘ā kıldı işidüp sözün anuñ
Götürdi zaḥmini [ol] qurbağanuñ
3175. Gelüben söyledi Fir‘avna ol şāh
Gel imdi qavlüñe dūr olma gümrāh
3176. Cevāb eyledi Mūsāya gelüp ol
Revā degil ki Tañrıyam olam qul
3177. Benī İsrā‘īli līkin virem ben
İlümden git buları aluban sen
3178. Benī İsrā‘īli gelüp ayırdı
Çü Fir‘avn anları Mūsāya virdi
3179. Qamusını daḥı vir didi Mūsī
Ta ki benüm-ile gide qamusı
3180. Didi Fir‘avn aña virmezem anı
Sözüme dutmağıl hergiz gümānı

3181. Yalıncağ oluban gitgil oları
Ya çoğıl kulum ola ne ki varı
3182. Didi Mūsā baña buyurdı Allāh
Metā‘ın putlaruñ al dıyü va‘llāh
3183. Didi ki virmezem ben bī-gümānī
Ṭaleb eylemegil hergiz sen anı
- [155^a] 3184. Du‘ā idüp didi Mūsā Ḥudāya
Ḳamu kullaruña kıldıñ ‘aṭāyā
3185. Bularuñ ḥālını sensin ki ‘ālem
Nice zulm itdi bunlara o zālīm
- 277 وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ
3186. Bu kez vaḥy eyledi Mūsāya Subḥān
Ḳarār itme buradan eyle seyrān
3187. Benī İsrā‘ilüñ küllisin alğıl
Göç idüp gayrı yire daḥı varğıl
3188. Pes imdi buyurur yarağ ideler
Benī İsrā‘ilī Ḳamu gideler
3189. Bularuñ ḥāṭırına oldı ilhām
Varup Fir‘avn evine ide i‘lām

²⁷⁷ Şu'arâ 52: *ve evḥaynā ilā mūsā en esri bi'ibādī innekum muttebe'ün(e)* Biz Mūsâ'ya, “Kullarımı geceleyin yola çıkar, muhakkak ki takip edileceksiniz” diye vahyettik.

3190. Ki Fir'avn aldı illerinde varın
 Kıomadı bunlara hergiz tavarın
3191. Pes imdi duruban Fir'avn evine
 Varup dilek iderler avretine
3192. Kumaşumuzu Fir'avn kamu aldı
 Bizüm hălümüz imdi yavuz oldu
3193. Yakındur bayramumuz luft u ihsân
 İdüben eyleñüz bizlere dermân
- [155^b] 3194. Kumaşumuzu virüñ biz giyelüm
 Çü geçe 'ıydümüz girü virelüm
3195. İşidür bunu çün bu kamu avret
 Virür tonlarını idüp [o] rahmet
3196. Bularuñ her biri anlardan aldı
 Dönüben girü evlerine geldi
3197. Müheyyâ itdi yarağın yatı
 Bularuñ her birisi buldı atı
3198. Çıkuban dün buçuğında giderler
 İşitgil imdi bunlar niçe iderler
3199. Nerede buldılar kıbtî tavarın
 Aluban gitdiler her ne ki varın
3200. On iki bölük-idi bu kamusı
 Ulusı-y-ıdı bunlaruñ o Müsî

3201. ‘Adedde cümlesi yüz kırk biñ irdi
Dükeli bunlaruñ şāhib-hünerdi

3202. Qarañu-y-ıdı külli çıqdı gitdi
Şabāh oldı anı bunlar işitdi

3203. Didiler bu gice ol Mūsā kaçmış
Tavarımuza külli bile almış

3204. Varuban didiler Fir‘avna bunlar
Buyurdı ne ki vardur bunda leşker

[156^a] 3205. Benī İsrā’ıl ardınca varalum
Buları dutubanı öldürelüm

3206. Çerī dirildi üçyüz biñ tamāmı
Düşer artlarına hep hāş u ‘āmı

3207. Bu kez vaḥy eyledi Mūsāya Allāh
Çerī geliser arduñdan ol āgāh

3208. Bu qullarumla tiz yürüñ be-ğāyet
Çerī uydı ki size bī-nihāyet

فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُنْذِرُونَ²⁷⁸

3209. Yedi gün gice gündüz çün giderler
Varup deñiz kenārına irerler

²⁷⁸ Şu'arâ 61: *felemmā terāe'l-cem'āni kāle aṣḥābu mūsā [innā lemudrakūn]* İki topluluk birbirini görünce Mūsâ'nın arkadaşları, “Eyvah yakalandık” dediler.

3210. Yedi günde ne ki gitmişdi ol şāh
İrişdi üç gün içinde o gümrah
3211. Duḥā vaḳtiydi ki anlara irdi
Benī İsrā'īl baḳup anları gördi
3212. Çerī çıkdı igen çokdur be-gāyet
Anuñ ḥaddi daḥı yoḳ bī-nihāyet
3213. Çaḡırup Mūsāya dirler i server
Mışırdan gelüvirür bize leşker
3214. Bulardan kaçubanı biz n'idevüz
Deñizdür önümüz kaçça gidevüz
- [156^b] 3215. Dirīgā bunda bugün öliserüz
Bu deryā içine dökiliserüz
3216. Yeg-idi cevri-ile 'ömri süreydük
Şu nesneden ki bunda cān vireydük
3217. Diyüben ağladı ḳamu bu sözi
Ḳatı ḥavf eyleyüp bunlaruñ üni
3218. Didi Mūsā [ki] iy ḳavm ḳorkmañ siz
Ḥaḳ emriyle göneldük bu yola siz
3219. Ola ki Ḥaḳ bize vire hidāyet
Geçüri bizi deñizden selāmet

3211 Bu beytin ikinci mısraında vezin aksamaktadır.
3213 gelüvirür: gelüyörür M.

3220. Dükeli nesneyedür Tañrı Qādir
Ümīddür bunda bize ola Nāşır
3221. Çü itdi bu qavmi Mūsāya feryād
Du‘ā idüp ider Allāha ol yād
3222. Şoloq dem geldi Cebrā‘il dir aña
‘Aşāyı baħre ur dir Tañrı saña
3223. Pes imdi deñize urdı ‘aşā ol
Deñiz içinde oldı bunlara yol
3224. On iki yol oluban şu açıldı
Deñiz suyu iki yaña saçıldı
3225. Didi Mūsā ki imdi ayru ayru
Yürüñüz qavmüñüzle siz i meh-rū
- [157^a] 3226. Aluban qavmini her biri girdi
Bula ki Mūsā anlara buyurdı
3227. Giderken dir bulardan kamu aħzāb
Nicesi oldı dirler bāķī aşħāb
3228. Giderüz sağ selāmet işbu yola
Qalanumuz daħı böyle mi ola
3229. Girü idübeni Mūsā du‘āyı
Şuya urdı şoloq sā‘at ‘aşāyı
3230. Haķuñ emriyle şular delindi
Qalanı ħāli anlara bilindi

3231. Niçe gideler-ise bunlar selāmet
Olarda eyle giderdi tamāmet

3232. O resme gördiler çün oldılar şād
Dükeli kaygudan oldılar āzād

وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ ثُمَّ أَغْرَقْنَا²⁷⁹

3233. Deñizi geçüben bunlar giderler
İşitgil imdi kıbīler n'iderler

3234. O Fir'avn ol araya çünki irdi
O deñiz yol olupdur anı gördi

3235. Bilür bu mu'cize Mūsā idüpdür
Bu aradan geçüben ol gidüpdür

[157^b] 3236. Kātı 'āciz olup havf ider ol er
Didi ger gelür-ise buni leşker

3237. Döneler Mūsāya kamu cārī
Dīn-i haq Tañrı itdi aña yārī

3238. Ki zīre deñiz itmişdür itā'at
İderler beni bunlar hep melāmet

3239. Dönüben beglerine söyledi ol
Görür misin niçe olmuş-durur yol

²⁷⁹ Şu'arâ 65-66: *ve enceynā mūsā vemen me'ahu ecma'in(e) şumme agraḩnā [l-āḩarīn(e)]*Mūsâ'yı ve beraberindekilerin hepsini kurtardık. Sonra (ötekileri suda) boğduk.

3240. Bu deñiz heybetimden yürümişdür
Bölük bölük nicesi kurmuşdur
3241. Benüm Tañrılığım size muhaqqak
Olupdur sözümi eyleñ muşaddak
3242. Velīkin korkmış-ıdı katı cānı
Var-ıdı zīre göñlinde gümānı
3243. Ta'allül idüben diler ki rüc'at
Evinden yaña eyleye o 'avdet
3244. Buyurdu Haq Ta'alā geldi Cibrīl
Binüben kışrağı şan ki eser yıl
3245. Binerdi ayğıra Fir'avn-ı mel'un
Yıyesin aluban dutdı aña yön
3246. Anuñ ardınca ... yürür
Varuban deñizüñ içine girür
- [158^a] 3247. Şanur kendü çerīsindendür ol er
Görürler girdi anı cümle leşker
3248. Gelüp dört yüz ferişte irmiş-idi
Hep ādem şüretine girmiş-idi
3249. [Girü] cüş oluban bahre sürerler
Pes imdi küllisi aña girerler
3250. Tamāmet girdi uşağı irisi
Girü kalmadı anda hiç birisi

3251. Buyurdı deñize ğarķ itdi anı
Olardan biri ķurtarmadı cānı
3252. Deñizden Mūsā geķüp gitmiş-idi
İki ferse[n]g yola ol gitmiş-idi
3253. Depe üstine çıķuban işitdi
Deñiz görüldü sin ki aña yitdi
3254. Ve Cebrā`il gelüp itdi işāret
Ki Mūsā ķavmine ide beşāret
3255. Benī İsrā`ile dir Mūsā āġāh
Oluñ bunları ğarķ eyledi Allāh
3256. Şükür idüñ didi Allāha bayıķ
Bulardan ķomamışdur bir ħalāyıķ
3257. Dönüp Mūsāya dir bunlar ne ki var
Helāk eyledi bunları ķü Cebbār
- [158^b] 3258. Gözümüzle görüben şād olavuz
Dükeli ķayġudan āzād olavuz
3259. Ki şükr eyleyevüz ol pāk Yezdān
Bize luţf eyleyüben ķıldı ihsān
3260. Buyurdı Mūsā anlar(a) girü döndi
Deñiz ķıraġına gelüp ķondi

3260 ķıraġına: ķıraġına M.

3261. Görürler şuyı hışm-ıla aqardı
Bularuñ küllisi aña baqardı
3262. Didiler ne bulavuz külli yitdi
Bu şuda yāhūd ayruq yola gitdi
3263. Gelüben Cebrā'ıl didi 'aşāyı
Deñize ur kılubanı du'āyı
3264. Pes imdi deñizde urdı 'aşāyı
Görürler cümlesi emr-i Hudāyı
3265. Ki kamaşunuñ üstine gelürler
Görüben küllisi anı bilürler
3266. Şükür eylediler ki pāk Yezdān
Qahir itmiş kıluban luṭf u ihsān

وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ ثُمَّ أَغْرَقْنَا²⁸⁰

3267. Didi Mūsā [ki] kırtardı o Cebbār
Dağı anuñ-ıla ne ki bile var
- [159^a] 3268. Haberde şöyle olmışdur hikāyet
Ki ehl-i tefsīr eyledi rivāyet
3269. Gelüp-dürürdi Cibrīl ol zamānı
Ki Fir'avn garq olup virürdi cānı

²⁸⁰ Şu'arâ 65-66: *ve enceynā mūsā vemen me'ahu ecma'in(e) şumme agraḳnā [l-āḫarīn(e)]* Mūsâ'yı ve beraberindekilerin hepsini kırtardık. Sonra ötekileri şuda boğduk.

3270. Bilür ki bu deñizde olırsardur
Ki Tañrı cānın anda alırsardur

أَمِنْتُ بِهِ بَنُوا إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ²⁸¹

3271. Didi Fir‘avn aña getürdüm ĩmān
Şanur ki bu dem ola aña dermān

3272. Aña ki ol Benī İsrā‘il ĩmān
Getürüp oldılar-ıdı Müsülmān

أَلَنْ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلَ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ²⁸²

3273. Didi Cibrīl aña şimdi mi olursın
Ki bildün bu arada sen ölürsin

3274. Haķıķat bundan öñdin‘āşī olduñ
Nice nice fesādı yirde kılduñ

3275. Bunı diyüp deñizden balçık aldı
İrer ağzına balçık ağzı tıldı

3276. Girü çün vardı Allāhuñ katına
Didi Haķ Cebrā‘ilüñ hazretine

²⁸¹ Yûnus 90: *āmenet bihi benū isrā‘ile ve enā mine'l-muslimīn(e)* “İsrailoğulları’nın iman ettiğinden (başka hiçbir ilāh olmadığına) inandım. Ben de müslümanlardanım” (dedi).

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun da, askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhâl onları takibe koyuldu. Nihayet boğulmak üzere iken, “İsrailoğulları’nın iman ettiğinden başka hiçbir ilāh olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım” dedi.

²⁸² Yûnus 91: *āl‘āne vekad ‘aşayte kablu vekunte mine'l-muhsidīn(e)* Şimdi mi?! Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuşsun.

3275 ağzına: ağzıza M.

- [159^b] 3277. Niçün qomaduñ ki o qulum sözün
Tamām ideydi ‘afv ideydüm özin
3278. Qoya-y-ıdum anı ben cennetüme
Ki qarq ideydüm anı raqmetüme
3279. Girü didi ki bilürsin Hudāyā
Nicesi Mūsāya itdi belāyā
3280. İderdi hazretüñe dā’im inkār
Ki bir kez eylemedi saña iqrār
3281. Bilür ki hışm irişmişdür özüni
Diler ki qurtara söyler sözünü
3282. Ki cān nez’inde getüreydi ĩmān
Bulaydı işbu hālde aña dermān
3283. Anuñ-çün balçığı ağzına urdum
O resme-y-idi anı çünki gördüm
3284. Haberde şöyledür bilgi hikāyet
O vaqt ki Cebrā’ıl itdi beřāret
3285. Anı bilmedi anda kimse deyyār
Velĳkin Mūsānuñ hāl ođlı ki var
3286. Adıdur Sāmırĳ bilgil mu‘ayyen
Aña Cebrā’ıl oldı çün mübeyyen
3287. Atınuñ ayağı altından ol er
Aluban toprağı fi’l-hāli saqlar

- [160^a] 3288. Benī İsrā'īlī k̄amusı irdi
O kıbtīler helākın anda gördi
3289. Dükelişi ol arada inerler
O şahrāya tolu olup qonarlar
3290. Ümīd dutubanı bunlara Tañrı
Dönüñ Mışra diyüben kıla emri
3291. Ki ya 'nī kıbtīlerden k̄ın alalar
Bulara zecr idüp qāhir olalar
3292. Pes imdi emr ider Tañrı bulara
Ataları yirine girü vara
3293. Varuban Şāmda ideler iḳāmet
Pes imdi gitdiler bunlar tamāmet
3294. Mışır şehrini dutmuşdur o Hāmān
Olur Fir'avn(uñ) yirine bil o ḥān
3295. Qomışdur Mışır içinde zīre anı
Yidi yıldan o daḥı virdi cānı
3296. Oğulları dutar kırk üç yıl tamāmı
Soñ ucu virdi anlar daḥı cānı
3297. Bular çün ol aradan durdı gitdi
Varup Şām iline bir şehre yitdi

3296 Bu beytin birinci mısraında vezin aksamaktadır.

3298. Puta tapardı anlar kamu gördi
Niçün taparsız aña diyü şordı
- [160^b] 3299. Didi ki bunlar bilüñ işbu putlar
Şerik-i yârdur dir kamu bunlar
3300. Şefâ'at eylemekde bize Allâh
Bular artuğ durur dir oluñ âgâh
3301. Bulara hoş gelür bu söz be-gâyet
Biri birine eyledi rivâyet
3302. Didiler bizde dağı ne olaydı
Bunuñ gibi ulu putlar olaydı
3303. Şefâ'at eylemekde bize yârî
İdeler diyüler her ne ki varı
3304. Dirilüp geldiler Mūsâ katına
Dilek eylediler hep hâzretine
3305. Didiler eyelük eyledüñ bize çok
Velikin işbu nesne bizde hîç yok
3306. Bize arzû olup-durur ki n'ola
Bu resme putlar içümüzde ola
3307. Olara eyleye didük 'ibâdet
Olar ide-y-idi bize şefâ'at
3308. Ne dirseñ sözüñi dutaruz dâ'im

Senüñ hükmünde olduḡ şöyle ḡā'im

3309. Kerem ḡılıp bu eylügide bize
ḡılırsañ minnet ola ḡatı size

[161^a] 3310. Ta'accüp itdi bunlaruñ sözüni
Göge dutdı şoloḡ sā'at yüzini

3311. Didi ki yā İlähî bunları gör
Degildür küllisinüñ gözleri kör

3312. Tapuñdan nice eylik görmiş-iken
Bularuñ düşmeni ḡahr olmuş-iken

3313. Dilerler senden ayruḡa tapalar
Senüñ buyuruḡuñdan hep şapalar

3314. Pes imdi geldi Cibrîl aña ol dem
Ḡazab itme olara dir yime ḡam

3315. Velîkin eyle bunlara naşîḡat
Ḡıyâmetde olmaya fazîḡat

3316. Benî İsrâ'ile cümle buyurdı
Dirilüp bir arada külli durdı

3317. Çıḡar yüksek yire fi'l-ḡâl özi
Āḡâz idübeni söyledi sözi

3318. Şükür itdi bu mevzi'de Ḥudāya
Ki virmişdür bulara ol hidāye

3319. Beyān eyledi birligini anuñ
Ki ulu şāhıdur işbu cihānuñ
3320. ‘Ayān eyledi dağı enbiyāyı
Ne ki geçmiş-dürür hem evliyāyı
- [161^b] 3321. Dükeline nice itdi ‘ināyet
Ki luţf idüp bulara bī-nihāyet
3322. Puta tapanları ki oldu mağrūr
Nicesi eyledi eyledi dünyāda mağhūr
3323. Puta tapanlaruñ didi ki cānı
Cehennem olısar[dur] bī-gümānī
3324. Bu resme söyleyüp kıldı mübeyyen
O halka oldu bu kamu mu‘ayyen
3325. Benī İsrā‘īl işidüben anı
‘Özür itdi kamusı bī-gümānī
3326. Didiler kıl du‘ā ta ki ol Allāh
Helāk eylesün bizi o va’llāh
3327. Buyursun bize dir ol pāk ma‘būd
‘İbādet idevüz ta ola hoşnūd
3328. Şoloğ sā‘at kıılır Mūsā du‘āyı
Şenā idüp eger ulu Hūdāyı
3329. Gelür fi'l-hāl Mūsāya o Cibrīl
Didi ki [ol] idüpdür saña key bil

3330. Ki bunları alup Şāma gidesin
Ne emr olursa sen [anı] idesin

3331. Pes imdi aluban Şāma iletdi
Aña Cebbār-ı ‘ālem emri itdi

[162^a]

²⁸³ وَأَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ

3332. Ki şehrüñ kapularından girüñ siz
‘Özür idübeni secde kıluñ siz

3333. Günāhuñuzı ‘afv eyleye Allāh
Sizi dir eyülerden kılam ol şāh

3334. Pes imdi çünki girdiler kapuya
Yüz urup yalvarurlar kamu tapuya

3335. Didiler ki İlāhī puṭa tapduk
Senüñ buyuruğuñdan kamu şapduk

3336. Ulu suç eylemişdük biz katuñda
Bu dem tevbe kıluruz hāzretüñde

3337. Bağışlağıl bize kamu günāhı
İy iki ‘ālemüñ bir pādişāhı

3338. O şehrüñ kavmi kamu diñler-idi

²⁸³ Bakara 58: *vedhulu'l-bābe succeden [vekülū hiṭṭatun] nağfir lekum ḥatāyākum* “Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve “hıttā!” (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Hani, “Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve “hıttā!” (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz” demiştik.

Bularuñ sözlerini añlar-idi

3339. Burada oldı maqşūd iy yār
Bular ĥorluđını ide [ki] izĥār

3340. Dağı virmeye gōñüllerin aña
Muqarrer ola direm ŗimdi saña

3341. ŗu ki eyü kiŗidür dutdı anı
ŗu ki yavuz idi oldı gümānı

[162^b] 3342. Bu kez dirilüben Mūsā qatına
Varuban didiler hep ĥazretine

3343. Bize buyurdugūndur ŗer‘-i Ya‘qūb
Buyur bir iŗi dađı ola merđūb

3344. Anuñ ŗer‘inden ayru ta ki ma‘būd
Yirine getürevüz ola ĥoŗnūd

3345. Bular didi Mūsāya bu cevābı
Varuban Tūra dileyem kitābı

3346. Ümīddür Ĥađ Ta‘ālā baña sözi
Kerem kılubanı söyleye özi

3347. Teveccüh idüben ol tağa irdi
O mevzi‘de varuban girü durdı

3348. Ne-gāhın geldi Mūsāya bir āvāz

Bu resme söylemişdür söze āgāz

3349. Ki yā Mūsā gel imdi sen atumda
‘Azīzsin girü benüm azretümde

3350. Çü işitdi Mūsā işbu sözi
Du‘ā itdi dönüp Allāha yüzi

3351. Çalap Mūsāya anda virdi Tivrīt
Buyurdi aña sen baña şükür it

3352. Dağı didi Benī İsrā’ile sen
Varup digil ki sizi yegledüm ben

[163^a] 3353. Ki peygamber virüben ıldum evlā
alan alkdan seni eyledüm a‘lā

3354. Deñizden geçürüp düşmān size
ahir ıldum ki şükr eyleñ bize

3355. Benümle oluñ itmeñ baña ‘işyān
Ve illā olırsardur size usrān

3356. Rızām isteyü idersiz du‘āyı
Pes imdi virüñ idüñ siz azāyı

3357. Size düşmān olupdur avm-i ‘Amlā
Şavaş idüñ anuñla dir o allā

3358. Pes imdi şād oluban girü gitdi

3348 Kafiye geređi “Mūsāya” kelimesi, “bir āvāz” kelime gurubunun önüne alınmıştır.

Benī İsrā'īle gelüp eyitdi

3359. amusı sevinübeni olur şād
Ki Mūsā bunlara itmişdür irşād

3360. Pes imdi buyurur yarağ iderler
Ĝazā-içün o 'Amlāka giderler

3361. Oğul kız-ıla kamu ola zāhir
Varup düşmenler-ile ola qāhir

3362. Tıyar şāh-ı Yemen ki Mūsā Şāma
Gelüpdür bildürür ol haş u 'āma

3363. atı korkmış-ıdı zīre işitdi
O Fir'avn-ı la'īne ne iş itdi

[163^b] 3364. O 'Ad kavminden iki kişi şaldı
Yürüyüp Mūsānuñ qatına geldi

3365. Beyān itdi bulara ol iki er
Ki kuvvet bizde çok hem dağı leşker

3366. 'Azīm-idi bular cünnetde gāyet
Bularuñ kuvveti hod bī-nihāyet

3367. Bulara söyledi Mūsā ol Allāh
Benüm-ile durur oluñ siz āgāh

3368. Çerīñüzden haqīkat korkmazam ben
Haq emriyle size uş varuram ben

3369. Gelüben getürüñ siz baña ĩmān
Helāk idem ger olmazsa(ñu)z Müsilmān

3370. Ol elçi kırala döndi girü
Benī ĩsrā'īli işit i meh-rū

3371. İki menzil yazıya germiş-idi
Ki bir hūb yire anlar irmiş-idi

3372. Görürler elçiyi ki kıadd ü kāmēt
Uzanmış kuvveti hod bī-nihāyet

يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ²⁸⁴

3373. Didiler biz za'ifüz külli iy yār
Bular kuvvetlü durur katı Cebbār

[164^a] 3374. Bizi 'an kaçd iledür olavuz
Elinde anlaruñ hep kırılavuz

3375. Anuñ-çün ki puta biz mā'il olduķ
Tapalum diyü aña kâ'il olduķ

3376. Anuñla varmayup bunda қalalum
Yirümüzde durup sālīm olalum

3377. Eger Mūsā varursa aña Қahhār
'İnāyet eyleyüp қahr ider iy yār

²⁸⁴ Mâide 22: *yā mūsā inne fihā kavmen cebbārīne* Dediler ki: “Ey Mūsâ! O (dediğın) topraklarda gayet güçlü, zorba bir millet var. Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Dediler ki: “Ey Mūsâ! O (dediğın) topraklarda gayet güçlü, zorba bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, biz de gireriz.”

3378. İdüben ittifâk ider kâmusı
Aña biz varmazuz var sen i Mūsī
3379. Bular kırk yıl burada hâş u ‘āmı
Qalısar bulmayup yolu tamāmı
3380. Hâberde şöyledür bilüñ hikâyet
Ki anı ulular itdi rivâyet
3381. Yemen şâhı Qudüse gelmiş-idi
Anı gâret idüben almış-ıdı
3382. Çalap buyurdı varuñ Qudsi aluñ
İkâmet idüben anda kaluñ
3383. Zire Quds yiri durur enbiyânuñ
Degildür yiri bellü eşkıyânuñ
3384. Çü bunlar varmazuz didiler aña
Didi ki iy kavim Hâk didi baña
- [164^b] 3385. Ki Qudsi sizlere virmişdür ol şâh
Yolında olmañuz siz şöyle gümrâh
3386. Bu işi işlemezseñüz muhaqqâk
‘Azâb eyleyiserdür size ol Hâk
3387. Didiler Mūsāya anlar ki iy yâr
İçinde bunlaruñ kavm-i Cebbâr
3388. Buları varubanı görimezüz

Bulara karşı hergiz durmazuz

3389. İki kişi [ki] korkardı Hudādan
Dağı dirler ne ki kethuzādan

3390. Varalum düşmen-ile harb idelüm
İläha şıgınuban darb idelüm

3391. Yirine getürelüm hük-m-i Allāh
Bize yardım idiserdür o va'llāh

3392. Birisi-y-idi Talura bin Yağa
Riyāsız dutmuş-ıdı yüzi Hağğa

3393. Birisi Yūşa' bin Nūndur anuñ
Olupdur minneti ulu Hudānuñ

3394. İkişi dağı kimüñ aşlı-y-ıdı
Diyeyin İbn-i Yāmin nesli-y-idi

3395. Niçe ki söyledi Mūsā varalum
Hağūñ emrin yerine getürelüm

[165^a] 3396. Bular didi ki elbette biz aña
Gidemezüz yağın olsun (bellü) saña

3397. Varur-ısañ olara yüri sen var
Senüñle varmazuz aña biz aşkār

3398. Çü nevmiz oldı didi iy İlähī
Ki sensin bu cihānuñ pādişāhı

3399. Bilürsin degülem bunlara mâlik

Bular hoş kendüleri itdi hâlik

3400. Ki emrũñ dutmayup bu külli insân

Görürsen ki iderler saña ‘isyân

رَبِّ اِنِّي لَا اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِي وَاَخِي²⁸⁵

3401. Benüm nefsüme yiter gücüm ancak

Dağı kardeşime bilürsin iy Hâk

3402. Buyurursañ bulardan ayrılalum

İkimüz düşmenüñe biz varalum

3403. Çalap emr eyledi Mûsâya ki siz

Bulardan didi ki ayrılma hergiz

3404. Olar ki dönelüm eve girü dir

Yolu yokdur ‘abeşdür işbu tedbîr

فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْاَرْضِ²⁸⁶

[165^b] 3405. Bularuñ yollarını bağladum ben

Gidemezler ki guşşa yimegil sen

²⁸⁵ Mâide 25: *rabbi innī lā emlīku illā nefsi ve eḥī* Mûsa, “Ey Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebilirim”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Ey Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebilirim. Artık bizimle, o yoldan çıkmışların arasını ayır” dedi.

²⁸⁶ Mâide 26: *fe-innehā muḥarrametun ‘aleyhim erbe ‘īne seneten yetūhūne fīl-ard(i)* “O hâlde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Allah, şöyle dedi: “O hâlde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar. Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülme.”

3406. Bu şahrâda kılısarlar tamâmet
Ki kırk yıl idiserlerdir iķâmet
3407. Tağıtmağıl buradan bunları sen
Saña leşker kılısaram girü ben
3408. Bu kez geldü aña ki Hâķ hiķâbı
İder Mûsâya ki vire kitâbı
3409. Pes imdi geldiler Mûsâ katına
Didiler dile Allâh hazretine
3410. Saña ki söyledi idüp hiķâbı
Bize ki va'd itmişdür kitâbı
3411. N'ola virip-ise bize ol Allâh
Olaydı fahrımız anuñgla iy şâh
3412. Oķutdı Mûsâ ne ki virdi 'âlim
Buyurđı yidi gün kamu ola şâ'im
3413. Dutuban şavmı kıldılar namâzı
İderler küllisi aña niyâzı
3414. Hüdâdan kamu istedi kitâbı
Gelüben Cibrîl eyledi hiķâbı
3415. Du'âñuz Hâķ katında oldu maķbül
Olupdur lîk oluñ şavmı meşğül

3408 geldü: geldük M.

- [166^a] 3416. Pes imdi yidi gün oruç dutarlar
Göñül çirkini hep taşra atarlar
3417. Ve hem yudı qamusı tonlarını
Eyi kııl diyü külli tenlerini
3418. Ve hem oğlanların eyle iderler
Çalap ne ki didi (ki) aña giderler
3419. Dutarlar çünki bunlar hük-m-i Allāh
Viribir bunlara Tevrīti ol şāh
3420. Ki cümle ‘İbrī dilince viribir
Bu qullarınunıñ kaydın ol hoş yir
3421. O Mūsā qatı yüce yire çıqdı
Bu qavmün üzerine döndi baqdı
3422. Didi ki Hāq bu dem gönderdi bize
Kitābı ki getürdüm uşda size
3423. İçinde var-durur yidi biñ emri
Ki ideler ‘ibādet didi Tañrı
3424. Ve yedi biñ [yaşağı] dağı āşkār
Nehiy kıldı günāhdan ulu Cebbār
3425. Ve yidi biñ içinde var naşīhat
Şular ki duta olmaya fażīhat
3426. Ve yidi biñ dağı vardur hiṭābı
Kim iderse anı bula şavābı

- [166^b] 3427. Bular işitdiler işbu kelāmı
Ne kim dimiş-dürür Mūsā tamāmı
3428. Didiler bunlaruñ kāmı çoğdur
Dutamazuz bunuñ hod haddi yoğdur
3429. Ğazab idüp didi kim iy halāyık
Çalap buyurdı bunu size bayık
3430. Didüñüz ki bize virsün şerī'at
Dutavuz anı ol (ola) bize tarīkat
3431. Çü viridi size bunuñ gibi burhān
Niçün şimdi olursız aña peşimān
3432. Bular dir Mūsāya kāmı *semi'nā*
Velākin aña olduğ biz *'aşaynā*
3433. Dönüp Allāha dir Mūsā İlahī
Hemīşe bu kavim eyler günāhı
3434. Bulardan ben işitdüm uşda āşkār
Benüm hālüm olupdur katı düşvār
3435. Bu kez Hāğ Mūsāya viridi cevābı
Olara dir idiserem 'azābı

3429 Ğazab: Ğazab M.

3431 Bu beytin ikinci mısraında vezin aksamaktadır.

3432 Bu ibare, Bakara suresi 93. ayette geçmektedir: “Dinledik, karşı geldik”.

Ayetin tamamının manası şu şekildedir: Hani, Tūr'u tepenize dikerek sizden söz almıştık, “Size verdiğimiz Kitab'a sınıksı sarılın; ona kulak verin” demiştik. Onlar, “Dinledik, karşı geldik” demişlerdi. İnkārı yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti. Onlara de ki: (Tevrat'a beslediğinizi iddia ettiğiniz) imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür, eğer inanan kimselerseniz!

3436. Bulara özlerin bildüriserem
Güç-ile t̄ā'atüm kıldurısaram

وَإِذْ نُنزِّلْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا²⁸⁷

[167^a] 3437. Buyurdı Cebrā'ile kim getüre
Bularuñ üzre bir tağı yitüre

3438. Bularuñ ordusu miqdāridur ol
Anı özin [ki] dört ferseng durur yol

3439. Pes imdi getürür Cibrīl o tağı
Çü emrine olurlar külli yağı

3440. Getürür bunlaruñ üstine anı
Dutar ki qorqa külli anda cānı

3441. Egil egil aşğa indürürdi
Şanasın gölgelik anda dururdu

3442. Şanurlar üstlerine düşe ol tağ
Bularda qalmaya hīç birisi sağ

3443. Bir ün geldi ki Tivrīti dutuñ siz
Ve illā qalmaya bir kişi hergiz

3444. Yağın gelmiş-dürür tağı görürler

²⁸⁷ A'râf 171: *ve-iẓ neteknā'l-cebele fevkahum keennehu zulletun vezannū ennehu vāki'un bihim huẓū*
Hani dağı sanki bir gölgelikmiş gibi onların üstüne kaldırmıştık da üzerlerine düşecek sanmışlardı.
(Onlara:) “(Size verdiğimiz Kitab’a) sımsıkı sarılın” (demiştik).
Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Hani dağı sanki bir gölgelikmiş gibi onların üstüne kaldırmıştık
da üzerlerine düşecek sanmışlardı. (Onlara:) “Size verdiğimiz Kitab’a sımsıkı sarılın ve onun
içindekileri hatırlayın ki, Allah’a karşı gelmekten sakınasınız” demiştik.

Yüzini küllisi yire ururlar

3445. odı bir yanını yire yüzünüñ
Yukaru ağdadı biri gözinüñ
3446. Anuñ-çün dutdı ‘adet bu Yahūdī
Ki bir yüz üzre ideler sücüdı
3447. Dükeli cem‘ olup Mūsā atına
Gelürler bir gün anuñ azretine
- [167^b] 3448. Didiler didüñüz Mūsā atına
alan alkdan ılısar ol evlā
3449. Olupdur vatı anuñ a Ta‘ālā
alan alkdan bizi eyleye a‘lā
3450. O Mūsā didi ki dileyem anı
Sevine küllüñüzüñ aña cānı
3451. Pes imdi diledi adan o Mūsī
Du‘ā itdiler anuñ-çün amusı
3452. Benī İsrā’īlūñ amu ulusı
Derilüp söylediler bize Mūsī
3453. Bunı dir ki buña söyler ol Allāh
İnanmazuz sözine biz iy şāh
3454. Eger gerçek-ise bize ol anı
İşitdürsün giderelüm gümānı

3455. Dükelimüz nebī aşlıyuz āşkār
İçümüzde dağı yok kimse ağıyār

3456. Kimüñ aşıından-ısa işbu ‘ākıl
Ol aşıdan olupdur kamu hāşıl

3457. Dükelimüz bu kavmüñ hāş u ‘āmı
Gerekdür işidevüz ol kelāmı

3458. Çü Mūsā bunlaruñ işitdi sözin
Du ‘ā itdi dönüp Allāha yüzün

[168^a] 3459. Qabül ider du‘āsın didi Cebbār
Getür qatuma ne ki vardur ebrār

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا²⁸⁸

3460. Pes imdi Mūsā yetmiş kişi muhtār
Çıqardı bu kavümden bilgil ebrār

3461. Ki varup işideler külli anı
Göñüllerinde qalmaya gümānı

3462. Buyurur külli bunlar şā’im oldı
Yuyup tonların aña qā’im oldı

²⁸⁸ İbarenin sonundaki “el-āyetü” ifadesiyle ayetin devamına bakılması istenmektedir. A'râf 155: *vahtāra mūsā kavmehu seb'ine raculen limiqtātinā* Mūsâ, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsâ, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca (bayıldılar). Mūsâ, “Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de bundan önce helâk ederdin. Şimdi içimizden birtakım beynsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helâk mı edeceksin? Bu, sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırsın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen, bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen, bağışlayanların en hayırlısısın” dedi.

3463. Bu kez geldüñ aña ki Allāh
Dimiŝdi Mūsāya ayrılma iy ŝāh
3464. Benī İsrā'īl-ile bile ol sen
İŝüñi başaram ğuşsa yime sen
3465. Hhaberde ŝöyledür ŝahrāda Mūsī
Çü üç gün tırdı bileydi qamusı
3466. Dirilüben didiler işbu sözi
Niçeye dek dutarsın bunda bizi
3467. Helāk olısaruz bu yazıda biz
Meded olmayısar işbunda hergiz
3468. Bizi alçaq buradan biz gidelüm
Ya destür vir ki qaydu (biz) idelüm
- [168^b] 3469. Pes imdi güç idüp andan dönerler
Gice varup bir arada qonarlar
3470. Görürler geçdügi yirdür hemān ol
Hudādan olmadı bunlara hīç yol
3471. Bu resme gitdiler dört ay tamāmı
Yidiler qalmadı hergiz ta'āmı
3472. Bular 'āciz oluban dir i Mūsī
Helāk oldı dir bunlaruñ qamusı
3473. Didi Mūsā olara bu qamu iş

Sizüñ şomluğunuzdur ider teşvîş

3474. Pes imdi Tañrıya dutdı yüzün ol
Niyâz idüp du‘â itdi katı bol

3475. Didi bunlar qalañdur şâh-ı ‘âlem
Helâk eyler-iseñ bunları bu dem

3476. Kimesne qalmaya evlâd-ı Ya‘küb
Ki kulluq ide saña ola mergüb

رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ²⁸⁹

3477. Didi yâ Rabbi bize mâ’ide inzâl
Semâdan luţf idüben qalgıl inzâl

3478. Qabül idüp du‘âsın şâh-ı ‘âlem
Viribir menn ü selvâ aña ol dem

[169^a] 3479. Bularuñ sağışınca gönderürdi
Melek izn-ile anı indürürdi

3480. Bularuñ kırq yıla dek haş u ‘âmı
Anı yirlerdi ol-ıdı ta‘âmı

فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ²⁹⁰

3473 ider: ired M.

²⁸⁹ İbarenin sonundaki “el-âyetü” ifadesiyle ayetin devamına bakılması istenmektedir. Mâide 114: *rabbenâ enzil ‘aleynâ mâ’ideten mine’s-semâ’i* Meryem oğlu İsa, “Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofraya indir” dedi.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Meryem oğlu İsa, “Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofraya indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısıdır” dedi.

3481. Gine Şu istedi kamu ĥalāyık
Bu kez vaĥy itdi Mūsāya o Ĥālık
3482. ‘Aŝānı taşa urġıl yimeġil ġam
Viriserdūr Őuyı ol Őāh-ı ‘ālem
3483. Ĥaberde bōyledūr bilgil i ĳardaŐ
O Cibrīl Mūsāya getürdi bir taŐ
3484. Ćetük baŐınca-y-ıdı ol taŐ ancak
Ādem peyġambere virmiş-ıdı Ĥaĳ
3485. Anuñla mu‘cize ġoŐterdi Ādem
O ĳavme ki gelüp-dürürdi ol dem
3486. Özinde Őaĳlar-ıdı Mūsā anı
ŐanaŐın ki ĳiŐi Őaĳlardı cānı
3487. Őabāĥ ol taşı bir yirde ĳor-ıdı
‘AŐāyla bir kez anı urur-ıdı

فَأَنْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ²⁹¹

- [169^b] 3488. On iki ĆeŐme oluban aĳardı
Ĥavarın ĥaĳĳ gelüp Şuya yaĳardı

²⁹⁰ Őu‘arā 63: *feevĥaynā ilā mūsā eni-đrib bi‘aŐāke'l-baĥr(a)* Bunun üzerine Mūsā’ya, “Asan ile denize vur” diye vahyettik.

Ayetin tamamının meali Őu Őekildedir: Bunun üzerine Mūsā’ya, “Asan ile denize vur” diye vahyettik. Deniz derĥāl yarıldı. Her parĳası koca bir daġ gibiydi.

²⁹¹ İbarenin sonundaki “el-āyetü” ifadesiyle ayetin devamına bakılması istenmektedir. Bakara 60: *fenfecerat minhu iŐnetā ‘aŐrate* “Bōylece kayadan on iki pınar fişkırdı.”

Ayetin tamamının meali Őu Őekildedir: Hani, Mūsā kavmi iĳin su dilemiŐti. Biz de, “Asanı kayaya vur” demiŐtik, bōylece kayadan on iki pınar fiŐkırmıŐ, her boy kendi su alacaġı pınarı bilmiŐti. “Allah’ın rızkından yiysin, iĳin. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat ĳıkarmayın” demiŐtik.

3489. Gice daħı o ıaşı getürürdi
'Aşā-y-ıla urup Şu yitür[ür]di
3490. Orada otdan ev idüp ıalurlar
Çü bir kaç yıl o mevzi' de olurlar
3491. Çüridi külli ev ıalmadı yiri
Velī ancak anuñ ıalmıŐdı yiri
3492. Didi küllisi Mūsāya i server
Güneşden yandı ıamu işbu leşker
3493. Du'ā ıılsañ n'ola bize o Subhān
Vireydi gölge ıılubanı ihsān

وَوَظَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ²⁹²

3494. Du'ā itdi çü Mūsā Őol dem Allāh
Viribir bulutı anlara nāgāh
3495. Giceye dek o bulut [kim] dururdu
Gice olsa girü andan yürürdi
3496. Bu kez ıonların eskitdi ıamusı
Didiler ki du'ā ıılğıl i Mūsā

²⁹² İbarenin sonundaki "el-āyetü" ifadesiyle ayetin devamına bakılması istenmektedir. A'rāf 160: *veẓallelnā 'aleyhimu'l-gamāme* Üzerlerine bulutu da gölgelik yaptık.

Ayetin tamamının meali Őu şekildedir: Biz onları on iki kabile hâlinde topluluklara ayırdık. (Tih sahrasında susuzluktan sıkılan) kavmi Mūsā'dan su istediğinde biz ona, "Asānı taşa vur" diye vahyettik. (Vurunca) taştan on iki pınar fişkırdı. Herkes (kendi) su içeceği yeri bildi. Üzerlerine bulutu da gölgelik yaptık ve onlara kudret helvası ve bildircin indirdik. "Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiyin" (dedik). Onlar bize zulmetmediler, fakat kendi nefislerine zulmediyorlardı.

3497. Du‘ā kılubanı didi ki i sultān
Kerem idüp buları kıлма ‘uryān

[170^a] 3498. Görürsin nice olmışdur bu nāsı
Bulara luţf idüben vir libāsı

3499. Kıbül idüp du‘āsın Hıyy ü Hınnān
Virür her birine ʔon kılup ihşān

3500. Eger oğlan toğarsa aña ol gün
Gelürdi boyna ölçü eyü ʔon

3501. Didiler ba‘zılar şahrāda Mūsī
Ki kıalmışdı Benī İsrā‘ıl kıamusı

3502. Du‘ā itdi didiler Bel‘am aña
Çerīle gelmeye Mūsā o baña

3503. Dürüst degil dur[ur] işbu hikāyet
Ki bunı böyle itdiler rivāyet

3504. Bularuñ kılduğı anda ol āgāh
Ėazā itmege buyurmışdur Allāh

3505. Bular Tañrı sözini dutmadılar
Resūlinüñ sözün işitmediler

3506. Anuñ-çün Hıķ Ta‘ālā virmedi yol
Buları egledi ol yire key bol

3507. Girü geldü Benî İsrâ'îl tamâmı
Dilediler işideler kelâmı

3508. Çalap emri-y-ile yetmiş kişi ol
Aluban tutmuş-dı Tūra ol yol

[170^b]

وَوَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ²⁹³

3509. Otuz gün va'de virdi Hâk Ta'âlâ
Oruç dutubanı o Tūra gele

3510. Orucın açubanı Tūra vardı
Pes imdi Hâk Ta'âlâ aña şordı

3511. Niçün şıyubanı şavmuñ gelürdüñ
Saña emr olmamiş işi kıldurduñ

3512. Didi Mûsâ aña iy Hâk u Kâdir
Nefes[üm] olmasın [kim] saña ağır

3513. Zire ma'lum durur kim olsa şâ'im
Şakıldür ağzınuñ hoşusı dâ'im

3514. Didi Mûsâya bu kez didi Allâh
Size miskden baña ol hoşu evlâ

3515. Var on gün tut [oruç] gel girü baña

3507 geldü: geldük M. Bu beytin birinci mısraında vezin aksamaktadır.

²⁹³ İbarenin sonundaki “el-âyetü” ifadesiyle ayetin devamına bakılması istenmektedir. A'râf 142: *vevâ'adnâ mûsâ şelâşîne leyleten veetmeMâhâ bi'aşrin* Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a, “Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakin bozguncuların yoluna uyma” dedi.

O dem söyleyiserem bellü saña

3516. Pes imdi on gün çün Mūsā dutdı
Alup yetmiş kişiyi Tūra gitdi

3517. Varuban çü tağa irdi tamāmı
Ki ya'nī işideler hep kelāmı

3518. Didi Mūsā ki ben evvel varayın
Çalap dergāhına sizden şorayın

[171^a] 3519. Ne ki emr itse eyle idevüz biz
Benüm ardumca yap yap gelüñüz siz

3520. Çü vardı ol maķāma Mūsā irdi
Çalap aña dönben girü şordı

وَمَا أَعْجَبَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى²⁹⁴

3521. Ki yā Mūsā niçün ta' cīl iderdüñ
O ķavmüñi ķoyubanı giderdüñ

3522. Didi Mūsā yā Rabbi saña gelem
Senüñ hoşnūdluġuñı bunda bulam

3523. Bularda arķun arķun geliserdür
Bu arada beni hep bulısardur

3524. Pes imdi geldi çün anlar tamāmı
Ki ide Tañrı bunlara kelāmı

²⁹⁴ Tâ-hâ 83: *vemā a'celeke 'an ķavmike yā mūsā* (Mūsâ, Tûr'a varınca): “Seni, acele ile kavminden uzaklaştıran nedir, ey Mūsâ?” (dedik.)

3525. Bu kez emr itdi Mūsāya o Cebbār
‘Aşānı arañuzda dik sen iy yār
3526. Ta işideler Allāhdan kelāmı
‘Aşānuñ mu ‘cizesiyle tamāmı
3527. Pes imdi eyle itdi anı Mūsī
Hudānuñ sözün işitdi kāmı
3528. Bulara vesvese itdi o Şeytān
Bu sözi söyleyen degil o Subhān
- [171^b] 3529. Didiler Mūsāya anlar tamāmı
İşitdük bu mekānda biz kelāmı
3530. Velīkin bilmezüz biz işbu sözi
Çalab mı söylemişdür bize özi
3531. İşidüp Mūsā gönli yavuz oldı
Anuñ gönli evi guşşayla tıldı
3532. Didi ki iy kavim bellüdür anı
Çalap söyledi itmeñ siz gümānı
3533. Zirā ādem kelāmın bir tarafından
İşidürler bunı hōd her tarafından
3534. Ve ādem söyler-iken kesilürsüz
Bunı hōd biz işitdük [dağı] düpdüz
3535. Dağı ādem sözünüñ heybeti yok

Bunı ħod işidürsüz heybeti çok

295 **Qālū** لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذْتُمُ الصَّاعِقَةَ

3536. Bular dir[ler] işitdük külli taḥkīk
Velīkin itmezüz biz aña taşdıḳ

3537. Ta görmeyince Allāhı mu‘ayyen
Ki saña bilevüz söyler mübeyyen

3538. İşidübeni gönli yavuz oldı
Bu teşvīşden içi ğuşşayla tıldı

[172^a] 3539. Didi yā Rab baña bu ħalk inanmaz
Muṭī‘ olup saña hīç boyun egmez

3540. Çü Mūsā eyledi işbu kelāmı
Ḥudādan od gelüp yaḳdı tamāmı

3541. Bularuñ ħalmanı biri selāmet
Bular gündüzine itdi melāmet

3542. Görür(ler) Mūsā ki anlar eyle oldı
İçi anuñ tamāmet ğuşşa tıldı

3543. Didi ki ümmetümden bunlara a‘yān
Kişilerdi bilürsin sen i sultān

3544. Bularuñ her birinüñ bunca ādem

²⁹⁵ Bakara 55: *len nu‘mine leke ħattā nerallāhe cehreten fe eḥaḫetkumu‘ş-şā‘iḳatu* Hani siz, “Ey Mūsâ! Biz Allah’ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız” demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.

Leri var niçe varam girü bu dem

3545. Diyeler ki sen anları iletdüñ
O Tūr Tağında şamusın yođ itdüñ

3546. Ki gelüp bunda bizi görmeyeler
Ne vāķi‘ oldı bize dimeyeler

3547. Bu resme töhmet idüben şamusı
Yalan söyler diyeler külli Mūsī

تُمْ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ²⁹⁶

3548. Bularuñ küllisin Cebbār-ı ‘ālem
Diri eyledi şol sā‘at şol dem

[172^b] 3549. Didi Mūsā [ki] itdüñüz mi taşdıķ
Ki dimişdüm anı ben size taħķīķ

3550. Didiler küllisi iy şāh-ı muħtār
İnanduķ ne ki dirseñ saña iy yār

3551. Çü iķrār itdi bunlaruñ şamusı
Du‘ā itdi bunlaruñ-çün o Mūsī

3552. Kerāmet vire bunlara o Mevlā
Ķalan ħalkdan bular olalar evlā

3553. Ķabül idüp du‘āsın didi Allāh
Buları eyledüm dünyāda ben şāh

²⁹⁶ Bakara 56: *summe be ‘aşnākum min ba‘di mevতিকum* Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar dirilttik.

3554. Dağı bunlara virdüm fehm ü idrāk
Ki Tevrīt okıyup göñli ola pāk
3555. Aluban küllisini Mūsā gitdi
Benī İsrā'ile gelüp girü yitdi
3556. Bunuñ üstine geçdi bir kaç ezmān
O 'ālimler gelüp dir ki i sultān
3557. Kerāmet va'desi olmadı zāhir
Bilürüz şomluğumuzdan o Kādir
3558. Bize virmedi n'ola ki varasın
Bizüm çün hazretine yalvarasın
3559. Ne va'de ki idüpdür bize ol Hāq
Vire zīrā anuñ va'desidür haq
- [173^a] 3560. Diledi Mūsā girü Tūra gide
Ki bunlara Çalap mev'üdi vire
3561. Durup bunlara eyledi naşīhat
Şaķınuñ itmeye Tañrı faẓīhat
3562. Dükelin kardeşi Hārūn teslīm
İdüben eylemişdi aña ta'līm

وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ²⁹⁷

²⁹⁷ A'râf 142: *veķāle mūsā li-eḫīhi hārūne-ḫlufnī fī kavmī veaşliḫ* Mūsâ, kardeşi Hârûn'a, "Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakin bozguncuların yoluna uyma" dedi.

3563. Hālīfe ol yirümde Ʒalgıl irşād
İçinde bunlaruñ eyleme ifsād
3564. Duruban Mūsā girü tağa gitdi
İşitgil Sāmīrī bunda niçe_itdi
3565. Var-ıdı Mūsānuñ bir ibn-i hālī
Be-ğāyet kendünüñ çoğ-ıdı mālī
3566. Adıdur Sāmīrī ğayetde zīrek
Ve hem şākird idi Mūsāya_o merdek
3567. O dem Fir‘avnı ki eyledi ihlāk
Görüben [didi] Cebrā’ıl ol idrāk
3568. O Cibrīl Ʒatına gelür o nā-pāk
Atı izinden alur bir avuç hāk
3569. Anı kendinde hıfz eyledi ol er
Ta hālķun ortasında ola server
- [173^b] 3570. Ma‘ālimde getürmişdür i kişi
‘Adūnuñ çünki anda yitdi işi
3571. Rücū‘ idübeni anda o Mūsī
Benī İsrā’īlūñ dağı Ʒamusı
3572. Gelüben Mışır içinde oldu dāhıl

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsā’ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı. Mūsā, kardeşi Hârûn’a, “Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakin bozguncuların yoluna uyma” dedi.

Kitābı yokdı bunlaruñ i 'āķil

3573. Velī Mūsāya va' de itdi Allāh
Ki aña indüre Tevrīti ol şāh

3574. Pes imdi kavmine itdi ħiṭābı
Varuban getürem size kitābı

3575. 'Amel ide anuñla kamu insān
Baña va' de idüpdür ulu Subhān

3576. Bulara va' de eyledi o kırk gün
Otuz zı'l-ka' deden zı'l-ħicceden on

3577. Bulara kardeşi Hārūmı ol şāh
Ḥalīfe eyledi oluñ siz āgāh

3578. Çü va' de irdi geldi aña Cibrīl
Binerdi bir ata şanki eser yıl

3579. O Mūsā-y-ıla ta ki bile zāhib
Ola Tevrīti Ḥaḫdan Mūsā ṭālib

3580. Nireye ki baş[ar]dı anuñ atı
Yeşertürdi şoloḫ sā' atde otı

[174^a] 3581. Görüben Sāmīrī fi'l-ħāli anı
Didi vardur bunuñ bir ulu şānı

3582. Varuban bir avuç topraḫ aldı
Atı başduğı yirden ħıfz kıldı

3583. Çü Mūsā içlerinden gā'ib oldı
Hasetden içi anuñ fitne taldı
3584. Benī İsrā'īli dirüp tamāmı
Didi bilüñ size direm kelāmı
3585. O māl ki kıbtīlerden aldıñuz siz
Harāmdur yimeñüz anları hergiz
3586. Dilerseñüz ki Allāhı göresiz
O mālı maluñuzdan ayırasız
3587. Size göstermeyen Allāhı bayık
Ol emvāldür bize degil o(la) lāyık
3588. Eger dutarsañuz sözümi iy nās
Size gösteriserem ulu Subhān
3589. O Mūsā gelmedin gösterem anı
Göresiz göz-ile siz bī-gümānī
3590. Ol idi Sāmīrīye bunda maqşūd
Bulardan māl ala degüldi ma'būd
3591. Anuñ ba'zısını kendüsi ala
Ve ba'zısın put idüp ulu ola
- [174^b] 3592. Çü işitdi Benī İsrā'īl anı
Sevinüp şād iderler gönli cānı

3586 ayırasız: ayırasın M.

3593. Didiler görmek-içün dîzârın
Virelüm mālumuz her ne ki varın

3594. Pes imdi Sāmīriye götürürler
Çamu emvālını aña virürler

3595. O ki ulu-y-ıdı ya kıymeti taş
Alıkodı katında bil i kardaş

3596. O ki altun-ıdı çamu eritdi
Mücevvef Sāmīri buzağı itdi

3597. Çuyumcı-y-ıdı kendüsi o kişi
Anuñ-çün düzdi kendü işbu işi

3598. O toprağdan ki anda almış-ıdı
Özinde hıfz idüben gelmiş-idi

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ²⁹⁸

3599. İçine koydı toprağı bu kez er
Buzagu oldu toprak iy büräder

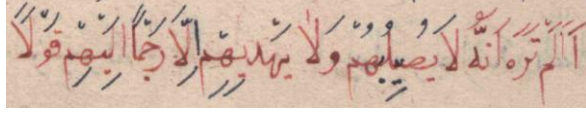
3600. Yerinde deprenüben yir ün itdi
Benī İsrā'īlün külli işitdi

فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ²⁹⁹

²⁹⁸ Tâ-Hâ 88: *faḥraḥe lehum 'iclen ceseden lehu ḥuvārun* Böylece (Sāmīri) onlar için böğürmesi olan bir buzağı heykeli ortaya çıkardı.

²⁹⁹ Tâ-Hâ 88: *feḳālū hāzā ilāhukum* (Sāmīri ve adamları) “Bu sizin de ilâhınızdır” dediler. Ayetin tamamının meali şu şekildedir: “Bu sizin de ilâhınızdır, Mûsâ'nın da ilâhıdır. Öyle iken Mûsâ, (ilâhını burada) unuttu (da onu Tûr'da aramaya gitti)” dediler.

- [175^a] 3601. Didi ki Sāmīrī uş budur Allāh
Ve Mūsā Tañrısı hem oluñ āgāh
3602. Özini sizlere gösterdi bu dem
Yimeyesiz gerekdür dağı siz ğam
3603. O kamu mülk çoğı anı işitdi
Varup öñinde aña secde itdi
3604. Didiler Sāmīrīye işbu sözi
Dilegil maħfī kılmaya bu yüzi
3605. atumuzdan bu gitmesün ‘ibādet
Görüben idelüm aña be-ġāyet
3606. O vaqt ki Mūsā bize girü gele
Du‘āsıyla irişdük bu ki bile
3607. Didi ki Sāmīrī bu Tañrı anı
abül eyledi biluñ bī-ġümānī
3608. Velīkin Mūsā gelse sizedür ol
Yüzün göstermeyiserdür size bol
3609. Zire Mūsā hışımludur bilürsüz
Yüzün göstermez anuñ-çün bu hergiz
3610. Buları al[da]dı bu söz-ile ol
oyup dīni(ni) buña dutdı kamu yol

- [175^b] 3611. Şu deñlü bilmediler ger o Tañrı
Olaydı bir işi kılaydı emri
3612. Ya bir işden olaydı kavmi nāhī
Cihānuñ böyle olur pādişāhı
3613. Bulara ol buzağı söylemedi
Velī öküz gibi şöyle meledi
3614. Tokuz buçuq bölügi tapmış-ıdı
Hakun emrinden anlar şapmış-ıdı
3615. Kalanı Hakka dutmışdı yüzini
Dağı ırmadı Hakdan hīç gözini
3616. İki buçuq bölükle durur Hārūn
Gelür bunlara key key katı maḥzūn
3617. Didi ki ne durur bu itdügüñüz
Ki Hak dīni koyuban gitdügüñüz
3618. Sizüñ Allāhuñuzdur bellü Raḥmān
Muṭī' oluñ sözüme siz iy insān
3619. Muḳayyed olmadılar hīç sözine
Dağı bakmadılar hergiz yüzine

لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ³⁰⁰

3620. Didiler olmuşuz biz buña mā' il
Olımazuz bu işden ašlā zā' il

[176^a] 3621. Ta Mūsā girü bize ide rüc'at
Bu resme idiserüz biz 'ināyet

3622. Eger Mūsā tapuñ dirse taparuz
Eger tapmañ dirse girü dönerüz

3623. Çü Hārūn olmayup kavmi hāciz
Çalur bunlaruñ elinden o 'āciz

3624. Didi kavmine bize Haḫ hidāyet
Virüpdür şükr iderüz bī-nihāyet

3625. Hudāya tapıcıyuz virdi tevfiḫ
Degülüz putlara tapıcı taḫḫīḫ

3626. Olar ki buzağuya tapmadılar
Haḫuñ yolından ašlā şapmadılar

3627. Anuñ ba'zısı Yūsuf ašlı-y-ıdı
Ve ba'zı İbn-i Yāmin nesli-y-ıdı

3628. Olaruñ ki atası-y-ıdı Şāliḫ
Oğulları nicesi ola tāliḫ

³⁰⁰ İbarenin sonundaki “el-āyetü” ifadesiyle ayetin devamına bakılması istenmektedir. Tâ-Hâ 91: *len nebraḫa 'aleyhi 'ākifîne hattā yerci 'a* Onlar da, “Mūsâ bize dönünceye kadar buzağıya ibadet etmeye devam edeceğiz” (dediler).

3629. O Mūsā Țırda iderdi kelāmı
Hāq-ıla tercümānsuz ol tamāmı

3630. Muḥammed ümmetini Hāq Ta‘ālā
Ögüpdür Mūsāya bunlar dir evlā

3631. Didi Mūsā benümde ümmetüm hep
Bilürsin eyüdüdür bunları yā Rab

[176^b]

قَالَ قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ³⁰¹

3632. Dönüben girü Mūsāya dir Allāh
Senüñ kavmüñ olupdur şimdi gümrāh

3633. Azıtdı Sāmīrī bunları iy yār
Bularuñ ḥālī katı oldı düşvār

3634. İşitdi Mūsā [girü] böyledür iş
Katı guşşa yiyüben çekdi teşvīş

3635. Hūdāya idübeni isticāzet
Kaқыup kavmine it diyü rüç‘at

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا³⁰²

³⁰¹ Tâ-Hâ 85: *kad fetennā kavmeke min ba‘dike* (Allah), “Şüphesiz, biz senden sonra halkını sınadık” (dedi). Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Allah, “Şüphesiz, biz senden sonra halkını sınadık; Sāmīrī onları saptırdı” dedi.

³⁰² A'râf 150: *velemmā race‘a mūsā ilā kavmihi gażbāne esifen* Mūsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde...

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, “Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?” dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) “Ey anam oğlu” dedi, “Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma.”

3636. atı atı y¼riy¼p avme geldi
Bu avm¼n¼ ekşerin azğunla buldı

3637. O h¼li avmi gel¼p ¼nki g¼rdi
Elinden levh¼ k¼lli yire urdı

3638. Ki yazılmış-ıdı levh¼de ol Aħmed
Bu iki ‘¼lem¼n¼ fahri Muħammed

3639. Ve anuñ ¼mmeti ululuğın hem
O levh¼hada sebt olup-durur muħkem

3640. Anuñ ba‘zısı g¼ge ıķdı gir¼
Ve ¼n taħtası aldı bil i meh-r¼

[177^a]

اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَةٌ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ³⁰³

3641. Degil bu fitne ill¼ sen¼n iy şah
Ki bunları sen itd¼n b¼yle g¼mr¼h

3642. Kimi ki diler-iseñ ird¼r¼rsin
Kimi ki diler-iseñ ¼zg¼r¼rsin?

وَآخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ³⁰⁴

³⁰³ A'r¼f 155: *in hiye ill¼ fitnetuke tuğillu bih¼ men teř¼'u vetehd¼ men teř¼'(u)¼* (M¼s¼), “Bu, sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğın kimseyi saptırırısın, dilediğini de doğruya iletirsin.” (dedi). Ayetin tamamının meali şu şekildedir: M¼s¼, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca (bayıldılar). M¼s¼, “Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de bundan ¼nce hel¼k ederdin. şimdi içimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri g¼nah sebebiyle bizi hel¼k mı edeceksin? Bu, sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğın kimseyi saptırırısın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen, bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen, bağışlayanların en hayırlısısın” dedi.

³⁰⁴ A'r¼f 150: *veeħaze bira'si eħlihi yecurruhu* (M¼s¼) kardeşinin saından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: M¼s¼, kavmine kızgın ve ¼zg¼n olarak d¼nd¼ğ¼nde, “Benden sonra arkamdan ne k¼t¼ işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?” dedi.

3643. Yügürü vardı kardaşını dutdı
Saçından yapışuban anı yitdi

3644. Didi niçün buları azdurasın
Bularuñ terkini ki sen urasın

3645. Hıkuñ kapusını bunlar yapalar
Varubanı buzağuya tapalar

3646. Dönüp kavme didi ki yā kavim siz
Niçün varup buzağuya taparsız

3647. Sizüñ-çün vardum idi ki riyāset
Getüreydüm ideydi size ‘izzet

أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا³⁰⁵

3648. Sizüñle itmedi mi ‘ahdi Allāh
Ki ululuğu [size] virdi ol şāh

[177^b] 3649. Gelince göymedüñüz külli kāfir
Olursız kahr sizi o kahr

أَفْطَالٍ عَلَيْكُمْ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ³⁰⁶

(Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) “Ey anam oğlu” dedi, “Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma.”

³⁰⁵ Tâ-Hâ 86: *elem ya idkum rabbukum va den hasenā(en)* (Mûsâ), “Rabbiniz, size güzel bir vaadde bulunmadı mı?” (dedi).

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Bunun üzerine Mûsâ, öfke dolu ve üzgün bir hâlde halkına döndü. “Ey kavmim! Rabbiniz, size güzel bir vaadde bulunmadı mı? (Ayrılışımdan sonra) çok zaman mı geçti, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazap inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz söze uymadınız (ve buzağıya taptınız)?” dedi.

³⁰⁶ Tâ-Hâ 86: *efeṭāle ‘aleykumu’l-‘ahdu em eradtum en yeḥille ‘aleykum* (Mûsâ), “Çok zaman mı geçti, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazap inmesini mi istediniz?” (dedi).

3650. Sizüñ üstüñüze özendi mi ‘ahd
Ki bu yavuz işe eyledüñüz cehd

3651. Yāḥūd diledüñüz mi size bayık
Ola Ḥaḳ ḥıṣmı üstüñüze lāyık

3652. Benüm va‘demden i‘rāz itdüñüz siz
Varuban buzağuya tapduñuz siz

³⁰⁷ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أَوْزَاراً مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ

3653. Bular didi ki i‘rāz itmedük biz
Şu ‘ahdden ki bizümle itdüñüz siz

3654. Āgāhumuz yoğ-ıdı bunda iy yār
Bize ol māl idüpdür bunca evzār

3655. Ki anı biz Mışırdan almış-ıduḳ
Ḥarām māl-ıdı anı bulmuş-ıduḳ

3656. Ve daḥı Sāmırî aldadı bizi
Günāha ḳoyduḳ andan kendümüzi

³⁰⁸ قَالَ بِنِسْمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Bunun üzerine Mûsâ, öfke dolu ve üzgün bir hâlde halkına döndü. “Ey kavmim! Rabbiniz, size güzel bir vaadde bulunmadı mı? (Ayrılışımdan sonra) çok zaman mı geçti, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazap inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz söze uymadınız (ve buzağıya taptınız)?” dedi.

³⁰⁷ Tâ-Hâ 87: *ḳālū mā aḥlefnā mev‘ideke bimelkinā velākinnā ḥummilnā evzāran min zīneti'l-ḳavmi* Şöyle dediler: “Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış değiliz. Fakat biz Mısır halkının mücevheratından yüklü miktarlarda takınmıştık.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Şöyle dediler: “Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış değiliz. Fakat biz Mısır halkının mücevheratından yüklü miktarlarda takınmıştık. İşte onları ateşe attık. Sāmırî de aynı şekilde attı.”

[178^a] 3657. Dönüp Hārūna ol kıldı ‘itābı
Kıatı hışm eyleyüp itdi ‘ikābı

3658. Şağalına yapışup urdı yüzün
Aña söyledi bu kez işbu sözün

3659. Ne yavuz eyledüñ baña hilāfet
Bu halk içinde eyledüñ melāmet

3660. Halīfelik bulara niçe itdüñ
Ki çoğın bunlaruñ külli azıtdüñ

3661. Bulara Haq yolını dimedüñ mi
Bularuñ-çün kayıd sen yimedüñ mi

قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ³⁰⁹

3662. Bu kez Hārūn aña virdi cevābı
Ki yebne ümmi kıılmağıl ‘itābı

3663. Saçum şağalımı dutma i server
Beni düşmenlere itme berāber

3664. İçinden cümlesinüñ çıkmadum ben

³⁰⁸ A'râf 150: *kāle bi'semā haleftumünī min ba'dī* (Mûsâ), “Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız!” (dedi).

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, “Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?” dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) “Ey anam oğlu” dedi, “Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma.”

3660 Halīfelik: Halīfelik M.

³⁰⁹ Tâ-Hâ 94: *kāle yebne umme lā te'huḫ bilihyetī velā bira'sī innī haşītu en teḫule* Hārūn: “Ey anam oğlu! Saçımı sakalımı çekme. Şüphesiz ben, (İsrailoğullarının arasını açtın, sözüme uymadın) demenden korktum” dedi.

Zirā korkdum ki diyesin baña sen

3665. Benī İsrā‘il arasında bayıķ
Bıraķduñ ayrulıķ degüldi lâyıķ

قَالَ ابْنُ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوْنِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي³¹⁰

- [178^b] 3666. Didi iy ırardaşum bu ıravm beni
Za‘if itdi çü görme diyü seni

3667. Bular aşlā sözüm işitmediler
Buyurduğımı hergiz dutmadılar

3668. Bular çok-ıdı yiñemedüm anı
Yaķın oldı ki döğelerdi ıranı

3669. Benüm nesnede hıç yok günāhum
Bu düşmenleri şād itme i şāhum

3670. Bularuñ ortasında sen i server
Beni itme zevālimle berāber

3671. Ulu ırardaşuñam urma beni sen
Sevinmesün görübeni bu düşmen

قَالَ ابْنُ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوْنِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي³¹¹

³¹⁰ A'râf 150: *kāleb-ne umme inne'l-kavme-sted'afūnī vekādū yaqtulūnenī*. (Kardeşi) “Ey anam ođlu” dedi, “Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, “Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?” dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) “Ey anam oğlu” dedi, “Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma.”

³¹¹ A'râf 151: *kāle rabbi'ğfir lī veli-ehī veedħilnā* (Mûsâ), “Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla. Bizi (kendi rahmetine) sok.” dedi.

3672. Terahhüm idübeni kuçdı anı
Özi göyünüp(en) ağlar bī-gümānī

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَهُمْ³¹²

3673. Gine dönüp didi kim dir o kişi
Ki bu resme idüpdür işbu işi

3674. Tīz ola Tañrınıñ hışmı irişe
Aña ki kulavuz oldı bu işe

[179^a] قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً³¹³

3675. Dönüben Sāmīriye dir i kişi
Niçün şöyle iderdüñ işbu işi

3676. Neden işledüñ işbu çileyi sen
Ki olduñ idüben Allāha düşmen

3677. Didi ki Sāmīrī ben gördüm anı
Ki siz görmedüñüz hīç bī-gümānī

3678. Ki ya'nī didi gördüm Cebrā'īli

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: (Mûsâ), “Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla. Bizi kendi rahmetine sok. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin” dedi.

³¹² A'râf 152: *inne'l-lezīne-tteħazū'l-icle seyenāluhum* Buzağıyı ilâh edinenlere mutlaka (ahirette) Rablerinden bir gazab, dünya hayatında ise bir zillet) erişecektir.

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Buzağıyı ilâh edinenlere mutlaka (ahirette) Rablerinden bir gazab, dünya hayatında ise bir zillet erişecektir. İşte biz iftiracıları böyle cezalandırırız.

³¹³ Tâ-Hâ 95-96: *kāle femā hatbuke yā sāmīriyy(u) kāle başurtu bimā lem yebşurū bihi feķabeđtu ķabđaten* Mûsâ, “Ya senin derdin neydi ey Sāmīrî?” dedi. Sāmīrî, şöyle dedi: “Ben onların görmediği şeyi gördüm. Elçinin izinden bir avuç avuçladım.”

Ayetlerin tamamının meali şu şekildedir: Mûsâ, “Ya senin derdin neydi ey Sāmīrî?” dedi. Sāmīrî, şöyle dedi: “Ben onların görmediği şeyi gördüm. Elçinin izinden bir avuç avuçladım da onu attım. Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi.”

Gelüp-dürürdi ihlāk ide ili

3679. Ata binmişdi anı bilmiş-idüm
İzinden bir avuç hāk almış-ıdum

3680. Buzağu düzüben içine anı
Bırakdum bir ün itdi bī-gümānī

3681. Bu kavm anı görübeni şaparlar
İlāhuñ toğru yolından şaparlar

3682. Aña girü didi ki bunda maqşūd
Ne-y-idi itdüñ anı sen i merdūd

314 وَكَذَلِكَ سَوَّلْتُ لِي نَفْسِي

3683. Dönüben Sāmīrī söyledi aña
Benüm maqşūdum oldur bunca saña

[179^b] 3684. Bu halk ‘izzet iderler ulu olduñ
Cihān içinde sen toptolu olduñ

3685. Dilerem baña dağı ola ‘izzet
Bu halk içinde bulam ben riyāset

315 قَالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ

³¹⁴ Tâ-Hâ 96: *vekezâlike sevvelet lī nefsi* “Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi.”
Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Sāmīrī, şöyle dedi: “Ben onların görmediği şeyi gördüm.
Elçinin izinden bir avuç avuçladım da onu attım. Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi.”

³¹⁵ Tâ-Hâ 97: *qāle fezheb fe-inne leke fī’l-hayāti en teḳūle lā misās(e)* Mûsâ, “Çekil git! Artık sen hayatın boyunca (hastalanıp) “Bana dokunmak yok!” diyeceksin.
Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mûsâ, “Çekil git! Artık sen hayatın boyunca (hastalanıp) “Bana dokunmak yok!” diyeceksin. Senin için, asla kaçamayacağın bir ceza daha var. Hele şu ibadet edip durduğun ilâhına bak! Biz onu elbette yakacağız ve onu muhakkak denize savuracağız.”

3686. Didi Mūsā berīyem ben i kiři
Ki eyledüñ bu resme sen bu işi
3687. Bu avmümden dağı benden yüri git
Seni öldürmezem bu dem i yigit
3688. Bu kez Sāmīrī dir dünyāda bayıķ
Bilürsin var bu dünyāda alāyıķ
3689. atuñdan ger gidersem baña ‘izzet
İdüben uyalar bulam riyāset
3690. Niyāz idüp didi Mūsā İlāhī
Ki sensin külli alkuñ pādiřāhı
3691. ıķar bunı bu alkdan sen i Suban
Uşansun bu kişiden cümle insān
3692. řoloķ sā‘at gelüben Cibrīl aña
Murāduñ virdi dir Hāķ şimdi saña
3693. Bu kez dir Sāmīrīye sen i kişi
Bu resme ünkü bunda itdüñ işi
- [180^a] 3694. Yüri sen yazılara bunda durma
Benī İsrā‘īli hīç dağı görme
3695. Hıřımlıķ saķlayup öldürmezem ben
Dağı bu arada durğurmazam ben
3696. Senüñle kimse eglenmeye hergiz
Diledük pādiřāhdan işbu dem biz

3697. Ki sen kimse-y-ile eglenmeyesin
Ve kimsenüñ katında olmayasın

3698. Çalap hışm eylemişdür saña bayık
Senüñle olmaya hergiz halâyık

3699. Olunca olmadı anuñla maḥlūk
Çeger dünyāda olmuşdı maḥrūk

3700. Ecel çün Sāmīriye geldi yitdi
O hışımı Mūsānuñ külli yitdi

3701. Velīkin guşsa yidi levḥler-içün
Ki yire urmuş-ıdı Sāmīrī-çün

3702. Qalan taḥtaların varuban aldı
Düzüben şanduḡuñ içine şaldı

وَأَنْظُرْ إِلَى إِلٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُْحَرِّقَنَّهُ³¹⁶

3703. Dönüben Sāmīriye dir i nā-pāk
O Tañruñı niçe iderem ihlāk

[180^b] 3704. Ki anu düzübeni tapmış-ıduñ
Ḥaḡuñ toḡru yolından şapmış-ıduñ

3705. Pes anı şınu-y-ıla pāreletdi

³¹⁶ Tâ-Hâ 97: *venzur ilā ilāhike'l-lezī zalte 'aleyhi 'ākifā(en) lenuḡarriḡannehu* (Mūsâ), Hele şu ibadet edip durduḡun ilāhına bak! Biz onu elbette yakacaḡız.”

Ayetin tamamının meali şu şekildedir: Mūsâ, “Çekil git! Artık sen hayatın boyunca (hastalanıp) “Bana dokunmak yok!” diyeceksin. Senin için, asla kaçamayacaḡın bir ceza daha var. Hele şu ibadet edip durduḡun ilāhına bak! Biz onu elbette yakacaḡız ve onu muhakkak denize savuracaḡız.

An iħrāk idüp deñize atdı

3706. Benī İsrā'ıl anı çün görürler
Çatı zārīlik idüp yalvarurlar
3707. Didiler çamusı biz tevbe itdük
Ol işi ki o dem biz anı itdük
3708. Du 'ā kılup nebī didi İlähī
Ki 'afv eyleyicisin sen günāhı
3709. Bular nefslerine itdi melāmet
Ol işlerine idüben nedāmet
3710. Bularuñ tevbesini eyle maqbül
Senüñ luţfuñ durur zīre çatı bol
3711. Gelüben didi Mūsāya o Cibrīl
Çalap ne buyurur işit anı kıl
3712. Bularuñ tevbesi ol vaqt maqbül
Olar ki rāzī ola [dağı] maqbül
3713. Çıkaruñ yazıya diksün dizini
Teveccüh kıbleye itsün yüzini
3714. Başın dizlerine çoysun çamusı
Çılıçla bunları kıruñ i Mūsī

[181^a] 3715. Şular ki çatle virmeye rızāyı

3706 zārīlik: zārīlık M.

İşitmeyeler emrũ[ñi] Hudāyı

3716. abũl eylemezem tevbesin anuñ
Buña olmasun iy Mũsā gũmānuñ
3717. Haber virdi bular geldi Mũsĩ
Rızā virdi o nesneye amusı
3718. Didiler rāzĩyuz şimdi ‘azābı
Görevüz yārin itmeye ‘iābı
3719. Pes imdi yazıya ıardı Mũsĩ
Boyun egũbeni durdı amusı
3720. O Mũsā ardaşı-y-ıla gelürler
Ol iki buuğı bile alurlar
3721. řabāđdan ‘aşra irince ırarlar
ıra ıra oları hep ararlar
3722. O yazı külli an oldu māl-ā-māl
Buları eyle itdi yavuz a ‘māl
3723. Benĩ İsrā’ılũñ ‘ālimleri hep
Yüzün yire oyup didi ki yā Rab
3724. Bular ta ki idüp-dürür günāhı
Bize bağışla luf idüp İlāhĩ

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ³¹⁷

[181^b] 3725. Haber virdi gelüben aña Cibrîl
Günâhı bunlaruñ bağışladı bil

3726. Götürüñ başuñuz yirden siz iy yār
Size ‘afv eyledi cürmin o Cebbār

3727. Aña degin ki ‘afv itmişdi Allāh
Helāk olmuş-ıdı yetmiş biñ iy şāh

³¹⁷ Bakara 52: *summe ‘afevnā ‘ankum min ba‘di zālike* Sonra bunun ardından (şükredesiniz diye) sizi affetmiştik.

SONUÇ

1. Eserin M ve A olmak üzere iki nüshası tespit edilmiş, M nüshası esas alınıp M'de aksayan bölümlerin bir kısmı A'dan hareketle düzeltilmiş ve metnin 1^b-181^b bölümü tesis edilmiştir. M nüshasında baştan, ortadan ve sondan eksiklikler bulunduğu gibi, yk. 302'in kopup daha sonra yk. 111 ile 112'nin arasına yapıştırıldığı anlaşılmıştır. A nüshasında da ilk incelemelere göre yk. 1 ve 8 noksan olduğu ve birçok yaprağın yerlerinin karıştığı görülmüştür.

2. M nüshası, yazmalar.gov'da Ebû Muhammed Alî el-Hibrî Kızılhisârî ismiyle verilmiştir. Ancak eserde, Hibrî Ali'ye aidiyeti gösteren hiçbir işaret yoktur. Bu ismin Hibrî Ali'nin de künyesinin "Ebû Muhammed" olması ve sonradan yapıştırma istinsah kaydının bu şairin yaşadığı döneme (17. yy) denk gelmesi sebebiyle verildiği düşünülmüştür. M b. 405'te "Kadioğlu" mahlasının geçmesi ve şairin sebeb-i te'lif bölümünde Muhammed isimli bir oğlundan bahsetmesi, müellife Kadioğlu (Ebû Muhammed) denilmesini gerektirmiştir.

3. M Nüshasından hareketle Kadioğlu'nun hayatı ile ilgili bazı tahminlerde bulunulmuştur. Şairin Murad Han'ın veziri tarafından himaye edildiği ve eserini ona ithaf ettiği, Muhammed adlı oğlu ve İlyas isimli oğluna alıp Müslüman olmasını sağladığı kölesinin bulunduğu nüshada geçmektedir. Şairin, eserini oğlunun 11 yaşında ölmesi dolayısıyla te'lif ettiği anlaşılmıştır.

4. Nüsha M'nin sonunda, sonradan yapıştırıldığı düşünülen bir kâğıtta, manzum tercümenin tamamlandığını anlatan iki beyit ve 1107/1695 tarihi bulunmaktadır. Nüshaya katalog kaydında "Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ" ismiyle verilmesi, bu sebeple olabilir. Ancak kâğıdın sonradan yapıştırıldığı barizdir. Ayrıca bu bölümün hattıyla müstensih hattının pek de uyuşmadığı düşünülmektedir. Üstelik M nüshasında eserin başlığı "Hâzâ Kitâb-ı Kasas-ı Enbiyâ / Bu Kısas-ı Enbiyâ

Kıtabıdır” şeklinde verilmiştir. A nüshasında ilk yaprak kopuk olduğu için, eser başlığı bulunmamaktadır. Yine de M nüshasına göre, nüshanın sahibi veya farklı bir hattatın, Hz. İsa kıssasının yarım kalması sebebiyle eseri tamamlama yoluna gittiği düşünülebilir. Şairin sebep-i te’lif bölümünde eseri te’lif ettiğine açıkça bildirmesi ve metnin hiçbir bölümünde eserin tercüme olduğuna dair herhangi bir bilginin bulunmayışı, metnin tercüme değil te’lif bir eser olduğunu düşündürmüştür.

5. Çalışma boyunca elde edilen bilgilere göre, Türk edebiyatında Kadıoğlu mahlasını kullanan üç şairin bulunduğu anlaşılmıştır. Bunlar daha önceden bilinen *Halilnâme* yazarı Abdülvâsî Çelebi, eseri tespit edilip bu teze konu olan Kadıoğlu (Ebû Muhammed) ve yine eseri tespit edilip hayatı ile *Cenknâme-i Ebâ Müslim*’inden bahsedilen Kadıoğlu’dur.

6. Çalışmanın “Yazılış Tarihi” kısmında elde edilen bulgular, eserin 14-15. yüzyıllar arasında, tahminen Sultan II. Murad döneminde yazılmış olabileceğini göstermiştir. Bu dönem mesnevilerinin genel ve edebî özellikleriyle metnin örtüşmesi ve dönemin imla ve fonetik özelliklerini içermesi, eserin 15. yüzyıldan sonra yazılma ihtimalini azaltmaktadır. Şu ana kadar M ve A nüshaları tespit edilebilen esere detaylı bir dil incelemesinin yapılması, metnin yazıldığı döneme dair daha net bilgilerin elde edilmesine imkân tanıyacaktır.

7. Çalışmada esas kabul edilen M nüshasına göre mesnevi 6434 beyitten oluştuğu görülmüştür. A nüshası ile tam bir karşılaştırma yapılabildiğinde bu sayının değişebileceği öngörülmüştür. Nitekim ilk incelemelerde M 1^b-13^b ile A 2^a-9^b karşılaştırılmıştır. M’de eksik olan yk. 2’nin 15 beytinin A’da bulunduğu, yine bundan başka M’de bulunmayıp A’da bulunan 32 beytin ve ayrıca 1 ayetin daha varlığı tespit edilmiştir. Böylelikle şu ana kadarki incelemelere göre mesnevinin beyit sayısı 6481’e yükselmiştir. Ayrıca nüshaların karşılaştırıldığı kısma göre M’de olup A’da bulunmayan 62 beytin varlığı tespit edilmiştir. Bu 62 beytin 44’ünün noksanlığı, A’da yk. 1 ve 8’in kopukluğundan kaynaklanmaktadır.

8. *Kısas-ı Enbiyâ*'da, methiye unsuru olarak Hz. Muhammed'den söz edilmesi ayrı tutulduğunda, 27 peygamberin hayatı ile yaratılış, İblis, Karun, Hz. Meryem, Ashab-ı Kehf, Bahtunnasır ve Tübba hikâyelerinin anlatıldığı görülmüştür. Kur'anda geçip de mesnevîde yer almayan peygamberler Hz. Zülkif ve Hz. Elyasa'dır. Peygamber olduğu bilinip Kur'an'da geçmeyen Hz. Şit, Hz. Yuşa ve Hz. Hızır kıssaları da eserde anlatılmıştır.

9. Eserin temel kaynakları, konusu gereği Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler ve İsrailî bilgilerdir. Metinde 300'den fazla ayet başlık hâlinde verilmiş, ayrıca birçok beyitte iktibas ve telmih unsuru olarak ayetlerden faydalanılmıştır. Metnin beyitlerinde çeşitli hadislere de yer verildiği görülmüştür. Ayrıca metin, mevzuu gereği zaten ayet ve hadislerle şekillenmiştir. Ayrıca eserin incelenen M nüshasında, toplam 41 bölüm başlığının olması gerektiği gösterilmiştir. Bu kadar hacimli bir mesnevî de yalnız 41 bölüm başlığı bulunması, bir eksiklik olarak karşımıza çıkmıştır. Nitekim bölüm başlıklarının yetersizliği dolayısıyla, metnin özetinin verildiği kısımda, köşeli parantez “[]” içerisinde Türkçe olarak başlık teklifleri önerilmiştir.

10. Şekil özellikleri bakımından eserin tek bir nazım türü ve yalnız bir vezinle yazıldığı görülmüştür. Ayrıca eser, aruzu Türkçeye uygulamak bakımından başarılı sayılabilir. Üstelik şair sessiz harf ile biten Türkçe kelimeleri, ihtiyaç olduğu mısralarda 1.5 hece olarak kabul etmiş, bu tür heceleri genellikle uzatma harflerini ekleyerek yazmıştır. Bu özellik metnin her iki nüshasında da bulunmaktadır. Yine eserin incelenen 1^b-181^b sayfalarında en çok Türkçe ve Arapça kelimelerin kendi aralarında kafiye oluşturduğu anlaşılmıştır.

11. Eser ayet ve hadisler açısından zengin olduğu kadar, deyimler açısından da fazlasıyla malzeme barındırmaktadır. Metinde çok sayıda deyim tespit edilmiş, şairin bilhassa “gönül” kelimesiyle ilgili çok sayıda deyime yer verdiği görülmüştür.

12. Metnin üslup özellikleri dikkate alındığında, şairin eseri dost meclislerinde okunması için yazdığı anlaşılmıştır. Nitekim eser ifade tarzı

bakımından sohbet edercesine yazılmıştır. Metnin baştan sona öğüt diliyle, nasihat etmek için yazıldığı, zira şairin kendisine “öğüt verici” demesiyle apaçık şekilde anlaşılmıştır. Bunlar eserin didaktik bir mesnevi olduğunu göstermektedir. Eserde monolog ve diyalogların metinde çokça yer tutması, eserde tiyatral unsurların da bulunduğunu göstermektedir. Eserde hâkim ve gözlemci bakış açılarının uygulandığı, zaman zaman şairin metne dâhil olduğu, üstelik bazen metnin akışını bozduğu görülmüştür. Şair anlatıma zenginlik kazandırmak bakımından yer yer ikilimelere, yer yer edebî tasvirlerle, yer yer ayetlere, hadislere, deyimlere ve kalıplaşmış tekrarlara sıkça başvurmuştur. Yine şairin hemen hemen bütün edebî sanatlara eserinde yer verdiği, daha çok iktibas, telmih, tenasüp ve tekrar sanatlarıyla metnin anlatımını kuvvetlendirdiği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Abdullah. *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları*, Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya 2005.
- Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ Muzîlu'l-İlbâs Amme's-Tehâre Mine'l-Ehâdis alâ Elsinetin-Nâs*, I-II, Dâru'l-İhyâi't-Tedasi'l-Arabî, Beyrut 1351(1932).
- Agitoğlu, Nurullah “Kutsal Metinlerde ve Hadislerde Hz. Âdem -Tespit ve Değerlendirme-“, *The Journal of Academic Social Science Studies*, V. 26, Summer II 2014, p. 275.
- Akar, Metin. “Eski Türk Edebiyatında İbrahimler, Hâlil-nâme'nin Yeni Bir Nüshası ve Düşündükleri”, *Aydın Türklük Dergisi*, C. 5, S. 9, s. 73-98.
- Alpay, Günay. “Abdülvâsi Çelebi'nin Eseri ve Nüshaları”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara 1969, s. 201-226.
- Altundaş, Halil ve Muzaffer Şahin. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.
- Arpaguş, Hatice K. “Mitoloji, Kur'ân-ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25/2, İstanbul 2003, s. 5-24.
- Ata, Aysun. *Nâsirü'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî: Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları): Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1-2, Ankara 1997.
- Ay, Eyyüp. “Hz. İbrahim Kıssasına Arkeolojik Bir Projeksiyon”, *IV. Kur'an Çıftası Kur'an Sempozyumu*, Feer Yayınları, Ankara 1998, s. 185-195.
- Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrâiliyyât*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- Aydın, Süleyman. “Kur'ân'da “Baba” Kelimesi ve Âzer'in İbrahim (A.S)'ın Babası Olması Meselesi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 10, 2015, s. 201-230.

- Batar, Yusuf. "Kur'an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlîli", *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 9, S. 1, Bahar 2014, s. 155-183.
- Bayraktar, Nesrin. *Ebü'l-Fazl Musa bin Hacı Hüseyin İznikî Kasasü'l-Enbiyâ Tercümesi: Metin-Dizin*, Ebabil Yayınları, Ankara 2008.
- _____ *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.
- _____ "Sa'lebî'nin Kasasü'l-Enbiyâ Adlı Eserinin Ebü'l-Fazl Mûsâ bin Hâcî Hüseyin İznikî'ye Ait Tercümesi Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları: Festschrift in Honor of Andras J. E. Bodrogligeti*, S. 17, İstanbul 2007, s. 83-97.
- Birşık, Abdülhamit. "İsrâiliyat", *DİA*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 199-202.
- Budu, Mariana. *Ebü İshâk İbrâhîm B. El-Mansûr B. Halefi'l-Müzekkir en-Nisâbü'rî'nin Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi: Füller-Metin-Sözlük*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2019.
- _____ "Kasasü'l-Enbiyâlarda Ayetlerin Tercüme Teknikleri I", *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 104, Kasım-Aralık 2018, s. 73-83.
- _____ *Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Kasasü'l-Enbiyâ'nın Dil İncelemesi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
- _____ "Türkçe Kısasü'l-Enbiyâ Tercümelere ve Ebü İshâk İbrâhîm B. El-Mansûr B. Halefi'l-Müzekkir En-Nisâbü'rî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının Türkçe Tercümesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 60, S. 1, İstanbul 2020, s. 71-95.
- Cemiloğlu, İsmet. *14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- _____ "Kısas-ı Enbiya ve Türkiye Kütüphanelerindeki Kısas-ı Enbiya Nüshaları", *Türk Kültürü Araştırmaları Halil Fikret Alaska'ya Armağan*, C. 26, S. 2, Ankara 1988, s. 235-242.
- Çelebi, Abdülvâsi. *Halilnâme*, haz. Ayhan Gültaş, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Çelebioğlu, Âmil. "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 356, 364.

Türk Mesnevi Edebiyatı: Sultan İkinci Murad Devri, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

Dartma, Bahatin. “Arkeolojik Veriler Bağlamında Kur'ân Kıssalarının Fiilen Gerçekleşmemiş Hadiseler Olduklarına Dair”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 18, Ağustos - Ekim 2003, s. 163-176.

Kur'ân ve Arkeoloji, Pınar Yayınları, İstanbul 2005.

Demir, Şehmus. “Kitab-ı Mukaddes’i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur’an Kıssalarının Tarihî Gerçekliği”, *İslâmî İlimler Dergisi*, C.9, S. 1, Bahar 2014, s. 103-122.

Demirtaş, Mehmet Yasin. *Manastırlı Mehmed Rifat Efendi’nin “Tuhfetü’l-İslâm” Adlı Eserinin Latinize Edilmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2019.

Mitoloji, Kur’an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik, Beyan Yayınları, İstanbul 2019.

Duman, Cengiz. *Kur’an Kıssalarının Tarihselliği*, Ekin Yayınları, İstanbul 2015.

Eldemir, Mehtap. *Muhammed bin Yûsuf: Kısasü’l-Enbiyâ I: İnceleme-Metin-Dizin*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2011.

Eraslan, Kemal. “Kisâî’nin Kitabı Bed’i’-d-dünyâ ve Kısasi’l-Enbiyâ Adlı Eserinin İstanbul’daki Tercümelere”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C: XVIII, 1970, s. 125-132.

Kitâbu Bed’i’-d-dünyâ ve Kısasi’l-Enbiyâ’nın İmlâ ve Dil Hususiyetleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bitirme Tezi, İstanbul 1956.

Erdağı, Binnur. *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1993 Ankara.

Erdul, Kadir. *Kısasü’l-Enbiyâ (Tercüme) Transkripsiyon ve İndex*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1982.

Esen, Tülin. *Kısasü’l-Enbiyâ (Tercüme) Transkripsiyon ve İndex*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1982.

Eyüpoğlu. Osman. “Günümüze Bakan Yönleriyle Peygamber Kıssaları (Sosyolojik ve Pedagojik Açından)”, *XI. Kur’an Sempozyumu: Kur’an ve Risalet*, Ankara 2009, Fecr Yayınları s. 105-120.

Gedik, Nusret. *Türk Edebiyatında Manzum Devriye*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2016.

- Görgün, Tahsin. “Kur’an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine”, *IV. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu*, Fecr Yayınları, Ankara 1998, s. 19-40.
- Gül, Bülent. *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.
- Gürüf, Bilal. *At pazarı Osman Fazlî’nin Câmi-i Kasas Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. “Sa’lebî’nin Kıyasu’l-Enbiyâ’sının Tercümesi Üzerinde Bir Gramer Denemesi (1a-50b Varakları Üzerinde)”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 11, Aralık 1961, s. 47-66.
- _____ “Sa’lebî’nin “Kıyasu’l-Enbiya”sının Tercümesi Üzerinde Bir Gramer Denemesi: Fiil, Kip, Zaman ve Çekimi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 13, Aralık 1964, s. 99-122.
- _____ “Sa’lebî’nin Kıyasu’l-Enbiyâ’sının Tercümesi Üzerinde Bir Gramer Denemesi II”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 12, Aralık 1962, s. 185-204.
- Hakan Yılmaz, “Halil-nâme Yazarı Abdülvâsi Çelebi’nin Edirne’deki Vakfına İlişkin Bir Belge”, *Şehir ve Toplum*, S. 3, Aralık 2015, s. 98-105.
- İbrahim Hatiboğlu, “İsrâiliyat, *DİA*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 195-199.
- İçli, Ahmet. “Risâle-İ Enbiyâ (Fasîh, Ahmed Dede)” *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, 2023, <<http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-i-enbiya-fasih-ahmed-dede>>, erişim tarihi 02.07.2023.
- Kadioğlu. *Cenknâme-i Ebâ Müslim*, Milli Ktb, nr. A. 4674.
- Kadioğlu. *Kısas-ı Enbiyâ*, Arkeoloji Müzesi Yazma Eserler Bölümü., nr. 256.
- _____ *Kısas-ı Enbiyâ*, Milli Ktb., nr. A. 3688.
- Kalay, Özlem. *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.
- Kalço, Şebnem Çambel. “Ebu’l-Fazl Musâ el-İznikî’nin Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ” İsimli Eseri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 27, İstanbul 2021, s. 315-326.
- Kapdan, Hasan Sevban. *Câmi-i Kasas (Fazlî) -Dil İncelemesi-*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

- Kara, Mustafa. "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslâmî İlimler Dergisi*, C.9, S. 1, Bahar 2014, s. 69-102.
- Karahan, Abdülkadir. "XV. Yüzyıl Osmanlı Dinî Edebiyatında Mesneviler ve Abdülvâsi Çelebi'nin Halilnâme'si" *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Tarihsiz İstanbul, s. 233-240
- Karataş, Ahmet. *Hindi Mahmûd Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Kısas-ı Enbiyâ'sının Tenkitli Metni*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tairihi ve İslam Sanatları Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- _____ "Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 49, S. 3, Ankara 2013, s. 113-126.
- Kartal, Ahmet. *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2014.
- Kaya, Remzi. "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, 2002: s. 31-58.
- Keklik, Murat. "Manzum Bir Kısas-ı Enbiyâ", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, S. 8, Temmuz 2021, s. 217-245.
- Kıstrak, Saim. "Eski Türkiye Türkçesi ile Yazılmış Müellifi bilinmeyen Manzum Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası: Enbiyâ-nâme", *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2023, s. 821-830.
- Köprülü, Esad Şerafeddin. *Kısasü'l-Enbiyâ (Tercüme) Transkripsiyon ve Index*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1982.
- Menek, Süleyman. *Muhammed bin Yûsuf: Kısasü'l-Enbiyâ I: İnceleme-Metin-Dizin*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2011.
- Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'anda Anlatım Sanatı - el-Fennu'l Kasasî*, çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.
- Okumuş, Necdet. "Şâbân-ı Şifâî", *DİA*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 207-208.
- Oyarkılıçgil, Arzu. *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.
- Ökten, Meriç. *Sa'lebi'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının XIV. Yüzyılda Türkçe Tercümesi: Metin-Sözlük*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

- Özcan, Hanifi. “Matüridi’ye Göre Kur’an’daki Kıssa ve Mesellerin Epistemolojik Amaç ve Önemi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, İzmir 1995, s. 103-117.
- Özdede, Sebiha Taştekin. *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006
- Özer, Sündüz. *Kısas-ı Enbiya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- Öztürk, Mustafa. “Kur’an Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım - Tefsirde İsrâiliyyât Karşıtı Söylemin Tahlil ve Tenkidi-“, *İslâmî İlimler Dergisi*, C.9, S. 1, Bahar 2014, s. 11-68.
- Saraç, Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.
- Sayı, Ali. “Kur’an’da Kıssa Kavramı Üzerine”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, İzmir 1995, s. 145-196.
- Sevgi, Ahmet. “Fazlî’nin Câmi‘-i Kasas ve Kitâb-ı Fazlu’llâh Mesnevîleri”, *Selçuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, 2012, s. 1-6.
- Sıbiç, Burcu. *Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük) (Varak: 189a-236b)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Sofuoğlu, Nesrin. *İshak Hocası Ahmed Vahdet-nâme-i Âlem-Engiz İnceleme - Metin*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2012.
- Şengül, İdris. “Kur’ân Kıssalarının Tarihî Değeri”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 32, S. 4, Ekim-Kasım-Aralık 1996, s. 63-91.
- _____ *Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri*, OTTO, Ankara 2019.
- _____ *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994.
- _____ "Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi" *I. Kur'an Sempozyumu: Tebliğler, Müzakereler*, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 133-138.
- Şimşek, M. Sait. *Kur’an Kıssalarına Giriş*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2021.
- Turgay, Nurettin. “Kur’an Kıssaları”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi - İlahiyat Fakültesi Yayınları*, C. 2, Diyarbakır 2000, s. 61-84.

- Tümer, Günay. "Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 22, Ankara 1978, s. 397-404.
- _____ "Kastamonu İl Kütüphanesindeki Türkçe Kasas-ı'l-Enbiyâ", *Birinci Milli Türkoloji Kongresi*, İstanbul 1980, s. 43-49.
- Türkdoğan, Melike Gökçan. "Klâsik Türk Edebiyatında Kur'an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 15, 2010, s. 65-90.
- Üzüm, Melike. *Eski Anadolu Türkçesinde Epistemik Kiplik: Kısas-ı Enbiyâ Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2017.
- Yapıcı, Ali İhsan. "Karışık Lehçe Özelliği Gösteren Bir Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar*, Özel S. 3, s. 65-80.
- Yıldırım, Suat. "Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, S. 3, Ankara 1979, s. 37-63.
- Yılmaz, Emine vd. *Kısas-ı Enbiyâ*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Zavotçu, Gencay. "Fazlî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2020, <<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fazli>>, erişim tarihi 01.07.2023.